

MONITORISH

XX/1 • 2018

Revija za humanistične in družbene vede

Journal for the Humanities and Social Sciences

IZDAJA:

Alma Mater Europaea - Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Ljubljana

PUBLISHED BY:

Alma Mater Europaea - Institutum Studiorum Humanitatis, Ljubljana Graduate School of the Humanities

Monitor ISH

Revija za humanistične in družbene vede / *Journal for the Humanities and Social Sciences*
ISSN 1580-688X, e-ISSN 1580-7118, številka vpisa v razvid medijev: 272

Uredniški odbor / *Editorial Board*

IGOR GRDINA (zgodovinar), NADA GROŠELJ (jezikoslovje), MATEJ HRIBERŠEK (antični študiji),
KARMEN MEDICA (socialna antropologija), TADEJ PRAPROTNIK (teorija družbene komunikacije),
TONE SMOLEJ (primerjalna književnost), NADJA FURLAN ŠTANTE (religiologija),
POLONA TRATNIK (filozofija), JOŽE VOGRINC (medijski študiji)

Mednarodni uredniški svet / *International Advisory Board*

ROSI BRAIDOTTI (University Utrecht), MARIA-CECILIA D'ERCOLE (Université de Paris I - Sorbonne,
Pariz), MARIE-ÉLIZABETH DUCROUX (EHESS, Pariz), DAŠA DUHAČEK (Centar za ženske studije, FPN,
Beograd), FRANÇOIS LISSARRAGUE (EHESS, Centre Louis Gernet, Pariz), LISA PARKS (UC Santa Barbara),
MIODRAG ŠUVAKOVIĆ (Fakultet za medije i komunikaciju, Univerzitet Singidunum, Beograd).

Revija je vključena v bazo dLib.si - Digitalna knjižnica Slovenije.

Revija je vključena v mednarodno bazo / *Abstracting and indexing*

IBZ - INTERNATIONALE BIBLIOGRAPHIE DER ZEITSCHRIFTENLITERATUR

Glavna urednica / *Editor-in-Chief*

MAJA SUNČIČ

Izbor člankov za tematski sklop / *Papers selected by*

IGOR GRDINA

Lektor za slovenščino / *Reader for Slovene*

GREGA RHITAR

Lektorica za angleščino / *Reader for English*

NADA GROŠELJ

Oblikovanje in stavek / *Design and Typeset*

MARJAN BOŽIČ

Tisk / *Printed by*

Nonparel d.o.o., Škofja Loka

Naslov uredništva / *Editorial Office Address*

MONITOR ISH, Kardeljeva ploščad 1, 1000 Ljubljana, Tel.: + 386 5 933 30 70

Založnik / *Publisher*

Alma Mater Europaea - Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Ljubljana / *Alma Mater Europaea - Institutum Studiorum Humanitatis, Ljubljana Graduate School of the Humanities*

Za založbo / *For publisher*

JURIJ TOPLAK

Korespondenco, rokopise in recenzentske izvode knjig pošiljajte na naslov uredništva. / *Editorial correspondence, enquiries and books for review should be addressed to Editorial Office.*

Revija izhaja dvakrat letno. / *The journal is published twice annually.*

Naročanje / *Ordering*

AMEU-ISH, Kardeljeva ploščad 1, 1000 Ljubljana, tel. 059333070

E-naslov / *E-mail*: maja.suncic@gmail.com

Cena posamezne številke / *Single issue price*: 6,30 EUR

Letna naročnina / *Annual Subscription*: 12,50 EUR

Naklada / *Print run*: 100

http://www.ish.si/?page_id=3610

© *Alma Mater Europaea - Institutum Studiorum Humanitatis*, Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Ljubljana

Revija je izšla s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS.

Kazalo / Contents

SLOVENSKI POGLEDI NA OKTOBRSKO REVOLUCIJO / THE OCTOBER REVOLUTION FROM SLOVENIAN PERSPECTIVE

- IGOR GRDINA 7-31
Aleksander na belem konju / Alexander on a White Horse
- TOMAŽ IVEŠIĆ 33-49
*Besede učijo, zgledi vlečejo: Nacionalno vprašanje po oktobrski
revoluciji / Words Instruct, Illustrations Lead: The National Question
after the October Revolution*
- SIMON MALMENVALL 51-68
*Idejni predpogoji za uspeh oktobrske revolucije / Ideational
Preconditions to the Success of the October Revolution*
- ANDRAŽ ZIDAR 69-80
*Ruska revolucija in mednarodnopravni sistem / Russian Revolution
and the International Legal System*
- LJUBOV ALEKSEJEVNA KIRILINA 81-93
*F. L. Tuma o februarški in oktobrski revoluciji v Rusiji / F.L. Tuma
on the February and October Revolutions in Russia*
- PETRA TESTEN KOREN 95-121
*“Dajte nam kruha! Sklenite mir!” Zaledje (soške) fronte, pomanjkanje in
posledice revolucionarnega dogajanja na Ruskem / ‘Give Us Bread!
Make Peace!’ Hinterland of the (Isonzo) Front, Food Shortage and the
Consequences of Revolutionary Events in Russia*
- MANCA ERZETIČ 123-137
*Ruska revolucija skozi prizmo Kosovelovega nazora in poezije /
Russian Revolution through the Prism of Srečko Kosovel’s World
View and His Poetry*
- NEŽA ZAJC 139-177
*Pojmovanje svobode na ravni umetniškega izraza med ruskimi
pesniki – v času revolucije leta 1917 / The Concept of Freedom in
Artistic Expression as Held by Russian Poets during the 1917 Revolution*

- BERNARD NEŽMAH 179-196
Oktobrska revolucija kot levi fašizem: od lomljenja kapitalistov do
lomljenja umetnikov / *The October Revolution as Leftist Fascism:
From the Curbing of Capitalists to the Curbing of Artists*
- DEAN KOMEL 197-226
Revolucija med ideologijo, zgodovino in filozofijo – svetovni
*imperializem / Revolution between Ideology, History and Philosophy:
World Imperialism*
- DARKO ŠTRAJN 227-243
Oktobrska revolucija – inspiracija ali travma nove levice / *The
October Revolution: Inspiration or Trauma for the New Left*
- NEVEN BORAK 245-260
Ekonomska organizacija socializma / *Economic Organisation
of Socialism*

RECENZIJAZ / REVIEW

- KARMEN MEDICA 263-269
Artemidor, *Interpretacija sanj*, prevod, opombe, spremna študija
in uredila Maja Sunčič / *Artemidorus, The Interpretation of Dreams,
Translation, Commentary, Interpretive Study and Edited by Maja Sunčič*

SLOVENSKI
POGLEDI NA
OKTOBRSKO
REVOLUCIJO

IGOR GRDINA¹

Aleksander na belem konju

Izvleček: Prispevek obravnava različne interpretativne strategije in narative, ki tematizirajo vlogo Aleksandra Fjodoroviča Kerenskega (1881–1970) v ruski revoluciji. Kritično pretresa razlago, da je bil predsednik začasne vlade neradikalen revolucionar, čigar delo je kar klicalo po dopolnitvi v “drugi revoluciji”, ter interpretacijo, da je bil v jedru protirevolucionar. Razloge za njegova ravnanja leta 1917 išče v njegovih osebnostnih potezah. Prihaja do sklepa, da je bil Kerenski revolucionar povsem drugačne vrste kakor tisti, ki so ga oktobra 1917 odstranili z oblasti; zanj je bila dovolj “prva revolucija”. Prispevek tudi tematizira ravnanja Kerenskega, ki so koristila njegovim nasprotnikom na levici, zlasti njegovo politiko razgradnje državnega aparata zaradi strahu pred sovražnikom na desnici.

Ključne besede: Aleksander Kerenski, ruska revolucija 1917, začasna vlada, boljševiki, oktobrski puč

UDK: 94: 323.272(47)"1917"

Alexander on a White Horse

Abstract: The paper discusses various interpretative strategies and narratives applied to the role which was played by Alexander Fyodorovich Kerensky (1881–1970) in the Russian Revolution. It critically evaluates views of the provisional government’s president as a non-radical revolutionary, whose work called for an upgrade in a ‘second revolution’, as well as the interpretation which makes

¹ Ddr. Igor Grdina je znanstveni svetnik na Inštitutu za kulturno zgodovino ZRC SAZU in redni profesor na Alma Mater Europaea – Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteti za podiplomski humanistični študij, Ljubljana. E-naslov: grdina_igor@siol.net.

him out to have been a counter-revolutionary at his core. Tracing the causes of his actions in 1917 to his personality traits, the study arrives at the conclusion that Kerensky was a revolutionary of an entirely different breed from those who removed him from power in October 1917; for him, the 'first revolution' was enough. The contribution also examines those of Kerensky's actions which benefited his left-wing opponents, particularly his policy of disassembling the government apparatus out of fear of the right-wing enemy.

Key words: Alexander Fyodorovich Kerensky, Russian Revolution 1917, temporary government, Bolsheviki, October Revolution coup d'état

Osebnost in kult

Poleti 1930, ko se je že začel nakazovati somrak Weimarske republike, je eden vidnejših poslancev Nemškonacionalne ljudske stranke Otto Schmidt-Hannover kanclerja Heinricha Brüninga ožigosal kot Kerenskega desnice: menil je, da ga bo morala odnesti "druga revolucija".² Tedaj je bilo ime zadnjega predsednika ruske začasne vlade v svetu očitno že splošno znano kot sinonimna oznaka za človeka, ki prinaša spremembe, vendar pri njihovem uveljavljanju ne gre do konca. V tej vlogi je postalo emblem tako za politično levico kakor tudi za desnico in center. Pruski katoliški patriot Brüning je vsekakor odigral pomembno vlogo pri demoliranju in demontiranju weimar-

---

² Patch, 1998, 94. Nazadnje je za Kerenskega desnice v Nemčiji obveljal Kurt von Schleicher. Politizirajoči general je bil zadnji kancler Weimarske republike pred Adolfom Hitlerjem. Z nacističnim vzponom na oblast pa ni triumfirala desnica, temveč revolucionarni nihilizem. Prim. Kerensky, 1934, 321.

ske oziroma demokratične izdaje Nemške države,³ toda pri tem je bil glede na Franza von Papna in na Adolfa Hitlerja tako neradikalni, da je pozneje lahko zagovarjal tezo o svojem reformističnem prizadevanju za oblikovanje ustavne monarhije, ki naj bi preprečila vzpon nacionalnih socialistov na oblast.⁴

Še prej je bilo ime Aleksandra Fjodoroviča Kerenskega rabljeno kot sinonim za izdajalca revolucije. Boljševiki, ki so z državnim udarom oktobra 1917 strmoglavili njegovo začasno vlado, so ga razglašali za politika, čigar misli so bile drugačne od besed, te pa so se razlikovale od dejanj. Kerenski naj ne bi bil ne pospeševalec ne utrjevalec sprememb, ki so predručile sleherni obraz Rusije, temveč človek, čigar pogled naj bi bil dejansko uprt v preteklost. Njegova severnica naj bi kazala v smer reakcije. Kot neprekosljivi demagog naj bi bil Kerenski le povzpetniški konjunkturist,⁵ ki mu je ob polomu carstva

³ Weimarska ustava je za uradno ime republikanske države, ki je zrasla na pogorišču wilhelmskega cesarstva, določila besedno zvezo *Deutsches Reich*. Pri tem je izhajala iz demokratičnega izročila leta 1848.

⁴ Brüning, 1970, 146, 378 453, 354, 462, 520. Brüningovi načrti so bili kratkovidni, saj je nemški prestolonaslednik Viljem, ki bi bil prvi kandidat za zasedbo trona obnovljene monarhije, pred volitvami predsednika Nemške države leta 1932 podprl Adolfa Hitlerja in ne kanclerjevega favorita, feldmaršala Paula von Hindenburga. Prim. Patch, 1998, 245.

⁵ Slovenski marksistični pisec Marjan Britovšek je, denimo, Kerenskega v svojo pripoved o ruski revoluciji vpeljal kot človeka, ki si je v prvi začasni vladi "vzel" resor za pravosodje. Očital mu je, da ga v ministrski svet ni nihče delegiral. Britovšek, ki je dejansko pisal le zgodovino boljševikov v ruski revoluciji, pa je zamolčal odločen boj Kerenskega proti avtokraciji v času monarhije. Prav tako v omenjenem prikazu nekdanjega dogajanja ni niti besedice o aklamacijskem pristanku revolucionarne množice na to, da Kerenski ob funkciji v vodstvu Petrograjskega sovjeta prevzame tudi ministrski portfelj. Britovškova podoba zadnjega predsednika začasne vlade je dejansko dovolj tipičen produkt rigidne komunistične ideologije, ki jo v prvi vrsti zaposluje tiščanje nekdanjega dogajanja v toge marksistične sheme. Prim. Britovšek, 1980, 355; Pipes, 1991, 302.

uspelo priplavati na vrh razpenjenega vala. Pri tem naj bi ga vodila želja, da bi se vzburjeni človeški ocean čim prej umiril in uplahnil, nakar bi se njegov režim stabiliziral v protirevolucionarni legi. A požrtvovalni in zmerom čuječi boljševiki so Kerenskega razkrinkali ter poskrbeli za to, da so množice spregledale in odvrgle politiko očeta Ruske republike na smetišče zgodovine. Ko je prišel naslednji revolucionarni val, naj bi zadnji šef začasne vlade odkrito pokazal svojo reakcionarno naravo, saj se je – podobno kot drugi voditelji, ki so bili nemudoma razglašeni za bivše – zatekel k oboroženim silam.⁶ Integralni del tega narativa, ki ga je v Sovjetski zvezi in njenih sate-litih širila komunistična propaganda, je bila interpretacija, da je bil Kerenski močan le v svojih očeh, medtem ko ga je na oblasti nekaj mesecev ohranjalo le negotovo ravnovesje med še ne povsem oza-veščenimi ljudskimi množicami ter zakrknjenimi in potuhnjenimi nasprotniki sprememb. Takšno tolmačenje je posebej sugestivno vzpodbujal film Sergeja Mihajloviča Ejzenštejna in Grigorija Vasi-ljeviča Aleksandrova *Oktober: Deset dni, ki so pretresli svet* o koncu carstva in o boljševiški zmagi v revoluciji iz leta 1928.⁷

Obstaja pa še ena podoba Kerenskega, ki je prevladovala v ted-nih, ko je bil najmočnejši mož Rusije – na eni strani je ministroval

---

⁶ Prim. Britovšek, 1980, 401. Na tem mestu, ki tematizira dogajanja nepo-sredno po boljševiškem puču, se Kerenski poimensko sploh ne omenja več. Potopljen je v grupo “nekdanjih voditeljev menjševikov in [socialisti-čnih revolucionarjev]”, ki iščejo pomoč pri oboroženih silah. Tendenciozna razglasitev prvakov delujočih političnih gibanj za bivše je jasen element Britovškove ideološko impregnirane tematizacije nekdanjosti.

⁷ V tem neprikrito propagandističnem, pa tudi antifeminističnem izdelku, ki je bil posnet z željo, da bi bil videti kot dokumentarec in bi kot tak med ljudmi fiksiral pozneje nepremakljive predstave o ruski revoluciji leta 1917, možati boljševiki med drugim premagajo ženske uniformiranke. Slednje so značilno prikazane med lišpanjem v dekadentno razkošno opremljenih sobanah Zimskega dvorca.

v začasni vladi, na drugi pa podpredsednikoval Izvršnemu odboru Petrograjskega sovjeta.⁸ Čeprav v nobenem organu ni bil na prvem mestu, je imel v obeh največjo moč. Razlog za to pa je bil vpliv, ki se je širil tudi v drugo oblastno strukturo. Medtem ko so bili drugi člani začasne vlade od prestolniškega sovjeta ogroženi – to sta zgodaj občutila njena navidezno najmočnejša ministra, Pavel Nikolajevič Miljukov in Aleksander Ivanovič Gučkov, ki sta se kljub trdnemu položaju v svojih dotlej pomembnih strankah (konstitucionalni demokrati in *Zveza 17. oktobra*) ter obvladovanju ključnih resorjev (za zunanje zadeve oziroma za vojsko in mornarico) morala hitro posloviti od oblastnih funkcij⁹ –, je Kerenskega položaj v njegovem vodstvu delal za neranljivega. V kabinetu kneza Georgija Jevgenjeviča Lvova je postal praktično nenadomestljiv. Zato je ob prvi reorganizaciji začasne vlade lahko prevzel ministrstvo za vojsko in mornarico, ki je bilo v času sovražnosti s centralnimi silami vsekakor pomembnejše od pravosodnega resorja, v katerega fotelj je sedel ob razsulu carstva.

V tistih dneh se je celo oblikoval kult Kerenskega. Slavili so ga častniki, zaupali so mu tuji poznavalci Rusije, pojavljal pa se je tudi v pesmih. Posamezni literati – zlasti Marina Ivanovna Cvetajeva – so ga častili celo po strmoglavljenju z oblasti.¹⁰ Kot človek, ki je v igrilstvu nekoč videl svoj sanjski poklic – želja po karieri na odrskih deskah je njegovo pozornost usmerila k vajam za glas, kar mu je koristilo tudi kot sodnemu in političnemu govorniku¹¹ –, je Kerenski gotovo užival v svoji priljubljenosti. Prav tako je marsikaj naredil, da ga je ljudski imaginarij sprejel kot nadomestilo za

⁸ Pipes, 1991, 291, 302.

⁹ Gleason, 1983, 71–75.

¹⁰ Karlinsky, 1985, 160. Prim. tudi Figes, Kolonitskii, 1999, 76–89.

¹¹ Abraham, 1987, 11.

carja. Potem ko je postal predsednik začasne vlade, je njen sedež prenesel v bivališče imperatorjev, v Zimski dvorec. Prav tako se je posadil za mizo in v posteljo zadnjega impozantnega samodržca Aleksandra III.,¹² s čimer je sugeriral, da je njegova volja enako odločujoča za usodo Rusije, kot je bila tista, s katero je posegal v bližnji in daljni svet predzadnji car. Takšne geste pa so bile izjemno problematične oziroma dvorezne, saj je monarhija v letih vojne vsaj med mestnim prebivalstvom, ki ga je često mučilo pomanjkanje hrane, izgubila ves ugled.

Pa vendar Kerenski kljub uspešnemu vzpenjanju po oblastni piramidi v revolucionarni Rusiji sam nikoli ni imel moči, da bi takšno svojo podobo vsilil vsem, ki so jo gojili. Razmere so bile za kaj takega preveč anarhične. Njegov kult je dejansko pomenil poskus oblikovanja nove avtoritete na mestu, kjer je v imaginariju ljudi nekoč bila v carju poosebljena monarhična država. Prebivalci Rusije so z likom novega močnega moža, ki je bil na eni strani prekaljen bореc za svobodo, na drugi pa govorniško spreten voditelj, stregli svojim duhovnim potrebam. Kultura v največji deželi sveta se ni mogla zadovoljiti z nekarizmatičnimi prvaki. Močan voditelj je v njenem okviru kratko malo imel vlogo institucije. Zato ne začasna vlada ne parlament – ne v podobi bivše Dume ne v podobi napovedane Ustavodajne skupščine – nista mogla dobiti tiste vloge, ki bi jima kot ustanovama šla. In tudi sovjeti niso sami na sebi pomenili nič. Težo so jim dale – in po drugi strani odvzemale – osebnosti, ki so se angažirale v njihovih strukturah. To je bilo posledica načina izbora sestave sovjetov, ki se je dinamično spreminjala. Ko pa so odslužili namenu rušenja starega reda, so tudi za boljševike postali le politična štukatura.¹³

---

¹² Pipes, 1991, 437.

¹³ Kerensky, 1934, 256, 257.

Hiter zaton kulta Kerenskega in vzpon čaščenja generala Lavra Georgijeviča Kornilova kot velikega rešitelja iz vseh mogočih zmed samo poudarja strukturno naravo lika močnega voditelja v revolucionarni Rusiji.¹⁴ Njen prvi republikanski prvak bi ne mogel tako hitro izgubiti simpatij v javnosti, če bi bila njegova podoba nekaj, kar bi bilo povezano samo z njim ali če bi bila nasledek velikopoteznega načrtnega prizadevanja. Kerenski ob koncu poletja in v večini jeseni 1917 namreč ni izgubil zmožnosti ukrepanja. Njegovo operativnost dokazuje dejstvo, da je ob sklepu afere generala Kornilova Rusijo razglasil za republiko.¹⁵ O istem govori tudi dejstvo, da je za kratek čas oblikoval direktorij (Svet peterice), ki je premostil vrzel med 3. in 4. garnituro začasne vlade.¹⁶ Vendar pa drži, da se je Kerenski s temi ukrepi predvsem odzival na akcije drugih. Ni torej šlo toliko za izraz lastne moči kakor za poskus odgovorov na zaostrovanje razmer, pri čemer je točko, do katere bi bilo treba vzdržati, predstavljal sklic Ustavodajne skupščine. Volitve vanjo pa je oblastna garnitura Kerenskega vseskozi pripravljala; ni jih poskušala ne zavirati ne sabotirati. Diktature v njenem obzorju ni bilo.

Seveda s tem še zdaleč nismo predstavili vseh podob Kerenskega, ki se zdijo kot nekakšne ruske babuške: v vsaki od njih se skriva še druga in v njej naslednja ... K temu je poslednji predsednik začasne vlade pozneje kar precej prispeval sam – z interpretacijami nekdanjih dogajanj, ki jih je v letih pregnanstva lahko dodobra premislil ter skozi konstituiral narativ svojega izgubljenega boja za “mojo Rusijo”.¹⁷ Zelo se je trudil, da bi bil videti kot brezprimeren

¹⁴ Figes, Kolonitskii, 1999, 96–100.

¹⁵ Browder, Kerensky, 1961, 1657–1659.

¹⁶ Browder, Kerensky, 1961, 1659–1662. Svet peterice je ponekod obravnavan kot skrajno skrčen sestav začasne vlade.

¹⁷ Prim. Kerensky, 1966, 419–444.

in premočrten patriot ter emancipator.¹⁸ Nasprotne razlage njegovih dejanj – tako v emigraciji kakor tudi v domovini – so namreč bile dovolj pogoste in vplivne. Neredko so temeljile tudi na racionalnem pretresu virov: nikakor ni šlo samo za pamflete njegovih monarhističnih, liberalnih in boljševiških kritikov. Zato ni čudno, da je eden najtemeljitejših raziskovalcev revolucije na ruskih prostranstvih, harvardski profesor Richard Pipes, v svojih spominih o srečanjih s Kerenskim, ki je po logičnem začetku razlaganja svoje vloge v zgodovinskih dogajanjih zmerom hitro prešel v prepričevalno mrzlico, zapisal: “Discussing the revolutionary era with him [...] was quite useless because he had published three autobiographies and never deviated from them.”¹⁹

Življenje in revolucija

Na podlagi številnih podob Kerenskega, med katerimi so celo precej nasprotujoče si dovolj dobro utemeljene v njegovih kontradiktornih dejanjih – v prvi vrsti gre tu za niz dogodkov, ki so dobili ime afera generala Kornilova²⁰ – in včasih neprepričljivih samointerpretacijah, se je potemtakem mogoče vprašati, kdo je bil pravzaprav zadnji predsednik ruske začasne vlade. Čeprav bo nemara lik tega politika

---

¹⁸ Kot pravosodni minister začasne vlade je Kerenski veliko naredil v tej smeri. Politični begunci oziroma izgnanci so se lahko hitro vrnili domov – bodisi iz Sibirije bodisi iz tujine. Kerenski je poudarjal tudi svojo bližino z babuško ruske revolucije Jekaterino Konstantinovno Breško-Breškovsko, s katero se je pogosto posvetoval.

¹⁹ Pipes, 2003, 80. Tri avtobiografije Kerenskega, o katerih govori znameniti ameriški zgodovinar, so: *The Catastrophe* (prvič izšla 1927), *The Crucifixion of Liberty* (1934) in *Russia and History's Turning Point* (1965).

²⁰ Afera generala Kornilova je bila deležna posebne pozornosti v vseh treh “avtobiografijah” Kerenskega, še pred njimi pa je zadnji predsednik ruske začasne vlade o njej napisal več del, med katerimi je najpomembnejše *The Prelude to Bolshevism. The Kornilov Rising*, ki je izšlo leta 1919.

za zmerom ostal do določene mere protejski, vendarle lahko rečemo, da so nekateri narativi o njem le poskus političnega obračuna s historiografskimi sredstvi. To v prvi vrsti velja za podobo Kerenskega kot eksponenta protirevolucije ali njenega nezavednega sodelavca.

Zadnji predsednik začasne vlade je bil od študentskih let do oktobrskega prevrata 1917 vseskozi nemarksistični socialist in demokrat. Prav tako mu ni mogoče očitati nikakršnega koketiranja s starim režimom. Njegov poskus opiranja na vojaštvo v času neposredno pred boljševiškim pučem in po njem ni bil v službi uničenja revolucije, temveč je imel namen Rusijo obvarovati pred diktaturo nedemokratskih političnih skupin. Oborožene sile po strmoglavljenju monarhije niso bile kar avtomatsko gnezdo oziroma pribežališče pristašev starega režima.²¹ Revolucija je v Rusiji februarja oziroma marca 1917 lahko hitro opravila s carizmom zato, ker slednjega v obstoječi formi praktično nihče več ni podpiral. Ko je tudi dumska desnica nastopila proti redu, kakršnega je prakticiral režim Nikolaja II. – Vladimir Mitrofanovič Puriškevič je imel veliko vlogo pri umoru caričinega protežiranca Grigorija Jefimoviča Rasputina²² –, radikalnih sprememb ni bilo več mogoče zadržati.²³ Liberalna in socialističnorevolucionarna kritika oblasti zaradi neuspešnega vodenja vojne je postala zažigalna vrstica, ki je vodila do eksplozije nezadovoljstva. Čeprav so bili razlogi, zaradi katerih so ljudje nasprotovali oblasti, zelo različni, so vsi za hip našli skupnega simbolnega in dejanskega sovražnika – Nikolaja II. Polom starega reda je bil tako popoln, da je bila v tistem trenutku onemogočena celo kakršnakoli oblika monarhije. Tega se je zavedal celo veliki knez Mihael/Mihail Aleksandrovič, ki mu je Nikolaj II. odstopil krono:

²¹ Prim. Sanborn, 2015, 195–198.

²² Prim. Smith, 2016, 590–601.

²³ Prim. Miliukov, 1967, 373–388.

brat poslednjega imperatorja vodenja države potem formalno ni niti sprejel niti ga ni zavrnil, temveč je prepustil odločitev o svoji morebitni vladarski usodi Ustavodajni skupščini.²⁴

Vojska in revolucija

Ruske oborožene sile so v dramatičnih dneh padca carstva jasno pokazale, da niso leglo zakrknjenih monarhistov.²⁵ Načelnik štaba vrhovnega poveljstva v letih 1915–1917, general Mihail Vasiljevič Aleksejev, je skupaj z učinkovitim voditeljem Skupnega komiteja zvez zemstev in mest, knezom Georgijem Jevgenjevičem Lvovom, ter njegovimi sodelavci celo koval zaroto proti Nikolaju II. in njegovi soprogi.²⁶ Ta krog je carja imel za nesposobnega, njegovo vlado in iz dinastije hessenskih velikih knezov izhajajočo ženo Aleksandro Fjodorovno pa za epicenter problemov.²⁷ Kot dobri patrioti so si zarotniki predstavljali zamenjavo na prestolu v slogu pučev razsvetljenske dobe. To je dokazovalo, da je bil pri generalu Aleksejevu in številnih drugih poklicnih vojakih patriotizem močnejši od monarhizma.²⁸ Sodelovanje Kerenskega z nekaterimi oficirji nikakor ni dokaz za njegovo globinsko protirevolucionarnost. Navsezadnje

---

²⁴ Service, 2017, 29, 30.

²⁵ Značilno se zdi, da je bil viceadmiral Kolčak, poveljnik črnomoške flote, ki je pripravljala odločilno operacijo za rešitev težav Rusije v prvi svetovni vojni – desant na turške obale pri Bosporju –, ob koncu vladanja Nikolaja II. prepričan, da carska vlada ni sposobna rešiti nakopičenih problemov države. Zato je kljub svojemu načelnemu monarhizmu podprl revolucionarno spremembo oblasti februarja 1917. Prim. Varneck, Fisher, 1935, 46–49.

²⁶ Pipes, 1991, 269.

²⁷ Golder, 1927, 226.

²⁸ Tudi formalno prvi človek belega gibanja, vrhovni upravitelj Rusije Aleksander Vasiljevič Kolčak, je bil prepričan, da vrnitev k staremu redu ni mogoča. Tako v zunanji kot notranji politiki njegovi cilji niso bili usmerjeni k restavraciji nekdanjega stanja. Prim. Lehovich, 1974, 302, 303.

so se častniki carske armade pozneje v precejšnjem številu pridruili Rdeči armadi: oblast, ki je obvladovala Petrograd in Moskvo, je zanje ne glede na svojo konkretno formo bila ruska.²⁹

Na drugi strani se oficirji belega gibanja niso kar povprek bojevali proti revoluciji, temveč predvsem proti boljševikom, ki so dobivali denar iz Nemije³⁰ ter potem še podpisali brest-litovski mir z driljavami, s katerimi so se bojevali v letih 1914–1917. Ob dejanskem izničenju slehernega smisla in pomena neznanskega števila smrti je pri odstopu zahodnih predelov nekdanjega carstva sovražniku šlo tudi za simbolno nasilje nad duhom in zavestjo patriotov. Nadzoru centralnih sil je bila marca 1918 namreč prepuščena tudi sama zibelka ruske driljave – Kijev. V imaginariju nezamenarljivega števila oficirjev, pa tudi večine inteligence, ki je bila do padca carstva brezkompromisno kritična do vseh potez monarhične oblasti, je to gotovo predstavljalo veliko prepreko za kakršnokoli kolaboracijo z boljševiki.

Kerenski se potemtakem z iskanjem opore v vojaških krogih ob nastopanju proti boljševikom – kakor smo že rekli – ni razkrinkal kot nasprotnik revolucije. Le njene cilje je postavljaj drugam, kot sta jih Lenin in njegov politbiro. Teleološko razumevanje zgodovine ga je do razsula komunizma moglo šteti za emblematinega zagovornika nikamor vodee stranpoti, toda poznejša stvarnost je lahko celo v okviru takega pogleda na preteklost do njega prijaznejša. Rusija je pod njim postala republika, kar je tudi danes – pri čemer ji je komunistična medigra odvzela dobršen del ozemlja. Slej ko prej pa pove o Kerenskem največ eminentno zgodovinski pretres nekdanjosti. Tlaenje pretekle dejanskosti v obrazce, ki računajo z nujnostnimi razreiljavami, vodi k napačnemu razumevanju ljudi in njihovih ciljev.

²⁹ Prim. Smith (2017), 166, 167.

³⁰ Nikitin, 2015, 119–144; McMeekin, 2017, 133–136.

Posebej je treba poudariti, da so se predstave, ki jih je Kerenski gojil o etiki, morali in sredstvih revolucije, bistveno razlikovale od boljševiskih. Jeseni 1917 pa so bile njegove vizije drugačne tudi od tistih, ki so bile razširjene med pomembnim delom petrograjskega delavstva. A volitve v Ustavodajno skupščino, ki so potekale že po boljševiskem prevzemu oblasti, so pokazale, da bi lahko politika Kerenskega brez prevelikih težav naletela na odobravanje večine zastopnikov celotne države.³¹ Sam je bil tedaj izbran za poslanca v kar petih volilnih okrajih.³² Konstituanta, za katere sklicanje sta se sporazumela začasna vlada in petrograjski sovjet,³³ je bila v veliki meri nasledek prizadevanj Kerenskega, ki je bil, kakor smo že opozorili, edini med politiki navzoč v obeh telesih. Kot prvi pravosodni minister postmonarhistične Rusije je začel pripravljati normativne temelje za njeno sklicanje.³⁴

Pred boljševiskim razpustom Ustavodajne skupščine, ki je pomenil močan pospešek v smeri oblikovanja enopartijske države in zanetenja odkrite državljanske vojne,³⁵ je postalo jasno, da glavni dosežek Kerenskega, tj. demokraciji zavezana republikanska ureditev, med ruskim

---

³¹ Socialistični revolucionarji bi lahko računali na podporo konstitucionalnih demokratov in menjševikov ter svojih somišljenikov v vrstah neruskih skupnosti. Prim. Abraham, 1987, 330, 331. Treba pa je opozoriti, da se je razpoloženje v državi hitro spreminjalo. Strankam je podpora naglo zrasla ali upadla – celo v nekaj tednih. Vendar je bilo na dan volitev v konstituanto razpoloženje takšno, da so v zadnji vladi Kerenskega zastopane politične skupine dosegle prepričljivo večino. Prim. Radkey, 1989.

³² Abraham, 1987, 330.

³³ Smele, 2015, 290–293.

³⁴ Abraham, 1987, 146.

³⁵ Odkrito državljansko vojno je v konstituanti začel napovedovati 30-letni boljševiski ideolog Nikolaj Ivanovič Buharin. Pavel Miljukov je v svoji monumentalni *Zgodovini Rusije* njegovim besedam na zasedanju Ustavodajne skupščine značilno namenil kar največjo pozornost. Prim. Miljukov, 1939, 958.

prebivalstvom nikakor ni postavljena pod vprašaj. Na zasedanjih konstituante je dobila le še dodatno – federativno – opredelitev.³⁶ V tem duhu je Ustavodajna skupščina tudi zavrnila potrditev ukrepov Leninih oblasti.³⁷ A prestolnica, v kateri so si brezskrupulozni boljševiki pridobili premoč, je imela v centralizirano upravljani državi veliko večjo težo kakor preostala mesta in pokrajine. Ravnanje po večinski volji Leninu in njegovim sodelavcem, ki so mandat za poseganje v zgodovino našli v marksistični teleologiji zgodovine, ni ustrezalo. Za njihov uspeh v času zmede niso bili zaslužni zakoni historičnega razvoja, temveč predvsem odlično delujoča hierarhična organizacija, ki je vodstvu omogočala takojšnjo reakcijo na vsakodnevne izzive in optimalno izkoriščanje obstoječih razmer(ij). Ko je politika boljševikov vzburla odpor tudi v Petrogradu, pa so posegli po diktatorskih ukrepih in terorističnih sredstvih ter se tako obdržali na oblasti.

Navzkrižna pota revolucionarjev

V poslednjem – najcelovitejšem – pričevanju o svoji življenjski poti je Kerenski pojasnil, kako se je v času študija na peterburški univerzi

³⁶ Zapisnik zasedanja Ustavodajne skupščine je objavljen v: Pokrovski, Jakovljevič, 1930, 3–110. Prim. tudi Rabinowitch, 2007, 112–124.

³⁷ Konstituanta je komaj mogla zares začeti z delom. Potem ko so boljševiki in njihovi zavezniki iz vrst levih socialističnih revolucionarjev, ki so se ločili od glavnine svoje stranke, 5. januarja 1918 doživeli popoln poraz v uvodnih glasovanjih – za predsednika Ustavodajne skupščine je bil izvoljen bivši kmetijski minister začasne vlade Viktor Mihajlovič Černov –, so se odločili onemogočiti nadaljevanje njene prve seje z abstinenco. Ko tudi to ni pomagalo, so nahujskali iz mornariških vrst rekrutirano stražo in brutalno prekinili zasedanje. Boljševiki so kar najbolj resolutno onemogočili vse nadaljnje poskuse, da bi Ustavodajna skupščina le opravila svoje delo. Na demonstrante, ki so jo podpirali, so celo streljali. Nekateri člani konstituante so se potem zatekli v Kijev, pozneje pa jih je pomemben del osnoval (proti)vlado v Povolžju. Prim. Fic, 1998.

dokopal do temeljnih spoznanj, iz katerih so zrasli njegovi demokraciji zavezani nazori. Ti so ga odtlej jasno ločevali od determinističnega in netolerantnega marksizma. Z njegovo doktrino se je seznanil prek *Komunističnega manifesta* in zgodnjih spisov Petra Bergardoviča Struveja. Vendar ne gre spregledovati, da je Kerenski kot demokrat zavračanje marksizma postavljajal na izrazito osebno izhodišče. Ta nauk je štel za nekaj, kar ni zanj,³⁸ medtem ko o njegovi škodljivosti sleherniku ni izgubljal besed.

Na Kerenskega je naredila velik vtis zlasti misel Vladimirja Solovjova, ki ga je dokončno odvrnila od materialističnih koncepcij. Človeških bitij od srečanja z njo ni več mogel dojemati v vlogi zobnikov monstroozne mašinerije,³⁹ ki jo je zaznal v determinističnih doktrinah. Vprašanje svobode za Kerenskega ni bilo politično, temveč fundamentalno – nazorsko. Determinizem je na neki način zavračal tudi z nepristajanjem na misel, da bi človekova narava lahko napredovala.⁴⁰

Poznejši poslednji šef začasne vlade je prav tako visoko čislal svojega profesorja Vasilija Ivanoviča Sergejeviča, ki ga je opozoril na to, da staroruska zakonika iz 11. oziroma 12. stoletja, *Pravda Jaroslava (Modrega)* in *Oporoka* Vladimirja Monomaha, zavračata smrtno kazen.⁴¹ Še bolj je spoštoval Leona Petražyckega. Svoj čas znani peterburški profesor, ki je bil poljskega rodu, vendar se je uveljavil tudi v krogih ruske inteligence, se je zavedal razlik med pravom in moralo. Oboje je povezoval s človekovo naravo.⁴²

Kerenski si je globoko vtisnil v spomin tudi nazore Nikolaja Mihajloviča Korkunova, ki ga je dojemal kot kritika avtoritarne vla-

---

³⁸ Kerensky, 1966, 34.

³⁹ Kerensky, 1966, 34.

⁴⁰ Kerensky, 1966, 33.

⁴¹ Kerensky, 1966, 32.

⁴² Kerensky, 1966, 31.

davine, čeprav ugledni profesor carskega samodržavja zaradi medsebojno zavezujoče zveze med nosilcem krone in prebivalci njegove dežele ni štel za obliko despotije. Poznejši oče Ruske republike je ugotavljal, da je avtokracija lahko samo v teoriji zavezana k pravični skrbi za vse podložnike, medtem ko je bila stvarnost bila v času Aleksandra III. – in še bolj v letih vlade šibkega ter zato do različnih partikularističnih teženj po privilegiranosti popustljivega Nikolaja II. – drugačna.⁴³

Ravnanja Kerenskega v revolucionarni dobi so v marsičem izhajala iz nazorov, ki si jih je pridobil v času študija. Vera v nespremenljivo človeško naravo ga je zapeljala k misli, da bo njegova beseda vedno prepričala množice tako, kot jih je ob koncu carizma in ob sestavljanju začasne vlade, pa tudi še pozneje, ko je navduševal vojake za julijsko ofenzivo. Kerenski ni opazil, da je poleti 1917 hitro prihajal ob dober glas. Glavni razlog za to je bil seveda polom na jugozahodni fronti po spodletelem napadu, ki ga je v vlogi vojnega ministra iniciral sam. Vero Kerenskega v izjemno moč besede so opazili vsi in so lahko računali z njo. O tem se je zdelo vredno pripovedovati celo admiralu Kolčaku na zadnjih predsmrtnih zaslišanjih januarja 1920 v Irkutsku.⁴⁴

Kot pravosodni in vojni minister ter kot predsednik začasne vlade je Kerenski sovražnika videl na desni. V tem nikakor ni bil sam: tudi številni drugi ruski voditelji so si leta 1917 predstavljali, da so glavna nevarnost za revolucijo eksponenti starega režima. Strah pred maščevalnimi udarci bivših nosilcev oblasti je bil velik. Novi ruski voditelji se po tem niso razlikovali od stebrov Weimarske republike, ki je izšla iz revolucije v Nemčiji in katere najvidnejši rezultat je bila odprava monarhije. Na geslo: "Der Feind steht rechts!"

⁴³ Kerensky, 1966, 33.

⁴⁴ Varneck, Fisher, 1935, 33.

so v osrednji srednjeevropski deželi prisegli tako socialdemokrata Philipp Scheidemann in Otto Wels kakor kancler iz vrst katoliškega Centruma Joseph Wirth.⁴⁵ Kerenski se v tem kontekstu kaže kot dovolj tipičen predstavnik določene politične smeri. Seveda pa je bil položaj v Rusiji leta 1917 precej drugačen kakor v Nemčiji po sklenitvi versajskega miru: oborožene sile, ki bi zaradi usposabljanja v nedemokratični dobi in spričo zavezanosti načelu brezpogojnega izpolnjevanja povelj v posameznih delih lahko postale ovira za revolucijo, so še vedno morale namenjati osrednjo pozornost fronti proti sovražniku. Njihovi vrhovi so bili prisiljeni misliti tudi na stabilnost zaledja. Prav tako ruska armada in mornarica nista mogli biti tako samozavestni kakor nemške enote, ki so po premirju prišle domov z bojišč v Belgiji in Franciji. Carski generali in admirali so se večinoma bojevali na frontah znotraj meja svoje domovine. Oborožene sile vrh vsega niso bile imune pred revolucionarno propagando: v enotah so se oblikovali komiteji, začasna vlada pa je na fronto poslala svoje komisarje.⁴⁶

Po drugi strani se je Kerenski že poleti 1917 mogel prepričati, da so boljševiki do njega nespravljivo sovražni. Vrh vsega mu ni ostalo neznan, da so podprti z nemškimi finančnimi injekcijami in da so v stiku z zastopniki wilhelmskega Reicha.⁴⁷ Verjetno tedaj še ni vedel, kakšna komedija je bil Leninov "zaplombirani" vagon, s katerim je boljševiški vodja skupaj s tovariši(cami) potoval iz Gottmadingena ob švicarski meji v pribaltski Saßnitz, kjer je tudi

---

⁴⁵ Hörstner-Philipps, 1998, 272. Scheidemann je o sovražniku na desni spregovoril zastopnikom nemškega naroda 7. oktobra 1919, Wels po Kapp-Lüttwitzovem puču 30. marca 1920, kancler Wirth pa po Rathenauovem umoru 25. junija 1922.

⁴⁶ Živanov, 2009, 241–275. Med komisarji začasne vlade na fronti je bil tudi pozneje znameniti literarni teoretik Viktor Šklovski.

⁴⁷ Kerensky, 1966, 301–323.

- zagotovo ne v eksteritorialni spalnici - prenočil ...⁴⁸ Vendar je Kerenski lahko vsaj slutil, da je bilo uprizarjanje nestika med najbolj brezkompromisnimi ruskimi marksisti in predstavniki uradnega Berlina le prikrivanje dogovorov med obema stranema. A Kerenski je zaradi neuspeha boljševikov v julijski vstaji očitno začel hudo podcenjevati mobilizatorsko in organizacijsko sposobnost Leninevega gibanja. Slednje se je po porazu naglo regeneriralo ter se pripravilo za osvojitve oblasti. Huda poletna kriza se je navsezadnje končala s povzpjetjem Kerenskega na čelo začasne vlade,⁴⁹ čeprav je bil zaradi poloma ofenzive v Galiciji, ki jo je najverjetneje zagovarjal,⁵⁰ osrednja tarča nezadovoljstva prav on.⁵¹ A tedaj je še kazalo, da uživa imuniteto pred učinki kakršnekoli kritike. Zaradi tega - pa tudi zato, ker se je vrsta najbolj znanih Leninovih sodelavcev po julijskih dogodkih znašla za zapahi - se novemu prvemu možu Rusije skrajna levica bržčas ni več zdela posebej nevarna. Na to opozarja tudi njegovo zadržanje odločne kampanje proti boljševikom zaradi njihovih zvez z Nemci,⁵² ki je vedno znova presenečalo zgodovinarje. Nemara se mu je zdel moralni učinek obtožbe zarotniškega sodelovanja s sovražnikom dovoljšno jamstvo za to, da se Lenin in njegovi pristaši ne bodo mogli pobrati do volitev v Ustavodajno skupščino, za katere je zmotno verjel, da so v interesu vseh ruskih nemonarhističnih političnih sil. Očitno pa je tudi to, da Kerenski v pričakovanju sovražnika na desni ni hotel povsem uničiti militantne leve. V kakšnem kritičnem trenutku, ko bi sovražniki revolucije postali zares nevarni, bi mu utegnila priti prav.

⁴⁸ McMeekin, 2017, 130.

⁴⁹ Prim. Rabinowitch, 1991.

⁵⁰ Engelstein, 2018, 146-148.

⁵¹ McMeekin, 2017, 178.

⁵² McMeekin, 2017, 177-179.

General in revolucionarji

Ravnanje Kerenskega od prevzema vladnega krmila do oktobrskega prevrata tako generalno kakor v posameznostih izkazuje njegovo nenehno pričakovanje sovražnika na desni in aprioristično prepričanje o tem, da so oborožene sile njihovo najtrdnjše oporišče. Zlasti dogajanja v aferi generala Lavra Georgijeviča Kornilova, ki vse do danes niso docela razjasnjena,⁵³ so bridek dokaz za gojitev takšne fiksne ideje pri predsedniku začasne vlade. Neustrašni in impulzivni poveljnik ruskih oboroženih sil, ki mu je Kerenski naložil okrepiti enote v Petrogradu,⁵⁴ je hotel postavljeno nalogo izpolniti na psihološko kar najbolj učinkovit oziroma demonstrativen način, tega pa se je šef kabineta, kot vse kaže, nenadoma ustrašil. Predsedniku vlade se je zazdelo, da je čet, ki so bile usmerjene proti prestolnici, preprosto preveč za zgolj izvršitev prejetega naročila. Zato je – tudi pod vplivom drugih politikov, ki so opazili razliko med neredom v zaledju in disciplino nekaterih armadnih enot⁵⁵ – začel Kornilova obravnavati kot vodjo upora oziroma pučista. Pri

---

⁵³ Prim. Katkov, 1980; Munck, 1987; Pipes, 1991, 448–464.

⁵⁴ Kerenski je hotel Petrograd izločiti iz obstoječega širšega vojaškega območja in čete v prestolnici postaviti pod svoje poveljstvo, da bi lahko ob morebitnih novih nemirih ukrepal čisto sam. Zato je potreboval nove armadne enote.

⁵⁵ Med politiki je imel med afero generala Kornilova posebej veliko vlogo Vladimir Nikolajevič Lvov, ki je bil v času prve in druge posadke začasne vlade oberprokurator svetega sinoda Ruske pravoslavne cerkve. Kot zelo ambiciozen človek in kot zagovornik reda si je prizadeval za to, da bi se Kerenski oprl na oborožene sile, toda ko je kot odposlanec prvega ministra prišel v vrhovno poveljstvo v Mogilev, je slišal govornice, da bo vojska obratunala s politiki v prestolnici. Potem se je na lastno pest začel pogajati s Kornilovom o tem, kako bi ta dobil večjo moč. V Petrograd se je hotel vrniti kot rešitelj domovine, ki je sklenil sporazum med vlado in vrhovnim poveljnikom. Zares se je v Mogilevu pogovarjal o tem, Kerenskemu pa je potem poročal o mnenjih vojakov. Predsednik vlade je nemudoma presodil, da je

tem se je celo naslonil na boljševike, ki so bili izpuščeni iz zaporov. Kornilov, ki premikov čet ni zaustavil, se je tako zares znašel v položaju upornika – nakar je bil razrešen poveljstva in zaprt. Kerenski je potem sam prevzel vodenje oboroženih sil,⁵⁶ vendar jih je hkrati tudi razmajal, kar se je pokazalo ob nemškem napadu pri Rigi, ki se je končal s padcem strateško pomembnega mesta, in ob uspešnem desantu wilhelmincev na otoke ob estonski obali.⁵⁷ Ti neuspehi so seveda še dodatno omajali ugled predsednika vlade, čigar razpoloženje je močno zanihalo v smer apatije.⁵⁸ Medtem pa so boljševiki, podprti z nemškim denarjem, vodili silovito očrnjevalno kampanjo, ki je bila vsebinsko povsem nekonsistentna, vendar je v zmedenih ruskih razmerah delovala.⁵⁹

Od sklepa afere generala Kornilova, se pravi od konca avgusta 1917, se Kerenskemu dejansko ni bilo več treba bati udara z desne, vendar pa je za eliminacijo te nevarnosti, ki je bila, kakor vse kaže, veliko bolj psihološka kakor realna, plačal visoko ceno: oborožene sile so izgubile učinkovitost tudi v zaledju. Poskus reševanja problemov z razglasitvijo republike in sklicanjem predparlamenta⁶⁰

---

v teku državni udar – še zlasti, ko so se začele proti prestolnici pomikati čete, ki naj bi okrepile garnizijo, o čemer pa je bil že prej sklenjen dogovor.⁵⁶ Kerenski je ravnal enako kot imperator Nikolaj II. avgusta 1915. Toda tako za carja kakor zanj je bil prevzem poveljstva nad oboroženimi silami zelo problematična poteza: oba sta v očeh ljudi postala osebno odgovorna za neugoden potek vojskovanja, medtem ko zaradi lastne nestrokovnosti nista mogla sama operativno voditi armade in mornarice.

⁵⁷ Prim. Barrett, 2008.

⁵⁸ Buttar, 2017, 203–208, 217–225.

⁵⁹ Kerensky, 1934, 331, 332. Lenin in njegovi privrženci so zadnjega predsednikačasne vlade razglašali za kornilovca, ki se je po naključju sprl s svojim generalskim šefom, za nosilca bonapartističnih tendenc, stolipinovca ipd.

⁶⁰ Uradno ime predparlamenta je bilo Začasni svet Ruske republike. Večina njegovih poslancev je prihajala iz vrst socialističnih strank. Prim. Sava Živanov, 2012, 89–106.

naj bi politično zapolnil čas do izvedbe volitev v konstituantno. A tega se je zavedal tudi Lenin, ki se mu je začelo muditi z vstajo, formalno kvazidemokratsko legitimizacijo zanjo pa je hotel najti v sovjetih.⁶¹ Delo mu je olajševala vse večja radikalizacija petrograjskega prebivalstva,⁶² ki ga ukrepi Kerenskega niso več ne zadovoljevali ne tolažili. Izpustitev boljševiskih prvakov iz ječ, v katerih so ždeli po julijski polomiji, in demontiranje pomembnih državnih organizacij, ki naj bi bile okužene s kornilovščino oziroma desničarstvom,⁶³ je šla na roko boljševikom. Prav tako je bilo Leninu v prid dejstvo, da se predsednik začasne vlade vse do trenutka, ko se je mehanizem njihovega oktobrskega puča že sprožil, ni bil pripravljen podati na pot, ki sta jo pozneje v Nemčiji zlahka prehodila Friedrich Ebert in Gustav Noske.⁶⁴

Kerenski je zato moral razjahati belega konja, s katerim so ga povezovale kritične karikature v času, ko je v svojih rokah kopicil

---

⁶¹ Prim. Pipes, 1991, 474.

⁶² Prim. Rabinowitch, 2017, 94 in dalje. Pri obnovitvi moči boljševikov avtor tega dela vsekakor zanemarja pomen nemške pomoči Leninovemu gibanju. Slednjemu so finančne injekcije iz tujine omogočale razviti učinkovito propagando. Boljševiki so skušali za svoj uspeh zelo pomemben dotok nemškega denarja v Rusijo med prvo svetovno vojno prikazati kot posledico navadne ilegalne trgovine brez političnih implikacij. Prim. Trotsky, 2008, 420–422.

⁶³ Kerenski je po koncu afere generala Kornilova ukinil oddelek protiobveščevalne službe, ki je zbiral podatke o politični dejavnosti v Rusiji. Prim. Pipes, 1991, 467.

⁶⁴ Seveda pa je treba upoštevati, da sta Ebert in Noske precej lahkega srca sklenila zaveznitvo z nemško generaliteto zato, ker sta vedela, kakšna tiranija je zavladala v Rusiji po uspehu boljševiskega puča. Zato se nista podala na pot politike organizirane anarhije, ki je pri Kerenskem prevladala v jeseni 1917. Prim. Maser, 1990, 168–225; Heinrich August Winler, *Weimar 1918–1933. Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie*, München: Verlag C. H. Beck, 1998, 33–68.

oblast, v zavest ljudi pa vtisnil film *Oktober: Deset dni, ki so pretresli svet*. Od uspeha boljševiškega puča dalje se je zastavljalo vprašanje njegovega golega preživetja. A da je vse skupaj prišlo tako daleč, je bil v veliki meri kriv sam. In to scela. Zaradi miselnosti, ki si jo je oblikoval v mladosti in je v želji po načelnosti ni hotel spreminjati, je vladal, kakor je. Njegova tragedija pa je bila v tem, da bi lahko marsikdaj ravnal drugače, če bi se ovedel, da more usodni sovražnik svobode priti tudi z leve. Kerenski je namreč v svojih rokah nakopičil dovolj moči in vpliva za oblikovanje kabineta, ki bi ob primerno energičnem in premišljenem vodenju zdržal na oblasti do začetka zasedanja Ustavodajne skupščine. Vladina razgradnja državnega aparata oziroma politika ustvarjanja anarhije, ki je jeseni 1917 paralizirala vojake in vse, katerih ideali so bili desno od socialističnorevolucionarnih, je v končni posledici šla na roko dobro organizirani skrajni levici. Kerenski se kot človek demokratičnih idealov, ki jim je ostal zvest do konca, pač v nobenem primeru ni hotel drugače kot zgolj simbolno postaviti na mesto Aleksandra III.⁶⁵ Zares je bil in ostal revolucionar, vendar ne enakega tipa kakor prevratniki, ki so ga strmoglavili. Rusija Aleksandra Fjodoroviča Kerenskega se je po svobodi bistveno razlikovala tako od svoje avtokratske monarhične prednice kakor od tiranske boljševiške naslednice. Oktobrski prevrat zato ni bil druga revolucija v njegovi smeri, temveč najgloblji zasuk k ciljem, ki jih Kerenski nikoli ni imel na svoji agendi. Zadnji

⁶⁵ Aleksandru III. predsednik začasne vlade po vselitvi v njegove prostore v Zimskem dvorcu ni bil podoben niti po zasebnem življenju: medtem ko je bil predzadnji ruski imperator zelo skrben družinski človek, se je Kerenskemu zaradi intimne zveze z Jeleno Vsevolodno Birjukovo (Liljo) prav tedaj dokončno sesul prvi zakon. Prim. Abraham, 1987, 203, 244. Obstajajo pa tudi namigi, da je bil Kerenski tik pred oktobrskim prevratom v patološkem stanju in pod vplivom medicinskih sredstev; zato naj bi bil marsikdaj celo precej odmaknjen od stvarnosti. Prim. Živanov, 2012, 85, 86.

predsednik začasne vlade je bil ruski patriot in demokrat, medtem ko je bil Lenin brezkompromisni marksistični internacionalist ter je kot tak nenehno mislil na svetovni komunistični prevrat.⁶⁶

Bibliografija

ABRAHAM, R. (1987): *Alexander Kerensky. The First Love of the Revolution*, London, Sidgwick & Jackson.

BARRETT, M. B. (2008): *Operation Albion. The German Conquest of the Baltic Islands*, Bloomington, Indianapolis, Indiana University Press.

BRITOVŠEK, M. (1980): *Carizem, revolucija, stalinizem. Družbeni razvoj v Rusiji in perspektive socializma. I. knjiga*, Ljubljana, Cankarjeva založba.

BROWDER, R. P., KERENSKY, A. (1961): *The Russian Provisional Government 1917. Documents. Volume III*, Stanford, Stanford University Press.

BRÜNING, H. (1970): *Memoiren 1918-1934*, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt.

BUTTAR, P. (2017): *The Splintered Empires. The Eastern Front 1917-21*, Oxford, New York, Osprey Publishing.

ENGELSTEIN, L. (2018): *Russia in Flames. War, Revolution, Civil War 1914 - 1921*, New York: Oxford University Press.

FIC, V. M. (1998), *The Rise of the Constitutional Alternative to Soviet Rule in 1918*, Boulder: East European Monographs.

FIGES, O., KOLONITSKII, B. (1999): *Interpreting the Russian Revolution. The Language and Symbols of 1917*, New Haven, London, Yale University Press.

---

⁶⁶ Razprava je nastala v okviru izpolnjevanja programa P6-0094 Biografije, mentalitete epohe, ki ga iz proračunskih sredstev Republike Slovenije financira ARRS.

- GLEASON, W. (1983): *Alexander Guchkov and the End of the Russian Empire*, Philadelphia, The American Philosophical Society.
- GOLDER, F. A. (1927): *Documents of Russian History 1914-1917*, New York, The Century.
- HÖRSTNER-PHILIPPS, U. (1998): *Joseph Wirth 1879-1956. Eine politische Biographie*, Paderborn, München, Dunaj, Zürich, Verlag Ferdinand Schöningh.
- KARLINSKY, S. (1985): *Marina Tsvetaeva. The Woman, Her World, and Her Poetry*, Cambridge, Cambridge University Press.
- KATKOV, G. (1980): *The Kornilov Affair*, London, New York, Longman.
- KERENSKY, A. (1934): *The Crucifixion of Liberty*, London, Arthur Barker.
- KERENSKY, A. (1966): *Russia and History's Turning Point*, London, Cassell.
- LEHOVICH, D. V. (1974): *White against Red. The Life of General Anton Denikin*, New York, W. W. Norton.
- MASER, W. (1990): *Friedrich Ebert. Der erste deutsche Reichspräsident*, Berlin, Ullstein.
- MCMEEKIN, S. (2017): *The Russian Revolution. A New History*, London, Profile Books.
- MILIUKOV (= MILJUKOV), P. N. (1967): *Political Memoirs 1905-1917*, Ann Arbor, The University of Michigan Press.
- MILJUKOV, P. N. (1939): *Istorija Rusije*, Beograd, Narodna kultura.
- MUNCK, J. L. (1987): *The Kornilov Revolt. A Critical Examination of Sources and Research*, Aarhus, Aarhus University Press.
- NIKITIN, B. V. (2015): *Rokovye gody*, Sankt Peterburg: Piter.
- PATCH, W. L. (1998): *Heinrich Brüning and the Dissolution of the Weimar Republic*: Cambridge, Cambridge University Press.
- PIPES, R. (1991): *The Russian Revolution*, New York, Vintage Books.

- PIPES, R. (2003): *Vixi. Memoirs of a Non-Belonger*, New Haven, London, Yale University Press.
- POKROVSKI, M. N., Jakovljević, J. A. (1930): *Vserossiiskoe učreditel'noe sobranie. Dokumenty i Materialy*, Moskva, Leningrad: Centrarchiv.
- RABINOWITCH, A. (1991): *Prelude to Revolution. The Petrograd Bolsheviks and the July 1917 Uprising*, Bloomington, Indianapolis, Indiana University Press.
- RABINOWITCH, A. (2007): *The Bolsheviks in Power. The First Year of Soviet Rule in Petrograd*, Bloomington, Indianapolis, Indiana University Press.
- RABINOWITCH, A. (2017): *Boljševiki prihajajo na oblast. Revolucija leta 1917 v Petrogradu*, Ljubljana, Sophia.
- RADKEY, O. H., *Russia Goes to the Polls. The Election to the All-Russian Constituent Assembly, 1917*, Ithaca, London, Cornell University Press, 1989.
- SANBORN, J. A. (2015): *Imperial Apocalypse. The Great War and the Destruction of the Russian Empire*, Oxford, Oxford University Press.
- SERVICE, R. (2017): *The Last of the Tsars. Nicolas II and the Russian Revolution*, London, Macmillan.
- SMELE, J. D. (2015): *Historical Dictionary of Russian Civil Wars, 1916-1926. Volume I*, Lanham, Boulder, New York, London, Rowman & Littlefield.
- SMITH, D. (2016): *Rasputin. Faith, Power, and the Twilight of Romanovs*, New York, Picador.
- SMITH, S. A. (2017): *Russia in Revolution. An Empire in Crisis, 1890-1928*, Oxford, Oxford University Press.
- TROTSKY, L. (2008): *History of the Russian Revolution*, Chicago, Haymarket Books.
- VARNECK, E., FISHER, H. H. (1935): *The Testimony of Kolchak and Other Siberian Materials*, Stanford, London, Oxford, Stanford University Press, Humphrey Milford, Oxford University Press.

WINKLER, H. A. (1998): *Weimar 1918-1933. Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie*, München, Verlag C. H. Beck.

ŽIVANOV, S. (2009): *Rusija 1917. Od pada samodržavnog Carstva do proglašenja demokratske republike I*, Beograd, Nolit.

ŽIVANOV, S. (2012): *Crveni oktobar. Tom prvi: Oktobarska revolucija*, Beograd, Službeni glasnik.

TOMAŽ IVEŠIĆ¹

Besede učijo, zgledi vlečejo: Nacionalno vprašanje po oktobrski revoluciji

Izvleček: Avtor se v članku osredotoča na razvoj marksistično-leninističnih pogledov na fenomen nacionalizma in razvoj narodov. Zаметke ideje o socialistični narodnosti je tako moč najti že pred prvo svetovno vojno. Po oktobrski revoluciji je bila stalinistična praksa reševanja nacionalnega vprašanja zaznamovana s procesom korenizacije, ko so boljševiki postavili narodnosti v Sovjetski zvezi na prvo mesto z željo pospešitve prehoda v socializem. To politiko so med drugo svetovno vojno in nemudoma po njej uveljavljali tudi jugoslovanski komunisti.

Ključne besede: nacionalizem, komunizem, korenizacija, nacionalno vprašanje, boljševiki

UDK: 323: 323.272(47)"1917"

Words Instruct, Illustrations Lead: The National Question after the October Revolution

Abstract: The paper focuses on the development of Marxist-Leninist views on the phenomenon of nationalism and on the evolution of nations. The germs of the idea of a socialist nationality can be found already before WWI. After the October Revolution, the Stalinist practice of solving the national question was marked by the process of *Korenizatsiya*: the Bolsheviks emphasised the nationalities in the Soviet Union, hoping that this would accelerate the

¹ Mag. zgo. Tomaž Ivešić je doktorski raziskovalec na European University Institute, Department of History and Civilization, Firenze, Italija. E-naslov: tomaz.ivesic@eui.eu.

transition to socialism. This policy was likewise adopted in Yugoslavia during and immediately after WWII.

Keywords: nationalism, communism, Korenizatsiya, national question, Bolsheviks

Uvod

Da bi bolje razumeli politiko do nacionalnega po oktobrski revoluciji, je treba obravnavano temo umestiti v širši in daljši historični kontekst, kot nam zgodovinarjem sodobne zgodovine *longue durée* pristop sploh omogoča.² Zatorej bo pričujoči prispevek začel s pogledi Karla Marxa in Friedricha Engelsa do nacionalnega in nadaljeval s pogledi Vladimirja Lenina ter Josipa Visarijonoviča Stalina. V drugem delu članka pa se bodo teoretični pogledi umaknili praktičnim. S primeri iz sovjetske in jugoslovanske zgodovine želim s člankom spodbuditi vnovičen premislek o zakoreninjenih tezah o dihotomiji socializma in nacionalizma.

Zametki socialistične narodnosti

Karl Marx in Friedrich Engels se nacionalnemu vprašanju nista posebej posvečala, saj ju je zanimala v glavnem socialistična revolucija. To pa ne pomeni, da sta to problematiko ignorirala, še posebej ne po revolucionarnem letu 1848.³ Narode sta razumela kot produkte specifičnih pogojev kapitala, ko se je družba preobrazila iz fevdalizma proti kapitalizmu.⁴ S koncem kapitalizma bi izginile tudi vse

² O *longue durée* in francoski analovski šoli glej Burke, 1993.

³ Szporluk, 1988, 5.

⁴ Nimni, 1989, 299.

narodne posebnosti/specifičnosti. Preden pa bi do tega lahko prišlo, bi morala buržoazija prevzeti oblast iz rok aristokracije, da bi lahko nato proletarci prevzeli oblast od buržoazije s proletarsko revolucijo.⁵ Ko so se leta 1848 začele revolucije, sta Marx in Engels podprla progresivne narode (Nemce, Poljake in Madžare) ter zavrgla tako imenovane ne-historične narode (Čehe, Slovake, Hrvate, Srbe znotraj Avstro-Ogrske, kakor tudi Bretonce ter Baske).⁶

Sklicujoč se na teorijo, so komunisti torej smeli in morali podpreti vsa gibanja, ki so progresivna, tudi nacionaliste.⁷ Poudarjala sta tudi, da ima razredni boj nacionalni značaj, saj mora vsak proletariat obračunati z lastno buržoazijo. V tem smislu so bile besede iz *Komunističnega manifesta* dlje časa popolnoma napačno razumljene. V mislih imam parolo: Delavci nimajo domovine. Vendar se cel odstavek glasi:

Komunistom so nadalje očitali, da hočejo odpraviti domovino, narodnost. Delavci nimajo domovine. Ne moreš jim vzeti, česar nimajo. Ker si mora proletariat izbojevati najprej politično oblast, ker se mora dvigniti na stopnjo nacionalnega razreda in se konstituirati kot narod, je tudi sam še nacionalen, čeprav nikakor ne v buržoaznem smislu.⁸

Torej, šele po vzpostavitvi socializma bi internacionalizem povezal skupaj vse vladajoče razrede. Zgodovinar Martin Mevius pravi, da sta Marx in Engels predstavila to nacionalno konotacijo, da bi se branila pred očitki, da komunisti niso patrioti. Koncept vladajočega razreda nekega naroda je odprl možnost za razumevanje neke socialistične narodnosti. Na to so se sklicevali tudi

⁵ Balibar in Wallerstein, 1991, 133.

⁶ Ree, 2007, 50–52.

⁷ Connor, 1984, 10.

⁸ Marx in Engels, 1950, 38–39.

poznejši komunisti, ki so trdili, da so “pravi” ali “socialistični” patrioti.⁹

Toda na začetku 20. stoletja se je druga internacionala razbila na dve struji, vsaka s svojo definicijo naroda. V A-O so avstro-marksiisti definirali narod kot skupino ljudi, ki govori isti jezik (Karl Renner) in ima poleg tega še skupen značaj na podlagi iste usode (Otto Bauer).¹⁰ Skupni teritorij pri avstro-marksiistih ni igral nobene vloge, saj so s temi definicijami želeli dati nacionalne pravice vsem brezupno prepletenim manjšinam znotraj imperija, ki bi drugače ostali brez regionalne avtonomije. Njihov pristop je bil torej specifičen, saj je nastal na podlagi njihovih izkušenj znotraj Avstro-Ogrske.¹¹ Seveda takšen način reševanja nacionalnega vprašanja v črno-žolti monarhiji ni bil edini.¹²

Avstro-marksiistične ideje so nastale na podlagi razumevanja kompleksnih mednacionalnih odnosov, kakršne so imeli tudi v Ruskem imperiju. Zatorej ni presenetljivo, da se je vpliv avstro-marksiistov preselil ravno tja. Judovski bund je namreč znotraj Ruske social-demokratske stranke začel zahtevati, da zgolj oni lahko predstavljajo ruski judovski proletarijat. Vodja ruskih social-demokratov Lenin je takoj ocenil, da če se temu podredijo, bodo enako zahtevale še druge narodnosti in od stranke ne bi ostalo nič. Zato je Lenin podprl do tedaj ne preveč poznanega Stalina, da odide na Dunaj na predvečer 1. svetovne vojne in spodbija avstro-marksiistično teorijo. Leta 1913 je tako luč sveta ugledal znameniti Stalinov članek z naslovom *Marksizem in nacionalno vprašanje*, v katerem je Stalin definiral narod kot: “Narod je zgodovinsko nastala trajna skupnost ljudi, ki je vzniknila na osnovi skupnega jezika, ozemlja, gospodar-

---

⁹ Mevius, 2009, 382.

¹⁰ Stalin, 1975, 24.

¹¹ Mevius, 2005, 12.

¹² Za nasproten koncept glej Popovici, 1906.

skega življenja in duhovne izoblikovanosti, ki se kaže v skupnosti kulture.”¹³ S tem je Stalin povozil avstro-marksiste in z vključitvijo skupnega ozemlja povozil Judovski bund. Ravno zaradi te definicije je Stalin v tridesetih množico Judov premestil v Birobidzhan, novonastalo judovsko avtonomno oblast na Daljnem vzhodu blizu meje s Kitajsko. Saj so s tem, ker so pridobili lasten teritorij, Judje znova postali narod.¹⁴

Več o patriotskih in nacionalnih čustvih je sicer za obdobje pred 1. svetovno vojno najti pri Leninu, navkljub temu, da so se zgodovinarji v preveliki meri osredotočali zgolj na njegovo pisanje na temo samoodločbe in kolonializma. Decembra 1914 je Lenin objavil članek z naslovom *O nacionalnem ponosu velikih Rusov*, v katerem je zavrgel navedbe, da je boljševikom nacionalni ponos tuj. Izpostavil je celo, da ljubijo svoj jezik in svojo državo ter da so polni nacionalnega ponosa.¹⁵ Kot bomo videli v nadaljevanju, se je na ta članek skliceval leta 1935 Georgi Dimitrov, vodja Kominterne, ko je slednja takrat pozvala komunistične partije k dvigu nacionalnih zastav.

Nacionalno vprašanje po oktobrski revoluciji

Februarska revolucija 1917, ki je v Ruskem imperiju posadila na oblast provizorično vlado pod taktirko Aleksandra Fjodoroviča Kerenskega, ni bila videna v očeh vodilnih le kot upor proti staremu režimu, temveč tudi kot nacionalna revolucija, za katero bi se lahko postavile ljudske množice.¹⁶ Toda oktobrska revolucija oz. državni udar boljševikov je situacijo razreševanja nacionalnega vprašanja obrnil na glavo.

¹³ Stalin, 1975, 22.

¹⁴ Glej podrobneje Weinberg, 1998.

¹⁵ Mevius, 2009, 383.

¹⁶ Figes, 1997, 410.

Kmalu po prevzemu oblasti, aprila 1918, je Stalin v *Pravdi* objavil članek “O najnujnejših nalogah”, v katerem je izpostavil, da se je revolucija prenesla na vzhod z zamikom, saj da tam prebivajo ljudje z zaostalo ekonomijo in kulturo. Razvoj ter napredek bi se naj tam zagotovila s principom nacionalno teritorialne avtonomije. Regije bi bile avtonomne na vseh področjih: šole, sodišča, organi oblasti ter socialne, politične in kulturne institucije. Uporaba njihovega jezika pa bi morala biti zagotovljena v vseh sferah družbenega in političnega življenja.¹⁷ Vendar je bilo za implementacijo teh idej potrebno sprva obračunati z nacionalnimi vladami (Ukrajina, Belorusija, Gruzija itd.), ki so vladale v vseh regijah zunaj centralne Rusije, razen Turkeстана ter za kratek čas Bakuja.¹⁸

Do začetnih uveljavitev nacionalne teritorialne avtonomije je prišlo šele po dobljeni državljanski vojni, saj so morali boljševiki premisliti svoje pozicije. Sedaj so namreč bili na oblasti. Slogani o samoodločbi narodov, kakor tudi kritika kolonializma so bili sicer v vojnih razmerah še uspešni za pridobivanje podpore majhnih narodov, toda kmalu so postali problematični. Boljševiki so kmalu ugotovili, da obsežne Sovjetske zveze ne bo mogoče obvladati in ohraniti pri življenju brez bombaža iz Turkeстана, nafte iz Kavkaza ter rodovitnih polj Ukrajine.¹⁹ To je prevedlo do novih kontradiktornih prijemov, saj je režim, zaprisežen ustvarjanju brezrazredne družbe, začel na prvo mesto postavljati narodnost.²⁰ V dvajsetih letih je tako potekal proces imenovan korenizacija ki bi ga v slovenščino lahko prevedli kot pokoreninjenje (polagati korenine) oz. podomoroditi ljudi. Harvardski zgodovinar Terry Martin imenuje

---

¹⁷ Smith, 1999, 23–24.

¹⁸ Ibid., 2–3.

¹⁹ Hirsch, 2005, 5.

²⁰ Kemp, 1999, 58; Suny, 1993, 85–126.

ta projekt *the affirmative action empire* oz. imperij pozitivne diskriminacije. Gre za sistematično propagando nacionalne zavesti manjšin na škodo nacionalnosti večine.²¹

Namen tega projekta je bil večplasten: razorožiti nacionalizem in vzpostaviti razredni konflikt pri vsakem narodu ter pridobiti njihov proletariat za sovjetski socializem. Modernizacija je pomagala narodom hitreje se razviti do konca ter preiti v socializem. Ker je nacionalna zavest neizogibna historična faza, jo je bilo potrebno spodbujati, da bi se zopet hitreje prešlo v socializem. Ločil se je tudi pozitiven nacionalizem, ki je prihajal s strani malih narodov, medtem ko se je npr. ruski nacionalizem obsojal. Korenizacija naj bi pomagala vzpostaviti tudi zaupanje med nekdanjimi zatiralci in žrtvami. Kako je to potekalo v praksi? Boljševiki so sklenili pakt z določenimi stariimi elitami ter etnografi.²² Slednji so popisali vso državo. Ko so prebivalstvo ločili, so začeli z latentnim nacionalizmom. Izumili so nove jezike (če ga narod še ni imel), pisavo (če je jezik bil samo govoren), tiskali so časopise in knjige v teh jezikih, ustanovili so tudi nacionalne institucije (gledališča, šole, muzeje itd.). Hkrati so tudi spodbujali skupno sovjetsko kulturo, eliminacijo nacionalnih specifik, ki bi na koncu pripeljale do zlitja narodov. Vsaka od teh narodnih skupin je dobila svojo avtonomijo, od tod sovjetske republike, znotraj

---

²¹ Martin, 2001, 4–9.

²² Kot najznačilnejšo delo etnografov naj izpostavim etnografski dokumentarni film *Soli Svaneti* oz. *Sol za Svanetijo* iz leta 1930 režiserja Mikhaila Kalatozova. Gre za enourni nemi film s pripisi, ki prikazuje težaško zaostalo življenje Svanov v Svanetiji, historični pokrajini na severu sovjetske Gruzije. V filmu so prikazani običaji, kot je verski pogreb, pri katerem seveda pop krade denar, ter način življenja, od paše, molzenja in krmljenja krav, do pridelave žita, volne itd. V osrčju filma je kronično pomanjkanje soli, ki jo Svaneti lahko pridobijo samo, če gredo na nevarno pot preko gora. Na koncu filma se pojavijo boljševiki, ki zgradijo cesto in povežejo Svanete s civilizacijo.

republike so bile lahko avtonomne pokrajine in/ali oblasti.²³ Vendar so Sovjeti vse skupaj peljali do absurda: leta 1926 je tako abhaško govoreča Abhazija, sicer del gruzijsko govoreče Gruzije, imela 43 armenskih, 42 grških, 27 ruskih, 2 estonski in 2 nemški šoli. Do konca dvajsetih let prejšnjega stoletja je Sovjetska zveza priznavala že 192 jezikov, ki so slej ali prej postali uradni.²⁴

Stalin je nato v začetku tridesetih let razglasil konec zaostalosti in začelo se je nasilno zблиževanje nacij. Nicolas Timasheff je to označil kot "veliki umik" od socialističnih vrednot, saj so se istočasno pojavili Rusi kot vodilna nacija, nekakšen veliki brat v prijateljstvu med narodi.²⁵ Sam bi se bolj strinjal s pojasnilom ameriške zgodovinarke Francine Hirsch, ki pravi, da ne gre za nikakršen umik, temveč za korak naprej. Za njo korenizacija ni imela namena ustvarjati narodov *per se*, temveč jih ustvariti in razviti, da bi hitreje prešli v socializem. Fevdalne klane v plemena, plemena v nacionalnosti in nacionalnosti v socialistične nacije, ki bi se v prihodnosti začeli zlivati oz. spajati.²⁶ Za njo torej dogodki v tridesetih pomenijo prve korake v tej smeri, saj so Sovjeti začeli manjše narode združevati v večje enote.

Vzpon Rusov pa se je zgodil, kakor meni David Brandenberger, ker je Stalin in njegov ožji krog zaupnikov spoznal, da klic k utopičnemu internacionalnemu proletariatu ne mobilizira dovolj prebivalcev za industrializacijo ter morebitno vojno. Zato so se boljševiki obrnili k ruskocentričnemu etatizmu, ki bi pripomogel tudi pri popularnosti režima. Hkrati so začeli selektivno obujati znane ruske osebnosti ter simbole, ki so jih povezali z idejo "sovjetskega pa-

---

²³ Slezkine, 1994, 415-445; Hirsch, 2005; Martin, 2001, 4-9.

²⁴ Slezkine, 1994, 430.

²⁵ Timasheff, 1946.

²⁶ Hirsch, 2005, 8-9.

triotizma” kot nadgradnjo socialističnega patriotizma. Brandenberger takšen režim imenuje nacionalni boljševizem.²⁷

Sovjetsko dogajanje v tridesetih letih se je odražalo tudi na politiki Kominterne, organizacije, ki je bedela nad drugimi komunističnimi partijami. Njen generalni sekretar Georgi Dimitrov je svoj socialistični patriotizem pokazal že v nacistični Nemčiji, na sojenju za požig Reichstaga leta 1933. Ko so ga ozmerjali, da je bolgarski divjak, je odvrnil, da ga ni sram, da je Bolgar in da je ponosen sin bolgarskega delavskega razreda. Ob tem je še zbudel Nemce, ko jih je opomnil, na domnevno izjavo Karla V.,²⁸ da govori nemško samo s svojim konjem, medtem ko sta brata Ciril in Metod že stoletja pred njim izumila in širila cirilico.²⁹

Na famoznem VII. kongresu Kominterne leta 1935 je Dimitrov zaukazal komunističnim partijam, ne le sodelovanje v široki popularni fronti (torej tvoriti koalicije s social-demokrati), temveč tudi, da prevzamejo nacionalne oblike, da bi s tem dokazali, da je delavski razred edini pravi borec za nacionalno svobodo in neodvisnost naroda. Dimitrov se je v svojem kongresnem govoru skliceval na prej omenjeni patriotski Leninov članek. Tako so francoski komunisti prevzeli trobojnico in Marsejezo. Takšna usmeritev je ostala v veljavi vse do razpustitve Kominterne leta 1943. Seveda izključujoč čas veljavnosti pakta Hitler-Stalin. Razpustitev Kominterne je bila logična odločitev nadaljevanja nacionalne linije, saj so želeli s tem okrepiti komunistično moč in se braniti pred nacističnimi očitki, da so moskovski hlapci.³⁰

²⁷ Brandenberger, 2002, 2–9.

²⁸ Znani domnevni izrek se glasi: “Z Bogom govorim v španščini, z žensko v italijanščini, francosko z moškim in nemško z mojim konjem.”

²⁹ Mevius, 2009, 384–386.

³⁰ Ibid., 384.

Odraz komunistične linije se je kazal v imenih radijev in brigad komunističnih partij med 2. svetovno vojno, na Madžarskem radio Kossuth (vodja Madžarske revolucije leta 1848, Khristo Botev v Bolgariji (umrl v aprilski vstaji leta 1876) in Tadeusz Kościuszko na Poljskem (poljski heroj iz časa poljsko-litovske Republike dveh narodov).³¹ V slovenskem primeru, Kričač seveda ni bil noben narodni heroj, so pa zato brigade nosile imena velikih slovenskih osebnosti: France Prešeren, Ivan Cankar, Fran Levstik, Ivan Gradnik (vodja Tolminskega kmečkega upora), Matija Gubec, južneje Braća Radić, Nikola Tesla, ter češkoslovaška brigada Jan Žiška (češki general, vodja Husitov).

Odnos do nacionalnega v Jugoslaviji po komunističnem prevzemu oblasti

Po drugi svetovni vojni so komunistične partije v vzhodni Evropi, potem ko jim je uspelo prevzeti oblast bodisi neposredno po vojni ali pa vsaj do leta 1948, začele manipulirati z nacionalizmom, da bi tako legitimirale svojo oblast. Prav vsaka izmed njih je razvila svojo vrsto socialističnega patriotizma – tudi Jugoslavija.

Jugoslovanski komunisti so dobro poznali način reševanja nacionalnega vprašanja v Sovjetski zvezi. Tako je npr. Tone Brodar oz. Edvard Kardelj, leta 1933 v reviji *Književnost* v kritiki knjige Josipa Vidmarja *Kulturni problemi slovenstva*, zapisal, da so “v SSSR dobili vsi narodi popolno svobodo”.³² Ta dogma se je pri jugoslovanskih komunistih še bolj utrdila, ko so nato od sredine tridesetih let prejšnjega stoletja v Moskvi bodisi študirali ali delovali oz. poučevali.

Boljševiško taktiko iz leta 1917 ter poznejših let so jugoslovanski komunisti prenesli v prakso že v času druge svetovne vojne. Na dru-

---

³¹ Ibid., 385.

³² Tone Brodar, “Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje”, *Književnost*, leto 1933, št. 7, 237.

gem zasedanju Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije, konec novembra 1943, je Komunistična partija Jugoslavije obljubila samoodločbo s pravico odcepitve in združitve petim narodom (Slovenci, Hrvati, Srbi, Črnogorci ter Makedonci).³³ Kakor pri boljševikih je bila tudi pri jugoslovanskih komunistih to odlična taktična poteza za pridobitev podpore pripadnikov malih narodov, ki so se začeli v večjem številu pridruževati partizanskemu gibanju.³⁴

Po vojni so podobno kot v Sovjetski zvezi začele nastajati nove nacionalne in kulturne institucije, kot so akademije, arhivi, gledališča, opere, knjižnice itd.³⁵ Poseben je seveda primer Socialistične republike Makedonije, ki jo je zajela makedonizacija, kakor je ukrajinizacija kot narodnostna oblika korenizacije zajela po prvi svetovni vojni Ukrajino. Do tega pride tedaj, ko se notranja politika države pomeša z zunanjo politiko. V primeru Ukrajine je mnogo Ukrajincev ostalo na drugi strani meje na Poljskem in Belorusiji. Sovjetska Ukrajina bi torej morala služiti kot magnet, Piedmont, za delavske množice, ki bi se ji hotele pridružiti. Harvardski zgodovinar Terry Martin, takšen koncept korenizacije imenuje princip Piedmonta.³⁶ Na podoben način so Jugoslovani želeli, da bi Socialistična republika Makedonija postala Piedmont za pirinske Makedonce v Bolgariji in egejske Makedonce v Grčiji. Zaradi tega je bilo Makedoncem dovoljeno več kot drugim narodom. Kakor naj bi se konec petdesetih izrazil makedonski voditelj Lazar Koliševski, so bili Makedonci večkrat označeni za "legalne šoviniste".³⁷

Po sporu Tito-Stalin, leta 1948, je Komunistična partija Jugoslavije začela intenzivneje delati na izgradnji socialistične jugoslo-

³³ Petranović in Zečević, 1988, 655-665.

³⁴ Vodušek Starič, 2007, 70-71.

³⁵ Za Slovenijo glej Gabrič, 1995, 155-170.

³⁶ Martin, 2001, 8-9.

³⁷ Najbar-Agičić, 2013, 366.

vanske nacionalne identitete, saj si je slednja s Titom na čelu prizadevala za čim tesnejše povezovanje, ki bi vzdržalo vse zunanje in notranje pritiske. Da je bilo tako, je ob protestih za Trst, leta 1953, zapisal že Milovan Đilas, za katerega so bili protesti po Jugoslaviji simbol tega novega jugoslovanstva.³⁸ Z ustanovitvijo Ideološke komisije Centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije leta 1955 je ta projekt dobil povsem nove razsežnosti. Komisija je že leta 1956 na svojem sestanku razpravljala o tem, kako poglobiti povezovanje med narodi oz. pospešiti proces stapljanja nacij skozi kulturo, šolstvo, zgodovino itd.³⁹ Vrhunec teh prizadevanj predstavlja predgovor Edvarda Kardelja k drugi izdaji knjige *Vzpon slovenskega narodnega vprašanja*,⁴⁰ katerega odlomki so pristali v leta 1958 sprejetem partijskem programu.⁴¹ Ideja o socialistični jugoslovanski naciji⁴² je sicer čez nekaj let, sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja, vsaj v vrhu Zveze komunistov Jugoslavije zamrla. Kljub temu jo je bilo še vedno moč obuditi vsaj v debatah znotraj Komisije CK ZKJ za mednacionalne in medrepubliške odnose (1965-1969) in pred vsakokratnim popisom prebivalstva.⁴³

Podobno idejo, kot je jugoslovanska nacija, so gojili tudi v Sovjetski zvezi, in sicer o sovjetski naciji. Že pred drugo svetovno vojno je Stalin gojil idejo o sovjetskem narodu, ki je večji zagon dobila po kreiranju mita o veliki patriotski vojni. Po Stalinovi smrti je Nikita Hruščov želel izbrisati etnično pripadnost iz sovjetskega potnega

³⁸ Milovan Đilas, "Jugoslavija", *Borba*, 18. 10. 1953, št. 262, 3.

³⁹ Arhiv Jugoslavije, fond 507 Savez komunista Jugoslavije, A - CK SKJ Ideološka komisija, VIII, II/2-b(85-98) (K-5), godina 1956/1957, Stenografske beleške sa sednice Ideološke komisije CK SKJ, 8. i .9 maj 1956.

⁴⁰ Kardelj, 1957.

⁴¹ Zveza komunistov Jugoslavije, 1958.

⁴² Za pregled in razvoj te ideje do konca petdesetih glej Ivešić, 2016.

⁴³ AJ, fond 507 CK SKJ, XXIII A Komisija za međunacionalne i međurepubliške odnose, šk 1-4.

lista, toda lokalne/republiške elite so postale že premočne in mu to ni uspelo.⁴⁴ To bi vsekakor bil velik korak naprej k zlitju narodov. Je pa Hruščovu uspelo z naselitvijo večjega števila Rusov v Kazahstan, propagando Sovjetskega naroda v javnem diskurzu in predstavitvijo ne-religijskih zgolj socialističnih ritualov. Oktobra 1961 je Hruščov takole opisal sovjetsko nacijo:

Nova historična skupnost ljudi, sovjetska nacija, se je formirala v naši državi iz različnih etnij, toda na podlagi skupnih karakternih značilnosti. Imajo skupno socialistično domovino – Zvezo socialističnih republik, skupno ekonomsko podlago – socialistično ekonomijo, skupno socialno-razredno strukturo, skupno ideološko prepričanje – marksizem-leninizem, skupen cilj – gradnjo komunizma, mnogo skupnih značilnosti v skupnem duhovnem karakterju ter skupni psihologiji.⁴⁵

K temu bi lahko Hruščov še mirne volje dodal skupni ruski jezik, kot jezik medetnične komunikacije ter skupno zgodovino, vključujoč primere “silnega prijateljstva” med različnimi etničnimi skupinami, ki so se pridružile Ruskemu imperiju pred več stoletji. Leonid Brežnjev je sicer nadaljeval s to politiko, toda ta ideja je dosegla vrhunec v kratkem času vladavine Jurija Andropova sredi osemdesetih. Slednji je imel načrt popolnega preoblikovanja ustroja Sovjetske zveze, in sicer naj bi želel izbrisati vse republike ter državo razdeliti na 41 neetničnih ekonomskih delov. Toda, Andropova je prehitela smrt.⁴⁶

---

⁴⁴ Glej podrobneje: Baiburin, 2012.

⁴⁵ Aktürk, 2012, 204.

⁴⁶ Za ideje o Sovjetski naciji v obdobju po letu 1945 sledim Aktürk, 2012, 197–227.

Zaključek

Razvoja reševanja nacionalne problematike pod socializmom v Sovjetski zvezi, Jugoslaviji ter v drugih socialističnih državah ni mogoče razumeti brez razumevanja teoretičnih nastavkov Marxa, Engelsa, Lenina in Stalina, kakor tudi ne brez boljševiško sovjetske prakse po oktobrski revoluciji ter pridobljeni državljanski vojni. Vse skupaj nas sili k vnovičnemu premisleku o obstoju dihotomije med nacionalizmom ter komunizmom, saj nas najnovejša dognanja napeljujejo do zaključka, da sta obe gibanji še kako združljivi, kar je bilo prikazano na zgornjih primerih.

Bibliografija

- AKTÜRK, S. (2012): *Regimes of Ethnicity and Nationhood in Germany, Russia, and Turkey*, Cambridge, Cambridge University Press.
- BAIBURIN, A. (2012): "Rituals of Identity: The Soviet Passport." v: *Soviet and Post-Soviet Identities*, ur. Mark Bassin in Catriona Kelly, Cambridge, New York: Cambridge University Press, 91-109.
- BALIBAR, E., WALLERSTEIN, I. M. (1991): *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*, London; New York: Verso.
- BRANDENBERGER, D. (2002): *National Bolshevism: Stalinist Mass Culture and the Formation of Modern Russian National Identity, 1931-1956*, Cambridge, MA; London, Harvard University Press.
- BURKE, P. (1993): *Revolucija v francoskem zgodovinoisju: Anali 1929-89*, Ljubljana, Studia Humanitatis.
- CONNOR, W. (1984): *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy*, Princeton, Princeton University Press.
- FIGES, O. (1997): *A People's Tragedy: The History of the Russian Revolution*, New York, Viking.

- GABRIČ, A. (1995): "Leto 1945 in slovenska kultura", v: *Slovenija v letu 1945: Zbornik referatov*, ur. Aleš Gabrič, Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 155-170.
- HIRSCH, F. (2005): *Empire of Nations: Ethnographic Knowledge & the Making of the Soviet Union*, Ithaca: Cornell University Press.
- IVEŠIĆ, T. (2016): *Jugoslovanska socialistična nacija: Ideja in realizacija (1952-1958)*, Nova Gorica, Univerza v Novi Gorici.
- KARDELJ, E. (1957): *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja (druga, pregledana in dopolnjena izdaja)*, Ljubljana, DZS.
- KEMP, W. A. (1999): *Nationalism and Communism in Eastern Europe and the Soviet Union*, London, Palgrave Macmillan.
- MARTIN, T. (2001): *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939*, Ithaca; London, Cornell University Press.
- MARX, K., ENGELS, F. (1950): "Izbrana dela", Zvezek I, Ljubljana, Cankarjeva založba.
- MEVIUS, M. (2005): *Agents of Moscow: The Hungarian Communist Party and the Origins of Socialist Patriotism 1941-1953*, Oxford; New York, Clarendon Press.
- MEVIUS, M. (2009): "Reappraising Communism and Nationalism.", v: *Nationalities Papers*, letnik 37, št. 4, 377-400.
- NAJBAR-AGIČIĆ, M. (2013): *U skladu s marksizmom ili činjenicama?: Hrvatska historiografija 1945-1960*, Zagreb, Ibis grafika.
- NIMNI, E. (1989): "Marx, Engels and the National Question.", v: *Science & Society*, letnik 53, no. 3, 297-326.
- PETRANOVIĆ, B., ZEČEVIĆ, M. (1988): *Jugoslavija: 1918-1988: tematska zbirka dokumenata*, Beograd, Rad.
- POPOVICI, A. (1906): *Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich: politische Studien zur Lösung der nationalen Fragen und staatsrechtlichen Krisen in Österreich-Ungarn*, Leipzig, B. Elischer nachfolger.

REE, E. van. (20017): *The Political Thought of Joseph Stalin: A Study in Twentieth-Century Revolutionary Patriotism*, London: RoutledgeCurzon.

SLEZKINE, Y. (1994): "The USSR as a Communal Apartment, or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism", v: *Slavic Review*, letnik 53, št. 2, 414-452.

SMITH, J. (1999): *The Bolsheviks and the national Question, 1917-23*, London, Macmillan.

STALIN, J. V. (1975): *Marxism and the National Question*, San Francisco, Proletarian Publishers.

SUNY, R. G. (1993): *The Revenge of the Past: Nationalism, Revolution, and the Collapse of the Soviet Union*, Stanford, Stanford University Press.

SZPORLUK, R. (1988): *Communism and Nationalism: Karl Marx Versus Friedrich List*, Oxford; New York, Oxford University Press.

TIMASHEFF, N. S. (1946): *The Great Retreat; the Growth and Decline of Communism in Russia*, New York, E.P. Dutton & Co.

VODUŠEK STARIČ, J. (2007): *Kako su komunisti osvojili vlast: 1944-1946*, Zagreb, Naklada Pavičić.

ZVEZA KOMUNISTOV JUGOSLAVIJE (1958): *VII. Kongres Saveza komunista Jugoslavije: Ljubljana 22,-26. aprila 1958 (steno- grafske beleške)*, Beograd, Kultura.

WEINBERG, R. (1998): *Stalin's forgotten Zion: Birobidzhan and the making of a Soviet Jewish homeland : an illustrated history, 1928-1996*, Berkeley, University of California Press.

Arhivi

ARHIV JUGOSLAVIJE

Fond 507 Savez komunista Jugoslavije, A - CK SKJ Ideološka komisija, VIII.

Fond 507 Savez komunista Jugoslavije, XXIII A Komisija za međunacionalne i međurepubliške odnose.

Časopisni viri

Borba, leto 1953.

Književnost, leto 1933.

SIMON MALMENVALL¹

Idejni predpogoji za uspeh oktobrske revolucije

Izveček: Prispevek poskuša analizirati nekatere idejne predpogoje, segajoče v predhodna obdobja ruske zgodovine, ki so pripomogli k uspehu oktobrske revolucije leta 1917. Prispevek se najprej ukvarja s pogledi Georgija Florovskega (1893–1979), ruskega teologa, filozofa in zgodovinarja, ki zagovarja stališče, da je bila ruska misel od 16. stoletja naprej “ujetnica” zahodnih vplivov. Med tujimi vplivi je bila po Florovskem najnevarnejša nemška idealistična filozofija – tlakovala je pot različnim utopičnim projektom vključno z boljševisko revolucijo. Prispevek se nadalje ukvarja s pojmovanji ruskega filozofa Nikolaja Berdjajeva (1874–1948). V skladu z njegovim pogledom je zmaga boljševizma razumljena kot posledica pomanjkanja svobodne ruske sekularne intelektualno-filozofske tradicije, ki jo je zavirala avtokratska država. To naj bi povzročilo, da je boljševiska ideologija prvotni marksizem interpretirala na konceptualno zaprt način. Avtor prispevka poglede Florovskega in Berdjajeva ocenjuje kot sprejemljive, vendar hkrati parcialne. Razlog se skriva v dejstvu, da se njuni pogledi posvečajo splošni interpretaciji oblikovanja intelektualnega okolja, ki je ugodno vplivalo na zmago boljševizma na ruskih tleh, a brez upoštevanja zapletenosti ruske politike in družbe na prehodu iz 19. v 20. stoletje.

¹ Mag. Simon Malmenvall, mladi raziskovalec na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani. E-naslov: malmenvall@gmail.com, simon.malmenvall@teof.uni-lj.si.

Ključne besede: oktobrska revolucija, idejna zgodovina, Ruska pravoslavna Cerkev, Georgij Florovski, Nikolaj Berdjajev

UDK: 94: 323.272(47)''1917''

Ideational Preconditions to the Success of the October Revolution

Abstract: This article aims to analyse some ideational preconditions, traced back to the preceding periods of Russian history, which enabled the success of the October Revolution in 1917. Firstly, the article deals with the views of Georges Florovsky (1893–1979), Russian theologian, philosopher and historian. Florovsky argues that Russian thought had been ‘in captivity’ ever since the 16th century, a captivity imposed by Western influences. Among the foreign influences, it is the German idealist philosophy that is perceived by Florovsky as the most detrimental, for it paved the way for various utopian projects, including the Bolshevik revolution. Secondly, the article examines the notions of the Russian philosopher Nikolai Berdyaev (1874–1948). From Berdyaev’s point of view, the victory of Bolshevism resulted from Russia’s lack of a free secular intellectual-philosophical tradition, which was thwarted by the authoritarian state. As a consequence, Bolshevik ideology interpreted the original Marxism in conceptually closed terms. The present paper argues that the views of Florovsky and Berdyaev are acceptable yet partial. This is because they are concerned with generally interpreting the formation of the intellectual environment which favoured the victory of Bolshevism on Russian soil, without considering the complexity of Russian politics and society at the turn of the 19th century.

Keywords: October Revolution, ideational history, Russian Orthodox Church, Georges Florovsky, Nikolai Berdyaev

Uvod

Pričujoči prispevek poskuša analizirati nekatere strukturne idejne predpogoje, segajoče v predhodna obdobja ruske zgodovine, ki so pripomogli k uspehu oktobrske boljševiške revolucije leta 1917. V tem kontekstu bi bilo predpogoje za uspeh obravnavanega mlajšega zgodovinskega pojava napačno razumeti kot teleološke stopnje v zgodovinskem "razvoju". Strukturni idejni predpogoji tako pomenijo zgolj skupek nekaterih razmeroma daljše obdobje prisotnih svetovnonazorskih postavk, ki so v ugodnem trenutku olajšali uspeh boljševiškega prevzema oblasti.

Prispevek se najprej ukvarja s pogledi Georgija Vasiljeviča Florovskega (1893–1979), ruskega teologa, filozofa in zgodovinarja, ki jih razkriva v svojem poglavitnem delu *Poti ruske teologije* (1937, rus. *Пути русского богословия*). Skupaj z Vladimirjem Loskim, Sergejem Bulgakovom in Ioannisem Zizioulasem velja Florovski za vodilno ime pravoslavne teologije 20. stoletja.² Prispevek se v smislu korekcije in dopolnitve Florovskega nadalje ukvarja s pojmovanji ruskega filozofa Nikolaja Aleksandroviča Berdjajeva (1874–1948), ki jih je posredoval v monografiji *Izvori in pomen ruskega komunizma* (1937, rus. *Истоки и смысл русского коммунизма*). Berdjajeva skupaj z Vladimirjem Solovjovom (1853–1900) pogosto označujejo za največjega ruskega misleca in enega od utemeljiteljev filozofske smeri personalizma.³

Avtor pričujočega prispevka poglede Florovskega in Berdjajeva sprejema kot smiselne, vendar hkrati parcialne. Njuni pogledi se namreč posvečajo oblikovanju intelektualnega okolja, ki je ugodno

² Malmenvall, 2017b, 672. Zgoščena osebna in intelektualna biografija Georgija Florovskega: Blane, 1993, 11–217.

³ Malmenvall, 2017b, 673. Zgoščeni osebni in intelektualni biografiji Nikolaja Berdjajeva: Vasilenko, 2004, 122–152; Andreev, 1990, 161–200. Ne-presežena biografija Berdjajeva ostaja Lowrie, 1960.

vplivalo na zmago boljše vizma na ruskih tleh, a brez upoštevanja zapletenosti ruske politike in družbe na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Pri kritičnem ovrednotenju Florovskega in Berdjajeva se avtor prispevka naslanja zlasti na ameriškega zgodovinarja Richarda Pipesa, ki mu številni pripisujejo status vodilnega sovjetologa.⁴

Florovski in revolucija

Vsebinsko jedro *Poti ruske teologije* Georgija Florovskega tvori stališče, da je ruska pravoslavna teologija in z njo tudi sekularna filozofska misel od 16. stoletja naprej postajala vse bolj "ujetnica" zahodnih vplivov; sprva katoliških preko posredništva pravoslavnih in uniatskih intelektualcev, izhajajočih z območja današnje Ukrajine in Belorusije, pozneje protestantskih in razsvetljenskih ter nazadnje tistih, ki so črpali iz nemškega idealizma. Po Florovskem je bil to razlog, da je ruska misel ne le izgubljala svojo istovetnost, temveč predvsem krepila privlačnost vrste zgrešenih razvojnih etap oziroma "pseudomorfoz", ki so prizadele rusko pravoslavje ter ga oropale zvestobe patristično-bizantinski teologiji. Zavrnitev izročila cerkvenih očetov naj bi bila spodbujena že z verskim nacionalizmom Moskovskega carstva prve polovice 16. stoletja. Moskovski verski nacionalizem so po njegovem povzročili poskusi nasprotovanja grškemu "izdajstvu" zaradi začasne bizantinske potrditve cerkvene unije z Rimom, sklenjene leta 1439 na koncilu v Firencah, in padec Konstantinopla leta 1453.⁵ Sledeč Florovskemu, se je moskovski

---

⁴ Malmenvall, 2017b, 673. Zgoščen pregled življenja in dela Richarda Pipesa: Grdina, 2011, 496–522. Pipesova življenjska pot je izčrpno predstavljena v njegovi avtobiografiji *Vixi: Memoirs of a Non-Belonger* (2003).

⁵ Florovskij, 1983, 24–28, 49, 56, 77, 81–84, 97–98, 104–105, 107, 117–119, 149–150, 200–201, 252–253, 285–288, 294, 330, 404–409, 412–413, 432–433, 450–451, 454–456, 492–500, 502–505; Malmenvall, 2017b, 674–675; Malmenvall, 2017a, 113.

verski nacionalizem odločilno utrdil s porazom meniškega gibanja "zavolških starocev" (rus. *заволжские старцы*) za časa Ivana IV. Groznega (1547–1584). V tem pogledu je vizija družbeno dejavnega krščanstva, ki ga podpira politična oblast moskovske države, prevladala nad vizijo meniškega uboštva in kontemplacije, ki je rasla iz patristično-bizantinskega izročila.⁶

Postopen prehod od moskovskega verskega nacionalizma k idealistični filozofiji in nazadnje boljševiški revoluciji je bil po Florovskem v veliki meri mogoč zaradi prelahkotnega jemanja liturgičnega življenja s strani pravoslavnih mislecev in cerkvenih voditeljev. To naj bi pripomoglo k ločevanju med liturgijo in teologijo, med versko prakso in izobrazbo, kar naj bi Cerkev v ruski družbi najkasneje do sredine 19. stoletja spremenilo v neustvarjalno in reakcionarno institucijo. Ločena od Cerkve, je teologija in z njo povezana filozofija postala odraz poljubno razumljenega "napredka" s svojimi "slepimi ulicami", bodisi v njihovih utilitarno ateističnih izvedbah – kakor denimo pri Aleksandru Hercenu in Vladimirju Leninu – ali idealistično teističnih – kakor denimo pri Alekseju Homjakovu in Vladimirju Solovjovu.⁷

V tem pogledu je na boljševiško revolucijo kot vrhunec vseh predhodnih "slepih ulic" odločilno vplivala nezmožnost Ruske pravoslavne Cerkve, da ponudi svoj odgovor na zapletene družbene izzive. Pomanjkanje ustvarjalnosti Cerkve Florovski pojasnjuje glede na dva poglobitna strukturna dejavnika. Po eni strani je bila ruska Cerkev močno oslABLJENA zaradi podreditve absolutistični državi oziroma "samodržavju" (rus. *самодержавие*) od časa Petra Velikega

⁶ Florovskij, 1983, 9–12, 17–28; Malmenvall, 2017b, 675; Malmenvall, 2017a, 113–114.

⁷ Florovskij, 1983, 84, 92, 101, 201, 252–253, 311, 314, 316–318, 492–499, 502–505; Raeff, 1993, 267–269, 271; Gavriljuk, 2013, 178–184, 220–222, 228–229; Malmenvall, 2017b, 675–676; Malmenvall, 2017a, 114.

(1689–1721), najopazneje z ukinitvijo Moskovskega patriarhata in uvedbo Svetega sinoda. Po drugi strani pa so Cerkev prizadela dejanja njenih intelektualcev, ki so od začetka 19. stoletja pogosto sprejemali načela nemške idealistične filozofije. S tem so krščanstvo zlorabili za iskanje brezčasne utopije in zanemarili upoštevanje nezamenljive pomembnosti kategorije časa, zgodovinske zavesti, pravoslavnih dogem in kanonov, ki se dvigajo nad poskusi ustvarjanja idealne družbe oziroma “zemeljskega raja”.⁸

Berdjajev in revolucija

Berdjajev na začetku svoje monografije *Izvori in pomen ruskega komunizma* izpostavlja dejstvo, da je bila ruska kultura vse do začetka 19. stoletja šibka na intelektualno-filozofskem področju, pri čemer ni poznala svobodne in dialoško naravnane sekularne misli, medtem ko je bila močnejša na religiozni in izrazni ravni – v okviru arhitekture, umetnosti in literature. V tem pogledu so (zahodno)evropski miselni tokovi, ki so v Rusijo intenzivneje začeli prodirati pod Petrom Velikim in se razbohotili v prvi polovici 19. stoletja, trčili na kulturno okolje dežele, ki zanje ni bila dovolj “zrela”.⁹ Od tod so bili po Berdjajevu v ruskem prostoru pomembnejši idejni tokovi navadno razumljeni maksimalistično. Imeli so namreč religiozni naboj v duhu načela “vse ali nič”, kakor da bi odločali o usodi sveta in večnosti. Pri tem so se ruski misleci različnih obdobj – zavestno ali nezavedno – zgledovali po pravoslavnem krščanstvu kot dolga stoletja edinem splošno sprejetem miselnem okviru ruske družbe. Številni idejni tokovi – od ideje o Moskvi kot Tretjem Rimu do Petrovih

---

⁸ Florovskij, 1983, 199–201, 235–236, 240–242, 250–253, 285–288, 291–292, 313–321, 331, 401, 408–413, 433, 450–451, 454–456, 483, 492–499, 502–514; Gavriilyuk, 2013, 9, 57–59, 106–112, 150–151, 179–184; Raeff, 1993, 250–251, 258, 263–264, 266–267, 271–274, 276; Malmenvall, 2017b, 676.

⁹ Berdjajev, 1990, 7–10; Malmenvall, 2017b, 676–677.

reform in naposled boljševikov – so tako kazali značilnosti dogem in religiozne predanosti.¹⁰

Med predpogoji za uspeh boljševiške revolucije Berdjajev izpostavlja tudi pomembno vlogo države in z njo povezanega “avtokratsko-kolektivističnega refleksa” v ruski zgodovini. Vsaj od sredine 16. stoletja je bila namreč za Rusijo značilna močna in nadzorujoča vloga države z absolutno oblastjo monarha, ki ni zagotavljala zgolj pravnega in zunanjepolitičnega okvira, temveč se je imela za nosilko družbenih vrednot in (religioznega) smisla; v različnih zgodovinskih obdobjih je predstavljala variacije miselnosti podržavljenega pravoslavlja, prvič jasno izraženega v ideji o Tretjem Rimu. Na temelju tradicije močne države v ruski zgodovini je boljševizem njen pomen dodatno okreпил in posameznika še bolj ponižal na raven sredstva za doseganje kolektivnih interesov.¹¹ V tem kontekstu je na uspeh boljševiške revolucije odločilno vplivalo stanje med ruskimi družbeno kritičnimi intelektualci, za katere se je ustalil naziv inteligenca (rus. *интеллигенция*). Ker v Ruskem imperiju 19. stoletja ni bilo prostora za svobodno politično razpravo in (parlamentarno) zastopnost, so se družbenopolitična vprašanja prenesla pod okrilje filozofije, literature in literarne kritike. Na tej podlagi se je razvila tista družbena kritičnost in z njo tesno povezana nepripravljenost na kompromise, ki je bila tako značilna za rusko inteligenco 19. in začetka 20. stoletja. Družbeno kritični intelektualci so živeli v svetu idej, oddaljeni od stvarnega življenja množic in političnih procesov, ki jih je vodila državna birokracija v službi imperatorja (carja). Poglavitno vprašanje ruske inteligence je bilo: v kaj naj se Rusija spremeni in kakšno je njeno poslanstvo v svetu. Boljševizem je tako predstavljal

¹⁰ Berdjajev, 1990, 8–11, 18–19, 24–25, 100–101, 117, 125–126, 137–138; Malmenvall, 2017b, 677.

¹¹ Berdjajev, 1990, 10–13, 99, 104; Malmenvall, 2017b, 677–678.

vrhunec omenjenega idealizma ruske inteligence; med drugim je z revolucijo preoblikovani ruski državi pripisal odrešenijsko poslanstvo pri uresničevanju svetovne revolucije.¹²

Po Berdjajevu oktobrska revolucija na globinski ravni razkriva sodbo “božje previdnosti” nad nešteto zamujenimi priložnostmi, za katere naj bi bili v prvi vrsti odgovorni pravoslavni kristjani sami – upoštevajoč dejstvo, da so tako rusko politično in intelektualno elito kot tudi množice povečini sestavljali krščeni ljudje. Podleganje skušnjavi o močni Cerkvi v tostranskem svetu, premajhna pripravljenost na blaženje posledic velikih socialnih razlik in zatekanje k raznovrstnemu nasilju je po Berdjajevu otopelo razum kristjanov – kot posameznikov in Ruske pravoslavne Cerkve kot institucije. Na tak način so grehi krščanskega občestva nase priklicali neracionalno uničevanje v obliki boljševiške revolucije ter nehote povzročili krvavo “očiščenje” ruskega narodnega in cerkvenega telesa. Kljub vidnemu zmagoslavju neracionalnosti se oktobrska revolucija Berdjajevu kaže kot dogodek, nad katerim nevidno bedi “božja previdnost”, ki ga ponuja kot sredstvo streznitve in novega začetka.¹³ Berdjajev rešitev prepozna v odkritju človeka kot osebe (rus. *личность*), njegove edinstvenosti, ustvarjalnosti in pripravljenosti razvitja vseh sposobnosti – tudi za religiozno življenje. Od tod med drugim izhaja odkrito zavračanje vsakršnega kolektivism in avtokratske vladavine ter utira pot temu, kar je v filozofski terminologiji postalo znano kot “krščanski personalizem”.¹⁴

Kritika Florovskega in Berdjajeva

Razumevanje zgodovine “dolgega trajanja”, kakršno ponujata Flo-

---

¹² Berdjaev, 1990, 17–18, 22, 26–27, 32, 40, 63–65; Malmenvall, 2017b, 678–679.

¹³ Berdjaev, 1990, 108–109, 139–141; Malmenvall, 2017b, 679.

¹⁴ Andreev, 1990, 177–179; Malmenvall, 2017b, 679.

rovski in Berdjajev, se kaže kot sprejemljivo, vendar zgolj na ravni idejne zgodovine. Medtem pa druge ravni – denimo družbenopolitična – ostajajo zanemarjene. V tem pogledu je treba imeti pred očmi dejstvo, da oba avtorja zelo redko omenjata tiste za Ruski imperij začetka 20. stoletja značilne družbene dejavnike, kot denimo uničujoče posledice prve svetovne vojne, izrazito razslojenost prebivalstva, (pre)počasne kmetijsko-zemljiške reforme, visok javni dolg in slabljenje politične oblasti zaradi neuspešne in nedokončane demokratizacije.¹⁵ V kontekst parcialnosti obeh obravnavanih del je treba všteti tudi dejstvo, da sta bila Florovski in Berdjajev pravoslavna kristjana, antikomunista in politična emigranta. Njunega negativnega vrednotenja marksizma in s tem povezanega iskanja predpogojev za uspeh omenjene ideologije na ruskih tleh tako ni smotrno ločevati od njune osebne prizadetosti. Omenjeni deli potemtakem delujeta tudi kot dokument svojega časa in spadata v zgodovino reprezentacije določenih zgodovinskih pojavov.¹⁶

Kljub dosledni argumentaciji Florovskega, podprti z bogatim izborom primarnih virov iz različnih zgodovinskih obdobj, njegova stališča zahtevajo dodatno osvetlitev. V nasprotju z njimi je vredno izpostaviti vsaj to, da Ruska pravoslavna Cerkev skozi zgodovino ni zanemarjala intelektualne dejavnosti kot take.¹⁷ Bila pa je njena vodilna usmeritev od 16. stoletja drugačna, bolj uglašena z državnimi interesi in drugimi domačimi posebnostmi, kar jo seveda razlikuje od Florovskemu ljube patristično-bizantinske usmeritve. S ponavljanjem misli o “psevdomorfozah” ruske idejne zgodovine Florovski pravzaprav ponuja lastno vizijo preteklosti in prihodnosti

¹⁵ Annanich, 2006, 410–411, 417–418, 422–423; Shakibi, 2006, 434, 446–448; Lohr, 2006, 655–656, 659–669; Steinberg, 2006, 68–69, 72, 82–85, 87–89; Malmenvall, 2017b, 679–680; Malmenvall, 2017a, 116.

¹⁶ Malmenvall, 2017b, 680.

¹⁷ Gavriljuk, 2013, 11, 96–97, 166–167, 176–177, 190; Malmenvall, 2017b, 680.

– ne zgolj v odnosu do proučevanih zgodovinskih pojavov, temveč še izraziteje do aktualnih filozofskih, teoloških in političnih tokov njegovega lastnega časa. *Poti ruske teologije* v tej luči nedvomno predstavljajo tudi traktat o izgradnji zamišljene prihodnosti svetovnega pravoslavja.¹⁸

Berdjajev idejne predpogoje za uspeh oktobrske revolucije pojasnjuje na logično razumljiv in kronološko urejen način. Toda njegova obravnava ruske idejne zgodovine, usmerjena k dogodku revolucije, je v resnici, kakor v primeru Florovskega, parcialna. Parcialnost njegove obravnave se ne kaže zgolj zaradi že omenjenega neupoštevanja družbenopolitičnih razmer, temveč tudi v vsebinsko zelo posplošenem prikazu idejne zgodovine “dolgega trajanja”. Berdjajev se tako pred bralcem ne kaže kot močan analitik, ki bi pritegoval relevantne vire, se opiral na avtorje pred njim in medsebojno primerjal različne idejne tokove ali družbene značilnosti, temveč predvsem kot filozof. Bralcu namreč ponuja nekakšen “splošni vtis”, ki ga, kakor se izkaže zlasti ob koncu *Izvorov*, prepleta s svojo lastno življenjsko izkušnjo in filozofsko vizijo. V tem kontekstu je vredno omeniti kritiko sodobnega ruskega filozofa in sociologa Alekseja Leonidoviča Andrejeva, ki med drugim trdi,¹⁹ da Berdjajev kljub pronicljivim ugotovitvam izkazuje neustrezno poznavanje marksizma kot ideologije in zgodovinskega pojava obenem. Osredotoča se namreč predvsem na ruske razmere in teoretsko slabo podkovane interpretacije nekaterih ruskih marksistov. Njegovi *Izvori* so tako že v izhodišču bolj kritika ruskega komunizma, kakor poskus njegovega razumevanja. Temu je vredno dodati opazko, da je obravnava boljše vizije pri Berdjajevu podobna nekakšni “idejni

---

¹⁸ Raef, 1993, 261; Florovskij, 1983, 506–507, 509, 511–513; Malmenvall, 2017b, 680–681; Malmenvall, 2017a, 116.

¹⁹ Andreev, 1990, 167–169, 175–176, 194–195.

psihologiji”. Berdjajev se namreč v največji meri posveča shematizaciji mehanizmov, kako notranje deluje komunizem in ga v tem pogledu opredeljuje kot nadomestek religije oziroma lažno, demonično religijo. Ne posveča se toliko njegovemu nastanku, teoriji in družbenemu vplivu, kolikor njegovemu “duhu”. Za omenjeno “idejno psihologijo” Berdjajeva je značilno tudi to, da redko vključuje odlomke klasikov marksizma, kot denimo Marxa, Engelsa in njunih učencev, prav tako ne obravnava bogate tradicije socialdemokracije – niti ruske niti evropske –, temveč se bolj ali manj ukvarja s splošeno podobo, skorajda karikaturo marksizma ruskega tipa, ki jo v veliki meri ustvarja on sam. Med nosilci marksistično-komunističnih idej neposredno navaja zgolj Lenina.²⁰

Država in vojna

Iskanje strukturnih in časovno oddaljenih idejnih predpogojev za uveljavitev določenega mlajšega zgodovinskega pojava je vselej zahtevno početje. Poleg splošne erudicije s pritegovanjem raznovrstnih virov in literature zahteva primerjalni pristop, predvsem pa zavedanje, da je tovrstno interpretiranje preteklosti nujno nepopolno, poenostavljeno, tako ali drugače vrednostno obremenjeno in posledično dovtetno za nadaljnjo razpravo. Na tej podlagi bi bilo napačno, če bi strukturne idejne predpogoje za uveljavitev določenega mlajšega zgodovinskega pojava razumeli kot teleološke etape oziroma pričakovane stopnje v zgodovinskem “razvoju”, ki vodijo k “cilju” pod podobo določenega epohalnega dogodka. Strukturni idejni predpogoji za uspeh oktobrske revolucije tako pomenijo zgolj skupek nekaterih razmeroma daljše obdobje prisotnih svetovnonazorskih postavk, ki so v ugodnem, a ne (povsem) napovedljivem trenutku in/ali dejanjih posameznih osebnosti na

²⁰ Malmenvall, 2017b, 681.

vplivnih položajih pokazali svoje večplastno učinkovanje in posledično olajšali uspeh boljševiškega prevzema oblasti.²¹ Kljub problematičnosti pisanja idejne zgodovine “dolgega trajanja” s pogledom, usmerjenim k določenemu mlajšemu zgodovinskemu pojavu, se zdi v dopolnitev Florovskega in Berdjajeva smiselno izpostaviti dve ključni točki, ki ju sestavljata en strukturni predpogoj in en neposredni vzrok.

Strukturni predpogoj, ki je v ugodnem zgodovinskem trenutku olajšal prevzem in ohranitev oblasti boljševikov, predstavlja ukoreninjena vrednota močne države, to je znamenito rusko “samodržavje”. Temu pritrjuje tudi Richard Pipes, po katerem je – glede na poznejše dogajanje skozi 20. stoletje – najusodnejša posebnost ruske poti skozi zgodovino prav zmagoslavje koncepcije patrimonialne države na prehodu iz srednjega v zgodnji novi vek, ki se je dodatno utrdila na začetku 18. stoletja pod Petrom Velikim.²² Ta je namreč vlogo države prignal do simbolno pomenljivih razsežnosti, saj je leta 1721 z ustanovitvijo Svetega sinoda kot vladnega organa, zadolženega za upravljanje tega, kar je do takrat predstavljal pravkar ukinjeni Moskovski patriarhat, Rusko pravoslavno Cerkev z njenimi ustanovami in premoženjem neposredno podredil interesom države.²³ Na tak način je utišal potencialno najmočnejšega kritika svoje oblasti in, kakor se je izkazalo kasneje, tudi oblasti svojih naslednikov za nadaljnjih dvesto let. Tu je treba opozoriti na dejstvo, da dolgotrajna podrejenost Cerkve državi ni bila zgolj rezultat zunanje prisile, temveč se je v večini primerov dopolnjevala s servilnostjo cerkvenih voditeljev, ki so bili pripravljene braniti obstoječi družbeni red in z njim lastne privilegije, pri čemer jih visoka cena,

---

²¹ Ibid., 681–682.

²² Grdina, 2011, 458–459; Malmenvall, 2017b, 682.

²³ Grdina, 2011, 502–503; Pipes, 2011, 40–41; Malmenvall, 2017b, 682.

ki so jo morali plačati z izgubo samostojnosti in vpliva na družbeno dogajanje, navadno ni preveč vznemirjala.²⁴

Značaj ruske vladajoče politike pred začetkom 20. stoletja izhaja v veliki meri prav iz močne vloge države in od tod tudi simbolno pomenljivega utišanja cerkvenih struktur, to je nezmožnosti sprejemanja pobud in kritik že s strani tradicionalne avtoritete, kakršna je bila Cerkev. Močna vloga države je tako dolgoročno oslabilo ustvarjalnost Cerkve ter posledično skorajda odpravila njeno duhovno vizijo, ki bi družbene procese poskušala umeščati v krščanske etične tirnice. Še bolj pa je avtokratska in birokratizirana država zavirala oblikovanje sekularne intelektualno-filozofske tradicije, povezane s kulturo svobodne besede in združevanja ter (vsaj omejene) reprezentacije različnih družbenih skupin pri sprejemanju političnih odločitev. "Samodržavje" pa se je najkasneje do sredine 19. stoletja srečalo z dejavnikom, ki ga je mogoče uvrstiti v splošni evropski kontekst modernizacije. Do takrat se je namreč iz vse številnejšega ruskega meščanstva in uradništva oblikovala maloštevilna, a glasna skupina intelektualcev različnih političnih prepričanj. Ruski družbeno kritični intelektualci so se kljub medsebojnim načelnim razlikam povečini zavzemali za razrušitev avtokratske monarhije in preobrazbo družbe. Vse naštetu je prispevalo k privlačnosti utopičnih in kolektivističnih družbenih zamisli, ki so bile posledično v večji meri značilne za pozni Ruski imperij, kakor takratno preostalo Evropo.²⁵ Med utopičnimi in kolektivističnimi idejami se je zaradi ugodnega spleta okoliščin (zlasti prve svetovne vojne) in ideološke neizprososti naposled uveljavil boljševizem. Ta je ponujal tako radikalno premešanje obstoječih družbenih razmerij kot tudi ponovno

²⁴ Malmenvall, 2017b, 682.

²⁵ Grdina, 2011, 507-508; Pipes, 2011, 41-42, 45, 450-451; Malmenvall, 2017b, 682-683.

močno državo in kolektivni smisel po zgledu religioznega mišljenja. Kolektivistična in psevdoreligiozna narava boljševizma se je najočitnejše odrazila v novem načinu vladanja. V Rusiji se je namreč pojavila vladavina stranke, nosilke “odrešenjske” ideje, ki je v prid viziji oblikovanja “novega človeka” prikrojila zakonodajo, izobraževalni sistem in sredstva množičnega obveščanja, da bi s tem povsem uničila svoje (dejanske ali potencialne) nasprotnike; njena politika je odobravalna vsa sredstva, ki lahko vodijo do zmage.²⁶ Boljševizem je potemtakem predstavljal revolucijo v tradicionalno ruski preobleki, v navezavi na vlogo države in kolektiva.

Ob vsej (ne)problematičnosti iskanja strukturnih predpogojev za uspeh oktobrske boljševiške revolucije ni mogoče zaobiti tega, da uspeh omenjenega družbenega prevrata največ dolguje neposrednemu vzroku pod podobo prve svetovne vojne. Skrajno zaostrene razmere so bile namreč pisane na kožo levičarskim radikalcem, saj so prekinile postopno krepitev parlamentarizma, civilne družbe in gospodarskega vzpona v desetletju med prvo rusko revolucijo (1905) in začetkom prve svetovne vojne (1914).²⁷ Ruski imperij je med drugim trpel zaradi preobremenjenosti transportnega sistema, ki je pri preskrbi potratnih večmilijonskih čet na bojišču in civilnega prebivalstva v zaledju odpovedal že leta 1915.²⁸ Imperator Nikolaj II. (1894–1917) se je pod težo razmer in v odgovor na februarско revolucijo – ker ni hotel povečati zmede sredi vojne, ki je po njegovem odločala o obstanku njegove domovine – naposled odpovedal prestolu. Liberalci so tako na začetku leta 1917 osnovali začasno vlado, levi radikanci (od socialističnih revolucionarjev do boljševikov) pa so se medtem združili v Petrograjski sovjet. Pred-

---

²⁶ Pipes, 2011, 183–185, 368, 379–380, 456; Malmenvall, 2017b, 683.

²⁷ Grdina, 2011, 511–512; Pipes, 2011, 80; Malmenvall, 2017b, 683.

²⁸ Grdina, 2011, 515–516; Malmenvall, 2017b, 683–684.

vojni oblastni aparat ni bil obnovljen, temveč razgrajen, da ne bi oviral revolucionarnega vrenja, ki je kljub pomanjkanju enotne vizije in konkretnih ukrepov obljubljal konec vojne, izboljšanje socialnih razmer in več demokratične reprezentacije. S tem je nova oblast postala eden izmed dejavnikov notranjepolitične zmede. Vse bolj anarhične razmere so vabile brezkompromisne revolucionarje novega tipa. Lenin in njegovi boljševiki so bili poleg tega izdatno podprti z nemškimi sredstvi – Rusija je bila takrat uradno še v vojni z Nemčijo in drugimi centralnimi silami, Lenina pa so Nemci videli kot nekoga, ki bo Rusijo dodatno destabiliziral in jo pahnil v državljansko vojno. Tako so boljševiki novembra leta 1917 napravili puč in se polastili oblasti.²⁹

Zaključek

V luči zgoraj predstavljenih prednosti in slabosti ugotavljanja idejnih predpogojev za uspeh oktobrske boljševiške revolucije, kakor jih razbirata Florovski in Berdjajev, je njune poglede mogoče označiti za parcialne, a hkrati sprejemljive. Kljub dejstvu, da se ne posvečata prepletanju družbenopolitičnih in kulturno-idejnih razmer v Ruskem imperiju na prehodu iz 19. v 20. stoletje, njuno razumevanje idejnih tokov ruske zgodovine ponuja upoštevanja vreden poskus oblikovanja zaključene idejnozgodovinske sinteze. Poleg tega obe njuni temeljni deli, ki se dotikata problematike ruske idejne zgodovine in boljševiške revolucije, nista zgolj primer sinteze razumevanja preteklosti, temveč pomenita tudi angažirano razpravo, traktat o zaželeni prihodnosti. Pri vsem tem je dobro imeti pred očmi dejstvo, da sta bila Florovski in Berdjajev pravoslavna kristjana, antikomunista in politična emigranta. Njunega negativnega vred-

²⁹ Grdina, 2011, 517-519; Pipes, 2011, 132, 136, 454-455; Malmenvall, 2017b, 684.

notenja marksizma in s tem povezanega iskanja idejnih predpogojev za uspeh omenjene ideologije na ruskih tleh tako ni smotrno ločevati od njune osebne prizadetosti. Predstavljeni deli Florovskega in Berdjajeva potemtakem delujeta tudi kot dokument svojega časa in spadata v zgodovino reprezentacije določenih zgodovinskih pojavov. Ko Florovski in Berdjajev ponujata idejne predpogoje za uspeh boljševiške revolucije, te vednosti ne posredujeta v smislu, da bi preprosto “razkrivala” obstoječa dejstva, temveč jih pravzaprav “iznajdevata” – tolmačita jih in vrisujeta na normativni zemljevid družbeno-kulturnih vrednot v skladu z njunim lastnim izkustvom in svetovnim nazorom.

Na tej podlagi se ponuja misel, da je vsakršna sinteza in konceptualizacija preteklosti – naj bo (navidezno) še tako eruditska in osvobodjena političnih tendenc – nič drugega kot pogled “nazaj” s stališča vsakokratne proučevalčeve sedanjosti, ki s konstrukcijo vednosti, posredovano v pripovedni obliki, poskuša obvladati za vedno izgubljeno preteklost. Popolne celovitosti in objektivnosti do kateregakoli pojava preteklosti tako ni mogoče doseči; v najboljšem primeru jih je mogoče dialoško in empatično vselej na novo osvetljevati ali polemizirati z drugimi, “konkurenčnimi” sintezami in konceptualizacijami.

Bibliografija

ANDREEV, A. L. (1990): “Posleslovie”, v: Berdjajev, N. A., *Istoki i smysl' ruskogo kommunizma*, Moskva, Nauka, 161–200.

ANNANICH, B. (2006): “The Russian Economy and Banking System”, v: Lieven, D. (ur.), *The Cambridge History of Russia. Zv 2: Imperial Russia, 1689–1917*, Cambridge, Cambridge University Press, 394–425.

BERDJAEV, N. A. (1990): *Istoki i smysl' ruskogo kommunizma*, Moskva, Nauka.

- BLANE, A. (1993): "A Sketch of the Life of Georges Florovsky", v: Blane, A. (ur.), *Georges Florovsky: Russian Intellectual and Orthodox Churchman*, Crestwood, St. Vladimir's Seminary Press, 11–217.
- FLOROVSKIJ, G. (1983): *Puti rusckogo bogoslovija*, Pariz, YMCA-Press, tretja izdaja.
- FLOROVSKY, G. (1972): "The Church: Her Nature and Task", v: *Collected Works of Georges Florovsky*. Zv. 1: *Bible, Church, Tradition: An Eastern Orthodox View* (prev. Nichols, R. L.), Belmont, Norland Publishing Company, 57–72.
- GAVRILYUK, P. L. (2013): *Georges Florovsky and the Russian Religious Renaissance*, Oxford, Oxford University Press.
- GRDINA, I. (2011): "Richard E. Pipes in njegovo razumevanje ruske zgodovine", v: Pipes, R., *Kratka zgodovina ruske revolucije* (prev. Knop, S.), Ljubljana, Študentska založba, 496–522.
- LOHR, E. (2006): "War and Revolution", v: Lieven, D. (ur.), *The Cambridge History of Russia. Zv 2: Imperial Russia, 1689–1917*, Cambridge, Cambridge University Press, 655–669.
- LOWRIE, D. A. (1960): *Rebellious Prophet: the Life of Nicolai Berdyaev*, New York, Harper & Brothers.
- MALMENVALL, S. (2017a): "Georges Florovsky and Russian Intellectual History: Rejection of Orthodoxy as a Way towards the Bolshevik Revolution?", v: Žalec, B. in Petkovšek, R. (ur.), *Truth and Compassion: Lessons from the Past and Premonitions of the Future*, Zürich, Lit Verlag, 111–117.
- MALMENVALL, S. (2017b): "V iskanju idejnih predpogojev za uspeh boljševiške oktobrske revolucije", *Bogoslovni vestnik*, 77, št. 3/4, 671–686.
- PIPES, R. (2011): *Kratka zgodovina ruske revolucije* (prev. Knop, S.), Ljubljana, Študentska založba.
- PIPES, R. (1990): *The Russian Revolution*, New York, Knopf Publishing Group.

- PIPES, R. (2003): *Vixi: Memoirs of a Non-Belonger*, Yale, Yale University Press.
- RAEFF, M. (1993): "Enticements nad Rifts: Georges Florovsky as Russian Religious Historian", v: Blane, A. (ur.), *Georges Florovsky: Russian Intellectual and Orthodox Churchman*, Crestwood, St. Vladimir's Seminary Press, 219–286.
- SHAKIBI, Z. P. (2006): "Central Government", v: Lieven, D. (ur.), *The Cambridge History of Russia. Zv. 2: Imperial Russia, 1689–1917*, Cambridge, Cambridge University Press, 429–448.
- STEINBERG, M. D. (2006): "Russia's *fin de siècle*, 1900–1914", v: Suny, R. G. (ur.), *The Cambridge History of Russia. Zv 3: The Twentieth Century*, Cambridge, Cambridge University Press, 67–93.
- VASILENKO, L. I. (2004): *Vvedenie v russkuju religioznuju filosofiju: Kurs lekcij*, Moskva, Pravoslavnyj Svjato-Tihonovskij Bogoslovskij institut.
- WILLIAMS, G. H. (1993): "The Neo-Patristic Synthesis of Georges Florovsky", v: Blane, A. (ur.), *Georges Florovsky: Russian Intellectual and Orthodox Churchman*, Crestwood, St. Vladimir's Seminary Press, 287–340.

ANDRAŽ ZIDAR¹

Ruska revolucija in mednarodnopravni sistem

Izveček: Po prvi svetovni vojni sta se soočili dve vplivni ideologiji: komunizem, ki je prišel do veljave v ruski revoluciji, in dotlej prevladujoči liberalizem. Na prvi pogled lahko med njima ugotovljamo presenetljive podobnosti glede temeljnih vprašanj mednarodnopravnega sistema. A globlji vpogled v razvoj sovjetske doktrine mednarodnega prava razkrije, da so bile razlike v temeljnih izhodiščih velike. Cilj ruske revolucije je bil vzpostaviti svetovno socialistično družbo s prevlado vladajočega delavskega razreda. Ta cilj se je z razpadom Sovjetske zveze razblinil. Kljub temu pa lahko kot pozitivno in še vedno veljavno dediščino ruske revolucije v mednarodnopravnem sistemu opredelimo načelo samoodločbe narodov, koncept ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic, načelo javnega sklepanja mednarodnih sporazumov, prepoved agresivne vojne ter policentrični pogled na svet.

Ključne besede: ruska revolucija, liberalizem, Društvo narodov, Pašukanis, mednarodno pravo, marksizem, človekove pravice, prepoved agresivne vojne

UDK: 34: 323.272(47)“1917”

Russian Revolution and the International Legal System

Abstract: Two potent ideologies came to loggerheads after WWI: communism, which rose to the fore after the Russian revolution,

¹ Dr. Andraž Zidar je pooblaščen visoki predstavnik za nasledstvo na slovenskem Ministrstvu za zunanje zadeve. Ta prispevek odraža osebne poglede. E-naslov: andraz.zidar@gmail.com.

and the so far dominant liberalism. At first glance the two ideologies share surprisingly similar views on the fundamental questions of the international legal system. But a more thorough look at the development of the Soviet doctrine of international law reveals some fundamental differences. The goal of the Russian revolution was to set up a worldwide socialist society, with the working class given a dominant role. This goal dissolved after the break-up of the Soviet Union. Nonetheless, it is possible to identify in the international legal system a positive and still valid legacy of the Russian revolution, such as the principle of the self-determination of nations, the concept of economic, social and cultural rights, the principle of public conclusion of treaties, the prohibition of aggressive war, as well as a polycentric view of the world structure.

Keywords: Russian revolution, liberalism, League of Nations, Pashukanis, international law, Marxism, human rights, prohibition of aggressive war

Ruska revolucija sodi v prelomni čas na začetku 20. stoletja. Ta je prinesel osvežitev liberalne ideologije z razmisleki o večji vlogi pravic in svoboščin posameznika ter ranljivih skupin (manjšine, begunci, sužnji), hkrati pa tudi vzpon nove ideologije komunizma, ki je v okoliščinah post-fevdalne Rusije pridobival vedno večjo veljavo.

Prva svetovna vojna je bila katalizator teh dveh procesov. Zmaga zaveznikov je omogočila, da se je liberalizem institucionaliziral v sistemu Društva narodov in z njim povezanimi mednarodnimi organizacijami. Socialna kriza v Rusiji, ki jo je prva svetovna vojna še

poglobila, pa je privedla do revolucije v Rusiji. Kot vemo, se je končala z zmago boljševikov in ustanovitvijo Sovjetske zveze.

1. Soočenje ideologij v prelomnem času

Na prvi pogled se zdi soočenje teh dveh ideologij v zadnjih letih prve svetovne vojne kot njuno strinjanje glede glavnih točk novega svetovnega reda. Ameriški predsednik Woodrow Wilson in britanski premier David Lloyd George sta se v svojih govorih leta 1918 zavzela za ustanovitev novega mednarodnega sistema kolektivne varnosti (Društva narodov), za odpravo tajne diplomacije in tajnih mednarodnih sporazumov ter za uveljavitev načela samoodločbe narodov, predvsem na ozemlju razpadajoče Avstro-Ogrske.² Na drugi strani je boljševiški "Odlok o miru", ki ga je že leto prej pripravil Lenin in formalno potrdil kongres sovjetov, zelo podobno določal, da mora biti novi svetovni red utemeljen na pravici narodov do samoodločbe, prepovedi agresivne vojne ter nesprejemljivosti tajne diplomacije in tajnih sporazumov.³

Na površini je šlo torej za vsebinsko ujemanje pri vsaj treh ključnih temah:

- vzpostavitev mednarodnega sistema kolektivne varnosti in logična izpeljava prepovedi vojne. Pri tem je treba poudariti, da je bila vojna v Društvu narodov sprva le omejena. V mednarodnem sistemu je bila agresivna vojna prepovedana šele z Briand-Kelloggovim paktom leta 1928, Odlok o miru pa jo je že leta 1917 opredeljeval kot "zločin proti človeštvu";⁴
- odprava tajne diplomacije in tajnih pogodb;
- pravica narodov do samoodločbe, ki pa je bila kot koncept opredeljena precej nenatančno in v praksi izvedena pragmatično.

² Glej Kissinger, 1995, 218–265 in Mazower, 2012, 116–188.

³ Glej Lenin, 1917.

⁴ Potemkin, 1948, vol. 3, 412–416 in Kudrijavcev, 1989, 68–69, 80.

Do določenega ujemanja je prišlo tudi na področju človekovih pravic. Diplomati so v Društvo narodov vključili sistem varstva manjšin kot korektiv nedosledne izpeljave načela narodov do samoodločbe.⁵ Hkrati so kot odgovor na rusko revolucijo leta 1919 ustanovili Mednarodno organizacijo dela za varstvo socialnih in delavskih pravic.⁶ Podobno je politični program ruske revolucije temeljil na uveljavljanju socialnih in ekonomskih pravic, ki so bile dotlej v Rusiji močno zapostavljene: pravica do zdravstvenega varstva, pravica do ustreznega bivanja, pravica do socialnega varstva, pravice invalidnih oseb, pravica do porodniškega dopusta in otroškega varstva, omejitev delovnega časa in podobno. Ves ta korpus pravic je bil vnesen v sovjetsko zakonodajo do leta 1921.⁷

A dejansko ni šlo za *rendez-vous manqué* (zamujeno priložnost). Anglosaški načrt je bil v marsičem odgovor na sovjetski Odlok, z namenom, da se omili ideološki potencial boljševikov in ustvari alternativo njihovem pogledu na svet. Boljševiška Rusija ni bila povabljen v Društvo narodov. A tudi boljševiki na Wilsonov govor 14 točk, kljub vsebinski sorodnosti, niso gledali z naklonjenostjo. Videli so ga kot spreten maneuver kapitalističnega sveta, ki si želi prilastiti njihove vrednote.⁸ Podobno velja za ustanovitev Mednarodne organizacije dela, ki je bil po njihovem mnenju predvsem mednarodni poskus zajezi val sovjetskih revolucij v evropskih državah (npr. Madžarska, Nemčija). Bolj kot premik v smer zблиževanja je v njih še utrdil potrebo po razrednem boju in želeni svetovni proletarski revoluciji.

---

⁵ O tem priča tudi delo slovenskega funkcionarja v Društvu narodov Vladimirja Mislja. Glej Zidar, 2009.

⁶ Peters, 2017, 2-3.

⁷ Rosenthal, 2016a.

⁸ Kudrijavcev, 1989, 8.

2. Ruska revolucija in mednarodno pravo

Globok ideološki razkol, ki se je v svetu uveljavil z rusko revolucijo, je dosti jasnejši, če pogledamo na razvoj socialistične doktrine mednarodnega prava, kot se je razvil v Sovjetski zvezi v letih po ruski revoluciji. Ta razvoj lahko razdelimo na tri obdobja: (i) razumevanje mednarodnega prava v tranzicijskem obdobju (Jevgenij Korovin); (ii) mednarodno pravo v procesu odmiranja države (Jevgenij Pašukanis); in (iii) mednarodno pravo in miroljubno sobivanje (koekzistenca) držav oziroma družbenopolitičnih blokov (Roman Bobrov in Grigorij Tunkin).

Po ruski revoluciji se je pojavil resen konceptualen problem, kako z vidika marksistične doktrine upravičiti sobivanje v svetu, v katerem je večina držav kapitalističnih, vodi pa jih vladajoči razred kapitalistov. V takem svetu ne more biti enotnega mednarodnega sistema in pravnih pravil. Sovjetski vodilni mednarodnopravni avtor Korovin je izhajal iz koncepta delnih pravnih predskupnosti, kot so evropska, ameriška, imperialistična-kolonialna in prehodna sovjetsko-kapitalistična. Ruska revolucija je slednjo nadomestila s socialistično pravno skupnostjo. Čeprav so njihove ideološke usmeritve različne, so te skupnosti povezane z nekaterimi občečloveškimi normami in funkcionalnimi potrebami (preprečevanje nalezljivih bolezni, trgovina, transport). Norme, ki so problematične s političnega in ekonomskega vidika, v mednarodni sistem niso vključene. Ker državo predstavlja vladajoči razred, bo država, v kateri vlada delavski razred, zastopala socialistične vrednote in interese. Predpostavka je seveda bila, da gre za prehodno obdobje, v katerem bo prišlo do svetovne proletarske revolucije, ki bo privedla do vzpostavitve svetovne socialistične družbe.⁹

⁹ Corbett, 1959, 91–94.

A ta doktrina je bila veljavna le nekaj let. V zanosu po zmagi v ruski revoluciji je prevladala potreba po bolj pravovernem, marksističnem razumevanju mednarodnih odnosov in prava. Nosilec tega pogleda je bil Jevgenij Pašukanis, ki je zastopal marksistično izhodišče odmiranja države in prava. Pravo je med-razredno, v katerem postopoma prihaja do zamenjave na mestu vodilnega razreda.¹⁰ Na mednarodni ravni je izhajal iz načela ravnotežja moči, ki je temelj odnosov med državami. Moč držav predstavlja strukturo mednarodnega sistema, norme, ki se razvijejo na tej podlagi (predvsem preko dvostranskih odnosov, ki temeljijo na izmenjavi dobrin, tj. trgovina), pa njegovo nadstrukturo.¹¹ Ekonomska realnost je torej temelj za razvoj pravne oblike.¹² V skladu z marksističnimi načeli to ne privede do nove mednarodne realnosti v obliki mednarodnih organizacij, temveč do drugače zasnovanega mednarodnopravnega sistema. V njem države odmirajo, mednarodne norme pa vedno bolj postajajo utemeljene na socialističnih vrednotah. V vmesnem obdobju mednarodno pravo sicer še odraža interese posamičnih držav. A ko bodo države odmrle, bo prišlo do združevanja na razredni ravni, z vodilno vlogo proletariata. Sovjetska zveza ima v tem procesu pionirsko vlogo, zato mora razumeti mednarodno pravo kot poligon za razredni boj.¹³

Norme mednarodnega prava so predmet interpretacije vodilnih držav – v tem primeru tudi Sovjetske zveze – v skladu z njihovimi trenutnimi zunanjepolitičnimi interesi. Ker je glavni cilj Sovjetske zveze samoohranitev in širjenje socialističnega sveta, je mogoče te norme poljubno interpretirati ter od njih odstopati v skladu s tre-

---

¹⁰ Pašukanis, 1935, 16, 17–18.

¹¹ Pašukanis, 1980b, 169, 179.

¹² Pašukanis, 1980a, 62, 67.

¹³ Pašukanis, 1980a, 173.

¹⁴ Pašukanis, 1935, 6.

nutno zunanjepolitično situacijo.¹⁴ Pomembno je, da je bil Pašukanis ne le teoretik, temveč več let tudi pravni svetovalec na sovjetskem ljudskem komisariatu za zunanje zadeve (tj. zunanjem ministrstvu), kjer je udejanjal pogled, da je mednarodno pravo sredstvo razrednega boja. Za zgodnjo sovjetsko diplomacijo je bilo na splošno značilno, da je diplomacijo dojemala kot propagandno orodje, katerega namen je bil prepričevati tujo javnost in spodbujati razmere za razmah svetovne socialistične revolucije.¹⁵ Sčasoma je postal Pašukanis deležen naraščajoče kritike, da so njegovi pogledi na pravo pretirano nihilistični. Ker so bili v nasprotju s Stalinovim obratom k večji vlogi države, je Pašukanis, čeprav je bil tudi sam precej avtoritarno usmerjen, postal žrtev stalinističnih čistk leta 1937.¹⁶

Pašukanisova predvidevanja, da bo kmalu prišlo do odmiranja države, niso bila uresničena. Nova ekonomska politika iz dvajsetih let 20. stoletja je z uvedbo nekaterih kapitalističnih elementov privedla do stabilizacije sovjetskega gospodarstva, ne pa tudi do napredka pri izgradnji prave socialistične družbe. Stalinova doktrinarna reakcija je bila zato, da proces odmiranja države najprej poteka preko krepitve države. Šele ko bo socialistična država močna in socialistična zavest čvrsta, bo lahko prišlo do odmiranja odvečnih državnih struktur in prava.¹⁷

Na mednarodnopravnem področju je to novo doktrino s trdo roko izvajal Višinski. Prišlo je do prevrednotenja razumevanja mednarodnega sistema, ki se je približalo izhodiščem takoj po ruski revoluciji. V dani situaciji je prišlo do razlage, da obstajajo skupine držav z različnimi družbenoekonomskimi značilnostmi, ki so "obsojene" na sobivanje, vse dokler ne nastanejo pogoji za širitev socialističnega

¹⁵ Beirne in Sharlet, 1980, 1–2, Hildebrand, 1969, 31–32.

¹⁶ Hazard, 1980, xiv.

¹⁷ Beirne in Sharlet, 1980, 13–14, 26–27.

družbenega reda po vsem svetu.¹⁸ Gre za načelo “miroljubnega sobivanja”, katerega teoretična zastopnika sta Roman Bobrov in Grigorij Tunkin. V mednarodnem sistemu torej obstajajo bloki različnih držav, ki sobivajo miroljubno, kar pomeni, da nosilci teh blokov ne sprožajo sovražnosti drug proti drugemu in tudi ne posegajo v delovanje zunaj njihovih interesnih sfer. Ta pogled je predstavljal uradno doktrino Sovjetske zveze vse do njenega razpada in konca hladne vojne.¹⁹

3. Vpliv ruske revolucije na mednarodnopravni sistem 100 let pozneje

Na koncu se moramo vprašati, kaj je z uveljavljanjem vrednot in načel, ki so izšla iz ruske revolucije. Pravica narodov do samoodločbe je postala eno od temeljnih načel sodobnega sveta, ki je zapisana v Ustanovni listini OZN in obeh Mednarodnih paktih o človekovih pravicah.²⁰ Omogočila je proces dekolonizacije in osamosvojitve držav po padcu berlinskega zidu. Vendar je bilo tudi to načelo omejeno z načelom teritorialne celovitosti držav ter političnimi konteksti, kot sta Brežnjeva doktrina in Monrojeva doktrina.

Prepoved agresije oziroma prepoved uporabe oborožene sile je prav tako eno od temeljnih načel mednarodnega prava, postalo je tudi kaznivo dejanje v okviru mednarodnega kazenskega prava.²¹ Vendar pa je prepoved uporabe sile predmet enostranskih tolmačenj in kršitev v praksi s strani velikih sil. S tega vidika je zelo problematična nedavna ruska intervencija v Ukrajini (priključitev Krima, delovanje v vzhodni Ukrajini), pa tudi ameriške intervencije v La-

---

¹⁸ Corbett, 1959, 99–103.

¹⁹ Glej Kudrijavcev, 1989, 89, 120–121.

²⁰ Glej 2(1). člen Ustanovne listine OZN in 1(3). člen Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah ter Mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (1966).

²¹ Za kaznivo dejanje agresije glej Akande, 2017.

tinski Ameriki (Panama, Grenada) in na Bližnjem vzhodu (Irak). Pomanjkljivost mednarodnega sistema je, da je decentraliziran in da ni sodnega organa, ki bi avtoritativno presojal o kršitvi mednarodnih norm, vključno z uporabo sile.

Na področju diplomacije ni prišlo do utopične odprtosti, kot sta si jo zamišljala Lenin in Wilson. Diplomacija ostaja še naprej tajna v najobčutljivejših, začetnih fazah, vendar pa je tudi ta proces postal dosti bolj odprt. Sedaj poznamo demokratični nadzor diplomatskih pogajanj, javno diplomacijo ter vključevanje parlamentarcev v pogajalski proces.²² Do večjega napredka je prišlo glede prepovedi tajnih mednarodnih pogodb, k čemur napotuje norma zapisana v Ustanovni listini OZN (102. člen). Registracija pri OZN in javna objava mednarodnih pogodb sta pogoj, da se države nanje lahko sklicujejo pred organi OZN, vključno v postopkih pred Meddržavnim sodiščem v Haagu.²³ Slovenija ne pozna tajnih pogodb, jih pa nekatere druge države, čeprav to redko javno priznajo.

Velik napredek je dosežen tudi na področju ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic. Tu je morda še najbolj viden pomemben prispevek ruske revolucije in pozneje socialističnega bloka na razvoj teh pravic. Ob tem je treba seveda dodati, da so bile Sovjetska zveza in druge socialistične države totalitarni režimi, ki so sistematično kršili državljanske in politične pravice. Vendar pa so ekonomske, socialne in kulturne pravice postale del Splošne deklaracije človekovih pravic in s tem nepogrešljiv del nadaljnjega razvoja človekovih pravic prav na vztrajanje socialističnih držav.²⁴ Po padcu socialističnega sistema in v času globalne prevlade kapitalizma je treba ugotoviti, da je uresničevanje ekonomskih, socialnih in kulturnih

²² Glej Zidar, 2004, 423-427.

²³ Glej Mainetti, 2004, 399-417.

²⁴ Prim. Drzewicki, 1998, 71-73.

pravic nazadovalo (neoliberalizem).²⁵ Ob tem je vredno pohvale, da se trenutno največji napredek v organih OZN dogaja ravno na področju teh pravic (npr. izobraževanje, revščina, zdravje, ustrezno bivanje).

Za konec še ena vzporednica z rusko revolucijo. Kot že omenjeno, je iz razvoja mednarodnopravne doktrine po burnih revolucionarnih in konsolidacijskih letih izšla doktrina miroljubnega sobivanja različnih družbenopolitičnih blokov. Po koncu hladne vojne se je stavilo na nov družbeni red v obliki učinkovitega multilateralizma, ki pa se ni obdržal. Mnogo stvarnejše je razumevanje sodobnega sveta v smislu policentričnega sistema, ki ga je pred časom razvil akademik in nekdanji ruski zunanji minister Jevgenij Primakov. Ta sistem, ki je konceptualno blizu doktrini miroljubnega sobivanja, predvideva, da v svetu obstaja več centrov delovanja. Ti se na podlagi politične, gospodarske in kulturne povezanosti oblikujejo okoli večjih sil, kot so ZDA, Evropska unija, Rusija in Kitajska. Vodilo v policentričnem svetu – čeprav konfliktov ne gre odmisлити – ni konfrontacija, temveč medsebojno sodelovanje.²⁶ Policentrično razumevanje sveta je postalo tudi del uradnega ruskega razumevanja sodobnih mednarodnih odnosov.²⁷

Bibliografija

AKANDE, D. (2017): "The International Criminal Court Gets Jurisdiction Over the Crime of Aggression", *EJIL: Talk!*, 15. december 2017 <<https://www.ejiltalk.org/the-international-criminal-court-gets-jurisdiction-over-the-crime-of-aggression/>>.

---

²⁵ Peters, 2017, 10–12.

²⁶ Primakov, 2012, 7–8.

²⁷ TASS, 2013.

- BEIRNE, P., SHARLET, R., ur. (1980): *Pashukanis: Selected Writings on Marxism and Law*, London, Academic Press.
- CORBETT, P. E. (1959): *Law in Diplomacy*, Princeton, Princeton University Press, 88–109.
- DRZEWICKI, K. (1998): “The United Nations Charter and the Universal Declaration of Human Rights”, v: Hanski, R., Sukksi, M., ur., *An Introduction to the International Protection of Human Rights*, Institute for Human Rights, Åbo Akademi University, Turku/Åbo, 65–78.
- HAZARD, J. N. (1980): “Foreword”, v: Beirne, P., Sharlet, R., ur., *Pashukanis: Selected Writings on Marxism and Law*, London, Academic Press, xi–xvii.
- HILDEBRAND, J. E. (1969): *Soviet International Law*, Buffalo, NY, William S. Hein & Co.
- KISSINGER, H. (1995): *Diplomacy*, London, Simon & Schuster, 218–265.
- KUDRIJAVCEV, V. N. et al., ur. (1989): *Kurs meždunarodnogo prava*, vol. 1, Moskva, Nauka, 66–110.
- LENIN, V. (1917): “Decree on Peace”, 8. november 1917 <<https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/oct/25-26/26b.htm>>.
- MAINETTI, V. (2004): “Les traités secrets en droit international”, v: Zen-Ruffinen, M. (ur.), *Les secrets et le droit – 3e cycle de droit 2003*, Zürich, Schulthess, 399–417.
- MAZOWER, M. (2012): *Governing the World: The History of an Idea*, New York, Penguin Press.
- PAŠUKANIS, E. (1935): *Očerki po meždunarodnom pravu*, Moskva, Gosudarstvennoe izdatel'stvo sovetskoe zakonodatel'stvo.
- PAŠUKANIS, E. (1980a): “General Theory of Law and Marxism”, v: Beirne, P., Sharlet, R., ur., *Pashukanis: Selected Writings on Marxism and Law*, London, Academic Press, xi–xvii, 40–131.

PAŠUKANIS, E. (1980b): "International Law", v: Beirne, P., Sharlet, R., ur., *Pashukanis: Selected Writings on Marxism and Law*, London, Academic Press, xi-xvii, 168-183.

PETERS, A. (2017): "The 'Great October Socialist Revolution': What Remains in and for International Law?", *MPIL Research Paper Series*, št. 2017-09.

POTEMKIN, V. P., ur. (1948): *Zgodovina diplomacije*, vol. II in III, Ljubljana, DZS.

PRIMAKOV, Y. (2012): "Foreword", v: Dynkin, A., Ivanova, N., ur., *Russia in a Polycentric World*, Moskva, Izdatelstvo VESMIR, 7-8.

ROSENTHAL, K. (2016a): "Disability and the Russian Revolution", *International Socialist Review*, št. 102 <<https://isreview.org/issue/102/disability-and-russian-revolution>>.

ROSENTHAL, K. (2016b): "Disability and the Soviet Union: Advances and Retreats", *International Socialist Review*, št. 103 <<https://isreview.org/issue/103/disability-and-soviet-union-advances-and-retreats>>.

TASS (2013): "Sergei Lavrov: Polycentric System of International Relations Taking Shape in World", 2. september 2013 <<http://tass.com/world/700000>>.

ZIDAR, A. (2004): "La diplomatie contemporaine : entre secret et publicité", v: Zen-Ruffinen, M., ur., *Les secrets et le droit - 3e cycle de droit 2003*, Zürich, Schulthess, 419-443.

ZIDAR, A. (2009): "Rudniki Posarja, pristanišče v Gdansku, boj proti suženjstvu", *Dnevnikov objektiv, Dnevnik*, 30. april 2009, 22-23.

LJUBOV ALEKSEJEVNA KIRILINA¹

F. L. Tuma o februarški in oktobrski revoluciji v Rusiji

Izvleček: Članek govori o nekaterih doslej še neraziskanih vidikih odnosa Slovencev do februarške in oktobrske revolucije v Rusiji leta 1917. Raziskava je bila narejena na podlagi časopisnega gradiva – spominov slovenskega narodnjaka F. L. Tume, ki so bili objavljeni v dvajsetih številkah tržaškega časopisa *Edinost* v letu 1919. Tumovi zapisi so zelo pomembni za proučevanje te teme predvsem zato, ker je bil edini slovenski intelektualec in narodnjak, ki je v Petrogradu preživel skoraj celotno obdobje 1. svetovne vojne. Bil je tudi edini Slovenec, ki mu je bila odprta pot do ruske vlade. Avtoričin namen je razkriti posebnosti slovenskega dožemanja ruske resničnosti v obdobju dveh revolucij in oceniti stopnjo objektivnosti njegovih poskusov za analizo. Ugotavlja, da čeprav je bil Tuma priča velikim dogodkom, njegovih sodb ne moremo šteti za povsem objektivne. Pri tem je objava spominov F. L. Tume nedvomno veliko prispevala k oblikovanju matrice predstav Slovencev o carski in boljševiški Rusiji.

Ključne besede: februarška in oktobrska revolucija v Rusiji, slovenski narodnjaki, Ferdinand Lev Tuma, rusko-slovenski odnosi

UDK: 94:327(47)(497.4)“191”

F.L. Tuma on the February and October Revolutions in Russia

Abstract: The article examines some still unexplored aspects of the Slovenian attitude to the February and October revolutions in

¹ Ljubov Aleksejevna Kirilina, starejša znanstvena raziskovalka na Inštitutu za slavistične študije Ruske akademije znanosti v Moskvi. E-naslov: kirilina.ljuba@rambler.ru.

the Russia of 1917. The research was carried out primarily on the basis of press materials – memoirs of the Slovenian patriot Tuma, which were published in twenty issues of a Trieste newspaper, *Edinost*, in 1919. Tuma's notes are very important sources for studying this topic, in particular because he was the only Slovenian intellectual and patriot who spent almost the entire time of the First World War, from 1914 to 1918, in Petrograd. He was also the only Slovenian who had access to the Russian government. The goal of the study is to reveal the peculiarities of the Slovenian perception of Russian reality during the two revolutions and to assess the objectivity of Tuma's attempts at analysis. The conclusion is that, although he was an eyewitness of great events, his judgments cannot be regarded as completely objective. On the other hand, the publication of Tuma's memoirs undoubtedly helped to shape a matrix of Slovenian notions about Tsarist and Bolshevik Russia.

Key words: February and October revolutions in Russia, Slovenian patriots, Ferdinand Lev Tuma, Russian-Slovenian relations

Zapiski Ferdinanda Leva Tume

Med številnimi spomini Slovencev na rusko revolucijo imajo zapiski Ferdinanda Leva Tume posebno mesto. Predvsem zato, ker je bil edini slovenski intelektualec in narodnjak, ki je preživel v Petrogradu skoraj celotno obdobje prve svetovne vojne, od leta 1914 do 1918. Druga bistvena značilnost njegovih zapiskov – v nasprotju s spomini vojnih ujetnikov, ki so pisali o svojih občutjih in osebnih izkušnjah iz Rusije – je prizadevanje za objektivno, znanstveno predstavitev dogodkov, zavračanje opisa osebnih izkušenj in njegove

dejavnosti v tem obdobju. Ker je zasedal položaj v velikem podjetju, se je verjetno bal, da bi to škodovalo njegovi poklicni karieri.

Na žalost patriotska dejavnost F. L. Tume, ki je dosegla vrhunec prav v Rusiji, doslej še ni pritegnila resne pozornosti zgodovinarjev. V dvajsetih letih 20. stoletja sta jo zelo na kratko omenila slovenski zgodovinar Dragotin Lončar in češka raziskovalka Milada Paulová (predvsem v zvezi z objavo časopisa Jugoslavija v Petrogradu)². Dušan Kermavner je o F. L. Tumi napisal poglobljeni članek v Slovenskem biografskem leksikonu.³ Jevgenij Fjodorovič Firsov – prvi od ruskih zgodovinarjev – se je dotaknil nekaj bistvenih vidikov njegove dejavnosti v Rusiji;⁴ nekatere od teh točk so zajete tudi v mojih člankih.⁵

Spomini F. L. Tume na Rusijo, kakršna je bila leta 1919, še niso bili proučeni. Članek zato poskuša vsaj delno zapolniti to vrzel in razkriti posebnosti avtorjevega dožemanja ruske resničnosti v obdobju dveh revolucij ter oceniti stopnjo objektivnosti njegovih poskusov analize.

Ferdinand Lev Tuma, nečak znanega socialdemokrata Henrika Tume, je bil rojen v Ljubljani leta 1883. Bil je zelo izobražen, saj je študiral na Visoki trgovski šoli na Dunaju, potem pa še na univerzah v Göttingenu in v Londonu (gospodarske vede in zavarovalništvo). Govoril je osem jezikov. Delal je v Trstu kot uslužbenec zavarovalnice, veliko pozornost pa je namenil tudi publicistiki in politiki. Leta 1907 je Tuma postal član Jugoslovanske socialdemokratske stranke. Spomladi leta 1914 je odšel v Rusijo kot uslužbenec danske zavarovalne družbe Salamandra. Tedaj je že bil ugleden strokovnjak.

---

² Lončar, 1923; Paulova, 1925.

³ Slovenski biografski leksikon.

⁴ Firsov, 2002; 2005.

⁵ Kirilina, 2012; 2014.

F. L. Tuma v Rusiji

Nedvomno je bil Tuma v predrevolucijski Rusiji najpomembnejši slovenski kulturnik, ki je Ruse seznanjal z zgodovinskim razvojem, kulturnimi dosežki in narodnimi zahtevami Slovencev in drugih južnih Slovanov. Sodeloval je v dejavnostih hrvaško-ruskega društva *Jurij Križanić*, bil je tesni sodelavec hrvaškega politika Krunislava Geruca, ki je tedaj delal kot knjižničar v knjižnici Državne Dume. Zaradi stikov s slednjim je imel Tuma razmeroma tesne povezave z vladnimi krogi carske Rusije. Kot je napisal v svojem časopisu *Jugoslavija*, je bil edini Slovenec, ki mu je bila odprta pot do ruske vlade.⁶ Jeseni leta 1916 je Tuma je postal "izvedenec" Oddelka za posebne politične zadeve na ruskem ministrstvu za zunanje zadeve. Zanimivo je, da v svojih spominih tega dejstva sploh ni omenil; samo nejasno je namignil, da je jeseni 1916 ruska vlada začela "proučevati tudi jugoslovansko vprašanje ter je zato poklicala v ministrstvo tudi nekega Slovenca kot izvedenca".⁷ Arhiv zunanje politike Ruskega imperija hrani nekaj Tumovih dopisov, namenjenih temu ministrstvu. Med njimi so *Zapiski o Trstu* iz leta 1914, v katerih Tuma poskuša prepričati rusko vlado, da je Trst slovenski. Prav tako tam najdemo *Esej slovenske politike od starih časov do vojne leta 1914, O Slovencih v Ameriki* ter druge spise.⁸ Tuma je upal, da bodo informacije, ki jih je posređoval o zgodovini in nacionalnih problemih Slovencev, vzbudile pozornost ruskih vladnih krogov ter jih zainteresirale za usodo slovenskega naroda. Razvil je zelo živahno dejavnost v prid Slovencem in Jugoslovanom, prizadeval pa si je tudi za izboljšanje položaja in obrambo narodnostnih pravic vojnih ujetnikov. Septembra 1915 je Tuma ustanovil slovensko dru-

---

⁶ *Jugoslavija*, 8. 10. 1916, No. 1-2, 12.

⁷ *Edinost*, 7. 8. 1919, No. 213, 2.

⁸ Arhiv vnješnjeje politiki Rossijskoj imperiji.

štvo *Jugoslavija*. V letih 1916–1917 je s svojim denarjem izdajal časopis *Jugoslavija*, uradno glasilo slovenskih izseljencev. Glasilo je imelo predvsem slovensko, pa tudi jugoslovansko-federalistično tendenco. Tuma je zagovarjal združitev vseh Slovencev v avtonomno Slovenijo kot del skupne države Jugoslavije. Za Slovence v Rusiji, posebej za vojne ujetnike, je bil ta časopis edina vez z domovino.

Leta 1918 je Tuma zapustil Rusijo, ker ga je centralna družba poklicala na svoj sedež v Kopenhagnu. Leta 1919 se je vrnil v Ljubljano. Že julija in avgusta istega leta so bili njegovi spomini z naslovom *Rusija v letih 1914–1918* objavljeni v dvajsetih številkah tržaškega časopisa *Edinost* (številke od 202–209 in 211–222). To je bila prva obsežna in poglobljena študija o dogodkih v Rusiji, ki jo je napisal Slovenec, ki je bil dogodkom priča. Uredništvo je v uvodu opozorilo, da si Slovenci niso mogli “ustvariti podobe” o dogodkih v Rusiji, “ki so povzročile vse one ogromne izpremembe”, saj so vesti prihajale iz avstrijskih in nemških virov ter niso prikazovale resnične slike. Rusija je “za nas še vedno zavita v neprozorno meglo”. Zato se je uredništvu zdelo toliko bolj pomembno pričevanje L. F. Tume – “našega” človeka, “moža svetovne naobrazbe” o delovanju vseh sil, “ki so vrgle prejo tako mogočno Rusijo v popolno pogubo”.⁹

Tuma o notranjih težavah Rusije v obdobju Velike vojne

Tuma je intenzivno razmišljal o vzrokih za katastrofo, ki je prizadela Rusijo. Med najbolj pomembne je prištel vojno in njene posledice – veliko število padlih, lakoto in vsesplošno pomanjkanje. Po njegovem mnenju je bil eden izmed glavnih razlogov za neuspeh Rusije v vojni “neverjetna lahkomiselnost s strani najvišjih ruskih krogov”, ki se niso ozirali na pomanjkanje municije, vojnega materiala in niso bili sposobni vojaške organizacije (izjema je bil general Aleksej

---

⁹ *Edinost*, 27. 7. 1919, No. 202, 2.

Aleksejevič Brusilov).¹⁰ “Neprestani neuspehi na vojnih frontah so imeli za posledico, da je ruski narod izgubil vero v voditelje države”.¹¹ Dodaten razlog za izbruh revolucije je Tuma videl v močnem nemškem in judovskem vplivu, ki se v Rusiji ni uveljavil le v navadnem življenju, temveč “v vsej državni upravi” še pred vojno – zato se niti vladni krogi niti inteligenca niso zanimali za narodno vprašanje. Tuma je obsojajoče pisal o velikem Rasputinovem vplivu na carsko družino in o toplem odnosu ruske carice do Nemcev.¹² Poudarjal je tudi, da so bile vse ruske radikalne stranke povezane z Nemci, delavsko gibanje pa je bilo v judovskih rokah.

Zdi se, da je bil Slovenec res zelo dobro informiran in imel povezave z višjimi krogi carstva. Spominja se, da je bil pozno jeseni leta 1916 povabljen “k nekemu članu ruske dume na majhno večerjo”, kjer je bilo veliko število gostov, ki so se pogovarjali o parlamentarni revoluciji. Tuma piše: “Informirani krogi so pričakovali [...] revolucijo odzgoraj in so razglašali za duhovnega voditelja te palačne revolucije carjevega brata velikega kneza Mihaila Aleksandroviča.”¹³ Kdo je bil omenjeni “član ruske dume”, Tuma ni razkril. Morda gre za Aleksandra Ivanoviča Gučkova, voditelja oktobristične stranke. Nedvomno ga je dobro poznal – tudi strokovno, saj je bil Gučkov predsednik komiteja zavarovalnega društva “Rosija”, kjer je bil tedaj zaposlen Tuma.

V tistem delu spominov, ki je bil objavljen v 213. številki *Edinosti*, se je Tuma posvetil političnemu delu Slovencev v Rusiji. Z grenkobo je zapisal: “[P]oložaj je bil tak, da na Ruskem o Slovencih sploh niso vedeli ničesar in slovenske težnje se niso podpirale od nobene

---

¹⁰ Prav tam, 31. 7. 1919, No. 206, 2.

¹¹ Prav tam, 1. 8. 1919, No. 207, 2.

¹² Prav tam, 2. 8. 1919, No. 208, 1-2.

¹³ Prav tam, 1.

strani.” Ob koncu leta 1916 se je Tumi zdelo, da so se povečale možnosti za uspeh njegovih domoljubnih dejavnosti. Omenil je, da se je po vrsti vojaških porazov ruska vlada “začela veliko bolj zanimati za vprašanje avstrijskih Slovanov, ker je računala z eventualnostjo, da z orjaško silo ne bo mogoče zdrobiti Avstrije in da se mora torej ta naloga organizirati na ta način, da bi se razširjalo revolucionarno gibanje med slovanskimi narodi avstro-ogrske monarhije. V ta namen se je ustanovil že omenjeni Oddelek za posebne politične zadeve na zunanjem ministrstvu pod vodstvom Mihaila G. Priklonskega, ki je bil prej ruski generalni konzul v Budimpešti. Kot je pisal Tuma, je šele tedaj “začela ruska vlada proučevati tudi jugoslovansko vprašanje in zbirati gradivo”. In ravno tedaj je bil Tuma angažiran kot konzultant.

Tuma je v že citirani 213. številki *Edinosti* avgusta 1919 tudi zatrdil, da so Slovenci “uživali velik ugled pri ruski vladi”, predvsem zaradi tega, ker “je slovenski narod jako soliden in zanesljiv” ter najmanj prepirljiv med Slovani. Ruski vladni krogi so menili, da so Slovenci dosegli velik razvoj “v kulturnem oziru”. Posebno pozornost je zaslužil podatek, da so bili Slovenci glede pismenosti na drugem mestu med avstrijskimi Slovani (na prvem so bili Čehi).

Februarska revolucija. Razočaranje Slovencea.

Februarsko revolucijo je Tuma označil za umetno, “inscenirano od vlade”. Šele potem naj bi izbruhnili tudi ljudski nemiri.¹⁴ Dejavnost začasne vlade je Tuma zelo razočarala. “Vsi vladni krogi so izgubili glavo v pravem pomenu besede”, saj voditelji meščanstva “niso imeli opore v ljudstvu”. Nekaj dni po revoluciji je Tuma srečal Gučkova, ki je tedaj postal vojni in mornariški minister; o tem je poročal: “[Ž]e en sam pogled na tega človeka [je] pokazal njegovo popolno

---

¹⁴ Prav tam, 3. 8. 1919, No. 209, 2.

moralno izgubljenost.”¹⁵ V ozkem krogu svojih zaupnikov je Gučkov kmalu priznal: “Izgubili smo popolnoma vodstvo nad revolucijo.”¹⁶ Vlada – tako poroča Tuma – je imela “vsak dan manj ugleda”. Ne-sporno je, da je imel Tuma zelo negativen odnos do drugega predsednika začasne vlade Aleksandra Fjodoroviča Kerenskega, pa tudi do zgodovinarja in voditelja konstitucionalnodemokratske stranke in ministra za zunanje zadeve Pavla Nikolajeviča Miljukova.¹⁷ Zato pa je zelo spoštoval generala Lavra Georgijeviča Kornilova, vrhovnega poveljnika ruskih oboroženih sil; o njem je zapisal, da je slovel “kot izredno hraber, do neverjetnosti neustrašen človek, ki se je odlikoval v nešteti bojih”. Poleti leta 1916 je po Tumovi sodbi veliko ljudi videlo rešitev za Rusijo “edino le v vojaški diktaturi, katera naj bi napravila zopet red v državi in na fronti”. In to je bila naloga Kornilova, ki mu je ni uspelo uresničiti. Med drugim je omenil tudi častnika ruske armade, Slovenca Rudolfa Trušnoviča, ki je ostal zvest svojemu generalu “v najhujši uri” njegove aretacije. Zanimivo je, da Tuma zelo dobro pozna vse okoliščine pri pripravah Kornilova na premike čet proti Petrogradu in okoliščine njegove aretacije. Menim, da je to posledica informacij “iz prve roke”. Slej ko prej je bil njegov informator Trušnovič, ki je bil priča vsemu temu dogajanju. Tudi Trušnovič je bil tedaj aretiran, vendar pa so ga izpustili, ko so izvedeli, da ni Rus. Po aretaciji generala Kornilova se je Trušnovič za nekaj ur pripeljal v Petrograd ter imel pogovor s tamkajšnjimi Slovenci.¹⁸

Jeseni leta 1917 je bilo stanje v Rusiji zelo napeto. V Petrogradu skoraj ni bilo dostave živih in surovin, tovarne so ustavile svoje delo,

---

¹⁵ Prav tam, 5. 8. 1919, No. 211, 2; 6. 8. 1919, No. 212, 1.

¹⁶ Prav tam, 8. 8. 1919, No. 214, 1.

¹⁷ Prav tam, 11. 8. 1919, No. 217, 1.

¹⁸ Prav tam, 10. 8. 1919, No. 216, 1–2.

prišlo pa je do lakote in brezposelnosti. Povsod je bilo polno vojakov oziroma dezertirjev. Tuma se je spomnil izjave nekega ruskega bankirja, ki je pobegnil iz Petrograda, “da so si vsi ruski bankirji želeli prihoda Nemcev v Petrograd izključno iz bojazni za svoj žep, ne pa iz političnih razlogov”.¹⁹ Zadnja trditev je popolnoma v skladu z mnenjem ameriškega novinarja Johna Reeda, ki je v Petrograd prispel avgusta 1917. V svoji knjigi *Ten Days That Shook the World* je Reed zapisal, da si je velik del premožnih Rusov raje kot revolucije želel prihoda Nemcev.²⁰ Tako je malo pred izbruhom oktobrske revolucije Tuma prišel do naslednjega zaključka: “Fiasko ruske inteligence je bil očiten na vsej črti in pokazalo se je, da ni imela niti zadostne politične šole niti razumevanja za taktične zadeve niti dovolj znanja, da bi mogla kljubovati nastopajočim programom.”²¹

Tuma je bil zelo razočaran nad rusko inteligenco. Kot pravi, je bila “sebična” in “brezdelna” in “je hodila po svojih poteh ter se ni zmenila za dobrobit naroda”.²² Zanimivi so tudi Tumovi vtisi o Gogoljevem romanu *Mrtve duše*, ki ga je prebiral leta 1915. Tedaj je rekel svojim ruskim prijateljem, da še vedno govorijo tako kot njihovi predniki in da “ravno tako” ne vedo, “kaj početi, kakor ni vedela inteligenca pred sto leti”.²³ Inteligenca po njegovi sodbi predstavlja veliko silo naroda, vendar je temu odtujena. Njegovi pogledi na rusko inteligenco in ruski narod se pravzaprav v veliki meri skladajo z mnenjem Bogumila Vošnjaka, ki ga je izrazil leta 1912 v svojem eseju *Zimski dnevi v Peterburgu*.²⁴

¹⁹ Prav tam, 13. 8. 1919, No. 219, 2.

²⁰ Reed, 13.

²¹ *Edinost*, 6. 8. 1919, No. 212, 1.

²² Prav tam, 13. 8. 1919, No. 219, 2.

²³ Prav tam, 14. 8. 1919, No. 220, 1.

²⁴ Vošnjak, 1912, 1-2.

F. L. Tuma in oktobrska revolucija ter analiza njenih vzrokov in verjetnih posledic

Tuma analizira obupno stanje v Rusiji pred oktobrsko revolucijo; pri tem zapiše: "Političnih strank v našem pomenu na Ruskem ni bilo. Kmetско prebivalstvo ni imelo o politiki nobenega pojma." Politično gibanje se je razvijalo samo med delavci velikih industrijskih središč.²⁵ "Zgodovina ruskega boljševištvа [...] je pokazala, da tvori tema naroda tudi izredno silno moč, ako pride do veljave". Ruski narod je imel rad alkohol, bil pa je tudi množično nepismen. Tuma je bil prepričan, da so k razširjanju boljševizma močno pripomogle posebnosti ruskega značaja. "Rus je po svoji duši skrajn individualist, nihilist, anarhist [...] [...] Vzgoje pa Rus nima nikakršne, tudi inteligence ne." Tudi disciplina je Rusu neznan pojem.²⁶ Zakaj so torej v Rusiji zmagali boljševiki? Tuma je o tem zapisal: "Na Ruskem je bilo vsako politično ime razen carja kmečki množici, ki tvori veliko večino ruskega naroda, popolnoma neznano, in narod ne ve, na koga naj se opira, komu naj verjame, ter sledi vedno tistemu, ki mu more bolj naslikati lepo bodočnost." Na Slovenskem – tako meni Tuma – je vse drugače, saj narod pozna svoje stranke, njihove programe in voditelje. Boljševiki so obljubili ljudem mir in zemljo, ljudje pa so jih zato začeli podpirati.²⁷

Oktobrske revolucije Tuma ni sprejel. Zanj je bila nepričakovana tragedija. Tuma večkrat podčrta, da so zmago boljševikom zagotovili Latvijci in da je "boljševiški preobrat [...] v Rusiji tipičen primer prevrata s pomočjo najemniške vojske".²⁸ Z veliko grenkobo je prišel do sklepa, "da rabi vsa ogromna Rusija boljševiškim vodite-

---

²⁵ *Edinost*, 8. 8. 1919, No. 214, 1.

²⁶ Prav tam, 13. 8. 1919, No. 219, 2.

²⁷ Prav tam, 14. 8. 1919, No. 220, 1.

²⁸ Prav tam, 11. 8. 1919, No. 217, 1.

ljem edino le kot retorta za neštivilne njihove eksperimente". Menil je, da je boljševizem v Rusiji uničil "obrt, industrijo, poljedelstvo", v prej mogočni državi pa vladajo lakota, brezposelnost in teror. Maja 1918 je pisal iz Rusije v Gorico svoji teti Mariji, da si "te Sodome in Gomore [...] nobeden človek ne more predstavljati, ki ni videl z lastnimi očmi in slišal s svojimi ušesi".²⁹

Tuma je upal, "da ni več daleč tisti trenutek, ko se osvobodi Rusija najhujšega jarma, ki ga je bil sploh kak narod v zgodovini dolžan prenašati."³⁰ Restavracija v Rusiji se bo po njegovi sodbi najprej izrazila v zahtevi po reviziji brestlitovske mirovne pogodbe. Vse ljudske množice so bile proti njej, zatrjuje Tuma, ki tudi ni dvolil, "da se je komedija v Brestu Litovskem inscenirala sporazumno med Nemci in boljševiki že mnogo mesecev, preden se je dejansko odigrala".³¹ Po njegovem mnenju je Rusija "s svojimi herojskimi žrtvami" v letih 1914 do 1916 rešila položaj zaveznikov na zahodni fronti. Sodil je, da bi bile antantne sile drugače premagane. Viljem II. in Nikolaj II. bi po njegovih predvidevanjih postala "brezpogojno despota nad vso Evropo". Tuma je misli, da morajo biti nove mirovne pogodbe v skladu z velikim žrtvovanjem Rusije. Prav tako je bil prepričan, da bo Rusija kmalu prosta boljševikov, ker so že organizirane "velike armade, ki so vzeli nase delo, ki je bilo v začetku delo Čehoslovakov in Jugoslovanov". Tuma je sodil, da intervencija zaveznikov ni potrebna, ker ima ruski narod dovolj moči, da sam strmoglavil svoje zatiralce.³²

Nesreča v Rusiji naj bi po Tumovem mnenju imela za slovanske narode "svojo korist", saj je ruski narod šele tedaj spoznal, "kaj je

---

²⁹ Ferdinand Lev – Rodbina Tuma iz Ljubljane.

³⁰ *Edinost*, 15. 8. 1919, No. 221, 1.

³¹ Prav tam, 12. 8. 1919, No. 218, 2.

³² Prav tam, 15. 8. 1919, No. 221, 1.

slovansko vprašanje in kdo so ti slovanski narodi”. Čehoslovaške čete je označil za “prvo jedro protiboljševitskega gibanja” ter se opozoril, da se je tudi nekaj tisoč Jugoslovanov borilo proti boljševikom v armadi admirala Kolčaka in na arhangelški fronti. Bil je prepričan, da jim “je vsa zavedna Rusija polna zahvale”. Za Tuma je bilo bistveno, da bo kmalu vstala Velika Rusija, ki bo lahko podpora Jugoslovanom. Žalila pa ga je odsotnost zanimanja za tiste avstro-ogrske Slované, ki so bili katoliške vere; ignoranca do njih je bila v ruskih vladnih krogih in med inteligenco splošen pojav. Tumi se je zdelo zelo pomembno, da bi Rusi razumeli, da so nekdanji avstrijski Slovani njihovi bratje, ki jih bodo podpirali v najstrašnejših časih. Tuma je bil prepričan, da bo obnovljena Rusija “važen činitelj” v evropski politiki.³³ To je res postala, a ne na način, kot si je predstavljal Tuma.

Sklep

Razvidno je, da je Tuma dejavnike, ki so Rusijo vrgle v pogubo, interpretiral z zornega kota slovenskega in jugoslovanskega domoljuba, za katerega je bila slovanska vzajemnost bistvena. Prav tako je tudi razviden zorni kot Evropejca, ki ne more popolnoma razumeti značilnosti ruskih navad in mentalitete. Bil je priča velikih in strašnih dogodkov, vendar je v Rusiji ostal tujec z evropsko vzgojo in predstavami. Njegovih sodb seveda ni mogoče šteti za povsem objektivne. Objava spominov F. L. Tume pa je bila nedvomno velik prispevek k oblikovanju matrice predstav Slovencev o “skrivnostni neznanki” Rusiji – tako carski kot boljševiški.

Tuma je dokončno zapustil Jugoslavijo leta 1922 in se ustalil na Češkoslovaškem. Med letoma 1923 do 1946 je služboval v Pragi. Bil je ravnatelj První české zajišťovací banky, od 1947 do smrti pa je bil

---

³³ 15. 8. 1919, No. 221, 1.

član ravnateljstva ene od švedskih zavarovalniških družb v Malmöju. Tam je aprila 1961 umrl.

Bibliografija

Ferdinand Lev – Rodbina Tuma iz Ljubljane. Glej: <http://www.tuma.si/Strani/FerdinanadLevTuma.html>.

FIRSOV, J. F. (2002): “Jugoslavjane K. Geruc i L. Tuma – sozdatelji i mecenati slavjanskih kuljturnih občestv v prežnej Rossiji”, *Jugoslavjanska istorija v novoje i novejšje vremeja*, Moskva, Mosgorarhiv.

FIRSOV, J. F. (2005) : “Lev Tuma in Krunislav Heruc: Ustanovitelja in mecenii jugoslovanskih kulturnih društev v carski Rusiji”, *Anthropos*, 465-475.

KIRILINA, L. A. (2012): “Triset – slovencam! Zapiska F. L. Tumi o Trieste”, *Rodina*, No. 2.

KIRILINA, L. A. (2014): “F. L. Tuma i jego gazeta *Jugoslavija*”, *Slovenica III. Pervaja mirovaja vojna v politike i kuljture russkih i slovencev*”, Moskva.

LONČAR, D. (1923): *Politično življenje Slovencev*, Ljubljana, 96-97, 173-174.

PAULOVA, M. (1925): *Jugoslavenski odbor*, Zagreb.

RID, D. *Desjatj dneja, kotorije potryasli mir*. Glej: http://royallib.com/book/rid_dgon/desyat_dney_kotorie_potryasli_mir.html

Slovenski biografski leksikon 1925 - 1991. Elektronska izdaja. Ljubljana, 2009. Glej: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi732523>

VOŠNJAK, B. (1912): “Zimski dnevi v Peterburgu”, *Veda, Dvome-sečnik za znanost in kulturo*, Gorica.

Arhiv vnješnjeje politike Rossijskoje imperiji, F. “Osobij političeskij otdel”, F. 474, D. 282, 343, 208.

Edinost, Trst.

Jugoslavija, Petrograd.

PETRA TESTEN KOREN¹

“Dajte nam kruha! Sklenite mir!” Zaledje (soške) fronte, pomanjkanje in posledice revolucionarnega dogajanja na Ruskem

Izvleček: V zaledju soške fronte, na *domači fronti* se je vojna še posebej kazala skozi pomanjkanje, lakoto. Nerazdružljivo je bila povezana z ženskami, ki so bile primorane prehraniti sebe in svoje družine. Tudi v tem primeru se je od žensk pričakovalo, da bodo ravnale junaksko, za domovino, in varčevale, se žrtvovale. Zadnja vojna leta so se zato ženske vse bolj glasno in množično podajale na ulice in zahtevale tako “kruha” kot “miru”. Na Slovenskem so se množično pridružile deklaracijskemu gibanju. Za boljši jutri so zahtevale pravice “za narod”, slišati pa je bilo tudi glasove v prid političnih pravic žensk.

Ključne besede: domača fronta, pomanjkanje, protesti, deklaracijsko gibanje

UDK: 94(497.473):323.272(47)“1915/1918”

‘Give Us Bread! Make Peace!’ Hinterland of the (Isonzo) Front, Food Shortage and the Consequences of Revolutionary Events in Russia

Abstract: In the hinterland of the Isonzo Front, at the *home front*, the war was felt particularly through the shortage of food, through hunger. This burden necessarily fell on women, who had to feed

¹ Dr. Petra Testen Koren je znanstvena sodelavka na Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti, obenem pa zaposlena na ERC projektu na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. E-naslov: petra.testen@zrc-sazu.si.

themselves and their families. In this case, too, women were expected to act heroically and patriotically, to skimp and save and make sacrifices. In the last war years women became increasingly loud and demonstrated in the streets, demanding 'bread' as well as 'peace'. In Slovenia they flocked to join the declaration movement. For a better tomorrow they demanded rights 'for the nation', and voices were even heard in favour of women's political rights.

Key words: home front, food shortage, protests, declaration movement

Nemiri v Petrogradu in v Moskvi. 300 do 400 mrtvih in ranjencev.

Berlin, 12. marca. (K. u.) "Vossische Ztg." poroča njen dopisnik v Stockholmu: Med draginjskimi nemiri v Petrogradu je bilo ubitih in ranjenih 300 do 400 oseb. Krvavi dogodki so se zgodili od minulega ponedeljka do srede. Glede na strahoto niso čisto nič zaoztajali za dnevi revolucije leta 1905. Tisočero brojna množica je kričala: Dajte nam kruha! Sklenite mir! Petrograjski politični krogi se boje, da ne bi bila sedanja pobuna le neznatna predigra nadaljnjih resnih nemirov in da bi se ne razširila tudi na provinco.

Slovenec, 13. marec 1917

Med prvo svetovno vojno postane pomanjkanje in z njim tesno povezano vprašanje preskrbe eno glavnih vprašanj bojišč in zaledij. Dvojica bojišče vs. zaledje ali če hočete domača fronta (*War Front* vs. *Home Front*), ki jo v zadnjih desetletjih srečujemo kot že utečeno paradigmo zgodovinopisja, ki se ukvarja s prvo svetovno vojno,

tudi tu ne izostane. Tako kot je na vojnih poljih prehranjenost vojakov sovplivala na rezultate bitk, je tudi vedno bolj lačno prebivalstvo v zaledjih soodločalo o izidu vojne.²

Izstradanje je bilo izjemno pomembno orožje vojne strategije. A za razliko od bojišč, kjer so možje služili vojnim ciljem, so v zaledjih to praznino mobilizirane moške populacije zapolnile večinoma ženske. Poleg tradicionalnih ženskih vlog so prevzemale tudi ključne družbene vloge. Obenem so v zasebnih prostorih, na domovih prevzemale moške vloge vzdrževalcev, prehranjevalcev družin. V civilni sferi, v zaledju bojišč so bile vključene v vojno za preživetje. Še več, njihova moralna dolžnost je bila, da se junaško žrtvujejo za domovino na vseh področjih, tudi ko je šlo za vprašanje prehrane oz. preskrbe. Koncepta, kot sta “žrtvovanje”³ in “moralna ekonomija”,⁴ sta postala nepogrešljivi del ženskega vojnega vsakdana. Obenem pa je bila lahko mati, ki protestira na ulici zaradi hudega pomanjkanja, označena kot “izdajalka”. Ta koncept dobi “smisel”, ko ga umestimo v logiko rušenja notranjega miru in s tem avtoritete države.⁵

Prispevek sledi vojnemu dogajanju v zaledju soške fronte, na s Slovenci poseljenem območju, pri čemer bo najprej osvetljena vloga, ki jo je imelo vse večje pomanjkanje v vojnih letih. V letu 1917 se, tudi pod vplivom idej ruske revolucije, osrednjemu motivu boja proti slabi prehranjenosti pridruži še jasna zahteva po miru. Ženske, ki so bile zaradi nuje preživetja sebe in svojih družin najbolj množično izpostavljene skozi vojni čas in so za svoje vojne žrtve vse bolj glasno in množično zahtevale tako “kruha” kot “miru”, so vse bolj postavljale tudi zahteve po političnih pravicah.

---

² Crespi, 1937, 16; Isnenghi, Rochat, 2000, 385–400.

³ Gregory, 2008, 112–212.

⁴ Thompson, 1971, 76–136. Glej tudi Cergol Paradiž, Verginella, 2016, 88.

⁵ Selišnik, 2005, 188.

Na Slovenskem pa so se ženske množično pridružile deklaracijskemu gibanju. Za boljši jutri so ob “kruhu in miru” zahtevale tudi pravic “za narod”.

Vojno zaledje, strah pred pomanjkanjem in vloga žensk

Z ozemlja, poseljenega s Slovenci, so moški odšli na bojišče vzhodne fronte, predvsem na območje Galicije, po splošni mobilizaciji, ki je potekala od 31. julija 1914. Doma so ostali večinoma ženske, otroci in starejši ter za boj kot neprimerni prepoznani moški. Za potrebe vojske in za “svoje” moške so ženske vseh starosti množično zbirale obleke, obutev, predvsem pa hrano; vlagale so sadje, pripravljale čaje, krepčila, pošiljale pakete prehrane. To so počele kot posameznice in organizirano, v okviru dobrodelnih organizacij ter pod okriljem Rdečega križa. Med redovnicami so posebej izstopale usmiljenke Družbe sv. Vincencija, članice Marijine družbe in članice leta 1917 ustanovljene Družbe sv. Elizabete.⁶ Veliko karitativnih dejavnosti je bilo namenjenih za socialno ogrožene skupine, predvsem zapuščene otroke in sirote. Ženske pa so bile predvsem – tako kot je za vojni čas preudarno – nagovorjene, da varčno razpolagajo z živili in delajo zaloge. Vsa ta opravila so bila sprva v skladu s “tradicionalno” pripoznanimi družbenimi vlogami žensk kot žena, gospodinj in mater, v javnem prostoru pa požrtvovalnih karitativnih delavk. Nanje sta se tako država kot družba obračali kot na matere, hčere, žene, sestre, dekleta, ki skrbijo za vojake in ranjene očete, sinove, brate, može ter zaročence na fronti.

Avstro-Ogrska je v vojno vstopila brez zadostnih rezerv hrane in drugih surovin. Katastrofalna suša po celotni Evropi v letu 1911,

---

⁶ Štepec, 2012, 67; “Družba sv. Elizabete za ljubljansko škofijo”, *Ljubljanski škofjski list*, 1919, št. 4, 33.

slaba letina 1912 ter zaradi slane uničen sadni pridelek v letu 1913, vse to je stopnjevalo možnosti za lakoto.⁷ Živila so se podražila že pred izbruhom vojne. Dejansko so avstrijske oblasti pričakovale kratek in zmagovit potek vojne. Zato so zgolj sledile trenutnim razmeram in se jim kratkoročno prilagajale, o čemer priča serija začasnih ukrepov, ki so regulirali preskrbo z živili. Že leta 1914 so centralne oblasti zaradi pomanjkanja odredile najvišje dovoljene cene živil.⁸ Vendar se dvigovanju cen predvsem na mestnih tržnicah ni bilo mogoče izogniti.

Ljudi se je postopoma pripravljalo na vse bolj mogoče pomanjkanje v prihajajočih mesecih. Vrstili so se pozivi po varčni uporabi zalog, priporočila o predelovanju sadja v čim večjih količinah, zbiranju različnega živeža, ki se lahko konzervira, ohranja dlje časa. Predvsem ženske pa se je tudi pri vprašanju prehrane nagovarjalo za junaško žrtvovanje za domovino: “Vaši očetje, bratje in možje so v vojni. [...] Žrtvujte se tudi Vi za domovino, za katero jemljejo naši junaški vojaki nase vsak dan tako velike žrtve. Vsakdo deluj za varčnost z zalogami naših živil in si tako prizadevaj, da se izkaže vrednega velike dobe.”⁹ Pravkar citirani odlolek iz časopisa *Novi čas* se pomenljivo začneja takole: “Naši sovražniki nas hočejo izstradati.”¹⁰ Vprašanje (vojne) politike izstradanja je imelo dve plati: poleg zunanjega sovražnika se je že izrisovala podoba “notranjega sovražnika”. Nesoglasja med

---

⁷ O tem priča tako splošno stanje po Evropi kot lokalne kronike, kot npr. Dnevnik občinskega tajnika Antona Bajta s Kanala ob Soči (9. junij 1902–8. avgust 1915). Glej Sedmak, 2006.

⁸ Prim.: Cfr. (194) *Ordinanza imperiale* (1 agosto 1914), 909–911.

⁹ “Opomin” izdalo c. kr. ministrstvo za notranje stvari v januarju 1915. Glej: “Ljudska hrana v vojnih časih”, *Novi Čas*, 18. 2. 1915; 18. 3. 1915 (naveden citat 18. 3. 1915).

¹⁰ Prav tam.

obema deloma monarhije so se v kriznih časih pokazala tudi pri vprašanju prehrane. Z žitom bogata rodovitna Ogrska ni hotela deliti zalog z vedno bolj lačnim avstrijskim delom.¹¹ Zaradi antantne pomorske blokade, t. i. celinske blokade z omejitvijo mednarodne trgovine, poznane tudi pod izrazom "blokada lakote", *Hungerblockade*, in dodatne blokade pri Otrantskih vratih, je bilo po odprtju soške fronte čedalje več težav pri oskrbi z najnужnejšim.¹²

Vstop Italije v vojno in odprtje soške fronte

Vojna se ni končala do božiča, kot se je sprva verjelo, ampak je trajala. Italija je na binkoštno nedeljo, 23. maja 1915, napovedala vojno svoji nekdanji zaveznici Avstro-Ogrski. Z odprtjem soškega bojišča je potrkala na vhodna vrata in vstopila v domove Slovencev. Z vojno ekonomijo so se v praksi začele omejevati nekatere življenjsko potrebne surovine, med njimi jestvine, in sicer najprej bela moka, meso, mast/špeh, mleko itd. Države so si ob vse jasnejših znakih pomanjkanja prizadevale ohranjati mir in zaupanje svojih državljanov, tudi s propagandnimi prikazi zadostnih zalog hrane, medtem ko naj bi surovin sovražnim državam zmanjkovalo.¹³

---

¹¹ Stanje preskrbe Avstro-Ogrske v vojnih letih, predvsem pa razlike v pridelku žit v predvojnem obdobju in med vojnimi leti opozarjajo na dejstvo, da je bil avstrijski del monarhije za svoje prehranske potrebe odvisen od uvoza pridelkov od drugod. Glej: Schulze, 2005, 94; Gratz, Schüller, 1930, 40-46; http://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/food_and_nutrition_austria-hungary (dostop 5. 3. 2018).

¹² Davis, 2000; Vincent, 1985; Osborne, 2004; Bell, 1961; Offer, 1989; Struve, 1917; Parmelee, 1924; Strachan, 2005, 187-206.

¹³ Prim. *Ilustrirani glasnik*, 11. 2. 1915, 286.

Gospodarstvo se je z izbruhom vojne pospešeno centraliziralo, se preusmerilo zlasti v oboroževanje in na vojno vezano industrijo ter v preskrbo vojske in civilnega prebivalstva.¹⁴

Povečano povpraševanje po hrani za potrebe vojske in civilnega prebivalstva je med drugim prispevalo tudi k razvoju in pospešeni proizvodnji živilske industrije, ki je zaposlovala, tako kot preostala industrija med vojno, tudi žensko delovno silo.¹⁵ Vse hujše pomanjkanje tudi najosnovnejših živil pa je predvsem korenito spremenilo prehranjevalne navade prebivalstva. Pozivi k nabiranju užitnih plodov in varčevanju z živili, s kurivom, soljo, z oljem, moko in s kruhom so postali del vojnega vsakdana. Tako se je med drugim lahko bralo: “Poziv! Varčujte z živili, posebno z moko in kruhom! Vojna, ki jo že mesece vojujejo proti nam naši sovražniki, ni naperjena samo proti vojaški sili avstro-ogrske monarhije, temveč je tudi prava izstradalna vojna napram civilnemu prebivalstvu. /.../”¹⁶

Živila so se ob pomanjkanju dražila. Primanjkovalo je pšenične moke. Kruhu, ki je zaradi številnih primesi postajal vse težje prebavljiv, so rekli kar vojni kruh (*Kriegsbrot, pane di guerra*). Oblast je poskušala z različnimi zakonodajnimi prijemi regulirati proizvodnjo, menjavo in porabo živil. 1 aprila 1915 so bile uvedene prve živilske karte, potrošniške nakaznice, ki so urejale nakup moke in kruha. Z njimi se je lahko kupilo za eno osebo na teden le 1400 gramov moke in 960 gramov kruha. Čeprav so bile krušne karte uvedene že zelo zgodaj, je bila preskrba s kruhom in pekovskimi izdelki zelo motena in velikokrat odvisna od sreče ter iznajdljivosti posamez-

---

¹⁴ Fischer, 2006, 148.

¹⁵ Strle, 2015, 103–125; Strle, 2016, 96–113.

¹⁶ Ljubljana, dne 11. marca 1915. C. kr. deželni predsednik: Schwarz s. r. Poziv števil. 5250 (slo, nem) Fond Razglasi, Muzej novejšje zgodovine Slovenije.

nika. In kljub uvedbi živilskih nakaznic je bila preskrba v mestih na splošno slaba in je živil pogosto zmanjkalo.¹⁷

V letu 1916 so se razmere s preskrbo živil še zaostriale. Zmanjševala se je količina moke na posameznika, uvedene so bile še dodatne karte za sladkor, kavo, maščobo, meso, krompir, mleko, tobak in oblačila.¹⁸ Uvedeni so bili brezmesni in brezmaščobni dnevi, v večjih naseljih so se organizirale vojne kuhinje za tiste, ki so ostali brez družin oz. lastnega gospodinjstva.¹⁹ Življenje civilistov je bilo iz meseca v mesec hujše. Najbolj so pomanjkanje čutili otroci, med katerimi je bilo največ civilnih žrtev. Veliko pomanjkanje osnovnih živil, predvsem mleka, kruha in mesa, je zaznamovalo njihovo zdravje in razvoj. Podobno kot ženske so se tudi otroci borili na ulicah za živila, saj so vse od najzgodnejših ur in v vsakem vremenu v dolgih vrstah čakali na tako zelene dobrine.²⁰ Še posebej najrevnejše meščansko prebivalstvo je redno obiskovalo bližnje in tudi daljno podeželje. V spominih mariborskega pravnika Avgusta Reimana je med drugim zapisano, da so med prvo svetovno vojno iz mest ob nedeljah hodile cele procesije ljudi na deželo in da se celo najbolj gosposke dame niso prav nič sramovale nositi natlačenih nahrbtnikov z živili v mesto.²¹ Pojav, ki ga za mesto Dunaj dobro opisuje Maureen Healy, poznamo tudi pod izrazom *ruckzackverkehr* ali "romanje z nahrbtniki" na podeželje. Na tak način so si meščani vsaj malo izboljšali vsakdanje obroke, saj je bilo v mestih pomanjkanje najhujše, na podeželju pa so imeli kmetje še vedno skrite zaloge živil, predvsem moke, masti in mesa ter mesnih izdelkov, ki so jim pomagale, da so lažje prebrodili lakoto.

¹⁷ Reisman, 1939, 54.

¹⁸ Mlakar Adamič, 2004, 15.

¹⁹ Godina Golija, 1996, 34.

²⁰ Prav tam, 69.

²¹ Reisman, 1939, 61.

Na podeželju razmere seveda niso bile brezskrbne. Na kmečko prebivalstvo je neugodno vplival cel kup dejavnikov, kot denimo načrtno varčevanje in zmanjševanje količine živil, popisi in rekvizicije. Država je imela pri preurejanju kmetijstva za potrebe vojnih razmer, zlasti na področju preskrbe z živili, večje težave kot pri drugih gospodarskih panogah.²² Odvisnosti od uvoza in zmanjšani kmetijski storilnosti zaradi množične mobilizacije²³ so se pridružile številne odredbe, vezane na preskrbo, kot denimo od avgusta 1914 naprej prepoved izvoza vseh vrst moke, lanu, konoplje, nato v začetku leta 1915 zakol goveje živine in prašičev. Za preskrbo vojske in za prerazporeditev surovin je država z letom 1915 odredila obvezne oddaje žita, sena, živine in krompirja, ki so kmetom prinesle finančno kompenzacijo. Ta odredba je – skupaj s prodajo alkoholnih pijač, ki so med vojno dosegle izjemne cene – v kmečkem okolju povečala obtok denarja.²⁴ A zaradi nestabilne vrednosti denarja in neprestanih podražitev se je krepilo tudi naturalno gospodarstvo.²⁵

Avstrijske oblasti so se vsekakor zavedale pomembnosti samoskrbe s kmetijskimi pridelki v vojnem času. Splošna mobilizacija je denimo sredi poletja 1914 zajela velik delež (moške) delovne sile, ki bi morala izvesti aktualno žetev. Na osnovi odredbe iz dne 5. avgusta 1914 je ministrstvo za kmetijstvo v sodelovanju z ministrstvom za notranje zadeve določilo nastanek občinskih žetvenih komisij, ki so imele pristojnost tudi prisilno angažirati ljudi za delo na poljih. Kmečka opravila so opravljali ženske, otroci, starejši in za vojsko nesposobni ter begunci in vojni ujetniki, ki niso mogli zadostno nadomestiti deficita izurjene delovne sile.²⁶ Država je zato z marcem

²² Šorn, 1997, 22.

²³ Himmelreich, 2001, 15.

²⁴ Dražumerič, 1988, 94-95.

²⁵ Prav tam, 98.

²⁶ Šorn, 1997, 22.

1916 dovolila vojakom izredne dopuste za opravljanje kmetijskih in gozdarskih del.²⁷ Oblasti pa so na splošno spodbujale žensko prevzemanje kmetij in kmečkega dela. Po bitki pri Kobaridu leta 1917 so dovoljevale vojakom z območja soške fronte vrnitev domov, da so lahko sodelovali pri obnovi domačij.²⁸

V zadnjem letu vojne je preskrba z živili popolnoma odpovedala.²⁹ Leta 1918 je prejel posameznik samo še 750 gramov moke, 30 gramov masti in 550 gramov krompirja na teden ter 750 gramov sladkorja na mesec.³⁰

Pomanjkanje, lakota in upornost (žensk)

Pomanjkanje in ne nazadnje lakota v vojnem času sta močno zamajali tudi meje in razlike med razredi, ki so obstajali pred vojno. O tem je pisala Belinda Davis na primeru Berlina, a podobno je veljalo tudi za Dunaj, Ljubljano in Trst ter za vsa mesta stare evropske celine. Med najhujšo lakoto so bili prebivalci mest prisiljeni opustiti do tedaj poznani način življenja in prevzeti običaje podeželja, kot je bila npr. uvedba vrtov sredi mestnih zelenic in vzrejanje živali na terasah hiš.³¹ Lakota je pripeljala do osebnih kriz in propada

²⁷ Himmelreich, 2001, 34.

²⁸ Sedmak, 2003, 67. Prim. okrožnice ljubljanskega deželnega glavarja aprila 1916, kjer se omenja patriotično dolžnost žensk pri obdelovanju kmetijskih površin. Glej: Od deželnega odbora kranjskega v Ljubljani, dne 5. aprila 1916. Deželni glavar. Zgodovinski arhiv Ljubljana. Prim. okrožnice c. kr. namestnika v Trstu in v Primorju, ki v juliju 1917 nagovarja tako žensko populacijo kot tudi že može, ki so se vrnili iz bojev, za isti cilj – obdelati kmetijske površine. Glej: Mag_I_693_1917_2, Archivio Generale del Comune di Trieste.

²⁹ Svoljšak, 2004, 156.

³⁰ Himmelreich, 1998, 5.

³¹ Davis, 2000; Healy, 2004; Alpern Engel, 1997; Hunt, 2010; Marica Nadlišek Bartol, 2005, 335.

moralnih vrednot, ljudje so počeli stvari, na katera v mirnem času ne bi niti pomislili.³² V skrbi za golo preživetje so si nekatere ženske z goljufigjami pridobile nezakonito izplačane državne podpore.³³ Zaradi vse večjih težav s preskrbo je goljufovanje pronicalo v vse pore vsakdana, cvetela je trgovina na črno, živo je bilo tihotapljenje živil in njihova menjava za druge življenjske potrebščine. A vojna je vztrajala in z njo težak položaj prebivalstva v zaledju, kar se je odražalo tudi v povečanju števila ženskih kaznivih dejanj, povezanih s preskrbo.

Teško je bilo še posebej v mestih, kjer so morale ženske, ki so bile odgovorne za preživetje družin, ob vse večjem pomanjkanju mirno sprejemati odločitve aprovizacijskih oblasti, zaradi česar jim je nemalokrat zmanjkalo potrpljenja. Z lakoto je naraščala upornost. Nemiri zaradi dolgih čakalnih vrst pred vse bolj slabo založenimi pekarnami in trgovinami so predvsem v večjih mestih prerasli v širše manifestacije nezadovoljnih množic.³⁴ A v evropskih državah v vojni sta oblast in tisk gledala na takšne nemire zelo dvoumno. Po eni strani so prebivalce sestradanih mest prepoznavali kot vojne žrtve in zato občasno priznavali celo legitimiteto protestom. V praksi se je slednje kazalo tako, da so občasno, pa čeprav le začasno, izboljšali preskrbo in bolj ali manj blago sankcionirali oz. kaznovali udeleženske protestov, ki so storile kazniva dejanja. Po drugi strani pa so se protestov bali, saj so bili prepričani, da bistveno ogrožajo nujen konsenz za “totalno” vojno in (predvsem po letu 1917) kažejo na revolucionarna čustva.³⁵ Kar se legitimitete tiče, so denimo prve ženske demonstracije na Kranjskem (maja 1915) kljub nekaterim

---

³² Godina Golija, 1996, 76.

³³ Več glej: Ajlec, 2015, 126–142.

³⁴ Cergol Paradiž, Verginella, 2016, 87–112; Selišnik, Cergol Paradiž, Koncilija, 2016, 44–62.

³⁵ Davis, 2000; Healy, 2004; Cergol Paradiž, Verginella, 2016.

aretiranim in obsojenim posameznicam dosegle nekakšno izboljšanje položaja.³⁶ Protest proti slabi preskrbi prebivalstva, za kar je bil povod uvedba krušnih kart, je privedel do tega, da je le nekaj dni po demonstracijah mestni aprovizijski odsek napovedal otvorenje mestne vojne kuhinje.³⁷

Kaj pa v revolucionarnem letu 1917? Zagotovo v letih 1917 in 1918 k organizaciji nezadovoljnih množic po eni strani prispevajo ideje oktobrske revolucije, po drugi pa reforma parlamentarnega sistema, ki je prinesla relativno liberalizacijo političnega življenja v Habsburški monarhiji.³⁸ Platforma protestov je vsekakor drugačna kot tista ob začetku vélike vojne, čeprav ji je skupna ena konstanta – težave s preskrbo in vse bolj goreča želja po miru.

Pomlad 1917 je zaznamovalo hudo pomanjkanje hrane, lakota pa ni prizadejala le slovenskih krajev, temveč je bila splošni pojav po vsej Evropi. Ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič je v svojem dnevniku zapisal: “Po deželi je hudo, marsikje kipi in vse zavoljo brezobzirnega zaseganja živil za ljudi in za živino. [...] Vojaki tudi že stradajo, ne le oni v zaledju, ampak tudi oni na fronti. Bo-roević je rekel škofu Karlinu: letos mora biti vojske konec, in sicer zato, ker ni več mogoče izhajati, ampak pomanjkuje živeža.”³⁹ Rekvizicije so povzročale odpor. V Kroniki župnije Kropa najdemo zapis, ki govori, da so zlasti “delavski sloji stradali, zelo stradali”.⁴⁰ Obenem so se zaradi neustrezne in nezadostne prehrane širile trebušne bolezni.⁴¹

³⁶ Na protestih so aretirali več žensk, med katerimi so bile štiri obsojene. Glej: Pleterski, 1971, 18.

³⁷ “Mestna vojna kuhinja”, *Slovenski narod*, 11. 5. 1915, 4.

³⁸ Grdina, 2003, 282; Bobič, 2014, 187.

³⁹ Jeglič, 2015, 703. Dnevniški zapisek, 12. marec 1917.

⁴⁰ Likar, 2005, 229. Dnevniški zapisek, 2. julij 1917.

⁴¹ Brodnik, 1989, 302.

Proti koncu leta 1917 so se vse bolj stopnjevale tudi delavske demonstracije po vsej Evropi in se kot “manifestacije za mir” razširile tudi po slovenskih mestih. Tako *Naprej*, glasilo jugoslovanske socialno demokratične stranke, v ponedeljek, 26. novembra 1917, na naslovni strani objavi obvestilo:⁴²

Prijatelji miru v Ljubljani in po deželi!

V nedeljo se bodo vršili mirovni shodi, ki smo jih že objavili.

Stori naj vsak zaveden sodrug in vsaka zavedena sodružica svojo dolžnost, da bo resna manifestacija za mir pravi izraz trpečega človeštva!

Ginemo v bedi, vojna uničuje vsa dobra dalje, ne da bi v doglednem času utegnila odločiti orožna sila. Zato je že od početka naše stremljenje: mir sporazumljenja, tembolj ker je sedaj ugodna prilika, kakor še ni bila v tej vojni!

Shodi za mir so bili decembra 1917 organizirani najprej v Ljubljani, Borovnici, Hrastniku, Idriji, na Jesenicah, v Trbovljah, Trziču, Zagorju ob Savi, Trstu (že konec novembra),⁴³ nekaj dni pozneje pa spet v Ljubljani, Spodnji Idriji in Logatcu itd.⁴⁴ Januarja 1918 še vedno lahko beremo o demonstracijah v Ljubljani, kjer se je denimo 20. januarja v Mestnem domu in na Trgu Cesarja Jožefa zbralo okoli 5.000 delavk, delavcev in meščanov, “da izrazijo svojo

⁴² “Prijatelji miru v Ljubljani in po deželi!”, *Naprej*, 26. 11. 1917, 1.

⁴³ “Mirovni shodi v nedeljo, dne 2. decembra 1917” [napovednik], *Naprej*, 27. 11. 1917, 1; “Veliki mirovni shod v Trstu”, *Naprej*, 28. 11. 1917, 1-2; “Prebivalstvu Ljubljane in okolice!” [poziv na shod], *Naprej*, 1. 12. 1917, 1; “Manifestacija za mir” [Ljubljana, Borovnica, Jesenice, Trzič], *Naprej*, 3. 12. 1917, 1; “Zagorje ob Savi” [poročilo o shodu 2. 12.], *Naprej*, 10. 12. 1917, 2 itd.

⁴⁴ “Mirovni shodi” [napovednik], *Naprej*, 6. in 7. 12. 1917, 1; “Mirovni shod v Idriji”; “Hrastnik” [poročila], *Naprej*, 7. 12. 1917, 2; “Mirovni shodi” [poročila Novi Udmat, Vič-Glince, Logatec], *Naprej*, 11. 12. 1917, 1-2; “Mirovni shod na Rakeku”, *Naprej*, 17. 12. 1917, 2 itd.

neomajno voljo proti nadaljevanju vojne in da zahtevajo ureditev prehrane.”⁴⁵

Januarja in februarja 1918 pride do protestov delavcev v Trstu, ki se jim pridružijo prebivalci podeželja, tudi ženske. Vsem je skupno eno – lakota. In želja po končanju vojne morije. Tako lahko januarja v *Edinosti* beremo:⁴⁶

V ladjedelnicah je delavstvo začelo stavkati. Vzrok je popolnoma umljiv: brez kruha ni mogoče delati! Delavstvo pa je ostalo mirno, in razun znane demonstracije pred namestništvom ni bilo nič hujšega. Nasprotno pa je kmalu popoldne prekipelo med prebivalstvom v šentjakobskem, delavskem okraju, od koder so se začele valiti po ul. Madonnini velike množice v dolnje mesto. Bili so večinoma otroci, nedorasla mladina in ženske, katerim se je videlo na obrazu, da v resnici stradajo [...] Tu so se zopet ponavljali klici ‘Pane!’ [Kruha!] in ‘Abbasso la guerra’ [“Dol z vojno!”], dokler ni prišel močnejši redarski oddelek, ki je množico polagoma razpršil, a ni dosegel popolnoma uspeha, ker so se kričeča in žvižgajoča krdela vedno zopet zbirala na drugih mestih.

Stavka je trajala le nekaj tednov, saj so se oblasti bale izbruha boljševiške revolucije in so bile pripravljene na posredovanje. Tudi v teh protestih je bil sprožilni moment prav pomanjkanje, ženske pa so bile nekakšne “zažigalne vrvice”.⁴⁷ A vso to jezo in negativna razpoloženja, povezana s preskrbo, tako v Trstu kot drugih evropskih mestih, ta emotivna dejanja so bila deležna zelo velike pozornosti s strani oblasti. Ženske so v takšnih primerih sodili na enak način,

⁴⁵ “Veličastna manifestacija za mir v Ljubljani”, *Naprej*, 21. 1. 1918, 1.

⁴⁶ “Zaradi pomanjkanja kruha”, *Edinost*, 15. 1. 1918, 2.

⁴⁷ Cergol Paradiž, Verginella, 2016, 99–101.

kot da so del politične zarote. To potrjujejo tudi primeri, ki so se končali na sodiščih.⁴⁸

Delavske demonstracije, ki so se razširile po Evropi, so zahtevale predvsem “kruha in miru”. In delavcem, kot smo videli, so se množično pridružile tudi ženske. Nekatere demonstracije pa ohranijo povsem “ženski značaj”, tako kot denimo tiste v Ljubljani marca 1918.⁴⁹ Najprej so demonstrirale žene železničarjev, ko so zahtevale izboljšanje prehrane z rdečo zastavo v rokah pred deželno vlado,⁵⁰ nato so nekaj dni pozneje, na mednarodni dan žena ženske demonstrirale “za mir in politične pravice”. Sprejeta je bila resolucija, ki se je začela z besedami: “Na shodu socialističnih žena v Ljubljani dne 17. marca 1918 zbrane žene pošiljajo revolucionarnemu ruskemu proletariatu pozdrave.” Žene so razpravljale o nemogočih aprovizacijskih razmerah, predvsem pa zahtevale “konec tega krvnega prelivanja” in “da se jim delijo ne le dolžnosti, ampak tudi pravice.”⁵¹

Aprila so zaradi pomanjkanja živil revne in sestradane ženske z otroki tri dni protestirale po ljubljanskih ulicah. Obiskale so tudi mestni magistrat, da bi od župana Ivana Hribarja zahtevale hrano. Ta je pozval deželno vlado, da zagotovi več živeža iz dunajskih centralnih uradov, še posebej fižola in marmelade.⁵² Četrty dan, 24. aprila, so se sicer mirne demonstracije prevesile v socialne nemire, rezultat pa je bil uničevanje lastnine, kot so bile razbite šipe trgovin, dom poslanca Ivana Šušteršiča, deželnega dvorca in nemške las-

⁴⁸ Prav tam, 101.

⁴⁹ Selišnik, 2005, 193.

⁵⁰ “Zaradi prehrane”, *Naprej*, 18. 3. 1918, 2.

⁵¹ “Manifestacija žen v Ljubljani. Za mir in politične pravice”, *Naprej*, 18. 3. 1918, 1.

⁵² “Demonstracije radi pomanjkanja živil”, *Slovenski narod*, 22. 4. 1918, 3; “Demonstracije radi pomanjkanja živil”, *Naprej*, 23. 4. 1918, 3; “Okrog 150 žena se je zbralo”, *Naprej*, 24. 4. 1918, 3.

tnine (Kazina). Del protestnikov se je namenil proti skladišču mestnega preskrbovalnega odseka na Poljanski ulici, saj so krožile informacije, da se tamkaj nahajajo zaloge masti. Množica je uničila del zalog hrane v glavnem skladišču, ki se je nahajalo v cerkvi sv. Jožefa.⁵³ Pohod se je končal s posredovanjem orožnikov in vojske. Zaradi nemirov so bile uvedene izredne razmere, kar je prineslo prepoved zbiranja na javnih prostorih, "policijsko uro" po osmih zvečer, obenem pa so morale kavarne in gostilne zapreti vrata že ob devetih.⁵⁴ Razprave o tem, ali so demonstracije in nemire sprožili nevzdržne razmere in lakota ali so bili rezultat načrtnega ščuvanja proti oblasti, so sprožile sklic izredne seje ljubljanskega občinskega sveta, medtem ko jim je nemško časopisje pripisovalo nacionalno motivacijo.⁵⁵ Deželni predsednik Attems je denimo o vzrokih demonstracij in nemirov sodil takole: "Nobenega dvoma ni, da prebivalstvo strada in da je to tudi glavna gonilna vzmet današnjih kralov. Obstaja pa tudi politično ozadje. S sistematičnim ščuvanjem v tisku in pri shodih, ki so obravnavali jugoslovansko vprašanje, je prišla v množico velika količina netiva, ki se je zdaj razplamenelo po eni strani proti deželnemu glavarju, po drugi strani pa proti Nemcem."⁵⁶ Tezo, ki jo izpostavi Pleterski, da so bili tedanji protesti rezultat tako socialne stiske kot nacionalne motiviranosti, velja vzeti v pretres.⁵⁷ V določenem trenutku, ki je zagotovo sovpadal z dolgotrajnim pomanjkanjem zaradi vojne in nezadovoljstvom s preskrbo, obenem pa vse bolj legitimno jugoslovansko idejo, ki se je vse bolj in bolj oddaljevala od okvirov monarhije, so bile demon-

⁵³ Bobič, 2014, 212.

⁵⁴ "Včerajšnji dogodki"; "Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani", *Naprej*, 25. 4. 1918, 3.

⁵⁵ Brodnik, 1989, 310; Selišnik, 2005, 194-195.

⁵⁶ Pleterski, 1971, 234-235.

stracije naperjene tudi proti oblasti. Ženske so stopale na ulice “za kruh in narod”.⁵⁸

Deklaracijsko gibanje

Izjava

Možje in sinovi, očeti in bratje krvavijo daleč proč v bojnih vrstah za domovino in cesarja. Da bi bili doma, zglasili bi se zdaj, ko velja za rodno grudo in naroda bodočnost, enako silno, kakor silno odmeva orožje v njihovih rokah.

Tako pa se oglašamo mi, slovenske žene in slovenska dekleta iz Maribora in iz okolice zanje in poleg njih. Samotne zupničanke ne čuvamo samo zvesto domačega ognjišča, ne redimo le bedne dece in drugih svojcev, temveč prehranjamo s svojim znojem državo.

Zato se izjavljamo odkrito in možem enakovredno za deklaracijo Jugoslovanskega kluba dne 30. majnika 1917, zahvaljujemo se jugoslovanskim poslancem za možati nastop ter jih zaupno prosimo, da trdni in neizprosni priborijo našim junakom lasten dom, deci pa srečnejše dni [poudarila avtorica].⁵⁹

Medvojno odrekanje in nezadovoljstvo zaradi pomanjkanja, lakote, obenem pa vse bolj goreča želja po miru, ki bi zagotovil vrnitev najdražjih domov, se pokaže tudi v ženski podpori deklaracijskemu gibanju. Slovenski poslanci so (skupaj s hrvaškimi in srbskimi) že na seji državnega zbora, prvi ob ponovnem odprtju

---

⁵⁷ Prav tam, 175-176; 234-237.

⁵⁸ Glej: *1917 - Ženske na ulicah. Za kruh in narod*. Razstava.

⁵⁹ http://www.arhiv.gov.si/si/delovna_podrocja/razstavna_dejavnost/arhiv_alija_meseca_februar_2018/ (dostop 5. 3. 2018).

parlamenta, in sicer 30. maja 1917 na Dunaju izpovedali svoje narodnostne zahteve, ki so jih zapisali v majniški deklaraciji.⁶⁰ A pravi množični zagon je deklaracijsko gibanje dobilo z Ljubljansko izjavo 15. septembra 1917, predvsem ko jo je javno podprl tudi knezoškof Jeglič in jo je objavilo časopisje.⁶¹ Oktobra je umrl še Janez Evangelist Krek, goreč zagovornik jugoslovanske narodnostne združitve, njegovi nasledniki pa so bili še bolj odločeni nagovoriti množice, da podprejo njegovo delo.⁶²

Medtem ko so nekateri občinski odbori pohiteli in podporo izrazili že oktobra 1917, se je poglobitno zbiranje podpisov začelo decembra 1917. Podporo so izražali tako občinski odbori kot društva in posamezniki. Podpise so sicer večinoma zbirale ženske, v manjši meri pa so se vključili tudi duhovniki po župnijah. Raziskava Vlaste Stavbar o izjavah v podporo deklaraciji s Štajerske (445 listov s 75.313 podpisi), Kranjske (252 listov s 30.429 podpisi), Koroške (105 listov s 1106 podpisi), Goriške (50 listov s 7949 podpisi), Istre (27 listi s 15.049 podpisi), Hrvaške (46 izjav), Dalmacije (30 izjav) in Bosne (2 izjavi), ki so kot *Acta declarationi faventia* zbrane v Pokrajinskem arhivu Maribor, omogoča vpogled v dinamiko zbiranja podpisov. Besedila so podpisovali žene, dekleta, duhovniki, župani,

---

⁶⁰ Slovenski, hrvaški in srbski poslanci v dunajskem državnem zboru so 29. maja 1917 ustanovili Jugoslovanski klub in sprejeli izjavo, t. i. Majniško deklaracijo, ki jo je naslednji dan, 30. maja, predsednik kluba dr. Anton Korošec prebral v parlamentu. Z njo so opredelili svoje zahteve, in sicer, da se ozemlja habsburške monarhije, na katerih živijo Slovenci, Hrvati in Srbi, združijo v avtonomno, demokratično državo pod habsburško krono, prosto tuje vladavine, utemeljeno na hrvaškem državnem pravu in pravici narodov do samoodločbe. Glej. Bobič, 2014, 188-189.

⁶¹ Gre za skupno izjavo v podporo Majniški deklaraciji, ki so jo podpisali predstavniki slovenskih strank na pobudo ljubljanskega knezoškofa Antona Bonaventure Jegliča. Glej: Pleterski, 1989, 62; Bobič, 2014, 196 itd.

⁶² Bobič, 2014, 197; Erjavec, 1928, 272-273.

železničarski delavci, begunci s Posočja in vpoklicani slovenski vojaki, pa tudi občinski odbori in razne družbe, kot denimo prostovoljna gasilska društva itd. Podpisovalo se je tiskane, torej vnaprej pripravljene obrazce, pa tudi ročno pisane izjave. Prav slednje so najboljše kazale razlike v razumevanju ljudi, v kakšnih okvirih in zakaj naj bi zaživela jugoslovanska država. Še vedno je bila v obeh verzijah močno prisotna zvestoba habsburški monarhiji in cesarju Karlu, kot denimo na obrazcih žena iz Čemšenika na Kranjskem (499 podpisov), 16. 1. 1918: “Živela svobodna Jugoslavija pod slavnim žezlom Habsburžanov.”⁶³ Obenem pa, kot v izjavi 125 žena in deklet v Lescah, namenjena politikom, “naj vztrajno nadaljujejo započeto delo v korist našemu jugoslovanskemu narodu in s tem v korist naši Avstriji”, medtem ko so bili nasprotniki deklaracije obsojeni takole: “Izdajalcem pa naj kri mož naših in sinov in bratov naših hrabrih zamaši klevetna grla.”⁶⁴ Zvestoba monarhiji naj bi bila v besedilih prisotna še pozno spomladi 1918, čeprav – tako opozarjata tudi Stavbarjeva in Bobičeva – v delih Lojzeta Udeteta in Janka Pleterskega to dejstvo ne pride do izraza, najverjetneje ustrezno političnemu duhu v tedanji Jugoslaviji.⁶⁵

Daleč največ podpisov je bilo zbranih med decembrom 1917 in marcem 1918.⁶⁶ Za vrhunec akcije se šteje 25. marec 1918, ko je delegacija žensk pod vodstvom “narodne dame” Franje Tavčar, žene Ivana Tavčarja, in Cirile Krek, sestre Janeza Evangelista Kreka, slo-

⁶³ PAM, ADF, kart. III, št. 471. Povzeto po: Stavbar, 1992, 497.

⁶⁴ PAM, ADF, kart. III, št. 550. Povzeto po: Stavbar, 1992, 504.

⁶⁵ Bobič, 2014, 215; Stavbar, 1992, 358. Glej tudi: Pleterski, 1971, 176; Ude, 1970, 101.

⁶⁶ Podpise v podporo deklaraciji je poslalo 507 občin in medobčinskih odborov, obenem pa tudi okoli 150.000 posameznikov. Glej http://www.arhiv.gov.si/si/delovna_podrocja/razstavna_dejavnost/arhivalija_meseca_februar_2018/ (dostop 5. 3. 2018).

vesno izročila Antonu Korošču knjigo z 200.000 podpisi. Bobičeva zapiše, da je to dejanje “pokazalo več kot zgolj podporo politiki Jugoslovanskega kluba: to je bil pravi poziv, naj se njihovi možje, bratje in sinovi vrnejo s frontnih črt domov in je zato odseval odločno zahtevo ljudstva po miru.”⁶⁷

Vlada je bila v svojih poskusih prepovedi deklaracijskega gibanja nekonsistentna, predvsem pa je odreagirala prepočasi in prepozno. Razloge za to gre iskati predvsem v začetnih namerah gibanja, ki je še razumevalo deklaracijo znotraj okvirov izkazovanja lojalnosti Avstriji in cesarju Karlu, tako da se vzpostavi jugoslovanska enota kot del znotraj monarhije. Z marcem 1918 pa se je težišče deklaracijskega gibanja preneslo z zbiranja podpisov na ulice v obliki množičnih javnih zborovanj.⁶⁸ Vojaške oblasti so zaradi večjih nemirov aprila 1918 v Ljubljani pritisnile na dunajsko vlado, da je 12. maja gibanje prepovedala. A prepoved se tedaj praktično ne spoštuje več. Temu so zagotovo botrovale razmere ob koncu vojne, predvsem vse bolj izrazit občutek, da monarhija ne bo preživela.⁶⁹

Ne nazadnje pa je maja prišlo tudi do odločilnega preloma v deklaracijskem gibanju, ko je cesar Nemcem s slovenskih ozemelj 25. maja obljubil nedeljivost dežel.⁷⁰ Pritiski germanizacije, nevarnost

⁶⁷ Bobič, 2014, 214.

⁶⁸ Pleterski, 1971, 175.

⁶⁹ Glej še Bobič, 2014, 212.

⁷⁰ V maju so množično izbruhnili tudi vojaški upori, ki so jih sprožili v največji meri nekdanji vojni ujetniki iz sovjetske Rusije, ko so se vrnil domov. Med uporniki so se znašle tudi na narodnostni osnovi vzpostavljene slovenske, srbske, slovaške in češke enote, kar je pomenilo, da te slovanske enote za monarhijo preprosto niso bile več zanesljive. Zanimivo je, da je prav ta nacionalni element, občutek pripadnosti in zahteva po miru, ne pa revolucionarni impulz z boljševiškimi vplivi, ki se je zdel oblastem veliko nevarnejši, prevladal. A čisto vsem, tako vojakom na fronti kot populaciji v zaledju, pa je bilo skupno to, da so stradali. Za pregled slovenskih

iz Italije in agresivni madžarski nacionalizem so postopoma zasenčili tako argumente pravoslavne nevarnosti kot želje, da bi jugoslovanska entiteta obstajala znotraj habsburških okvirov. Dva dni pozneje so slovenske politične stranke sprejele izjavo, da od zahteve po ustanovitvi jugoslovanske države ne odstopajo. Retorika se je nepovratno spremenila, izjava pa ne omenja več habsburške klavzule.⁷¹

* * *

Vojna na domači fronti z roko v roki s pomanjkanjem, lakoto, je bila organsko povezana z ženskami. Oblasti so od civilnega prebivalstva, še posebej pa od žensk pričakovale, da bodo tiho prenašale skorajda nemogoče razmere, ker je tako od njih zahtevalo vojno stanje. Ženske so zato v boju za preživetje ubirale različne, velikokrat tudi nelegalne rešitve (poneverbe dokumentov, živilskih nakaznic, tatvine, skrivanje pridelkov in njihovo nezakonito draženje itd.). Predvsem pa so poteze lokalnih oblasti, z njimi pa tudi države pri vprašanju preskrbe vedno bolj občutile kot nasilje. Stopile so na ulice in postale del veliko širšega, globalnega protesta za boljše življenjske pogoje, “za kruh”, hkrati pa so zahtevale prekinitev vojnih spopadov in vrnitev njihovih najdražjih domov. Marta Verginella je v uvodniku k razstavi *1917 - Ženske na ulicah. Za kruh in narod* (2017) izpostavila, da so ženske postavile politično ceno za svoj medvojni domoljubni angažma. Marsikje so zahtevale splošno volilno pravico in večje pravice na delovnem mestu, na Slovenskem

---

uporov v Judenburgu (12. maja), Murauu (14. maja), Radgoni (23. maja) in uporov pripadnikov drugih slovanskih narodov v Rumburgu, Pécsu in Kragujevcu glej več: Nemanič, 2002, 137–143; Plaschka, Haselsteiner, Suppan, 1974, 324–400.

⁷¹ Stavbar, 1993; Grdina, 2003; Bobič, 2014, 212–223; Granda, 2014, 15–27; Rahten, 2016.

pa so se kot pripadnice množičnega deklaracijskega gibanja postavile za pravico do nove domovine.⁷²

Bibliografija

AJLEC, K. (2015): "Vojaške preskrbnine in pokojnine v prvi svetovni vojni. Zakonodaja in izvedba", *Prispevki za novejšo zgodovino*, LV/2, 126–142.

ALPERN ENGEL, B. (1997): "Not by Bread Alone. Subsistence Riots in Russia during World War I", *The Journal of Modern History*, 69/4, 696–721.

BELL, A. C. (1961): *The Blockade of the Central Empires*, London, HMSO.

BOBIČ, P. (2014): *Vojna in vera. Katoliška cerkev na Slovenskem 1914–1918*, Celje, Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba.

BRODNIK, V. (1989): "Preskrba Ljubljane med 1. svetovno vojno", *Prispevki za novejšo zgodovino*, 29/2, 281–323.

CERGOL PARADIŽ, A., VERGINELLA, M. (2016): "Volemo pan, polenta e lavor": le proteste delle donne triestine, 1914–1918, *Genesis: rivista della Società Italiana delle Storiche*, 15/1, 87–112.

Cfr. (194) *Ordinanza imperiale del 1 agosto con la quale si definiscono le norme relative all'approvvigionamento della popolazione con i beni di prima necessità nel periodo di durata delle condizioni di guerra*, in "Codice civile per i regni e le regioni rappresentate nell'Assemblea nazionale", 103 (1 agosto 1914), 909–911.

CRESPI, S. (1937): *Alla difesa d'Italia in guerra e a Versailles*, Milano, Mondadori.

---

⁷² Verginella, 2017.

- DAVIS, B. J. (2000): *Home Fires Burning. Food, Politics and Everyday Life in World War I Berlin*, Chapel Hill, University of North Carolina Press.
- DRAŽUMERIČ, M. (1988): “Gospodarsko življenje v Beli krajini med 1. svetovno vojno”, *Zgodovinski časopis*, 42/1, 94-95.
- ERJAVEC, F. (1928): *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, Ljubljana, Prosvetna zveza.
- FISCHER, J. (2006): “Gospodarstvo v vojnih razmerah,” v: Fischer J. et al. (ur.), *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 148-150.
- GODINA GOLIJAJA, M. (1996): *Prehrana v Mariboru v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja*, Maribor, Obzorja.
- GRANDA, S. (2014): “Majniška deklaracija 1917”, v: Bršič, B. et al., *Majniška deklaracija 1917-1989-2014*, Ljubljana, Nova obzorja, 15-27.
- GRÁTZ, G., SCHÜLLER, R. (1930): *Der wirtschaftliche Zusammenbruch Österreich-Ungarns. Die Tragödie der Erschöpfung*, Vienna, Hölder-Pichler-Tempsky.
- GRDINA, I. (2003): *Slovinci med tradicijo in perspektivo. Politični mozaik 1860-1918*, Ljubljana, Študentska založba.
- GREGORY, A. (2008): *The last great war. British Society and the First World War*, New York, Cambridge University Press.
- HEALY, M. (2004): *Vienna and the Fall of the Habsburg Empire. Total War and Everyday Life in World War I*, Cambridge, Cambridge University Press.
- HIMMELREICH, B. (1998): Prva svetovna vojna v dokumentih Zgodovinskega arhiva Celje, Celje, Zgodovinski arhiv.
- HIMMELREICH, B. (2001): *Namesto žemlje črni kruh. Organizacija preskrbe z živili v Celju v času obeh svetovnih vojn*, Celje, Zgodovinski arhiv.

- HUNT, K. (2010): "The Politics of Food and Women's Neighborhood Activism in First World War Britain", *International Labor and Working-Class History*, 77/1, 8-26.
- ISNENGGHI, M., ROCHAT, G. (2000): *La Grande Guerra, 1914-1918*, Milan, Sansoni.
- JEGLIČ, A. B. (2015): *Jegličev dnevnik. Znanstvenokritična izdaja*, ur. Otrin, B., Čipić Rehar, M., Celje, Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba; Ljubljana, Nadškofijski arhiv.
- LIKAR, S. (2005): *Valentin Oblak, kronika župnije Kropa 1914-1918*, Ljubljana, Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, Družina.
- MLAKAR ADAMIČ, J. (2004): *Teknilo nam je!*, Trbovlje, Zasavski muzej.
- NADLIŠEK BARTOL, M. (2005): *Na obali*, Trst, ZTT=EST.
- NEMANIČ, I. (2002): "Upori slovenskih vojakov v maju 1918: Judenburg - Murau - Radgona", *Arhivi*, 25/1, 137-143.
- OFFER, A. (1989): *The First World War: An Agrarian Interpretation*, Oxford, Oxford University Press.
- OSBORNE, E. W. (2004): *Britain's Economic Blockade of Germany, 1914-1919*, London, New York, Routledge.
- PARMELEE, M. (1924): *Blockade and Sea Power*, New York.
- PLASCHKA, R. G., HASELSTEINER, H., SUPPAN, A. (1974): *Innere Front. Militärassistentz, Wilerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918. Erster Band: Zwischen Streik und Meuterei*, München, R. Oldenburg Verlag, 324-400.
- PLETERSKI, J. (1971): *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, Ljubljana, Slovenska matica.
- PLETERSKI, J. (1989): "Zunanji odmevi deklaracijskega gibanja", *Zgodovinski časopis*, 43/1, 59-64.
- RAHTEN, A. (2016): *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla*, Celje, Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba.

- REISMAN, A. (1939): *Iz življenja med vojno*, Maribor, [s. n.].
- SCHULZE, M. S. (2005): “Austria-Hungary’s economy in World War I”, v: Broadberry, S. N., Harrison, M. (ur.), *The economics of World War I*, Cambridge, New York, Cambridge University Press.
- SEDMAK, D. (2003): *Ob vznožju branikov. Solkan in Solkanci med prvo svetovno vojno*, Celovec, Ljubljana, Dunaj, Mohorjeva založba.
- SEDMAK, D. (2006): *Kanal ob Soči*, Nova Gorica, Goriški muzej; Kanal ob Soči, Občina.
- SELIŠNIK, I. (2005): “Ženske v zaledju vojnih zubljev”, v: Vodopivec, P., Kleindienst, K., *Velika vojna in Slovenci 1914-1918*, Ljubljana, Slovenska matica, 185-198.
- SELIŠNIK, I., CERGO PARADIŽ, A., KONCILIJA, Ž. (2016): “Frauenproteste in den slowenischsprachigen Regionen Österreich-Ungarns vor dem und im Ersten Weltkrieg”, *Arbeit, Bewegung, Geschichte. Zeitschrift für historische Studien*, 2, 44-62.
- STAVBAR, V. (1992; 1993): “Izjave v podporo majniški deklaraciji”, *Zgodovinski časopis*, 46/3, 357-381; 46/4, 497-507; 47/1, 99-106.
- STRACHAN, H. (2005): *La prima guerra mondiale. Una storia illustrata*, Milano, Oscar Mondadori (*The First World War. A new illustrated history*, 2003).
- Strle, U. (2015): “K razumevanju ženskega dela v veliki vojni”, *Pri spevki za novejšo zgodovino*, LV/2, 103-125.
- STRLE, U. (2016): “Delavke v ljubljanski industriji med veliko vojno (1914-1918)/Female workers in Ljubljana’s industry during the Great War (1914-1918)”, v: Vurnik, B. (ur.), *Nova doba prihaja! Industrija - delo - kapital/A new age is coming! Industry - labour - capital*, Ljubljana, Mestni muzej, 96-113.
- STRUVE, P. (1917): *The Exhaustion of Germany’s Food and Fodder Supply*, Petrograd.

ŠORN, J. (1997): *Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919-1924*, Ljubljana, Cankarjeva založba.

SVOLJŠAK, P. (2004): "Tudi jaz sem pomagala do velike zmage! Položaj in vloge žensk na Slovenskem med 1. svetovno vojno", v: *Ženske skozi zgodovino. Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, Celje, 30. september-2. oktober*, Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 153-158.

ŠTEPEC, M. (2012): "Ženske v vojni 1914-1918", v: Kokalj Kočevar, M. et al. (ur.), *Slovenke v dobi moderne*, Ljubljana, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 64-75.

THOMPSON, E. P. (1971): "The moral economy of the English crowd in the eighteenth century", *Past & Present*, 50/1, 76-136.

UDE, L. (1970): "Deklaracijsko gibanje pri Slovencih", *Zgodovinski časopis*, 24/3-4, 191-207.

VERGINELLA, M. (2017): Uvodnik k razstavi *1917 - Ženske na ulicah. Za kruh in narod*.

VINCENT, P. (1985): *The Politics of Hunger: Allied Blockade of Germany, 1915-1919*, Athens, Ohio University Press.

Časopisni viri:

Slovenec (1917), Ljubljana, Ljudska tiskarna

Ljubljanski škofijski list (1919), Ljubljana, Škofijski ordinariat.

Novi Čas (1915), Gorica, Katoliško tiskovno društvo.

Ilustrirani glasnik (1915), Ljubljana, Katoliška tiskarna.

Slovenski narod (1915, 1918), Ljubljana, Narodna tiskarna.

Naprej (1917, 1918), Ljubljana, Iza Prijateljjeva.

Edinost (1918), Trst, Ivan Dolinar.

Arhivski viri:

Archivio Generale del Comune di Trieste (Mag_I_693_1917_2)

Arhiv Republike Slovenije (SI AS - 307 Deželno sodišče v Ljubljani)

Muzej novejšje zgodovine Slovenije (MNZS – Fond Razglasi)
Pokrajinski arhiv Maribor (PAM – izjave v podporo Majniški deklaraciji)
Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL – okrožnica ljubljanskega deželnega glavarja, 5. aprila 1916)

Spletni viri:

http://www.arhiv.gov.si/si/delovna_podrocja/razstavna_dejavnost/arhivalija_meseca_februar_2018/ (zadnji dostop 5. 3. 2018)
http://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/food_and_nutrition_austria-hungary (zadnji dostop 5. 3. 2018)

Razstave:

1917 – Ženske na ulicah. Za kruh in narod. Razstava v prostorih Ustanove “Fundacija Poti miru v Posočju”, Kobarid, od 16. junija do novembra 2017. Avtorji: Marta Verginella, Petra Testen, Robert Devetak, Kornelija Ajlec, Ana Cergol Paradiž, Irena Selišnik, Urška Strle, Tadej Koren, Peter Mikša, Petra Svoljšak.

MANCA ERZETIČ¹

Ruska revolucija skozi prizmo Kosovelovega nazora in poezije

Izvleček: Članek obravnava vpliv ruske revolucije, kot se izpričuje v intelektualni in pesniški ustvarjalnosti Srečka Kosovela. Ta vpliv je večplasten in tudi zapleten, saj se tu prepletajo družbeno-kritični, kulturno-refleksijski, estetski, poetološki in osebni vidiki. Ključna je ob tem Kosovelova okupacija s kriznim položajem humanosti v zgodovinski situaciji Evrope in sveta po koncu prve svetovne vojne, ki zadeva tako posameznika kot skupnost, tako delavca kot narod. Ruska revolucija je tako pri Kosovelu nedvomno vzbudila prepričanje o tem, da bi svet lahko postal humanejši, hkrati pa ga ne moremo razumeti kot “vernika revolucije” v smislu podložnosti revolucionarni ideologiji. To mesto oblikovanja “Nove humanosti” pri njem vsekakor zavzema umetnost.

Ključne besede: ruska revolucija, Srečko Kosovel, ideologija, totalitarizem, Slovenci, kultura

UDK: 821.163.6:323.272(47)"1917"

Russian Revolution through the Prism of Srečko Kosovel's World View and His Poetry

Abstract: The article deals with the influence of the Russian Revolution as evidenced in Srečko Kosovel's intellectual and poetic creativity. Multifaceted and complicated, this influence includes socio-critical, cultural-reflexive, aesthetic and poetological aspects.

¹ Mag. Manca Erzetič je doktorandka filozofije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in mlada raziskovalka na Inštitutu Nove revije. E-naslov: manca.erzetic@gmail.com.

Of key importance is Kosovel's preoccupation with the crisis of humanity in the historical situation of Europe and of the world in general after the end of the First World War, which affected both individual and community, both worker and nation. While the Russian revolution undoubtedly led Kosovel to believe that the world could become more humane, he cannot be considered a 'believer of the revolution' in the sense of adherence to revolutionary ideology. In his view, the role of creating a 'New Humanity' definitely belonged to art.

Key words: Russian revolution, Srečko Kosovel, ideology, totalitarianism, Slovenes, culture

Prispevek je nastal v okviru širšega premisleka o človekovem položaju v svetu in njegovi umeščenosti v zgodovinsko situacijo 20. stoletja skozi prizmo bivanjskega nazora in poezije Srečka Kosovela² *Ruska revolucija*, ki je bila eden od temeljnih vzvodov (pre)oblikovanja družbenih ureditev 20. stoletju, je vzniknila iz nečloveških bivanjskih in ekonomskih razmer kmetov na podeželju, socialne, gospodarske in politične nemoči delavstva ter političnih, gospodarskih, kulturnih in izobraževalnih privilegijev vladajoče elite, predvsem pa spričo nevzdržnih razmer na frontah druge svetovne vojne.³ A čeprav vse te razmere upravičujejo "upor množic" in zahtevo po vzpostavitvi svobodnejše in pravičnejše družbe, z njimi ne moremo zadovoljivo upravičiti tega, kar je sprožil oktobrski revo-

---

² Prispevek v okviru raziskovalnega projekta "Kontemporalnost razumevanjskega konteksta ter izražanje osebne in družbene svobode", P6-0341.

³ Podrobneje Hobsbawn, 2000.

lucionarni prevrat⁴: pod “diktaturo proletariata”, ki je bila bolj krinka za diktatorske interese novih oblastnikov, “novega razreda”, se razvije revolucionarni teror in totalitarizem, ki ga lahko štejemo za nov pojav v politični zgodovini, in hkrati za tistega, ki je bistveno opredelil družbena dogajanja v 21. stoletju.⁵

Ruska revolucija je že takoj po koncu prve svetovne vojne neposredno vplivala tudi na slovensko družbo.⁶ Njen položaj je zaznamovala predvsem narodna razdeljenost med tri države, Jugoslavijo, Avstrijo in Italijo; v vseh treh državnih okvirih Slovenci niso mogli svobodno in avtonomno zaživeti in oblikovati prave samobitnosti, vrh tega se tej narodni in državni blokiranosti pridružujejo še slabe socialne razmere, ki same po sebi kličejo po uporabi iz hlapčevstva, tako v narodnem kot socialno-političnem okviru.

Pesnika Srečka Kosovela nedvomno lahko štejemo kot pričevalca tega obdobja in razmer v njem⁷, a hkrati je tudi pričevalec še nečesa “višje” oziroma “globlje” segajočega: *krize evropskega človeka, krize evropske humanosti*. Kosovel je seveda zelo dobro občutil, kako se je prva svetovna vojna zarezala v Primorsko, s tem da je bila soška fronta ena izmed najgrozovitejših v svetovni zgodovini na splošno. Bil je priča vzponu italijanskega fašističnega gibanja pod vodstvom Benita Mussolinija – Duceja. Neposredno je spremljal, kako je Italija po Rapalski pogodbi leta 1919 začela s političnim, kulturnim in gospodarskim onemogočanjem “priključenih” primorskih Slovencev. Že leta 1920 se je slovenski narod lahko docela prepričal o tem, kar je prej morda samo slutil, namreč, da mu pod italijansko oblastjo ni

⁴ Glej Rabinowich, 2017; glej tudi spremno besedo Igorja Grdine v Pipes, 2011, ter njegov ekspozé na omizju o ruski revoluciji v organizaciji INR: <https://www.youtube.com/watch?v=8tedAkBNLF4>.

⁵ Prim. Pons, 2017.

⁶ Podrobneje Kermavner, 1967.

⁷ Prim. Pahor, 2008.

(pre)živeti⁸. Hkrati so se naznanjali obrisi nacionalnih trenj v novoustanovljeni SHS, ki so potem trajali in se krepili skozi obdobje obeh Jugoslavij, kljub “bratstvu med narodi” kot najvišje razglašeni paroli poavnojske Jugoslavije. Koroškega plebiscita in njegovih posledic za “slovenski živelj” pravzaprav ni treba posebej navajati, dovolj je statistično navesti, koliko tega življa je danes na avstrijskem Koroškem še preostalo.

Vojaška militantnost in politična represija, pa tudi manipulativna diplomacija so pri Kosovelu nedvomno pustile neko “travmo”⁹ in v njem še dodatno vzbudile občutljivost za *nesvobodnega*, “malega človeka”,¹⁰ izhod iz ujetosti pa je pesnik nedvomno videl v *revoluciji človeka* in *umetnosti*. Občutek nemira in melanholiije, bivanjske ujetosti na eni in potrebe po revoluciji za človeka na drugi strani, je pesnik pogosto opisoval s pomočjo pesniških impresij (npr. v

---

⁸ Boris Pahor neposredno priča o tem, kako so 13. 7. 1920 fašisti požgali Narodni dom, slovensko kulturno-izobraževalno središče v Trstu. Narodni dom se je ob požigu spremenil v “gromozansko ognjeno gmoto, obkroženo z vpijočimi fašističnimi skvadristi” (Pahor, 2008, 23). Kosovel svoja občutja po tem dogodku strne v pesmi *Ekstaza smrti*, obenem pa v pismu Branku Jegliču zapiše: “Saj ni čudno, da je kaj takega mogoče v teh razmerah, ko se vozijo vojaki na mejo in trepečemo, da nas – zaradi naše poštenosti odpeljejo. Hudo mi je in zakaj nisem pri morju vladajočem, da bi se veselil? Čemu? Podrli so grad Slovencev in odprli so vstajo in podprli zavestnost in jo potrdili” (Kosovel, 1977, 283). A slovenski jezik ostaja pereč problem tudi skoraj sto let pozneje, kar je privedlo do nuje po manifestu, dne, 13. 7. 2016, torej na dan požiga Narodnega doma, ko je bila v prostorih Slovenske matice sprožena manifestacija “Zagovor slovenščine” v podporo “ohranjanju” visokošolske in znanstvene rabe slovenščine – v Sloveniji! Glej: <http://www.zagovor-slovenscine.si/wp-content/uploads/2016/09/Vabilo-Zagovor-sloven%C5%A1%C4%8Dine.pdf>.

⁹ Fenomen travme ima sploh osrednjo veljavnost v obravnavah pričevanjske literature, prim. Felman, 1992.

¹⁰ Glej Kosovelovo pismu Branku Jegliču (Kosovel, 1977, 279–285).

pesmih *Premišljevanje, Kraška vas, Z otožnostjo strmim* idr.). V nekaterih Kosovelovih pesmih (npr. *Sferično ogledalo, Pesem številka X; Kons Z; Ej, hej; Napis nad mestom* itd.¹¹) najdemo onomatopetične izraze za strojnice in drugo mehaniko topniškega obstreljevanja, uporabo plinskih bomb in podobnih uničevalnih sredstev, ki aludirajo na futurizem, vendar tu seveda izostane ideološka navezava, ki je očitna pri njegovem italijanskem sodobniku Marinetti. Za Kosovela je bilo ključno vprašanje evropejstva in človečnosti in ne t. i. družbenopolitične mode (npr. pesem *Tujina in mi*)¹², kar je fašizem tudi očitno bil. Vprašanje človečnosti se v pesmih izraziteje nakaže pri prehajanju iz ekspresionistične¹³ v konstruktivistično poetiko, s katero se je neposredno seznanjal tudi iz ruskih revolucionarnih virov. Na podlagi opravljenih literarnozgodovinskih raziskav lahko ugotovimo, da Kosovel konstruktivizma ni sprejemal

¹¹ S porušenim ravnotežjem med dvema poloma komunikativne zmožnosti in poskusom uravnoteženja s povezavo umetnosti in življenja v Kosovelovih konsih ter njegovem premislekih o sebi in družbenih normah poglobljeno ukvarjala Alenka Jovanovski v članku *Kosovelovi konsi: nelahko ravnotežje med subjektom in družbo*. (Jovanovski, 2005, 91–102, 225–238).

¹² Kosovel, 1974, 41.

¹³ “[Kosovel] ni priznaval niti zgolj idealnega izvora umetnostne smeri niti jih ni imel zgolj za nasprotujoče člene prejšnjim stilom, torej zgolj za dialektično zakonitost znotraj zgodovine umetnosti, je tudi ekspresionizem motiviral predvsem s stvarnim človeškim stanjem in družbo, njegovo vsebino in obliko je vezal na življenje vojnega in povojnega časa. Trdil je, da ekspresionizma ni rodil nazor, niti se ni rodil 'v umetnosti', rodil se je 'v življenju', rodila ga je evropska 'gospodarska vojna', na Slovenskem pa je pognal po vojni 'iz naših obupnih razmer, iz štirikratne razkosanosti naroda'. Nastala je nova doba ali 'doba ekspresionizma v življenju', 'mrtva generacija' te dobe je vsesala 'glad in grozo vojne', hkrati pa začutila, da so v prihodnost obrnjene niti potrgane, da je bila zapredena v brezpotje kaosa: In rodil se je ekspresionizem iz človeštva” (Zadravec, 1986, 143).

ideološko, temveč se je z njim soočal in spoprijemal na umetniški ravni v iskanju samega sebe.¹⁴

Diferenciacija vloge proletariata

Kosovel je bil dodobra seznanjen s kulturno in politično situacijo v Evropi in po vsem svetu, o kateri so mu poročali tudi njegovi prijatelji in sorodniki.¹⁵ To je nedvomno pogojevalo njegovo razumevanje proletarske revolucije in njene vloge za napredek *človečanstva*. Ob besedi *revolucija* največkrat pomislimo na radikalno spremembo družbenih, ekonomskih in političnih odnosov, ki jo izvede neka *družbena sila*. Latinski izraz *revolutio*¹⁶ pomeni spremembo stanja, vendar imamo, ko govorimo o stanju družbe, opraviti s specifično situacijo, ki presega "golo" stanje, in prav zato lahko privede do družbene spremembe ali do družbenega prevrata. V primeru ruske revolucije je izstopila predvsem revolucionarna vloga proletariata, ki pa je podrejena neki diferenciaciji.

Vprašanje proletarca kot delavca in proletariata kot delavskega razreda tvori osrednji element Kosovelovega izpričevanja *silnosti* revolucije. Revolucijo pri tem razume kot *silo človeka* ter ji zato pripiše obče-človeško smisel. V konkretnem zgodovinskem primeru ruske revolucije se zastopanje *proletarca kot človeka* preobrazi v manipuliranje s proletarcem kot *orodjem*, morda celo *tehniko* revolucije. Ne gre za revolucijo *zaradi človeka*, *zaradi človečanstva*,

---

¹⁴ Kosovel se je povezoval s konstruktivističnim slikarjem Avgustom Černigojem, s katerim sta leta 1924 urejala glasilo *Konstruktor*. Več o tem Kos, 1986, 248-257; Zadravec, 1986; Vrečko, 1986; Vrečko, 2014.

¹⁵ Npr. Curcio, sestra Karmela, Černigoj, Gspan, Janežič, Leon in mnogi drugi. Podrobneje glej Rojc, 2007; Erzetič, 2010.

¹⁶ Glej vir: <https://www.etymonline.com/word/revolution>; <http://www.fran.si/193/marko-snoj-slovenski-etimoloski-slovar/4291356/revolucija?FilteredDictionaryIds=193&View=1&Query=revolucija>.

marveč za revolucijo “zavoljo” revolucije, torej voljo in moč revolucije, ki kot taka sila nujno sproža *nasilje*.

V opusu Srečka Kosovela je proletarec obravnavan kot tvorni element nove družbe in kot avtonomna oseba. Kosovel ga kot takega ne le izpričuje v pesmih, ki so prežete z javljanjem nihilomelanholije in tesnobe,¹⁷ marveč bistveno mesto proletarca izrecno opredeli iz *prostora in v prostoru umetnosti*. Izrecno to nakaže v eseju *Umetnost in proletarec*:

“Ta razredni boj daje proletarcu življenjsko silo in življenjski program. Ali brez dovoda duševne kulture ostane ta razredni boj kakor neprižgana luč, ki ne more razsvetljevati kaosa vsakdanjih borb. Ta luč je *umetnost in znanost*. [...] *Umetnost za človeka. Zato, ker je edinole kultura tista, ki lahko prenovi in preobrazi človeka.*”¹⁸

V *Dnevniku VII: Cilji kulture* o revoluciji meni, da: “[r]evolucija pride, ker mora priti, zato ker mora, je problem človeštva. Toda revolucija ni tako enostaven pojem. [...] Revolucija mora priti, popolna *duhovna* revolucija. A ta revolucija se je vedno in povsod začejala v umetnosti in mi smo toliko revolucionarji, v kolikor so bili Prešeren, Levstik, Cankar. Revolucija je *vsebinski* ne formalen pojav. Zrevoltirati svet se pravi, dati mu novo vsebinsko obliko.”¹⁹

Problematiko “revolucionarnega učinka” povzame tudi v *Dnevniku VII: Zenitizem in Slovenci*: “*Gospoda*: Revolucija je resen problem, največji problem sodobnega človeka in sodobne družbe. Revolucija je etičen problem, ki zahteva znanosti, ne pa takega igračkanja, kakor hočejo gospodje zenitisti, revolucija je stvarjenje;

¹⁷ Npr. *Balada o svobodnem duhu; Proti človeku; Ekstaza smrti* in mnoge druge.

¹⁸ Kosovel, 1977, 27.

¹⁹ Kosovel, 1977, 658.

konstruktivni princip nove človeške družbe, nove duše, *konstruktivni princip vseh mladih evropskih umetnikov. Revolucija forme je preplitka in prekratkotrajna, revolucija, ki jo oznanjamo, je revolucija vsebine evropskega človeka, revolucija življenja sploh, kajti brez te ne more nastati nova umetnost.”²⁰

Pomembno je, da diferenciacija vloga proletariata, kolikor dosega občečloveško raven, zadeva tudi položaj intelektualca v skupnosti in narodu, še posebej “malem narodu”, kakor sicer sami sebe slikajo in odslikavajo Slovenci. Intelektualec je poklican, da osmisli eksistencialno *partikularnost* na individualni in skupnostni ravni:

“Škodljiva [diferenciacija družbe; op. EM] je zato, ker se je slovenska vodilna inteligenca odtujila potrebam slovenskega ljudstva. [...] Pozabila je [...], da je potreba najti – ako naj ima življenje smisel – cilj svoje borbe, [...] formo življenjske oblike naroda, ako naj Slovenci še ostanemo kot narod. Zato je velik del slovenske inteligence omahnil tja, kamor je kazalo: v Jugoslaviji v jugoslovanstvo, v Italiji v italijanstvo, v Avstriji v nemštvo ... Kajti vsak slaboten, bolan človek rabi opore, tako jo je rabila tudi slovenska inteligenca. Zato je ta slavna inteligenca postala obupno malodušna, ko smo doživeli rapalski dan ter dan koroškega plebiscita. [...] Dejstvo je, da nismo nikoli našli soglasja med slovenskimi življenjskimi vprašanji in med problemi, ki si jih je stavila Evropa, to dejstvo je vzrok naše politične in kulturne zaostalosti v preteklosti in sedanjosti. Preveč smo se ogledovali po Evropi, premalo po sebi.”²¹

Ošibitev partikularnega je seveda idealno mesto za vznik raznarodovalnih, pa tudi totalitarnih tendenc. Kaj je lahko partikularna

---

²⁰ Kosovel, 1977, 658.

²¹ Kosovel, 1977, 39–40.

protitendenca? Kosovel v eseju *Razpad družbe in propad umetnosti* krivdo za situacijo, ki se je pripetila Slovincem po koncu prve svetovne vojne, sicer pripiše tujcem, a hkrati poudari slovensko oziroma “našo nepripravljenost”. “Raje hlapčujemo in sanjarimo, kakor da bi živeli in si vladali. [To je] verna slika našega duševnega življenja. Izmikanje realnosti, bojazen pred trdo in brezobzirno palico vsakdanjosti in kot nujna posledica popolna desorientacija v vseh še tako neobhodnih in važnih življenjskih vprašanj[ih].”²²

Vse to bo seveda postalo pomembno, ko se bodo Slovenci neposredno soočili z učinki dveh totalitarizmov na način, ki jih ne bodo samo ogrožali, marveč bi jih lahko tudi dejansko uničili, eden “od zunaj”, drugi pa “od znotraj”. Možno je pokazati, koliko je Kosovel slutil ta zgodovinski vihar, ki je prišel nad Slovence, in ga razbral iz nasledkov spopada imperialističnih velesil v prvi svetovni vojni ter fašističnega nasilja nad Slovenci po njej. Seveda pa mu samo pojmovanje totalitarizma kot takega ni moglo biti znano.

Totalitarizem predstavlja posebno obliko družbene diferenciacije, ki bistveno vključuje indiferenco do družbe zavoljo njenega podrejanja interesom revolucije. Gibanja ali stranke so urejene po neki hierarhični strukturi, totalitarizem kot tak pa teži k ukinjanju hierarhičnih razlik in radialni ukinitvi samega političnega delovanja, čeprav je vse “spolitizirano”. V totalitarizmu je edino, kar funkcionira, *gnanje neke totalnosti*, pogon, ki je vedno na delu. Hannah Arendt v delu *Izvori totalitarizma* navaja, da niti nacionalsocializem niti boljševizem nista nikoli razglasila nove oblike vladavine ali potrdila, da sta s prihodom na oblast in nadzorom državnega mehanizma dosegla svoje cilje.²³ Njuni vladanji sta bili posebne v nečem, česar ne more doseči nobena država ali mehanizem nasilja,

²² Kosovel, 1977, 35.

²³ Povzeto po Arendt, 2003, 409.

temveč le gibanje, ki je stalno v pogonu; to pomeni, da je v stalni nadvladi vsakega posameznika v sleherni sferi življenja. To je funkcija *revolucije zaradi funkcioniranja revolucije*. Tako tudi totalitarni vodja ali voditelj noče avtoritete po strukturi, marveč avtoriteto, po kateri strukture ni.

Kriza človečanstva: revolucija “v” funkciji človeka in revolucija zaradi funkcioniranja revolucije

Ideja revolucije je kot taka pomembna za Kosovelovo poezijo, ne moremo pa na tej osnovi sklepati o povsem konkretni Kosovelovi ideološki prepričanosti in pripadnosti.²⁴ Med Kosovelovim zagovorom revolucije in diktatom ruske revolucije je bistvena razlika glede revolucionarne namere in mere: revolucija “v” funkciji človeka ali revolucija “*kot*” *taka* (revolucija kot gola funkcija)²⁵. Kosovel –

---

²⁴ O svoji nevpletenosti v zagovor katerekoli politične stranke ali politično naravnane umetnostne struje (npr. za razliko od Marinettija, ki je preko futurizma množično uglaševal umetnost s fašistično propagando oziroma oglaševal fašizem), je Kosovel spregovoril v predavanju *Propad sodobne družbe in umetnost*: “Predno začnem stvarno predavati, vas opozorim, da ne predavam niti v geslu kake politične ali kake umetnostne struje. Meni so vse politične struje enako zoprne, da, celo sovražim jih, a vse umetnostne struje so mi enako prijazne.” (Kosovel, 1977, 807).

²⁵ Tako recimo Dušan Kermavner z očitno namero ideološke diskretizacije Edvarda Kocbeka ob petdeseti obletnici oktobrske revolucije leta 1967 pomenljivo zapiše: “V nasprotju s Kocbekovim neumevanjem komunistične ideje, češ da je do 22. junija 1941 predstavljala nekakšno oviro za boj ‘majhnega in ogroženega naroda’, ker da ga je obvezovala k nekemu ‘čakanju na strategijo in taktiko svetovne revolucije’ in k nekakšnemu opičjemu posnemanju oktobrske revolucije, je zgodovinsko dejstvo, da je bila ta ideja največja pobuda za razvijanje slovenskega ljudskega boja za družbeno in narodno osvoboditev ustrezno posebnim slovenskim okoliščinam – s Sovjetsko zvezo, izšlo iz oktobrske revolucije, kot mogočno moralno-politično oporo in zaveznico do naše osvoboditve v maju 1945”. (Kermavner, 1967, 1080).

za(*radi*) človeka – postavi revolucijo v funkcijo človečanstva in umetnosti, nikakor ne zaradi funkcioniranja oblasti ali celo totalne oblasti.

“Literarni center konstruktivistov”, ki je deloval od leta 1924, se je zavzemal za izrazito “zavestno” in “tehnizirano” umetnost, želel postati resnični “odsev organiziranega navala delavskega razreda”,²⁶ a Kosovelov pogled na vlogo umetnosti je v tem pogledu očitno bil “deljen”. Seznanjen je bil tudi s konstruktivistično estetiko Kandinskega, ki je v primerjavi s tedanjo boljševiško ideologijo oziroma leninizmom zastopal drugačno stališče o človekovem smislu in pomenu svobode.²⁷ Kosovel je bil seznanjen tudi s konstruktivističnim pogledom Ela Lissitzkyja in pisatelja Ilje Ehrenburga, ki sta v letih 1921–1923 izdajala konstruktivistično revijo *Vešč*. Po mnenju literarne zgodovinarke Tatjane Rojc je Kosovel *konstruktivistično oblikovno logiko* uresničeval z *navidezno racionalnim postopkom*, preko katerega je *stopnjeval emocionalno dinamiko, idejno in etično udarnost pesniške volje*, iz česar lahko sklepamo, da je to *gibanje* prevzel od t. i. ‘*vitalne konstruktivnosti*’.²⁸ S poskusom konstruktivističnih

²⁶ Prim. Kos, 1986, 248–256.

²⁷ Pismo Kandinskega Schönbergu, aprila 1923: “Cenim Vas kot umetnika in kot človeka, verjetno najprej kot človeka in pele kot umetnika. V takih primerih je narodnost res poslednja stvar, o kateri razmišljam – povsem ne-bistvena je zame (...) Samo med svobodnimi ljudmi se lahko pogovarjamo o tem. Kdor ni svoboden, to narobe razume. (...) Malo nas je, ki si lahko dovolimo na neki način notranjo svobodo. (...) Ni velika sreča to, da je človek Žid, ali Rus, ali Nемеc, ali Evropejec. Veliko bolj pomembno je biti človek. Vendar mi moramo stremeti po tem, da postanemo “nadčlovek”. To je naloga redkih posameznikov” (navedeno po Rojc, 2007, 290). Rojčeva v nadaljevanju meni: “To so trditve, ki povzemajo znano Kosovelovo trditev: “*Moje življenje je moje, slovensko, evropsko in večno*”, ki se, seveda, v nobenem oziru ne navezuje na posameznika na Nietzscheja, ampak, nasprotno, vodi v razmišljanje o vlogi posameznika, človeka, znotraj neke generacije, ki pravi Schönberg, ne pozna več sanj” (Rojc, 2007, 290).

²⁸ Glej Rojc, 2007, 290.

pesmi skuša umetniški koncept pokazati kot možen vidik revolucije za človeka, s pomenom, kot ga je sam dojemal v geopolitičnem okviru razmer in razmerij – pomen *naroda nad državo*,²⁹ da se slovenski narod duhovno “premakne” iz stanja, v katerem se je znašel po prvi svetovni vojni. Za Kosovela je bila *umetnost* edina možnost iz *krize človečanstva*, v katero je bila tedaj ujeta Evropa, *noršnica racionalnih duhov, noršnica civilizacije*.³⁰

Kosovelova nihilomelanholija je namreč posledica “utrujenosti” od človečanstva. Utrujenost, za katero pesnik pravi, da pride zato, ker ni “vsako naše delo za človeka, v njegovem imenu, zanj in za vse [...]. Zato omahujemo in omagujemo, ker ni sile v nas, ne resničnosti. Zase delamo, pa umiramo ob obloženi mizi, ob svetlem soncu, ker ni sile v nas, ki bi nas gnala skozi življenje kakor osvajalce, ki morajo zmagati”.³¹ Za delavca, *človeka novega časa*, obstaja po pesnikovem mnenju samo ena odrešitev: “rešitev sebe v ljudeh, rešitev človeka v človeštvu. In to je pomenilo človečanstvo. [...] Človečanstvo, delo za človeka.”³² Ali kakor pravi pesnik: “Videl sem nalogo, ki jo ima nova umetnost: človečanstvo. Odkriti mora krinko civilizacije, ki je bolna, ker je bolna družba, odpeti mora njegovo srce in odpreti pot od človeka do človeka. [...] Zapadna civilizacija mora umreti, zapadna “umetnost” mora umreti in umrla bo, kakor

---

²⁹ “**Narod je nad državo*, ker je narod organičen, naturen in upravičen, a *država* mehanična, politično gospodarski faktor. Slovenski narod obstoja kljub temu, da je 1/3 Slovencev pod Italijo in [n]emško Avstrijo, kakor je obstojal slovenski narod tudi pod Avstrijo. Država je mehanična oblika družbe, izpremenljiva, ker jo točno poznamo. Narod *zatega delj ostane, ker je v bistvu neznanka, ki jo iščem v bistvu narodnosti. A eno je narod je nad državo.” (Kosovel, 1977, 658–659).

³⁰ Glej esej *Kriza človečanstva*, Kosovel, 1977, 31.

³¹ Kosovel, 1977, 31–33.

³² *Ibid.*, 32.

se že pri nas pozna ...Kajti kjer ni življenjske osnove, ne more nastati življenje. In tu je ni.”³³

Te “življenjske osnove” za razrešitev krize človečanstva pa ni ne premogel ne zmogel noben od oblastnikov, ne car, ne stranke, ne boljševiki. Krize človečanstva ni rešila prav nobena revolucija doslej in tudi danes ne kaže, da bi bili kaj bližje temu. Kosovelovega približevanja in zblíževanja z revolucijo kot preobrazbo človeškosti in družbenosti ne moremo soodnosno postaviti ob idejo ruske revolucije, temveč jo lahko zgolj sopostavimo revolucionarni spremembi, ki si jo je želel “narod-proletarec” po vzoru ruske revolucije izboriti za izboljšanje družbenopolitičnih pravic. Jasno je, da ne gre za podporo ideologiji, ki so se je boljševiki posluževali pri implementaciji diktature proletariata, pa potem pri kompletizaciji internacionalnega komunizma.

Ob tem se nam porajajo vprašanja o stanju “blokiranosti” človeškosti, ki zadeva možnost upora zaradi doseganja bolj človeške in bolj pravične družbe. Od kod pravzaprav ta *upor*? Odgovor je nemara položen v sam smisel in tudi smotre humanosti, ki so postavili vprašnji spričo nemoči *novega* humanizem. Zakaj nove humanosti človeka vendarle ni mogoče zastavljati revolucionarno? Je v humanosti sami podan povod, da po eni strani sili v revolucionarnost, a hkrati tega vprašanja ne more razrešiti?

Če se za zaključek vrnemo k oznaki Boris Pahorja za Srečka Kosovela “*Pričevalec zaznamovanega stoletja*”,³⁴ lahko samo rečemo, da je oznaka več kot na mestu, prav tako pa tudi zaznamek “zaznamovano stoletje”. Tisto, kar bolj od vseh svetovnih spopadov, totalitarizmov, vstaj, znanstvenega in gospodarskega napredka, pa revščine in obupa zaznamuje 20. stoletje, je *kriza* človeškosti; vprašanje,

³³ *Ibid.*, 32–33.

³⁴ Pahor, 2008.

kaj je človek in kaj človeškega je ostalo na človeku. Pesem in misel Srečka Kosovela neposredno izpričujeta to vprašanje. Kosovel ni zgolj pričevalec človeških razmer, marveč je predvsem pričevalec tega, čemur je človek kot človek po svojem smislu priča. Kosovelova misel in pesem spričo tega ni nikakršna "pričevanjska literatura", ki je danes celo v modi, marveč pomeni neposredno izpričevanje smisla človeškosti, kolikor tvori smisel pričevanjskosti na splošno.

Bibliografija

ARENDDT, H. (2003): *Izvori totalitarizma*, Ljubljana: Študentska založba.

ERZETIČ, M. (2010): *Neevropski vplivi na poezijo Srečka Kosovela (Vpliv Rabindranatha Tagoreja)*, Nova Gorica: UNG.

<https://www.etymonline.com/word/revolution>;

<http://www.fran.si/193/marko-snoj-slovenski-etimoloski-slovar/4291356/revolucija?FilteredDictionaryIds=193&View=1&Query=revolucija>. (Dostop: 27. 5. 2018.)

FELMAN, SH. (1992): *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History*, New York and London: Routledge.

HOBSEBORN, E. (2000): *Čas skrajnosti. Svetovna zgodovina 1914-1991*, Ljubljana Sophia.

JOVANOVSki, A. (2005): "Kosovelovi konsi: nelahko ravnotežje med subjektom in družbo", *Kosovelova poetika*, posebna števila revije *Primerjalna književnost*, 28, 91-102, 225-238.

KERMAVNER, D. (1967), "Oktobrska revolucija in Slovenci", v: *Oktobrska revolucija in Slovenci. Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji v teoriji in politiki KPJ - KPS, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja VII/1-2 (1967)*, 1057-1080.

- KOS. J. (1986): "Slovenska literatura in zgodovinska avantgarda", *Slavistična revija*, 34, 248–257.
- KOSOVEL, S. (1964). *Zbrano delo 1*, Ljubljana: DZS.
- KOSOVEL, S. (1974):. *Zbrano delo 2*, Ljubljana: DZS.
- KOSOVEL, S. (1977): *Zbrano delo 3/1*, Ljubljana: DZS.
- PAHOR, B. (2008); *Srečko Kosovel: pričevalec zaznamovanega stoletja*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- PIPES, R. (2013): *Kratka zgodovina ruske revolucije*, Ljubljana : Študentska založba, 2013.
- PONS, S. (2017) *Svetovna revolucija. Zgodovina mednarodnega komunizma: 1917–1991*, Ljubljana: Sophia.
- RABINOWICH, A. (2017): *Boljševiki prihajajo na oblast. Revolucija leta 1917 v Petrogradu*, Ljubljana: Sophia.
- ROJC, T. (2007): *Mon cher ami – DRAGI SREČKO ... Neobjavljena pisma Srečku Kosovelu*, Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- VREČKO, J. (1986): *Srečko Kosovel, slovenska zgodovinska avantgarda in zenitizem*. Maribor: Obzorja.
- VREČKO, J. (2014): *Konstruktivizem i Kosovel*. Moskva: Centr knigi Rudomino.
- ZADRAVEC, F. (1968): *Oktobrska revolucija in slovenska literatura*, Murska sobota: Pomurska založba.
- ZADRAVEC, F. (1986): *Srečko Kosovel (1904-1926)*. Koper, Trst: Lipa in Založništvo tržaškega tiska.
- ZADRAVEC, F. (1986): *Slovenska ekspresionistična literatura*, Murska Sobota, Ljubljana: Pomurska založba in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- STALIN, I. V. (1948). *Vprašanje leninizma*. Ljubljana: CZ.

NEŽA ZAJC¹

Pojmovanje svobode na ravni umetniškega izraza med ruskimi pesniki – v času revolucije leta 1917

Izveček: Prispevek obravnava razmere med ruskimi intelektualci v letu 1917, ko je rusko realnost prežemalo vrenje revolucionarnih dogodkov in revolucijskih zapletov. Avtorica se osredotoča na stanje zavesti izbranih pesnikov, Aleksandra A. Bloka, Osipa E. Mandelštama, Vladislava Hodaseviča in Anne A. Ahmatove. Še posebej so proučeni osebni dokumenti, kot so dnevniki, pisma in pričevanja. Pričujoče besedilo kar se da verodostojno opisuje doživljanje omejenih pesnikov (odzive, dvome, vprašanja, ki so se porajala ob zgodovinskih dogodkih) ter njihove poskuse zaobjetja zgodovinske resničnosti kot neke idejne celostnosti, ki se je najbolj odražala v mislih o umetniški svobodi ali svobodi v ustvarjanju. Članek namreč podrobno predstavlja notranje življenje (vzgibe, pobude, nuje) tistih umetnikov besede, ki so se čutili poklicani, da s svojim ustvarjanjem ljudem tudi duhovno pomagajo.

Ključne besede: poezija, osebni zapisi, revolucija, besedna umetnost, vprašanje umetniške svobode, ideja svobode v ustvarjanju

UDK: 821.161.1"1917"

The Concept of Freedom in Artistic Expression as Held by Russian Poets during the 1917 Revolution

Abstract: The article deals with the situation among Russian intel-

¹ Dr. Neža Zajc je raziskovalka na Inštitutu za kulturno zgodovino ZRC SAZU in raziskovalka na Inštitutu za civilizacijo in kulturo. E-naslov: neza.zajc@zrc-sazu.si.

lectuals in 1917, when Russian reality was simmering with revolutionary events and concomitant complications. The author focuses on the state of consciousness of selected poets: Alexander A. Blok, Osip E. Mandelstam, Vladislav Hodasevich, and Anna A. Akhmatova. Particular attention is given to personal documents, such as diaries, letters and testimonies. The paper seeks to describe as authentically as possible the experience of the abovementioned poets (their responses, doubts, questions raised by the historical events) and their attempts to embrace the historical reality as a totality of ideas. This conceptual totality was most prominently reflected in their thoughts about artistic freedom or freedom of creation. Presented in detail is the inner life (motives, initiatives, needs) of those verbal artists who felt called upon to help people spiritually by means of their creativity.

Key words: poetry, personal records, revolution, verbal art, the issue of artistic freedom, the idea of freedom of creation

Uvod

Če bi verjeli zgolj resničnosti, kot se le-ta kaže, in pesniku, da on nikdar ne laže, ter ob tem omalovaževali prepad človeškega spomina, vedenja in zgodovine, potem bi bilo mogoče tudi zanikati posameznikovo nesrečo, duševni zlom in vero v življenje. Vendar so se leta 1917 ruski intelektualci znašli v še bolj zagonetnem položaju, saj so živeli sredi zrušenja zgodovinskega trenutka, sredi propadanja slehernega upa in zamisljivih idej ter med ljudmi, ki so umirali z upanjem – brez obupa. Zato se zdi, da bi nemara mogli verjeti pesniku Aleksandru Aleksandroviču Bloku, da ga je vodila neoporečna državljanska volja, ko je sprejel službo pri začasni vladi. 8. maja je bil

pesnik imenovan za redaktorja stenografskih poročil, ki so jih za Ustanovitveni zbor evidentirali člani Nujne zasliševalske komisije, ustanovljene v začasni vladi pod predsedstvom Nikolaja Konstantinoviča Muravjeva. Blok je šele iz časopisne notice, dne 7. maja, ko je gosto naletaval sneg in je vremensko podporo notranjemu občutenju vznemirjenosti ob neki veličastnosti Peterburga doživljal kot naravno podporo, izvedel, da je bil skupaj s Pjotrom Osipovičem Morozovom (literarno-gledališkim kritikom in strokovnjakom za A. S. Puškina) in s Pavlom Nikitičem Sakulinom (literarnim zgodovinarjem) izbran za člana literarne komisije, ki je nasledila nekdanjo Gledališko-literarno komisijo Aleksandrinskega gledališča. 25. maja leta 1917 je v svoj dnevnik zapisal naslednje misli:

“Stara ruska oblast se je delila na odgovorno in na neodgovorno. Prva je bila odgovorna le pred drugo, ne pa pred ljudstvom. A takšna ureditev je bila namenjena verujočim ljudem (vera v cerkveno krizmo), možatim (nerazdvojenim) in poštenim (aksiom npravstvenosti). Z neizmerljivim razvojem Rusije v globino in širino je oblast terjala še velelnik genialnosti. Vseh teh lastnosti že dolgo ni bilo med nosilci oblasti v Rusiji. [...] Brezvladje na vrhu je bilo uravnoteženo z ravnodušjem spodaj. Ruska oblast se je opirala na korenine ruskega naroda. Zanikanju je odgovorilo zanikanje [...] Zato je nastala vojna med leti 1914–1917. Vendar se je treba zavedati, da se je stara ruska oblast opirala na zelo globoke lastnosti ruske duše, ki so bile vztrajnejše, kot se je bilo tega mogoče zavedati po revoluciji. [...] Zato pojmovanje revolucijskega naroda ne ustreza povsem realnosti, saj se rusko ljudstvo ni moglo tako hitro in nepričakovano preobraziti.”²

² Aleksandr Blok, *Sobranie Sočinenij*, T. 7, *Avtobiografija 1915, Dnevniki 1901–1921*, Moskva-Leningrad, 1963, 254–255. Dalje po kazalko: Blok, SS, št. dela zbirke pesnikovih zbranih del, str.

... iz prejšnjega stanja vernikov v ljudi drugačnega kova, z nado in zastavo in sposobnostjo pozabe, bi nemara mogli nadaljevati pesnikovo razmišljanje, če bi si v tem trenutku dovolili odstop od poskusov premočrnega literarnozgodovinskega in znanstveno verodostojnega osmišljanja. Vendar je Aleksander Blok še dodal, da revolucija predpostavlja močno voljo, ki pa je v pojavu ruske revolucije sam ni našel. Tistega leta je bila njegova korespondenca z ženo Ljubov Dmitrijevno Blok, ki je tedaj kot igralka z gledališčem gostovala v Pskovu, podvržena vojaški cenzuri. Nova služba redaktorja v Zim(n)skem dvorcu je pesniku omogočila državljansko legitimnost, pa tudi prisotnost na zaslišanjih. Ob tem je bil Blok navzoč ob takih pričevanjih, ki so govorili o dogodkih, kakršne po njegovih besedah "slišijo in vidijo le redki in to enkrat na sto let".³ Protislovna občutja, okus grenkobe in tudi čudna pomembnost so navdajali pesnika, ki je leta 1917 začel obiskovati jetnike v zaporih ter zbirati hrano za reveže. Tako je dva dni po citiranem zapisu, 27. maja, obhodil osemnajst ječ, kjer je pogosto doživel tudi neprijetne stike s trpečimi. Svojo tesnobo in popuščanje zdravorazumskosti ob številnih "grozljivih (strašljivih zaradi človeške brezumnosti dob. histeričnih) prizorih",⁴ je pesnik opisal z naslednjimi besedami:

"Ko možgani od napetosti skoraj popustijo (poleg tega, da je nujno zdržati v opredeljenem umskem stanju in obenem biti pozoren, da ne bi ničesar spustil, nemara ne slišal ali ne videl), je za hip nekoliko lažje, ko pa se odmakneš, postane zelo nelagodno: strašna osamljenost in nikomur ne moreš ničesar reči niti se z nikomer posvetovati. Ne vem, kako bo dalje, ne vidim naprej."⁵

---

³ Blok, SS, 6, 491.

⁴ Prav tam, 497.

⁵ Prav tam, 496.

Nekaj dni zatem je kupil živež (kašo) ter ga poslal v zaporniške prostore. Nezaupljivost do vseh dozdevnih evropskih zaveznic se je kazala v nazornem razmerju med čutom za resnico in poneverbami le-te. Resnicoljubnost je ostajala lastnost redkih molčečih pesniških duš. Zato se ne gre čuditi tedanji Blokovi razdvojenosti, ki je posegla globlje od trenutnih ravnanj:

“Nasploh imajo vsi prav: in kadeti, in Gorki ‘z dvema dušama’⁶ imajo prav in v boljševizmu je to strašljiva resnica. Ničesar ne vidim naprej, čeprav nikdar ne izgubljam optimizma. Vsi oni, ‘stari’ in ‘novi’, sedijo v nas samih; v meni še najbolj. Že vidim v zraku; zemlje ni, pa tudi neba ne. Ob vsem tem pa je Peterburg spet nenavadno lep.”⁷

Pesnik je imel ostanke “stare banalnosti in vsakdanjosti, ki gnezdita v mnogih zidovih” za najhujše zaviranje revolucionarnih dogodkov. A historični položaj Rusije, ki se je začela – morda lahko rečemo – prvič v zgodovini odpirati Evropi, pa tudi lastni nezavarovani resničnosti, je bil še bolj zapleten, saj so se preizkušnje ruske tradicije – teh so bili Rusi namreč vajeni – izkazale za redundantne, medtem ko se je ruska zgodovina zazdela prosojna, lahkotna in skorajda neoprijemljiva. Celó na trenutke zamegljena, čeprav ne nebistvena. Ruska resničnost se je čedalje bolj spreminjala v krvavo in nesmiselno vojno, kakor bi se izmikala vidu, kot je tožil Blok (“ne vidim naprej”) in tako tudi zaključil pismo materi, v katerem ji je pretresen sporočil o obnovitvi smrtne kazni (pa “čeprav na fronti” in “načeloma” le “v primeru bega”), ki ga je napisal zvečer, 12. julija v Petrogradu: “Ponovno ne vidim prihodnosti, zato ker se prekleta vojna vleče in spet zaudarja po njej. Veliko reči me zmede in vzne-

⁶ M. Gorki je leta 1916 napisal traktat z naslovom “Dvodušje”.

⁷ Blok, SS, 6, 495-496.

miri, da ne morem razumeti, za kaj gre. [...] Danes nekako ne morem pisati, tako zelo spet ni mogoče videti prihodnosti.”⁸ Tolažil se je le s tem, da je ubeseditev dogodkov v predsednikovih ustih mogel izenačiti z vzdušjem iz Puškinove pesnitve *Gostija v času kuge*.⁹ Njegov položaj ponazarja tudi Blokova udeležba na lokalnih mestnih volitvah in njegovo zadovoljstvo, da se je mogel pridružiti najnižjim slojem (“krojač, kuharica in veliko delavcev”), ko je volil za socialistično stranko, nasprotno menjševikom.

Misli o zgodovini

Tudi o ruski zgodovini so ruski intelektualci v tistem času mislili zgolj z veliko težavo in naporom. V nasprotju z resničnostjo je bila primerjava z Evropo neprestano pred očmi. Blokove besede (“V vsem svetu zveni zvon antihumanizma”)¹⁰ so tradicijo ruskega pravoslavja umeščale višje od propadlega evropskega humanizma. V proznem zapisu “Propad humanizma” je Blok z nekakšnim zanosom zapisal: “Glavno dejstvo, ki ga ne moremo zanikati, je, da gibanje, ki smo mu priča v današnjem času, ne moremo izmeriti z nikakršnimi humani(stič)imi merami, ne moremo ga pojasniti z nikakršnimi civilizacijskimi oblikami. Civilizacija je zadnja leta večkrat brezupno poskušala ujeti gibanje; najbolj nesrečen primer je bil poskus, da bi se prilagodila najbolj banalni in najstrašnejši vojni med vojnami ...”¹¹

Take misli pa niso navdajale samo pesnikov. Med intelektualci v Rusiji je bilo tedaj razširjeno misliti o renesansi kot o vzorčnem podvigu evropske umetnosti tako, da so nanjo preusmerili tedanje stanje, renesanso pa zato razumeli predvsem v rušenju evropske

---

⁸ Prav tam, 506.

⁹ Prav tam, 502.

¹⁰ Blok, SS, 6, 114.

¹¹ A. Blok, SS, 6, 113.

idejno-estetske zasnove. Čeprav bi podobne interpretacije zgodovinskih umetnostnih smeri mogli najti tudi drugod po Evropi, tudi v Sloveniji,¹² pa je bilo za ruske mislece značilno svojevrstno predružačenje kriterijev in novo sprejemanje na podlagi ideje o (naravnost mesijanskem) poslanstvu Rusije.¹³ Nenaključno so se tedaj pojavili esejsko zasnovani prozni zapisi pesnikov in pesniške ideje pisateljev o pojmovanjih in smereh iz zgodovine svetovne književnosti, torej širše zasnovane, kot bi se prilegale Rusiji. Osip Emiljevič Mandelštam je v svoje avtobiografske zapise vpletal pesniške misli o Evropi, ki niso dopuščale približkov opisa realnega stanja. V ruski literarni preteklosti je jasno našel potrditve povezanosti z Evropo in prek avtentičnega pesniškega navdiha celo organsko navezanost, saj je ugotavljal, da je nazor A. I. Hercena izviral iz pisateljeve udomačenosti v Evropi, da je Karamzin v Švici “prelil solze ruskega popotnika” in so bile najboljše pesmi F. I. Tjutčeva, v katerih je izrazil zgodovinska občutja evropske zemlje, pravzaprav namenjene Alpam. Mandelštam je napisal tudi svoj znamenit esej z naslovom Pogovor o Danteju. Misli o neki izjemnosti ruske kulture v nasprotju z evropsko renesanso je najti tudi pri vodilnem ruskem pravoslavnem filozofu Nikolaju A. Berdjajevu v dveh razpravah z nedvoumnima naslovoma *Konec renesanse* (o sodobni krizi kulture) in *Živa cerkev in religiozna obnova Rusije*.¹⁴ Umetnostnozgodovinski in

¹² Prim. Tudi I. Cankar je “ustvarjal v času velike duhovne krize, ki je bila splošno evropska, a je okoli leta 1900 zajela tudi slovensko kulturo. To je bila kriza liberalizma, ki je sredi 19. stoletja bil v Evropi že prevladujoči model kulture, politike in socialne misli, nato pa je proti letu 1900 zašel v krizo, podobno tisti, ki je proti letu 1600 zaznamovala pozno renesanso ...” (Kos, 2017, 44).

¹³ To je odraženo v zborniki Sofija, ki je izšel leta 1923 v Berlinu pod redakcijo N. A. Berdjajeva.

¹⁴ Sofija, 1923, 21-47; 125-135.

teološki esej z naslovom "Stolp. Utemeljitev resnice", ki je le del obširne študije z naslovom Obratna perspektiva¹⁵, je napisal tenkočutni teolog in filozof Pavel Florenski, ki je v študiji v primerjalni perspektivi razčlenjeval zahodno religiozno umetnost ter pravoslavno ikonopisje.

Zapolnitev zgodovinske praznine (veljalo je, da ruska zgodovina ni doživela renesančnega obdobja) so mnogi našli v neustavljivem služenju zunanjemu svetu, ljudstvu in družbeni ideji – avtohtono ruski stihiji, v kateri so pesniki zrl iz svetovne humanistične krize. Aleksander Blok, ki je tenkočutno na mizi opazil Biblijo le pri Mihailu Mihajloviču Andronnikovu, drugače zavezniku G. E. Rasputina,¹⁶ je šele v intimni zaznavi prepletanja svoje službe in osebnega življenja ter hkratnem zavedanju, da se Rusija vpleta v diatonične frekvence evropskega življenja, doumel zahtevo po novem preimenovanju znotraj pesniškega jezika. Pesnikova samoidentifikacija, ki je temeljila prav na protislovnosti revolucionarnih dogodkov leta 1917, je bila zanj dvorezna misel o neizrazljivosti tedanjega stanja brezupa in neusmiljenosti. Ob nenehnem prisluškovanju, govoricah in paniki, ob tem, ko je za revolucijo vstajala kontrarevolucija kot njena reakcija in ljudje niso več znali živeti, ker so izgubili okus življenja in začeli iz lastnega strahu ustrahovati še druge, kot je Aleksander Blok popisal v dnevniških zapisih,¹⁷ je začel misliti natanko tisto glasbo ruske resničnosti, ki naj bi imela moč spremenjati človeka na bolje (ta naj bi postajal, po A. Bloku, "muzikalichen"):¹⁸ "Tako da se nasploh glasba zapleta. Saj je vendar vse življe-

---

¹⁵ Florenski, 2006, 28–86.

¹⁶ Grigorij Evfimovič Novyh, ali Rasputin (1872–1916). Prim. Aleksander Blok imenuje Rasputinove dokumente, ki jih je imel priložnost brati, dobesedno kot "zelo gosta pornografija" (Blok, SS, 8, 494).

¹⁷ Blok, SS, 7, 281.

¹⁸ Prim. Blok, SS, 6, 114.

nje naših generacij, življenje Evrope – metulj okoli sveče; odkar se zavedam sebe, drugega nisem videl, ne poznam sredine med frustracijo in mrzlico; taka sredina je lahko le starčevska naduha, posebna oblika vrtoglavice pri poletu, slutnja katere me že dolgo navdaja.”¹⁹ Na tistem robu, ki ga je Blok zaznal kot mejo med rusko in evropsko kulturo, ki pa je bila zanj poetsko plodna, se je tudi začel prelom v njegovi osebni poetiki, med ruskim, domačim in provincialnim verzom ter – evropskim, kot je to opredelil Osip Emiljevič Mandelštam,²⁰ drugi prelomni pesnik tiste epohe.

Umetniški odzivi na revolucijo

Pravzaprav so se najbolj pozorni umetniki tedaj zavedali, da je leta 1917 Rusija neodvrtljivo vstopila v svetovni tok, postala enakovredna in enako neogibno opazna v goltanju tistega vrtinca, ki je nastopil v 20. stoletju z največjo silo kot nasledek po francoski revoluciji sprejetega imperializma za osnovno celico mišljenja.²¹ Zdi se, da je med revolucionarnim vrenjem mnoge ruske intelektualce najbolj prevzel nekak priokus svobodnosti in namišljene prostosti, ki sta se udejanjala tudi v množičnih, prisilnih ali prostovoljnih, emigracijah. In vendar je tudi vprašanje svobode pri najbolj literarno in poetično ozaveščenih ostajalo zgolj v izrazih posmeha, nezaupanja in realnega strahu pred tisto nevidno roko, ki lahko udari nenapovedano v slehernem trenutku lahkomiselnosti ali noči. Enoznačno opredelitev odobravanja revolucije je bilo morda najti samo pri Marini Cvetajevi in njenih zlaganih verzih o Rusiji, kot jih je razumel

---

¹⁹ Prav tam, Blok, 6, 505.

²⁰ Mandelštam, 2016, 38.

²¹ Na krizo liberalizma in na kapitalizem kot imperialistično sodobnost je mislil pisatelj Andrej Platonov, ko je spregovoril o tistem valu, ki poruši vse vezi sveta, poseka gozdove in človeške duše. V proznem besedilu “Novi Rousseau” ga je poimenoval imperalizem (Platonov, 1976, 379).

Osip Mandelštam,²² ki se je že prej navduševala nad Napoleonovimi podvigi in brezumno podlegala občudovanju zahodnih simbolov zmage in moči. Ostro je obsojal tovrstna podleganja izpetim evropskim simbolom moči tudi A. Blok, ki je posmehljivo zrl na desničarje, kadete in tiste, ki niso bili v partiji in ki so brezglavo napovedovali Napoleona, “eni prvega, drugi tretjega”.²³

Mnogi ruski pesniki so do revolucije ostali zadržani. Iluzijam in upom niso verjeli. Resnici kot taki niso več zaupali. Sprejemanje ruske revolucije je bilo med temi ruskimi literati povsem brez misli. Ni se nikakor skladalo z njihovimi trajnejšimi težnjami in moralno-estetskimi pogledi na položaj ruskega ustvarjalca. Doumetje problema posameznikove svobode je bistveno zametovalo njihovo individualnost, tako imenovana umetniška svoboda pa je bila zgolj ena od neizogibnih ostankov poimenovanja resničnosti. Nekateri pesniki so umetniško svobodo namreč kljub nepredstavljamim represijam, ki so jih doživeli, zrl v okrutni resničnosti skozi fragmentarnost lastne vere, izražene v obliki bodisi individualnih zaznamkov neoprijemljivosti posameznikovega vzpenjanja k duševnemu preživetju onkraj zgodovinskega časa bodisi v bolj opredeljenih zrcaljenjih redkih trenutkov miru in nekega skupnega upa. Proti represijam notranjega življenja posameznika so se borili z umetniško besedo v različnih poskusih ali obvladovanja dejanskosti (akmeisti) ali prepuščanja le-tej v visokem pozivu k predanosti in pomiritvi z rusko realnostjo (simbolisti). Zato so bila to leta, ko so se med ruskimi umetniki razvile težnje po neki skupni poetiki in so se oblikovale različne poetike dobe: poetika simbolizma ali ruskega srebrnega veka, nekoliko bolj sofisticirana poetika akmeizma ter celo, pogojno rečeno, poetika ruskega futurizma. Tedaj se je namreč začel tisti

---

²² Prim. Mandel'stam, 2016, 49.

²³ Blok, SS, 6, 508.

preobrat na ravni umetnikovega izraza; ko so ruski formalisti svojo teoretično in intelektualno dejavnost začeli razumevati kot zgodovinsko poslanstvo; ko se je pesniška beseda začela ne le krhati ali rušiti v svoji blagozvočni ritmičnosti, ampak tudi prelamljati vase; in je mnogoznačnost, neodvisna od konteksta ali celo pesniškega okolja, postala ozaveščena norma, pogojena zgolj z mnogoznačnostjo interpretacij razvoja človeške kulture ter ne z mitotvorno, ampak z mitorušilno sposobnostjo izraza najbolj porogljive groteske – brez sleherne ironije ali sarkazma, pač pa s strogim vodilom upovedovanja resničnosti. Ta preobrat na ravni umetniškega izraza bi mogli poimenovati z revolucionarnimi termini, če ne bi slednji dosegal tiste stopnje zavedanja, ki bi s svojo ukalupljenostjo v neko individualno poetiko mejila tudi na nevarno odstopanje od resničnosti.

Zato je lahko razumeti močan upor novega literarnega gibanja, akmeizma, proti nihilizmu in anahronističnemu romantizmu ruskih simbolistov. Kot poglavitna akmeista sta Osip Emiljevič Mandelštam in Anna Andrejevna Ahmatova idejno zagovarjala etične vrednosti (vrednote/ideale) splošnih npravstvenih simbolov človeške zgodovine, kot so pokončnost, možatost in sposobnost tihega trpljenja za sodržavljane, ki so po svojem namenu tako zgodovinski trenutek kot tudi nekak patos družbene angažiranosti presegali. Med Mandelštamom in Ahmatovo se je leta 1917 stkala tesnejša vez, ki se je odražala tudi v njunem pesemskem opusu. Mandelštam je tisto leto napisal dve pesmi, posvečeni Ahmatovi in navajamo prvo, ki upesnjuje tisto nesmrtno ljubezen, ki se more poroditi zgolj na duhovni ravni:

Tvoja čudežna izgovarjava –
žgoč je žvižg divjih ptic.
Rečem: živ vtis
nekakšnih svilnatih jutranjic.

“Kaj” – glava je postala težka.
“Ca” – tako jaz tebi zakričim!
In daleč je zašelestelo:
“Na zemlji tudi jaz živim!”

Naj govorijo: ljubezen je krilata –
smrt ima stokrat več kril.
Še duša je v boj objeta
in najine ustnice letijo k njej.

In toliko zraka in svile
in vetra v šepetu je tvojem,
in kakor slepi ponoči dolgo
pijačo brezsončno pijeva midva!
(1917)²⁴

Poeziji Mandelštama in Anne Ahmatove sta se začeli oprijemati krščanskih izrazov in metaforike. Tudi v zadnji pesmi, vključeni v pesniško zbirko Anne Andrejevne Ahmatove *Bela jata*, ki je bila, tedaj, ko je izšla leta 1917, edina datirana s tem prelomnim letom, bi lahko prek vrednostnega sistema krščanskih podob opazovali sorodno npravstveno merilo resničnosti.

Mar res ne, ne od vsega tega, vznemirjena gledam
na te palače mračne, ko zapuščam lahkost prekleto?
Že vajena visokih, čistih zvonov,
ne po tuzemskih zakonih že sojena,
se, jaz kot zločinka, še vlečem tja,
na mesto kaznovanja dolgega in sramu.
In gledam prelepo mesto, in slišim glas blag,

---

²⁴ Mandelštam, 2006, 56–57.

kakor bi ne bilo še skrivnostnega groba,
kjer, dan in noč, sklonjena, od vročine in od hladu,
čakati moram na poslednjo sodbo.
(Januar 1917)²⁵

Pozneje je to pesem pesnica vključila kot zadnjo v kratek cikel treh pesmi, ki so potem vse nosile isto letnico in so bile nedvoumno in ikonografsko enoznačno naslovljene – “Triptih”. S triptihom, sestavljenim iz treh osebnih interpretacij duhovnih preizkušenj, ki so soočale z izkušnjo preseganja sedanjosti, je torej pesnica poimenovala svoj odziv na dogodke, ki so se zvrstili v letu 1917 in po njem. Vendar je Anna Ahmatova v pesmih znala občutja tesnobe tudi izničevati. Iz naslednje pesmi se zdi, da se je še predobro zavedala minljivosti tedanjih dogodkov in volje, s katero je bilo edino mogoče ujeti presežno razsežnost človeškega trenutka:

Zbuditi se v svitu
od tega ker radost duši,
in gledati skozi okno kajute
na zelene valove,
ali na vlažno palubo,
v meh zavito, puhasto,
poslušati, kako udarja stroj,
in na nič ne misliti,
v srečanja slutnji
z njim, ki je zvezda moja
postal od vetra in slanah pljuskov
z vsako uro pomlajen biti.
(julij 1917, Slepnevo)²⁶

---

²⁵ Ahmatova, 1976, 179.

²⁶ Ahmatova, 1976, 134.

Tudi v pesmi, posvečeni Antonu Vladimiroviču Kartaševu, ki je postal leta 1917 prvi minister za veroizpovedčasne vlade, kmalu pa emigriral, je bilo Mandelštamovo občutenje povsem zaverovano v posebno poslanstvo ruskega verovanja:

Med svečeniki je kot levit mlad
na jutranji straži dolgo stal.
Noč judovska zgostila se je nad njim
in razrušena cerkev je bila mračna.

Govoril je: "Nebes trepetajoča rumenina!"
Že nad Evfratom je noč: bežite, hebrejci!"
A starci so premišljevali: ni naša krivda –
za to črno-rumeno svetlobo, za radost Judeje!

On je z nami bil, ko na bregu potoka,
v dragoceni lenobi Soboto so povijali
in s težavo je osvetljevalo sedem svečnikov
Jeruzalema noč in saje nebitja.
(1917)²⁷

Kartašev je imel leta 1912 odmevno predavanje, ki je Bloka osupnilo z neomajno vero v neko svetlo vizijo, ki je predpostavljala, da "še le ko bodo vsi prepiri in nasprotja postavljeni na resnično osnovo in privedeni do konca, bo nastopila ne evangeljska, a večja od evangeljske, religija Jezusa Kristusa."²⁸ Zdi se, da je vzdušju te pesmi ustrezalo pesnikovo razpoloženje leto pozneje, ko je 8. aprila 1918 napisal prozni spis *Izpoved pogana (moja izpoved)*, ki se začenja z naslednjimi besedami: "Peterburška pomlad 1918 in veliki post.

---

²⁷ Mandelštam, 2006, 56.

²⁸ Blok, SS, 7, 182.

Komu, razen obhajancu ali revnemu uredniku koledarja, ki neuspešno poskuša prilagoditi stare svetniške datume novemu stilu, pride na misel tako sovpadanje? // Ne vem, kako dolgo, a ruske cerkve ni več. Jaz in mnogi drugi meni podobni nimamo več možnosti jadicovati ob tem, ker cerkve ni več, čeprav cerkve niso zaprte in niso zapahnjene; nasprotno, polne tistih, ki trgujejo in prodajajo Kristusa, kakor bi dolgo že ne bile tako polne.”²⁹ 30. maja 1917 je pesnik Aleksander Aleksandrovič Blok skoraj pristopil h krstu.³⁰ Tako lahko morda razumemo tudi njegov upor akmeizmu kot odpor proti slehernemu formalizmu, umetnemu teoretiziranju in izumetničenosti v poeziji, kot je zapisal v enem poslednjih zapisov pred smrtjo, aprila 1921, z naslovom *Brez božanstva, brez navdiha (Ceh akmeistov)*, namenjen pa je bil predvsem Nikolaju Gumiljovu in Igorju Severjaninu: “Potem pravijo, da mora biti vsaka pesem podvržena opazovanju z zornega kota fonetike, stilistike, kompozicije in ejdolologije. Zadnja beseda je zame nerazumljiva.”³¹ Pravzaprav je Blok akmeistom očital nepristnost navdiha, človeku nenaravno ravnodušnost ter – kar je bilo bistveno – pretrganost z rusko tradicijo: “Ko odvržeš vse te grenke šale, postane bridko; saj so N. Gumiljov in nekateri drugi akmeisti nedvomno nadarjeni, vendar dušijo sebe v hladnem močvirju brezdušnih teorij in vsakršnega formalizma; spijo v neprodušnem snu brez zrenja sanj; nimajo in ne želijo imeti nikakršne predstave o ruskem življenju in o življenju sveta na splošno; v svoji poeziji (in posledično tudi v sebi) omalovažujejo najpomembnejše, tisto, ki je edino vredno: *dušo*.”³² V svoj zagovor tradicionalne ruske poezije je vnesel ostro kritiko vseh novih smeri, ki so se začele v poeziji od za-

²⁹ Blok, SS, 6, 38.

³⁰ V tem trenutku nismo našli biografskega podatka, ali je to svojo namero pesnik uspel uresničiti v prihodnosti.

³¹ Blok, SS, 6, 182.

³² Prav tam, 183.

četka ruske vojne leta 1905, se nadaljevale s prvo svetovno vojno in doživele vrhunec z rusko revolucijo leta 1917:

“Kajti ruski futurizem je bil prerok in predhodnik teh strašljivih karikatur in grdobij, ki nam jih je prinesla doba vojn in revolucij; v svojem meglenem zrcalu je odražal svojevrstno veselo grozo, ki sedi v ruski duši in ki je mnogi zelo jasnovidni in pametni ljudje niso zaznali. V tem smislu je bil ruski futurizem neskončno pomenljivejši, globlji, organski in bolj življenjski kakor akmeizem; slednji ni ničesar odražal, saj ni nosil v sebi nikakršnih domovinskih ‘viharjev in pritiskov’, ker je bil prinesen s tujega.”³³ Med akmeisti je drugače razumel le Anno Andrejevno Ahmatovo: “Prava izjema med njimi je bila le Anna Ahmatova; ne vem, ali je sebe imela za ‘akmeistko’; v vsakem primeru pa ‘razcveta fizičnih in duhovnih sil’ v njeni utrujeni, bolezenski, ženski in vase poglobljeni drži ni bilo mogoče najti. Čukovski je nekoč opredelil njeno poezijo kot asketsko in samostansko po svojem bistvu. Glas Ahmatove pa je vedno za seboj potegnil ljudi.”³⁴

Naslednja kitica je zaključevala pesem Anne Ahmatove, ki jo je napisala julija leta 1917 in na pesniški način vliva kljub brezupu tudi skrivno duhovno smiselnost vztrajanja in (v) ljubezni:

Pozabila bom dneve ljubezni in slave,
mladost moja bom pozabila,
duša je temna, poti so krive,
a tvoj obraz, tvoj podvig pravi
do smrtne ure bom varovala jaz.
(19. julij 1917, Slepnevo)³⁵

---

³³ Prav tam, 181.

³⁴ Prav tam, 180.

³⁵ Ahmatova, 1976, 140.

Vendar je bilo med Aleksandrom Blokom na eni strani in Osipom Mandelštamom ter Anno Ahmatovo na drugi strani več naklonjenosti in poetičnih podobnosti, kot se morda kaže. Če je Mandelštam že konec leta 1916 odločno zavrnil rusko teozofijo kot ostanek stare evropske znanosti in evolucionizma v mišljenju,³⁶ je s tem tudi začel zagovarjati poseben ruski helenizem, ki naj bi bil svojstven ruskemu jeziku, v čemer se je ujel z Aleksandrom Blokom, saj sta oba prisegala na zvočno stihijo ruščine, ki se ne podreja ne državnim ne cerkvenim oblikam. Če je Blok našel v glasbi ruske resničnosti, ki jo najbolje more poustvariti ruski pesniški jezik, odgovor na umetniška iskanja, je bil Mandelštam prepričan o ontološki vrednosti ruščine in njenem notranjem, njej svojstvenem ("domač(ijskem)") helenizmu. V začetku leta 1917 je izšla Blokova pesnitev *Maščevanje*, vendar pesnika ustvarjalno ni zadovoljila, vsebuje pa verze, ki rusko tedanjost istovetijo z nesrečno družino, kakor je to zapisal L. N. Tolstoj v prologu k romanu *Ana Karenina*, in odražajo tedanje pesnikovo trpljenje:

V družini je bridkost. Opustošen
je njen najdražji del:
najmlajša hči je vse razveseljevala,
a iz družine je odšla,
živeti pa je zmedeno in težavno:
saj – nad Rusijo visi dim ...
oče, siveč, gleda v ta dim ..
Tesnoba! Od hčerke redko so vesti ...
Nenadoma – se ona vrne ...
A kaj je z njo? Kakor stan prosojna je in tenka!
Suha, izmučena, bleda ...
in v naročju ji otrok leži.³⁷

³⁶ Prim. Struve, 140–141.

³⁷ Blok, SS, 3, 327.

Vendar je bilo sprejemanje novih vrednostnih simbolov težavnejše od življenja z njimi, zdi se, da so nedotaknjeni od le-teh lahko izstopili iz ruske resničnosti le pesniki. Anna Ahmatova je to zmogla:

Kobilarja vedno bridki glas slišim
in bujnega poletja pozdravljam upad,
a h kolesu prižet tesno klas
zareže srp s kačjim svistom.

In pokončnih žanjic kratka krila
kakor ob prazniku zastave v veter poletijo.
Zdaj bi bil zvon veselih bobnov
kakor skozi prašne trepalnice pogled dolg.

Ne čakam laskanja, ne ljubezenske nežnosti
v neodvrljive teme predslutnji,
a na raj se ozri, in pridi tja, kjer skupaj
blažena in nedolžna sva bila.
(27. julija 1917, Slepnevo)³⁸

Pesniški jezik Aleksandra Bloka se je v nedoločnosti in med protislovji ruske resničnosti odločil za jezik starih, nemočnih in otroških obrazov, ki so ga ganili bolj od revolucijskega nemira, saj je v pismih pogosto uporabljal metafore otrok, v dnevnikih pa je slednje še natančneje opredelil ("kjer so otroci, tam je tudi pes").³⁹ Grozljivo ravnanje ruskih oblasti je opisal takole: "Ko streljajo po svojih, običajno stremijo le k moralnemu učinku, zato streljajo po vrhu. Čeprav (kakor zdaj po 11. armadi) so prestrelili tudi povsem nedolžne, ki so se

---

³⁸ Ahmatova, 1976, 140.

³⁹ Blok, SS, 7, 281.

tam znašli po naključju.”⁴⁰ Aleksander Blok je konec leta 1917 napisal pesem, ki se je edina ohranila s to letnico:

V svojih zahtevah smo nesvobodni,
nesvobodni smo v svoji krvi.
Detece, – nam je grenkobno in boleče
vzpenjati se po lestvi ljubezni.

Mesec srebrni, škipajoč led,
okno v višini večerni,
in verjemi duši, verjemi zveneči –
verjemi struni napeti.
(Konec leta 1917)⁴¹

Z metaforičnim izrazom otroškega sveta, v katerem je lahko znati evangeljsko človekoljubno širino, je Aleksander Blok vse pogosteje imenoval ruske ljudi – narod –, v katerem je našel tisto zdravo razumskost, ki se je pri inteligenci izgubljala, v pesniku pa je izzvala retorično vpraševanje in žalostni krik: “Kako naj bi imeli pravico se bati svojega velikega, pametnega in dobrega naroda? Mogli pa bi svoje izkušnje, kupljene s krvjo otrok, deliti s temi otroki.”⁴² Že v naslednjem pismu materi pa je sebi nasprotujoče zapisal tudi o dvomu o oblasti proletariata, ki ne more poskrbeti za red. Potem je dopuščanje take oblasti ponovno ponazoril s prenesenim pomenom otroških realij: “Pa naj bo oblast proletariata; zato ker staro igračo morejo narediti za novo in zanimivo samo otroci. *Pripis pod črto: jojmene, dejansko bo nastal tak kompromis, odrasli bodo kakor vedno vzeli otrokom del igrač, obrezali bodo otroke.”⁴³

---

⁴⁰ Prav tam, 279.

⁴¹ Blok, SS, 3, 371.

⁴² Blok, SS, 7, 504.

⁴³ Prav tam.

S fantazijskimi pokrajinami prostrane, notranje (podzavestne) dežele, ki je spominjala na svetopisemska preseljevanja in beg ljudstev v odročne neobljudene predele sveta, pa je Mandelštam upodobil negotovost evropske prihodnosti:

“V današnji Evropi ni in ne sme biti nikakršne veličine, niti tirad, niti krone, niti veličastnih idej, ki bi bile podobne masivnim tiradam. Kam je vse to izginilo – vsa masa litega zlata zgodovinskih oblik in idej? – vrnila se je v tekoče stanje, v gladko zlato magmo ni izginila, a to, da se je izdala za ceno svoje veličine – to je prevara, izgred, slepilo? Treba je gledati trezno: današnja Evropa je ogromna vreča človeškega zrna, prave človeške pšenice in mošnjiček z zrnom danes monumentalne gotike. // A vsako zrno hrani spomin na nek daven helenski mit, na to, kako se je Jupiter spremenil v preprostega bika, da bi na široki hrbtenici, težko sopihajoč in z rožnato peno utrujenosti okoli ustnic, prenesel prek zemeljskih voda dragoceno breme, nežno Evropo, ki se s šibkimi rokami drži na njegov krepak oglati vrat.”⁴⁴

Ne sme se zdeti nenaključno niti nenavadno, da je podobno občutje, v pesmi *Po poteh zrna*, tistega usodnega leta izrazil tudi pesnik Vladislav Hodasevič,⁴⁵ ki je izviral iz poljsko-judovske družine in ki ga je, po besedah pesnika Nikolaja Gumiljova, zaznamovalo slovansko-evropsko poreklo.⁴⁶ Hodasevič je tedanjo rusko dejanskost poetiziral in gledal nanjo skozi besede evangeljske modrosti:⁴⁷

---

⁴⁴ Mandelštam, 2016, 35–36.

⁴⁵ Z V. Hodasevičem in z Vološinom je imel Mandelštam v Teodosiji literarni večer 18. julija 1916, a publika se ni odzvala na njihove pesmi (Struve, 2016, 272).

⁴⁶ Zverev, 1991, 12.

⁴⁷ Prim. Zverev, 1991, 13.

Hodi sejalec po ravnih brazdah.
Oče njegov in ded sta šla po enakih poteh.

Zlato bliska se v njegovi roki zrno,
ki mora pasti v zemljo črno.

In tam, kjer črv slep utira si rov,
v zavetni uri umreti in zrasti mora.

Tako tudi moja duša gre po zrna poteh:
odide v mrak, umre in oživi ona.

In ti, moja dežela, in ti, njen narod,
umreš in oživiš, prehajajoč to leto to, -

Vemo, da modrost nam edina je dana:
vsem živečim je iti po zrna poteh.
(23. decembra 1917)⁴⁸

Sleherna beseda je na ravni umetniškega izraza začela predstavljati novodoben izziv, preizkušnjo preteklosti in sedanosti, saj je s svojim reflektiranjem resničnosti, ki je bilo bistveno za doumetje problema individuuma v tistem času, postajala preveč prosojna, pa tudi nevarno porozna. Razplatenost besednega izraza je šele v najglobljih plasteh dosegala oblikovanje tistega semantičnega polja, ki je umetniku moglo nuditi tudi neko premišljeno pomenskost, utemeljeno in zapečateno vsebino, ki je ustvarjalca sicer res da determinirala - ni pa ga osvobajala. Opisano je obstajalo kot neizraženo razmerje med umetniškim tekstom in ustvar-

⁴⁸ Hodasevič, 1991, 81.

jalcem samim ter v tistem času prevzemalo odgovornost za dolgoročno ustvarjanje. Na to pa mnogi niso bili pripravljani. V zavedanju nesvobode sta se uresničevali najvišje pojmovani pesnikova in pesniška svoboda. A pogosto je bilo odzvanjanje groze, kot je moglo odmevati zgolj v pesnikovi notranjosti, težko ločljivo od slutenj in slišanj tudi preveč oddaljenih trpljenj. 9. julija leta 1917 je v dnevniku Aleksander Blok zapisal: "Proti noči dolgo slišim nekakšne gluhe udarce, podobne streljanju iz pušk (v smeri morja). Očitno je to moja domišljija, zato ker na ulici nihče temu ne posveča nikakršne pozornosti."⁴⁹ Tako je Blok pri vsej zamegljenosti ruske resničnosti zmožal jasno razmišljati zgolj v terminih svobode in zgodovine, kot je zapisal v dnevniku 25. julija 1917: "Lahko mislim in poskušam ujeti zgodovinski tok le v dveh oblikah: ali v obliki velike raziskave, svobodne raziskave, predvsem z zornega kota zgodovinskega pristopa do dogodkov, ta pa zahteva čas in razpolaga z vsem dragocenejšim gradivom; ali v obliki političnega referata, strnjeno in z izključenjem vseh podrobnosti zato, da bi izrazil glavni namen (obsodba stare ureditve v celoti)."⁵⁰ Zato je Blok zmožal tudi tiste zgodovinske objektivnosti v razmerju do ruske zgodovine, kot je to ugotavljal Osip Mandelštam.⁵¹

Z reminiscencami na znamenito Puškinovo pesem *Sanjarije* in upesnjevanja prvoosebnega lirskega subjekta v poeziji J. M. Lermontova, je 17. decembra 1917 nesvobodno svobodnost izrazil pesnik Vladislav Hodasevič v pesmi *Sanje*, ki nekoliko bolj prozaično odraža tedanjo pesnikovo vsakdanjost:

Tako, smo končno v svoji deželi!
Obleko - na tla, telo - na posteljo,

---

⁴⁹ Blok, SS, 7, 279.

⁵⁰ A. Blok, SS, 7, 288.

⁵¹ Mandelštam, 2016, 39.

korakaj, duša, v neizmernih sanjskih podobah
sanjari in trpi!

Po poti sanj, mučnih in zmedenih,
blodi, blodi, nepopolni duh,
o, kako si ti v hipnih prebliskih
in slep in gluhi!

Še sanjariš v mojem nemočnem telesu
skozi grobo plast tuzemskega bitja,
nauči se dihati in v drugačnem predelu živeti,
kjer si ti – ne jaz;

kjer, odtrgan od zemeljske misli,
si svoboden ti ... Ko se v tesnobi prebudiš,
s teboj se znova združiva
v neradostni zvezi.

Iz dneva v dan, v trenutku težke prebuditve,
se spominjam zloveščega tvojega sna,
gledam skozi okno in vidim siv,
otožen moj svod neba.

Enoinisto megleno in prazno dvorišče,
in golobi, plešoči po njem ...
samo meni je jasno, da nek neznan odsvit
leži na vsem.⁵²

---

⁵² Hodasevič, 1991, 79–80.

Osip Mandelštam je šele maja leto pozneje, 1918, zmogel zapisati svoje znamenite *Mrakove svobode* (navajamo prvi dve kitici):

Proslavimo, bratje, somrak svobode,
veliko somračno leto!
V kipeče nočne reke
spuščen tovorni gozd tone.
Vzhajaš ti v gluhih letih -
O, sonce, sodnik in narod!

Proslavimo usodni čas,
ki ga ima ljudski voditelj v solzah.
Proslavimo oblasti somračno breme,
neznosno nasilje njeno.
Tisti, ki srce ima - mora slišati tisti čas,
ko ladja tvoja tone do samega dna.⁵³

Pesnikova jasna kristološka usmerjenost je pogojevala njegovo antropološko sprejemanje ruske vsakdanjosti, ki je v poeziji postalo najpomembnejše merilo in ograditev od pustošnega minevanja časa. Povezanost ruske poezije in svetovne zgodovine pa je bila v filozofiji Mandelštama razumljena kot neka historična nit, ki je bila bolj utemeljena, kakor njena povezanost z evropsko preteklostjo. Kakor je ruski jezik po prepričanju Osipa Mandelštama sprejel vas svojevrsten helenizem ne prek etimologije ali književnosti, temveč prek načela notranje svobode, ki naj bi bila lastna tako helenski filološki kulturi kot ruščini, tako naj bi bil tudi ruski pesnik osvobojen smrtnosti zgolj v lastnem jeziku.⁵⁴ Slednje se nemara lahko občuti v pesmi *Tristia*, posvečeni Anni Andrejevni Ahmatovi:

---

⁵³ Mandelštam, 2006, 62.

⁵⁴ Prim. Struve, 2016, 142-143.

Preučil sem znanost poslavljanja
v razoglavih pritožbah noči
žulijo voli in vleče se pričakovanje –
poslednja ura mestnih vigilij
in bdim v obredu te petelinje noči,
ko dvignem skrbi bremena poti,
gledale so v daljavo objokane oči
in ženski jok se s petjem muz je zлил.

Kdo more razpoznati v besedi “poslavljanje”,
kakšna ločitev je sojena nama,
kaj nam petelinje prisodi oglašanje,
ko ogenj v akropoli gori,
in v nekakšnega življenja novega zarji,
ko leno vol stoka v zarji,
petelin, glasnik življenja novega zakaj,
na mestnem zidu bije s krili?

In jaz ljubim navadno predivo:
snuje prevoznik, vreteno se vrti.
Glej, na proti, dobesedno puh labodji,
že bosa Dalija leti!
O, našega življenja skromna osnova,
kjer je kakor reven radosti jezik!
Vse bilo je včasih, vse se ponavlja znova,
in sladek je nama le spoznanja hip.

Naj bo tako: prosojna postavica
na čistem krožniku glinenem leži,
kakor belo razgrnjena tančica,
sklonjena nad voskom, deklica se zjasni.

Ni nama uganiti o grškem Erebu,
za ženske je vosek – kar je za moške medenina.
Nama le v bitkah pade žreb,
a njim je dano, v ugankah, umreti.
(1918)⁵⁵

V pesmi, ki je tej sledila, je Mandelštam naposled izpovedal:

Tu je zemlja negibna in skupaj z njo
krščanstva zrak pijem zgornji,
tako okrutno izpoved ‘verujem’ kot tudi
premor pevca iz psalma,
in ključe in oblačila apostolskih cerkva.⁵⁶

Omenjeni *Triptih* Anne Andrejevne Ahmatove, ki je bil del cikla “Glas spomina”, sta sestavljali še dve pesmi: v prvi se je ohranil, skoraj edinstveno v njenem opusu, odraz tedanje ruske literarne vsakdanjosti, v drugi pa je posameznikova svoboda izražena kot potrditev (naših) besed o nesvobodnosti tedanjega ruskega pesnika, če je le bil dovolj pozoren, previden in ozaveščen zahrbtne nevarnosti človeškega zla:

1
Da, ljubila sem jih, tista družjenja nočna –
na mali mizi kozarce ledene,
nad črno kavo, s prosojno paro dišečo,
kamin rdeč in težak zimski žar,
veselje rezkih literarnih šal
in prijatelja pogled prvi, nemočen in prestrašen.⁵⁷

---

⁵⁵ Mandelštam, 2006, 63–64.

⁵⁶ Prav tam, 65.

⁵⁷ V pesniški zbirki leta 1958 “Pesmi”, Moskva, je ta pesem podnaslovljena: Odlomek iz prijateljskega pisma, datum: 1944–1950, posvečeno N. I. Ignatovi (Ahmatova, 1976, 491).

2

Skušnjave ni bilo. Skušnjava v tišini živi,
postilca vznemirja, na duhovnika pritiska

In ob majski polnoči nad mlado črnico
neutešno v ranjeni orlici kriči.

A tem razpotnikom, tem grešnicam ljubeznivim
neznan objem je rok železnih.⁵⁸

Četrtega januarja leta 1918 je Aleksander Blok v dnevniškem zapisu upodobil dvorezni položaj ruskega intelektualca in obenem pesnika (Blok je imel v mislih Andreja Belega), ki je svoboden na nesvobodi: "(Inteligent) je kakor ptica v kletki; k njemu se steguje roka zdrava in žilava (narod); on se bojuje in kriči od strahu. A njega bodo zajeli ... in izpustili (kretnja navzgor); nasploh to je napev A. Belega, ko bere verze in v kretnjah, in v pogovoru."⁵⁹ Že na začetku leta 1918 je podoživljanje dogodkov minulega leta v Bloku porodilo natančne odzive, ki so že vključevali neogibno fenomenološko poimenovanje osebnih doživetij s termini glasbe in vere. Kot odgovor na anketo⁶⁰ je Blok osmega januarja 1918 iskreno zapisal in z naslednjo izjavo potrdil, da so ga pri političnem udejstvovanju vodili zgolj umetniška narava, čut za človečnost in ustvarjalni zagon:

"Jaz sem politično nepismen in ne bom sodil o taktiki soglasja med inteligenco in boljševiki. A po notranjem občutku bo to

---

⁵⁸ Ahmatova, 1976, 178-179.

⁵⁹ Blok, SS, 7, 313.

⁶⁰ Odgovor na anketo je Blok narekoval po telefonu (Blok, SS, 6, opombe in komentarji, 496).

soglasje muzikalno. // Onkraj odvisnosti od osebnosti, pri inteligenci zveni enaka glasba kakor pri boljševikih.// Inteligenca je bila vedno revolucionarna. Dekreti boljševikov so simboli inteligence. [...] Človek misli drugače, kakor se izjavlja. Skoraj bo nastopila spokorjenost, spokorjenost glasbena ...”⁶¹

Tudi pesnik Hodasevič⁶² je tisto zimo, januarja 1918, občutil sorodno pojavljanje glasov v sebi samem, kot je slišati iz zaključnih verzov pesmi *Epizoda*, napisane med 23. in 25. januarjem 1918:

Videl sem pred seboj knjige,
slišal glasove. Bilo mi je težko
znova občutiti vse telo, roke, noge ...
Tako ob odvrženih veslih in sestopanju na breg
čutimo sebe nenadoma še težje.
Izčrpanje me je prešinjalo ponovno,
kakor bi od dolgega grabljenja – v ušesih
zvenel nejasen hrup kakor plenilcev odmev
jezerskega je ali vetra z morja.⁶³

Januarja leta 1918 je največji pesnik ruskega srebrnega veka, Aleksander Blok, začel pisati pesnitev *Dvanajst*, v kateri je s tradi-

---

⁶¹ Blok, SS, 6, 8.

⁶² Pesnik, ki je tedaj precej zaslepljeno verjel v usodo Rusije, je bil kmalu razočaran in je zato že čez nekaj let, junija leta 1922, emigriral v Evropo, od koder je lažje zrl na rusko politiko. V začetku leta 1925 je objavil v emigrantskem časopisu *Dnevi* razkrinkavajoč članek z naslovom “Gospod Rodov”, v katerem je spregovoril kot očividec o dvoličnosti sodelavca Vsesovjetske združbe proletarskih pisateljev S. A. Rodova. Po tej objavi se seveda V. Hodasevič ni nikdar več smel vrniti v Rusijo. Selil se je iz mesta v mesto, ob tem napisal obširen literarnokritičen in skromen pesniški opus. Umril je 14. junija leta 1939 v Parizu (Zverev, 1991, 17–22).

⁶³ Hodasevič, 1991, 85.

cionalnim čutom za harmonično pesniško enovitost jezika in celotno strukturo besedila, po mnenju mnogih ruskih teoretikov (Etim Etkind, Dmitrij E. Maksimov, Vladimir Orlov, V. M. Žirmunski),⁶⁴ zmoget ubesediti tisto nesrečno zavijanje in ritmično pozvanjanje, ki ga je pesnik pojmoval dobessedno kot glasbo in ki je bilo lastna zgolj ruski revoluciji leta 1917. Pesnitev se začinja z naslednjimi verzi, ki uvajajo nepomirljivo in očitno nasprotnost doživete ruske resničnosti.

Črni večer.
Beli sneg.
Veter, veter!
Na nogah človek več ne stoji.
Veter, veter –
na vsem Božjem svetu!

Zavija veter
beli snegec,
pod snegcem pa led.
Spolzko, težko,
vsak korak
zdrsne – ah, revščina!

V resnici je bila to ista melodija, ki je izvirala iz pesnikove rahločutnosti, kot bi lahko sklepali iz njegovih besed, ko ga je prevzel navdih upesnjevanja pravkar minulega leta, v pismu Andreju Belemu že nekaj mesecev pozneje, 9. aprila leta 1918. V tem pismu je samoobčutje nazorno poimenoval z besedno zvezo iz Goethejevega *Fausta* (odtlej so bila vsa pesnikova pisma datirana po novem koledarju):

⁶⁴ Etkind, 1977, 120–121.

“Tvoje pismo mi je zelo pomagalo in Tvoja svarila sem vzel zelo resno.⁶⁵ Zgodilo se je (januarja in februarja), da sem začel slišati močan hrup znotraj in okoli sebe ter pogosto fizično občutil drgetanje. V sebi sem to poimenoval 'Erdgeist'om '(Duh zemlje).’⁶⁶ Ko je pesnik pozneje, 1. aprila 1920, končal pesnitev *Dvanajst*, je tisti hrup opisal kot šumenje, ki je izviralo iz krhanja starega sveta.⁶⁷ Slednje je še nazorneje izrazil, ko se je ovedel neke odsotnosti, ki jo je čutil pred tem obdobjem, ko naj bi leta 1917 “ves evropski zrak spremenila ruska revolucija”, kot “potok, ki je odtekal v zemljo, v globino in temo – in ta spet šumi; in v tem šumenju je nova glasba.”⁶⁸ V pesnitev *Dvanajst* je Blok položil vse svoje doživljanje ruske revolucije in – njene glasbe. Vzporedno s pesnitvijo je napisal esej *Inteligenca in revolucija*, v katerem je opredelil glasbo kot zgodovinsko ustvarjanje ljudstva, novo glasbo pa kot glasbo revolucije. Tako uglasjevanje notranjih pesnikovih glasov z glasnim šumenjem ruske resničnosti, ki naj bi ustrezalo disonanci sodobne klasične glasbe, kot je to odkril V. Žirmunski,⁶⁹ pa je bilo določnejše in v poetiki tiste ruske dobe daljnosežnejše, saj je leta 1922 Osip Mandelštam zaradi Blokove drzne verzne strukture zapisal misli o kulturnem višku, ki ga more doseči zgolj poezija: “Poetska kultura se poraja iz težnje spremeniti katastrofo, jo narediti neodvisno od središčnega sonca celotnega sistema, pa naj si bodi to ljubezen, o

---

⁶⁵ Andrej Beli je 17. marca 1918 pisal A. Bloku: “S trepetom Te berem. *Skiti* so epohalni verzi in gromozanski kakor Kulikovsko polje ... Po mojem Ti nekoliko preveč neprevidno uporabljaš drugačne note. Pomni – ne bodo ti odpustili *nikdar*.” (Blok, SS, 8, komentarji, 622).

⁶⁶ Blok, SS, 6, 512.

⁶⁷ Prim. Žirmunski, 343.

⁶⁸ Etkind, 1977, 120–121.

⁶⁹ Žirmunski, 1922, 100.

kateri je povedal že Dante, ali glasba, h kateri je konec koncev prišel Blok.”⁷⁰

Tudi Aleksander Blok, ki je moral dejavno poseči po izrazih iz glasbenega slovarja ter se posluževati tudi slikovnih dopolnitev pesnitve *Dvanajst*, je vztrajal pri upodobitvi lika “Kristusa z zastavo”, ki bi šele mogel predstavljati tisto značilno komaj uresničeno zoperstavljanje revolucijskemu viharju pustošenja, ki ga je pesnik izrazil v pismu slikarju Juriju P. Annenkovu, ki je upodobil pesnitev *Dvanajst*, 12. avgusta 1918 z naslednjimi besedami:

“O Kristusu: on je popolnoma drugačen: majhen, pohleven kot pes zadaj, ki pravilno nosi zastavo in odide. ‘Kristus z zastavo’ – to je vendar ‘tako in ne tako’. Veste mar Vi (jaz to poznam celo življenje), kako je, ko v zastavo piha od spodaj veter (v dežju ali snegu in predvsem v nočni temoti). Takrat se zdi, da je pod njo nekaj ogromnega, nekaj, kar je v razmerju z njo (je ne podpira, niti ne nosi, vendar pa je pod njo – ne znam povedati). Na sploh je to najtežje, lahko le najdeš [pravi izraz – op. N. Z.], jaz pa povedati tega ne znam, kakor sem morda tudi to najslabše izrazil v *Dvanajst* (po svojem bistvu, vendar se tudi temu ne odpovedujem, ne glede na vse kritike).”⁷¹

Pesnikove besede so se navezovale na poslednjo kitico njegove pesnitve, ki se glasi:

... Tako gredo z državljanskim korakom –
 zadaj pa – lačen pes,
 spredaj – z zastavo krvavo,
 in za metežem neviden

⁷⁰ Mandelštam, 2016, 45.

⁷¹ Blok, SS, 7, 514.

in med streli nedotaknjen,
z nežno hojo nad razpršenim snegom,
s snežnimi in bisernimi kristali
v belem vencu iz vrtnic –
spredaj – Jezus je Krist.

Žal učinki mnogih pesmi, še zlasti pesnitve *Dvanajst*, ki je ne glede na različne interpretacije, po besedah Osipa Mandelštama kakor folklor, zato nesmrtna,⁷² ostajajo komaj prevedljivi, tako je tudi dogodke ruske revolucije težavno poustvariti v nekem literarnozgodovinskem zapisu. Morda je zato Blok ob opredeljevanju svoje pesnitve pomislil tudi na Dürerjevo sliko Kristusa, čeprav je bilo to šele povratno najdevanje ustreznih analogij ali po pesnikovih besedah “nekaj, kar nikakor ne sodi sem in je le neko obstransko spominjanje”. Tedaj je podal nekakšno slikovno podobo, ki bi nemara mogla bolje opredeliti dogajanje v pesnitvi: če bi skozi pršenje snega uzrli Kristusa,⁷³ bi bilo to ustrezno gledišče, vzpostavljeno zunanje previdnostno oko, na pesnitev *Dvanajst*. V tem bi bilo izčrpano vse trpljenje pesnikov, povezano z revolucijo, če si v tem trenutku znova dovolimo nekaj besed prostega in ne znanstvenega govora.

Kajti vendarle se zdi, da je bila to ista izčrp(a)nost, ki jo je Anna Ahmatova upesnila v poslovilni pesmi od Aleksandra Bloka kot “smrtno utrujenost”, lastno zgolj tistim pesnikom, ki so ne samo najbolj zaznamovali rusko poezijo začetka 20. stoletja, ampak ki jih je tudi ruska resničnost najbolj prevzela in posrkala vase. Zato pa lahko pritrdimo Anni Ahmatovi, da je “Blok imel prav”, kot se za-

---

⁷² Mandelštam, 2016, 44.

⁷³ Dob. “Če bi iz levega zgornjega kota ‘Katjinega umora’ hušknil gost sneg in bi skozi njega pogledal Kristus – bi to bil izčrpavajoč okvir.” (Blok, SS, 7, 514).

čenja njena monumentalna pesem,⁷⁴ ki jo je pesnica napisala šele leta 1946. Ta pesem, ki sicer predstavlja odmev na Blokovo pesem *Noč, žaromet ...*, zaključuje cikel treh pesmi, posvečenih vodilnemu ruskemu simbolističnemu pesniku srebrnega veka, s kratkim naslovom *Tri pesmi*:

3

Prav je imel on,⁷⁵ – žaromet, lekarna znova,
 Neva, nemota, granit ...
 Kakor spomenik začetku stoletja,
 tam ta človek stoji –
 ko se je od Puškinovega doma
 poslavljaj, pomahal je z roko,
 in sprejel utrujenost smrtno
 kakor nezaslužen mir.
 (7. junij 1946)

Pesnica se je navezovala na eno izmed Blokovih poslednjih pesmi, ki jo je spesnil 11. februarja 1921, torej šest mesecev pred smrtjo, v tesni navezavi na govor, ki ga je napisal na poziv akademske ustanove Puškinov dom ob obletnici smrti velikega ruskega romantika. Blok se je s svojo značilno nonšalantnostjo odzval, in pri tem odkritosrčno dvomil o pesniški vrednosti naslednjih verzov zadnjih štirih kitic, ki so opevale prav skrivnost poetske svobode:

⁷⁴ Anna Ahmatova je A. Bloka imela za enega svojih učiteljev, če sodimo po posvetilu, ki ga je napisala pesniku v svojo pesniško zbirko *Rožni venec*, spomladi leta 1914: "Aleksandru Bloku, Anna Ahmatova: 'Od tebe je k meni prišel nemir// in sposobnost pisati verze'" (Žirmunski, 1977, 328).

⁷⁵ V pesmi sicer ni uporabljen pretekli čas, vendar se zdi zamolčan, zato smo si ga zaradi pesniškega okolja spominjanja in žalnega slovesa dovolili uresničiti (op. N. Z.).

Puškin, skrivno svobodo
peli smo za teboj!
Podaj nam ob slabem vremenu roko,
pomagaj nam v nemi boj!

Mar ni tvojih zvokov sladkost
ta leta navdihovala?
Mar nam ni tvoja, Puškin, radost
tedaj krila dala?

Glej zato znanec tvoj
in domač srcu je zvok –
imena doma Puškinovega
v Akademiji znanosti.

Glej, zato, ob zahoda uri,
uhajajoč v nočno temó,
z belega trga Senata
tiho se njemu klanjam.⁷⁶

Vendar pa Ahmatova ni živela pod vtisom enake akustične podo-
dobe o podzemnem divjanju revolucije, kot jo je narekoval Blok,⁷⁷
njeno podzavestno spoštovanje pesnikovega glasu pa se je pokazalo
šele pozneje, v, za pesnico najpomembnejši, stvaritvi *Pesnitvi brez
junaka*.⁷⁸ Aleksander Blok je bil tudi tisti, ki je v spisu *Inteligenca
in revolucija* leta 1918 jasno zapisal, da je med leti 1909 in 1916 čutil
tesnobo in bolezensko domotožje. Njegovo stanje se je spremenilo

---

⁷⁶ Blok, SS, 3, 376.

⁷⁷ Prim. Žirmunski, 1977, 343.

⁷⁸ Glej več o tem v monografiji Zajc, 2015.

šele po ruski revoluciji, ki je spremenila tudi evropsko vzdušje.⁷⁹ V tem spisu je tudi opredelil pesnikov poslanstvo z besedami, da je dolžnost umetnika – videti, kar je mišljeno in poslušati glasbo, ki jo grmi “zrak, razrvan od vetra”.⁸⁰ Šele pod prisluškovanjem slednjemu se nahaja revolucija kot metež, upor, prevrat, ki je bolj umirjen, ponižen in nizkoten ter leži nižje od glasbe zgodovine in njenega minljivega časa. Prav takšno pojmovanje pesnikovega poslanstva, ki ni sledilo najburnejšemu v resničnosti, temveč podtalnemu in zgodovinsko pomembnejšemu, je bilo skupno Bloku in Ahmatovi.⁸¹ Bilo je drugačno od akmeističnega nadčasnega bdenja v odtujeni perspektivi, ki bi jo mogli pripisati akmeizmu O. Mandelštama in N. Gumiljova.

Leta 1921 je na začetku poletja Aleksander Blok začel bolehati. Zadnje pismo materi, ki ga je napisal 4. junija, vsebuje tudi podatke o sumu zastrupitve, pesnik pa ga je zaključil optimistično:

“Mama, doktor Pekelis pozna vse moje bolezni, motiš se, nika-kršne zastrupitve ni bilo in sploh ne more biti. // O boleznih je pisati neznosno dolgočasno, a o drugem ne morem pisati. Delati ne morem, zato ker imam temperaturo redko normalno, vse me boli, težko diham itd. Za kaj gre, ni znano. Če se bodo živci nekoliko izboljšali, potem bo jasno, ali je to srčna bolezen ali le nevroza. Nujno bi bilo znižati vročino. [...] (Kot pripis za končnim podpisom:) Hvala za kruh in jajca. Kruh je pravi, ruski, skoraj brez primesi, že dolgo nisem jedel takega.”⁸²

⁷⁹ SS, 6, 11,

⁸⁰ Prav tam, 12. Dosledno manifestacijo v poeziji je uresničil V. Hlebnikov, ki je v pesmih dejavno poustvarjal zavijanje vetra (prim. Jakobson, 1987, 317–324).

⁸¹ Prim. Struve, 2016, 23.

⁸² Blok, SS, 8, 533.

Sedmega avgusta je Aleksander Blok umrl zaradi vnetja srčnih zaklopk, doma, v svoji postelji, pri polni zavesti. Take oblike smrti se je Anna Ahmatova spominjala kot ene najstrašnejših.⁸³ Na pesnikovo človekoljubje in nespremenljivo nadarjenost pesniško upodobiti rusko grozo z osebno ironijo ter sposobnostjo uravnoteženja preveč krvo- ločnih izgredev s pozabo preteklosti sta se nanašali prvi dve pesmi iz cikla Bloku, ki ju je Anna Ahmatova napisala skoraj štirideset let po pesnikovi smrti. Pravzaprav se je pesnica zavedala, da ni nihče tedaj zmožel s tako zmožnostjo simfoničnega upesnjevanja ujeti glasbe ruske revolucijske resničnosti, kot je to storil A. A. Blok:

1

Čas je pozabiti zvoke velblodov
in belo hišo na ulici Žukovskega,
čas je, čas oditi do brez in gob,
v široko jesen v Moskvi.
Tam vse sedaj sije, vse je v rosi,
in nebo se širi visoko,
in široka Rogačevska cesta⁸⁴ pomni,
kako je razbojniško zažvižgal mladi Blok ...
(1944-1950)

2

In v spominu črnem pobrskaš, najdeš
rokavico, ki pokriva celo laket,
in peterburško noč. In v somraku lož
je tisti zadušljiv in sladek vonj.

---

⁸³ Čukovskaja, 1997, 404.

⁸⁴ Rogačevska cesta je združevala Moskvo in Klinski predel, kjer se je nahajalo Šahmatovo, posestvo družine Blok. Pod Blokovo pesmijo *Jesenska volja* je zapisano: "Julij, 1905, Rogačevska cesta" (Ahmatova, 1976, 491).

In veter iz zaliva. Tam pa, med vrsticami,
z minulimi ahi in ohi,
nasmehne se prezirljivo ti Blok –
tragični tenor epohe.
(1960?)⁸⁵

Te verze je Ahmatova prvič prebrala Lidiji Čukovski 8. oktobra leta 1960.⁸⁶ 28. novembra je še istega leta iz teh pesmi oblikovala majhen cikel o Aleksandru Bloku, ki je imel zunajosebno sporočilo in zgodovinski okvir. Pesnica je ta cikel ovila v posebno rdečkasto knjižico kakor neko častno odlikovanje.⁸⁷ Tretjega decembra se je kmalu odločila,⁸⁸ da bo Blokovi cikel vključila v svojo poslednjo pesniško zbirko *Tek časa*,⁸⁹ ki jo je oblikoval isti slikar Annenkov, ki je nekoč ilustriral že tudi Blokovo pesnitev *Dvanajst*.

Epilog

V tem besedilu obravnavani pesniki so predstavljali tedanjo rusko duhovno elito. To pa zato, ker so brezpogojno sledili visokemu osebniemu imperativu. Zanje namreč moremo trditi – da so sprejemali odgovornost ne samo za svoja dejanja, temveč še zlasti za sleherno besedo, ki so jo zapisali, izgovorili ali izrazili, pa čeprav zgolj v mislih.⁹⁰

---

⁸⁵ Ahmatova, 1976, 258- 259.

⁸⁶ Čukovskaja, 1997, 426.

⁸⁷ Prav tam, 440-441.

⁸⁸ Prav tam, 444.

⁸⁹ Ciklu, posvečenem A. Bloku, je sledil cikel z naslovom "Antična stran" s prvo pesmijo *Sofoklejeva smrt*.

⁹⁰ Prispevek je nastal v okviru izpolnjevanja programa P6-0094 (A), ki ga iz proračunskih sredstev Republike Slovenije financira ARRS.

Bibliografija

- AHMATOVA, A. (1976): *Stihotvorenija i poetry*, spr, b.: A. A. Surkov, opombe in komentarji: V. M. Žirmunski, Leningrad, Sovetskij pisatel'.
- BERDJAJEV, N. A. (1923): "Konec renessansa (k sovremennomu krizisu kul'tury)", v: *Sofija*, Problemy duhovnoj kul'tury i religioznoj filosofii, Berlin, 21-47.
- BERDJAJEV, N. A. (1923): "Živaja Cerkov' i religioznoe vozroždenie Rossii", v: *Sofija*, Problemy duhovnoj kul'tury i religioznoj filosofii, Berlin, 125-135.
- BLOK, A. (1960): *Sobranie Sočinenij, t. 3, Stihotvorenija i poetry (1907-1921)*, Moskva-Leningrad, Gos. Izd. Hudožestvennoj literatury.
- BLOK, A. (1962): *Sobranie Sočinenij, t. 5, Proza (1903-1917)*, Moskva-Leningrad, Gos. Izd. Hudožestvennoj literatury.
- BLOK, A. (1962): *Sobranie Sočinenij, t. 6, Proza (1918-1921)*, Moskva-Leningrad, Gos. Izd. Hudožestvennoj literatury.
- BLOK, A. (1963): *Sobranie Sočinenij, t. 7, Avtobiografija 1915, Dnevniki 1901-1921*, Moskva-Leningrad, Gos. Izd. Hudožestvennoj literatury.
- BLOK, A. (1963): *Sobranie Sočinenij, t. 8, Pis'ma (1898-1921)*, Moskva-Leningrad, Gos. Izd. Hudožestvennoj literatury.
- ČUKOVSKAJA, L. (1997): *Zapiski ob Anne Ahmatovoj, t. 2, 1952-1962*, Moskva, Soglasje.
- ETKIND, E. (1977): *Forma kak sodержanie. Izbrannye stat'i*. Colloquium slavicum 9, Würzburg, Jal-Verlag.
- FLORENSKI, P. (2006): *Imena. U vodorazdelov mysli*, Moskva, Eksmo (Antologija mysli).
- HODASEVIČ, V. (1991): *Stihotvorenija*, Moskva, Molodaja gvardija.
- JAKOBSON, R. (1987): "Iz mel'kih veščej Hlebnikova: 'Veter-penie' ", v: Jakobson, R., 1987, *Raboty po poetike*, Moskva, Progress, 317-324.
- KOS, J. (2017): *Ivan Cankar med Shakespearjem in Cervantesom*, Ljubljana, SAZU.

- MANDEL'STAM, O. (2016): *Vospominanija, Šum vremeni*, Moskva, 2016, Izd. Ast.
- MANDEL'STAM, O. E. (2006): "Vek moj, zver' moj..." *Stihotvorenija*, Moskva, Izd. Ast.
- PLATONOV, A. (1976): *Veličie prostyh serdec*, Moskva, Moskovski rabočij.
- STRUVE, N. (2016): *Osip Mandel'stam* (2. izd. dopolnjena), Moskva, Russkij put'.
- ZAJC, N. (2015): *Uvod v poetiko Anne A. Ahmatove*, Ljubljana, ZRC SAZU.
- ZVEREV, V. (1991): "Grustnyj put' Vladislava Hodaseviča", v: Hoda-sevič, V. (1991): *Stihotvorenija*, Moskva, 5-22.
- ŽIRMUNSKI V. (1922): *Poezija A. Bloka*, Peterburg, Kartonnyj domik.
- ŽIRMUNSKI, V. M. (1977): *Teorija literatury. Poetika. Stilistika*, Leningrad, Nauka.

BERNARD NEŽMAH¹

Oktobrska revolucija kot levi fašizem: od lomljenja kapitalistov do lomljenja umetnikov²

Izvleček: Prispevek premišljuje fenomen oktobrske revolucije skozi Leninov članek *Država in revolucija*, v katerem ta opiše in napove mehanizme revolucionarnega prevrata, ki bo odpravil izkoriščanje delavskega razreda in vzpostavil pravičnejšo družbeno ureditev. Avtor primerja Leninovo teorijo z njegovo revolucionarno prakso, tako da izpostavlja koncept “lomljenja kapitalistov”, ki ga osvetli in pretrese skozi serijo sinhronih in diahronih perspektiv, ki pripeljejo do pojma “razredni sovražnik”, sočasno pa poskuša definirati in časovno umestiti samo trajanje oktobrske revolucije. V drugem delu prispevka pa aplicira koncept “lomljenja” še na položaj umetnikov v boljševidni državi, tako da predstavi spekter konkretnih odnosov umetnikov do revolucije, ki po kapitalistih med “razredne sovražnike” uvrsti še kritične in samosvoje umetnike.

Ključne besede: Lenin, revolucija, umetniki v Sovjetski zvezi, razredni sovražnik, literatura, suprematizem, Ivan Bunin, Izak Babelj, Maksim Gorki, Kazimir Maljevič

UDK: 7: 323.272(47)“1917”

¹ Dr. Bernard Nežmah, znanstveni svetnik, je raziskovalec na Inštitutu Nove revije v Ljubljani. E-naslov: bernard.nezmah@guest.arnes.si.

² Besedilo nastalo v okviru projekta J7-8283 (ARRS) in programa P6-0341 (ARRS).

The October Revolution as Leftist Fascism: From the Curbing of Capitalists to the Curbing of Artists

Abstract: The paper discusses the phenomenon of the October Revolution through the prism of Lenin's article *The State and Revolution*, which describes and anticipates the mechanisms of revolutionary action intended to eliminate the exploitation of the working class and to establish a more just social order. The study compares Lenin's theory with his revolutionary practice by accentuating the concept of 'the curbing of capitalists', illuminated by and examined through a series of synchronic and diachronic perspectives, which ultimately led to the formation of the term 'enemy of the people' ('class enemy'). At the same time, it attempts to define and historically determine the actual duration of the October Revolution. The second part of the paper applies the concept of 'curbing' to the situation of artists within the Bolshevik state. Thus it presents a range of artists' attitudes to the Revolution, which had lumped critical and independent artists together with capitalists as 'enemies of the people'.

Key words: Lenin, October Revolution, artists in the Soviet Union, enemy of the people, literature, Suprematism, Ivan Bunin, Isaac Babel, Maxim Gorky, Kazimir Malevich

Revolucija lomi kapitaliste

Koliko časa je trajala oktobrska revolucija? Vzemimo njeno predhodnico – februarško revolucijo, ki jo povsem časovno določajo: od 23. februarja 1917, ko so ob mednarodnem dnevu žena izbruhnili nemiri v Petrogradu, pa do 3. marca 1917, ko je abdiciral car Nikolaj II. in se potem krone odpovedal tudi njegov brat knez Mihail in je oblast prevzela vlada esera Kerenskega.

Kriterij je revolucionarna, torej z uličnimi protesti spodbujena zamenjava vlade in zamenjava režima, čeravno je sam akt potekal mirno: car je na prigovarjanje generalov in politikov³ prostovoljno odstopil misleč na koristi ruske države. Čas trajanja revolucije pa je natančno izmerjen na osem dni; ko prve dni marca nastopi nova vlada in se konča brezvladje, je februarska revolucija končana⁴. Kako dolgo pa je potekala oktobrska revolucija? Zgodovinarja Pipes⁵ in Figes⁶ jo postavita v širši časovni kontekst, ki sega v konec 19. stoletja, oba pa jo zaključita z letom 1924 s smrtjo voditelja oktobrske revolucije V. I. Lenina, podobno tudi Britovšek⁷. Oktobrske revolucije ne določajo kronološko z datumom 8. oktobra 1917, ko Lenina ustoličijo kot predsednika sveta ljudskih komisarjev, temveč kot proces, ki teče leta in leta in se ne konča z boljševističnim prevzemom oblasti.

Zakaj merijo revolucijo z dobo vsaj sedmih let? Radikalno, a povsem legitimno bi jo lahko raztegnili tudi skozi celotno obdobje ko-

³ K carju Nikolaju sta v Pskov kot odposlanca nove vlade odpotovala minister Aleksander Gučkov in poslanec Vasilij Šulgin, ki sta ga dokončno pregovorila, da je abdiciral (Figes, 2015, 361-2). Šulgin (1878-1976) je po oktobrski revoluciji emigriral, živel po Evropi, kjer je objavljaval antikomunistične tekste in knjige, se v tridesetih letih naselil v Jugoslaviji, kjer so ga l. 1944 med osvobajanjem Vojvodine aretirali in deportirali v Sovjetsko zvezo. Tam so mu zaradi antisovjetskih aktivnosti sodili in ga obsodili na 25 let zapora, potem pa leta 1956 amnestirali. Leta 1964 so o njem posneli dokumentarni film *Pred sodiščem zgodovine* režiserja Fridriha Ermlerja, v katerem je partijski režim pod Hruščovom v maniri nadrealizma dal besedo nekoč smrtnemu sovražniku revolucije. V njem se 86-letni starček spominja tudi svojega pogovora s carjem pred abdikacijo.

⁴ Tako Wikipedia, medtem ko Pipes nakaže še na javno objavo dveh odstopnih manifestov (carja Nikolaja in kneza Mihaila) 14. marca (Pipes, 2011, 121).

⁵ Pipes, 2011.

⁶ Figes, 2015.

⁷ Britovšek, 1980.

munističnega režima do konca osemdesetih, ki je svoje gospostvo utemeljeval na permanentnem izvrševanju revolucije⁸.

Odgovor gre poiskati pri očetu revolucije – Leninu, ki je svojo politično agendo napovedal v spisu *Država in revolucija*. Ko je opazoval razredno družbo, v kateri razred kapitalistov izkorišča delavski razred, je sledeč Marxu za osvoboditev zatiranega razreda predvidel nasilno revolucijo in uničenje državnega aparata oblasti.

Oboroženo ljudstvo bo pod vodstvom ljudskih komisarjev odpravilo zasebno lastnino nad tovarnami, bankami in zemljišči. Enkratni akt, ki bo postavil nova pravila družbene ureditve? Ne, Lenin načrtuje diktaturo proletariata, ki bo vpeljala demokracijo za izkoriščane in izključila izkoriščevalce in zatiralce ljudstva iz demokracije⁹. Ker je prvih bistveno več kot drugih, bo tudi nov režim primerjalno bolj demokratičen, saj bo iz demokracije izključena le manjšina.

In sedaj osnovno vprašanje: kako bo videti ta izključitev? “Ko bo odpor kapitalistov že dokončno zlomljen, šele takrat nastopi svoboda in demokracija brez izjem.”¹⁰

Permanentni proces lomljenja

Revolucionarni proces po Leninu ni hipen akt, temveč ga napoveduje vse dotlej, dokler ne bo ostalo niti sledi za kapitalisti, ko bodo ti dokončno zlomljeni.

V knjigi ne pojasni podrobno, kako bo potekalo lomljenje – cenzura, zaplemba tudi osebnega premoženja, zapori, eksekucije, gulagi, množični gladomor ... Vendar pa jasno izpostavi vpeljavo

---

⁸ Enačaju revolucije in komunizma je posvetil celotno knjigo francoski lingvist in filozof Milner, 2016.

⁹ Lenin, 2017, 129.

¹⁰ Prav tam, 129.

nasilja kot takega: "Jasno je, da za uspeh smotra, kakršen je sistematično zatiranje večine izkoriščanih po manjšini izkoriščevalcev, potrebna skrajna okrutnost, zverinsko zatiranje, morje krvi, prek katerega gre človeštvo po svoji poti v stanju suženjstva, tlačanstva in meznega dela."¹¹

Obenem pa tudi ne postavi razlike med kapitalističnim razredom in kapitalisti. V hipu, ko oblast nacionalizira tovarne, banke in zemljišča, kapitalističnega razreda kot takega ni več, toda Lenin zdaj kot kapitalističnega razreda ne šteje lastništva nad proizvodnimi sredstvi, temveč bivše lastnike, jasno z njihovimi družinami.

Definicijo kapitalista, ki ga določa lastnina nad proizvodnimi sredstvi, prenese na osebne lastnosti vseh posameznikov, ki so bili nekoč kapitalisti. Z razlastitvijo kapitalist po njem ne preneha biti kapitalist, saj ostaja kapitalist po svojem prepričanju.

Aktu nacionalizacije premoženja bo sledila prevzgoja teh kapitalističnih prepričanj, ki jo bodo izvajali v obliki zatiranja: "zatiranje manjšine izkoriščevalcev po večini včerajšnjih meznih sužnjev je sorazmerno lažja, preprosta in naravna stvar, ki bo zahtevala veliko manj krvi kakor zatiranje uporov sužnjev, tlačanov, meznih delavcev in bo torej za človeštvo veliko cenejša."¹²

Človeška cena

Leninova ocena, da je zatiranje kapitalistov manj krvavo, kot je bilo zatiranje delavcev in kmetov, se je skozi zgodovino pokazala kot popolnoma napačna. Število žrtev komunizma je milijonsko preseglo število žrtev carizma. Zgodovinar Courtois je prišel do številke 100 milijonov na celotnem svetu¹³, Furet pa se je sliko-

¹¹ Prav tam, 130.

¹² Prav tam, 130.

¹³ Courtois, 1999, 14.

vito izrazil, "da je dal Stalin pobiti več Rusov kakor katerikoli sovražnik Rusije".¹⁴

Upošteva je zgolj Rusijo pa je Pipes izračunal človeško izgubo zaradi revolucije: leta 1917 je Rusija štela skoraj 148 milijonov, medtem ko je na začetku leta 1922 štela 135. Upad je pojasnil: po dva milijona zaradi vojskovanj in epidemij, dva milijona jih je emigriralo, pet jih je pomrlo zaradi lakote. Toda če bi upoštevali normalni tok dogodkov, bi število prebivalstva bolj naraslo, in tako je ocenil, da so posredne človeške izgube Rusije zaradi revolucije 23 milijonov, dva in pol krat več, kot je bilo smrtnih žrtev vseh vojskujočih se držav v prvi svetovni vojni¹⁵.

Če k temu prištejemo še gladomor v Ukrajini in stalinistične procese, so številke še bolj vrtoglave. Napoved Lenina – teoretika, da bo diktatura proletariata terjala manj krvi, kot jo je kapitalistično oz. monarhistično gospostvo v Rusiji pri zatiranju delavcev in kmetov, je povsem napačna. S stališča krvi je bil komunistični režim bistveno bolj nasilen.

A vrnimo se k Leninovi dikciji lomljenja kapitalistov oziroma buržujev, ki se je kot termin bolj uveljavil. Demokracija bo po njem veljala za vse, tudi za buržuje, toda šele potem, ko bo njihov odpor dokončno zlomljen. Predvideva torej odpor razlaščenega kapitalističnega razreda. Kako pa se bo manifestiral?

Zgodovinsko najprej v državljanski vojni, ki je formalno pomenila delitev države na regije, v katerih so vladali boljševiki, ter one, ki so bile pod oblastjo monarhistov oz. bele armade, če uporabimo boljševistično terminologijo. Toda omejimo se na novo nastalo državo komunizma, kjer je Lenin apliciral svojo teorijo države in revolucije. Kako je potekalo lomljenje oziroma kako se je kazal odpor?

---

¹⁴ Furet, 1998, 433.

¹⁵ Pipes, 2011, 468.

Razredni sovražnik

Applebaumova v Zgodovini sovjetskih taborišč izpostavi pojavitev nove vrste kriminalca – razrednega sovražnika. “Razredni sovražnik je nasprotoval revoluciji in je deloval odkrito ali še pogosteje prikrito, da bi jo onemogočil. Za razliko od navadnega kriminalca ni razrednemu sovražniku nikoli mogoče zaupati, da bo sodeloval s sovjetskim režimom, zato je zanj potrebna strožja kazen kakor zaradi navadnega morilca ali tatu.”¹⁶ In režim je že maja 1918 v prvem “dekreту o podkupnini” postavil inkriminirana dejanja buržujev zunaj zakonov, ki veljalo za preostalo prebivalstvo. “Če oseba, kriva sprejemanja ali dajanja podkupnine, pripada premožnim razredom in uporablja podkupnino za ohranitev ali pridobitev privilegijev, povezanih z lastninskimi pravicami, potem jo je treba obsoditi na najstrožje in najhujše prisilno delo, vse njeno premoženje pa zaseči.”¹⁷

Leninov načrt o lomljenju kapitalističnega razreda je šel po razlastitvi nad proizvodjalnimi sredstvi še korak naprej v razlastitev vsega premoženja. Obenem pa je koncept razrednega sovražnika sankcioniral nasprotovanje revoluciji in kriminaliziral poglede, pisanja in misli, ki so nasprotovale ali imele pomisleke do boljševistične ureditve države.

Toda oktobrska revolucija ni vpeljala le sankcioniranja svobode govora, ki bi bila kritična do nje, temveč jo je preprosto onemogočila. Že mesec po prevzemu oblasti je namreč vpeljala cenzuro in to na celotnem spektru medijev: v časopisih, knjigah in gledališču. “Pour s'assurer la domination absolue, un mois plus tard les bolcheviks créent une police secrète et omnipotente, le Tcheka, retablissent le peine de mort et la censure.”¹⁸

¹⁶ Applebaum, 2011, 52.

¹⁷ Ibid., 52.

¹⁸ Todorov, 2017, 39.

Zdaj obrnimo perspektivo in se povprašajmo, do kdaj so v Sovjetski zvezi preganjali z grožnjo zapora in gulaga posamezne državljane?

Na začetku aristokrate, potem esere, kadete, menjševike, kronštatske mornarje, carske častnike, ki se niso hoteli boriti v Rdeči armadi, kmete, duhovščino, potem Trockega, Buharina, Zinovjeva, Tuhačevskega in drugi člani boljševistične partije, vmes pisatelje, umetnike itd.

Dobri Lenin vs. zločesti Stalin?

Po Stalinovi smrti in destalinizaciji se je po vzhodni Evropi, vključno z Jugoslavijo, razširil pogled, da je Lenin začrtal svetlo pot komunizma, ki pa jo je diskreditiral njegov samozvani naslednik Džugašvili. Skratka, ideološka operacija, ki je poskušala rešiti idejo komunizma tako, da je njegove zločine in diktatorsko naravo pripisala slabi izvedbi. Ideja je dobra, samo izvedba bi morala teči drugače. V jugoslovanskem tisku smo potem dobili serijo knjig, ki je tragedijo sovjetske diktature pripisoval Stalinovim čistkam, še posebej importantna dela je ustvarjal profesor Marjan Britovšek, ki je minuciozno pokazal, kako je Stalin prevzel državni aparat in odstavil, nato pa pogubil Kamenjeva, Trockega, Buharina in druge¹⁹. Ta gesta nedemokracije in avtoritarnosti znotraj partijskega vrha pa zadeva en sam aspekt družbe. Pipes ob tem navede cinično opombo: razlika med Leninom in Stalinom je bila samo v tem, da Lenin ni ubijal svojih kolegov komunistov in da je Stalin to počel množično²⁰.

Že iz Leninovega spisa *Država in revolucija* je razvidno, da je bil Lenin ta, ki je začrtal sistem sistematičnega lomljenja vseh nasprot-

---

¹⁹ V knjigah *Boj za Leninovo dediščino* (1976), *Carizem, revolucija, stalinizem* (1980) in *Stalinov termidor* (1984).

²⁰ Pipes, 2011, 466.

nikov boljševizma. Če izpostavimo samo en segment "lomljenja", ki je potekalo v taboriščih: od leta 1929, ko se je gulag začel najbolj širiti, pa do leta 1953, ko je umrl Stalin, je skozi ta množični sistem prešlo 18 milijonov ljudi²¹, pred nemškim napadom l. 1941 je bilo v Sovjetski zvezi v taboriščih 3,3 milijona zapornikov, ki so opravljali suženjsko delo.²²

A gulagi niso bili izum Stalina, nastali so že avgusta 1918 na zahtevo Lenina, ki je po protiboljševistični vstaji v mestu Penza svoje komisarje pozval, da naj nezanesljive elemente zaprejo v koncentracijsko taborišče zunaj mesta²³. V eno najtežjih koncentracijskih taborišč na Soloveškem arhipelagu v Belem morju so prve politične zapornike poslali že leta 1923²⁴, torej še za časa Lenina.

Boljševistična revolucija je bila zasnovana kot pojem lomljenja kapitalistov, ki pa se je razširila prek konkretnih razrednih sovražnikov (kapitalistov) še na vse nasprotnike in kritike komunizma kot splošne razredne sovražnike. "Boljševiki so si prizadevali zatreti vsako intelektualno in politično nasprotovanje v kakršnikoli obliki, zato niso napadali le predstavnikov starega režima, temveč tudi druge socialiste: menjševike, anarhiste, socialistične revolucionarje."²⁵ Žrtev so postali tudi zavezniki boljševikov v oktobrski revoluciji, kot so bili eseri. Toda, tudi eseri so se zavzemali za revolucionarno gesto razdelitve zemlje kmetom. Zakaj so postali objekt preganjanja? – Ker se v svoji avtonomnosti niso podredili in zlili z boljševiki. Poleg pripadnikov kapitalističnega razreda so kot tarče lomljenja boljševiki vključili še vse tiste, ki so odstopali od uradne partijske linije.

²¹ Applebaum, 2014, 18.

²² Mazower, 2002, 129.

²³ Prav tam, 55.

²⁴ Prav tam, 69.

²⁵ Prav tam, 31.

Lomljenje drugačnosti kot temeljni princip

Veliki pesnik in pozneje Nobelov nagrajenec Josif Brodski ni bil kapitalist, končal ni niti osnovne šole, ta manko je eruditsko polnil celo življenje, ko je preživiljal popoldneve in večere v knjižnicah beroč knjige, študirajoč in učeč se drugih jezikov. Ko so ga leta 1964 zaprli, so ga na procesu obsodili na pet let gulaga in to ne zaradi poskusa restavracije kapitalizma ali rušenja komunizma, temveč kot družbenega parazita in ga poslali še na psihiatrično zdravljenje.

Vsebina lomljenja je bila lahko karkoli in to lomljenje je bilo temeljni atribut komunizma. Ki se je kazal izhodiščno v prepovedi svobode govora. Februarska revolucija je prinesla dve veliki svobosčini: ukinitve smrtne kazni in cenzure. In Lenin je po oktobrski revoluciji takoj na novo vpeljal cenzuro in smrtno kazen.

Zakaj je za komunizem tako pomembna cenzura? Ko ukinja, prepoveduje in onemogoča javno polemiko, ukinja kritiko, ki bi presojala bit in vrednost komunizma. Vpeljuje en sam pogled na politiko in stvarnost – pogled vladajoče nomenklature in onemogoča spontano človeško vrednotenje in presojanje. Če je Lenin napovedoval, da bo revolucija končana, ko bo kapitalistični razred zlomljen, je potem praksa sovjetskega komunističnega režima pokazala, da je to sistem, ki deluje le tako, da permanentno lomi svoje nasprotnike. In kot taka je oktobrski revolucija delovala vse do razpada sovjetskega režima, v obliki lomljenja nasprotnikov pa vsaj do leta 1993, ko je ruski predsednik Jelcin ukazal s tanki napasti Beli dom, stavbo parlamenta, v katerem se je nahajala parlamentarna večina tedanjega Vrhovnega sovjeta, ki je s sprejemanjem zakonov oponiral njegovim predsedniškim dekretom²⁶.

Sama vpeljava cenzure uperjene zoper politične misli in skupine politikov ter novinarjev, ki bi jih izrekli ter zapisovali, sicer ni

---

²⁶ Nežmah, 2007, 40–55.

novum, ki ga je prinesla oktobrska revolucija. Toda, kako obsežna in intenzivna je bila na področju umetnosti? Odgovor bomo iskali na primerih življenjepisov umetnikov, ki predstavljajo niz modusov razmerij med boljševistično oblastjo in umetniki.

Umetnik antiboljševik

Francoski semiolog in literarni zgodovinar Tzvetan Todorov je izpostavil štiri drže umetnikov do oktobrske revolucije.

V prvo je postavil odkrite kritike, ki že pred revolucijo niso pripadali boljševističnim krogom, po oktobru 1917 pa so oktobrski revoluciji nasprotovali tako, da so se od nje tudi fizično odmaknili s potjo v emigracijo. Komponista Rahmaninov in Prokofjev leta 1917, slikarja Kandinskega leta 1921 in Chagalla leta 1922 ter pisatelja Bunina, ki je zapustil Moskvo leta 1918. Njihov odnos do boljševizma je bil odklonilen in ker so ga hoteli še naprej prosto izražati, so v tej držbi lahko bivali le zunaj teritorijev, ki so bili pod oblastjo boljševističnega režima.

Kaj je povzročilo tako negativen odnos do revolucionarnih sprememb pri Ivanu Buninu, ki je spadal med največje ruske pisatelje že pred prvo svetovno vojno in bil izbran v rusko akademijo? Iz Moskve se je najprej umaknil v Odeso, leta 1920 mu je potem uspelo emigrirati v Francijo, leta 1933 pa je postal prvi ruski Nobelov nagradjenec. Svoje vtise o revoluciji je zapisoval v dnevnik, ki ga je izdal leta 1926 v Parizu pod naslovom *Prekleti dnevi*. V njih ga je šokirala odsotnost odpora do kolektivne norosti, ki jo je prinesel boljševizem, in zloraba besed, kjer velike besede služijo za zakrivanje realnosti. Pod gesli svoboda, enakost, bratstvo uvajajo najbolj nasilno politiko²⁷.

²⁷ "L'absence de résistance à cette folie collective le choque. En écrivain, il est particulièrement sensible à l'usage abusif des mots, les vocables grandiloquents servant surtout à dissimuler le réalité hideuse" (Todorov, 2017, 45).

Bunin je torej empirično doživel vladavino režima sovjetov, jo nekaj časa opazoval, kot pisatelj pisal intimni dnevnik, toda v novi Leninovi državi ni niti poskusil ničesar objaviti. Bil je namreč literat, ki pred revolucijo ni bil blizu boljševikom.

Umetnik boljševik: Gorki in apriorna svoboda kritike

Drugo držo umetnikov predstavlja umetnik – boljševik, ki pa se počuti tako svobodnega, da javno izraža svoje misli in kritike na račun revolucije. V to skupino spada predvsem Maksim Gorki. Pisatelj, ki se je družil z Levom Tolstojem in Antonom Čehovom, avtor priljubljenih tem s socialno tematiko, je bil javni nasprotnik carskega absolutizma in tako je po neuspeli revoluciji l. 1905 emigriral, se v emigraciji zblížal z Leninom, po vrnitvi v Rusijo 1912 pa je bil prva ikona boljševistične literature. A Gorki je že dan po oktobrski revoluciji objavil članek, v katerem je izpostavil, da Lenin in tovariši dopuščajo vsemogoče zločine, samovoljne aretacije, da je pravo zamenjal linč²⁸. Kot stari Leninov tovariš mu je pisal pisma, v katerih nasprotuje nasilju. Lenin bi rad uporabil Gorkega za svojo propagando, a ko mu ni uspelo, ga je prijateljsko prepričal, naj raje odide nazaj v Italijo²⁹.

In Gorki res emigrira leta 1921. Iz emigracije mu še naprej piše ostra pisma: “Že od začetka čistk protestiram, zakaj iztrebljenje inteligence je v deželi nepismenih norost in zločin”³⁰.

---

²⁸ “Lénine et ses frères d'armes permettent tous les crimes possibles ... ce sont des carnages, des destructions, des arrestations arbitraires, des crimes honteux, incensés et sanglants ... La justice est remplacée par des lynchages” (Todorov, 2017, 50).

²⁹ “Gorki adresse de nombreuses lettres amicales à Lénine ... il plaide la cause d'autres membres d'intelligentsia, qu'on empêche de voyager à l'étranger ... il défend la liberté de publication et d'expression. Lénine est exaspéré par ces conseils et convainc l'écrivain de retourner en Italie” (Todorov, 2017, 53).

³⁰ Todorov, prav tam, 54.

Primer Gorkega, ki se je konec dvajsetih na povabilo Stalina vrnil v SZ, je bil edinstven. Lahko je prosto izražal svoje poglede, ne da bi bil deležen sankcij režima. Ta ga je, namesto da bi se boril z njim, uporabil kot literarni simbol svoje oblasti. Kako mu je uspelo, da je utišal pisateljevega kritičnega duha? Tako, da mu je zastrl pogled na realnost, ki mu jo je prikazoval v tradiciji Potemkinovih vasi. Leta 1936 so na primer samo zanj izdajali posebej prirejene izvode časopisov; ohranjena je posebna številka Pravde, v kateri so izpustili nekaj člankov in "mu realnost prikazovali lepšo"³¹. Strukturno gledano pa spada med literate, ki so sprejemali revolucijo kot odpravo starega carističnega režima, a obenem izhajajoč iz načel svobode govora ostro kritizirali tudi konkretno politiko boljševističnega vrha. A ta modus tolerance je v veliki meri veljal le za Gorkega.

Umetnik boljševik: svobodna boljševistična ideja pripelje v molk in smrt

Tretja drža umetnika je boljševik, ki ostane navdušenec tudi po revoluciji, ki novega režima nikoli ne kritizira, toda ohrani popolno svobodo ustvarjanja. Primer je Izak Babelj, tudi že predrevolucionarni pisatelj, ki je bil med državljansko vojno novinarski poročevalec ter potem osebni prijatelj Jagode in Ježova, sekretarjev zloglasne NKVD. Navduševal se je nad boljševizmom, tudi nad njegovo krutostjo, zakaj sprejemal je idejo, da je treba uničiti stari svet in zgraditi novega, boljšega. Leta 1926 je izdal roman Rdeča konjenica³², ki je bil velika uspešnica. V njem prosto popisuje akcije Rdeče armade, kot so požiganje, klanje nasprotnikov, blasfemija in

³¹ "GlavLit dobi naročilo, naj pripravi posebne izdaje časopisa Pravda, izvode, ki so namenjene izključno Gorkemu in iz katerih je treba odstraniti razburljive novice" (Westerman, 2010, 172).

³² Slovenski prevod Rdeče konjenice je iz leta 1957, nastal je sočasno, ko so pod Hruščovom v Sovjetski zvezi spet začeli ponatiskovati Bablja.

posilstva rdečearmejcev. Rdeča armada je pri njem slikana kot banda kriminalcev, morilcev in posiljevalcev. Toda iz tega ne izpelje kritike nasilja, temveč kot realistični prikaz izvedbe revolucije, ki jo kot tako podpira. Voditelje, ki jo izvajajo, ocenjuje kot svetnike³³.

Konec dvajsetih, ko pod Stalinom začno radikalno omejevati svobodo govora tudi pri boljševističnih umetnikih in jo podvržejo doktrini socrealizma, njegovih del ne izdajajo več. Ne sme objavljati, a lahko še naprej prosto piše³⁴. Kot boljševik ostaja zvest idealom oktobrske revolucije, pristaš iskrenosti pisanja, ki ga ne morejo omejevati nobeni dekreti³⁵.

Babelj je primer boljševističnega pisatelja, ki je sicer zvest pristaš revolucije, toda v sebi ostaja dosledno avtonomni avtor, ki se ne podredi zunanjim ukazom. Ko v Sovjetski zvezi začno izdajati zgolj literaturo, ki je na liniji partije, se ne prilagodi pravilom, temveč se dosledno zapre v molk. Lik molčečega pisatelj, ki z govori nastopa le na kongresih književnikov, mu uspe ohraniti slabo desetletje, dokler njegovih zaščitnikov Jagode in Ježova ne odstavijo in obsodijo na stalinističnih procesih. Leta 1939 pride tako tudi sam na vrsto za aretacijo in ko ga obsodijo na smrt, ustvari zadnje umetniško delo. Stari revolucionar in navdušenec nad tajno policijo piše policijskemu ministru Beriji, da mu odloži smrtno kazen za toliko časa, da postori še nekaj stvari, da dokončna knjigo o kolektivizaciji, življenjepis Gorkega in avtobiografijo³⁶. Seveda so ga takoj ustrelili,

---

³³ "Ces individus qui doivent décider du destin des gens ordinaires le fascinent, se sont simplement des saints"(Todorov, 2017, 120).

³⁴ "Babel n'était pas empêché d'écrire mais de publier" (Todorov, 2017, 123).

³⁵ "Il faut se montrer envers soi-même d'une honnêteté qui ne soit limitée par rien" (Todorov, 2017, 123).

³⁶ "Dans une dernière lettre écrite en prison et adressée au nouveau commissaire de l'Intérieur, Beria, il lui demande ... qu'on lui laisse le temps de mener à leur bonne fin les projets interrompus par l'arrestation: un livre

vendar je njegovo pismo Beriji v črnem sarkazmu umetnina sama po sebi. Umetnik – boljševik, ki celo v smrti ostane zvesti politični boljševik, toda njegov umetniški credo se nikoli ne podredi političnim smernicam in se zato raje predaja literarnemu molku.

Zakaj so potem tako molčečega vseeno zaprli in usmrtili na montiranem procesu? Bil je preprosto prevelik, saj je že s tem, ko je molčal, govoril. Ker ni objavljajal svojih del, je bilo to sporočilo javnosti in svetu, da se z oblastjo ne strinja, torej oblika sabotaže.³⁷

Umetnik boljševik: avtonomija umetnosti pripelje v umetniško smrt

Četrta drža je bil umetnik – boljševik, ki kot sopotnik revolucije ustvarja novi svet, a ga režim zaradi avtonomnega pogleda izključi iz sistema. Primer je slikar Kazimir Maljevič, ki je doživel slavo s suprematizmom že pred revolucijo. To, ker je počela oktobrska revolucija, ko je sistematično uničevala vse konture starega reda, je Maljevič počel v slikarstvu. Umetnik je kot profesionalni revolucionar demiurg, uničuje staro, da bi na njegovo mesto postavil novo³⁸. Takoj po revoluciji so ga izvolili kot deputata sovjetskih oboroženih sil v Moskvi³⁹. Kot umetnik je bil dosleden samemu sebi: ko je narisal beli kvadrat na belem polju, ni mogel več naprej. Ni bilo več kaj slikati. Odselil se je v Vitebsk in odšel na akademijo, kjer je vodil projekte, ko so delavci prebarvali tovarne, dal pobeliti rdeče opeke na cestah v bele, na katere so potem narisali še zelene kroge. Konec

---

sur la collectivisation, un autre sur Gorki, et un roman autobiographique” (Todorov, 2017, 124).

³⁷ “Dans les conditions sovitiques, cela a pu être considéré comme une sabotage et un refus d'écrire” (Todorov, 2017, 122).

³⁸ “L'artiste comme le révolutionnaire professionnel sont des démiurges, ils détruisent l'ancien pour mettre à sa place du neuf” (Todorov, 2017, 191).

³⁹ Todorov (2017, 185).

dvajsetih so ga odpustili kot profesorja in padel je dobessedno v pomanjkanje. Pristaš osvoboditve umetnosti od ideologije je nasprotnoval umetnosti kot ilustraciji, kot reprezentaciji, in s tem uporabi umetnosti kot sredstva ideološke propagande⁴⁰.

Ko so ga odpustili kot profesorja umetnosti in je živel v pomanjkanju, je sklenil, da se vrne k slikarstvu, ki ga je opustil že pred desetletjem. A kako naj nadaljuje s slikanjem, potem ko je s suprematizmom desegel vse in nič, ko je naslikal kompozicijo Belo na belem? Prišel je na ingeniozno idejo in v letih 1928/1929 naslikal kakih 40 slik, ki jih je antedatiral v leta med 1905 in 1915⁴¹. Tako je rešil svojo slikarsko poetiko pred nekonsistentnostjo, obenem pa je skozi "stare podobe" lahko spregovoril o travmatični realnosti sovjetske kolektivizacije, kot da pripoveduje o carski dobi. Pretanjeni kritik tako na slikah prikazuje kmete brez rok, ki stojijo kot pred strelskim vodom, glave brez obrazov, ki aludirajo na ukrajinski gladomor in izražajo depersonalizacijo ter izgubo individualnosti pod Stalinom⁴².

A z novo umetnostjo si materialno ni opomogel, često je bil lačen, njegove razstave so spremljali sovražni komentarji o slepi ulici buržoazne umetnosti⁴³. Zasebnih kupcev ni bilo, državne ga-

---

⁴⁰ "Aujourd'hui, de nouveau, on considère l'art comme un serviteur, un valet, une femme de chambre bien propre, on l'art comme ce qui accompagne l'état et ses saints héros idéologiques, leur donnant une belle figure" (Todorov, 2017, 238).

⁴¹ "En deux ans, 1928 et 1929, il peint une bonne quarantaine de tableaux pour lesquels il s'inspire des dessins des années 1905-1915 ou de ses souvenirs des tableaux dont il ne dispose plus, et il les antedate, comme s'ils avaient été peints une vingtaine d'années plus tôt" (Todorov, 2017, 276).

⁴² "Ces tableaux sont peints au moment où *la paysannerie ukrainienne est emprisonnée, déportée, fusillée ou affamée à mort*" (Todorov, 2017, 287).

⁴³ "Ses oeuvres sont accompagnées des commentaires hostiles puisqu'elles sont censées illustrer "l'impasse de l'art bourgeois. Ses revenus sont faibles, il s'est souvent affamé." (Todorov, 2017, 279).

lerije niso hotele odkupovati slik, ker Maljevičeva poetika ni sledila kurzom sočrealizma.

Revolucija je torej po fizičnem lomljenju kapitalistov, lomila tudi svoje sopotnike umetnike, ki so hoteli ustvarjati avtonomno, ko niso bili le izvrševalci direktiv v kulturi. Revolucionarji tako niso izvedli revolucije le na ravni države in gospodarstva, temveč tudi na ravni reprezentacije realnosti. Realnost ni bila več splošno dostopna, temveč jo je določal partijski vrh oziroma nomenklatura. Kaj je slika Sovjetske zveze, je določila komunistična propaganda.

In sedaj pridemo do naslova tega prispevka, ki ga je ubesedil ruski pesnik in esejist:

“Poskušajte razumeti, da se naša država že sedemnajst let nahaja v stanju, v katerem je izključena vsakršna možnost svobode govora. Mi, ruski pisatelji, spominjamo na prostitutke, edina razlika je, da one prodajajo svoja telesa, mi pa svoje duše. Še huje, za naše poteze odgovarjajo tudi naše družine in naši bližnji. Vi pri vas organizirate različne komiteje za pomoč žrtvam fašizma, organizirate kongres proti vojni, ustvarjate nove biblioteke s knjigami, ki jih je dal požgati Hitler, vse to je dobro. Ampak zakaj ne doživimo vaših aktivnosti v pomoč žrtvam našega sovjetskega fašizma, ki so veliko številnejše kot vse preostale žrtve na svetu po koncu svetovne vojne.”⁴⁴

⁴⁴ “Vous devez comprendre que, depuis dix-sept ans déjà, notre pays se trouve dans un état qui exclut absolument toute possibilité de libre expression. Nous, les écrivains russe, ressemblons aux prostituées d'une maison de passe, la seule différence étant qu'elles vendent leur corps, alors que nous, notre âme; pour elles, aucune issue en dehors de la mort de faim n'existe, pour nous non plus ... Pire, nos familles et nos proches sont tenus pour responsables de notre conduit. Vous organisez chez vous divers comité pour secourir les victimes du fascisme, vous organisez des congrès contre la guerre, vous montez des bibliothèques pour les livres brûlé par Hitler - tout cela est bien. Mais pourquoi ne voyons-nous pas votre activité pour sauver les victimes de notre fascisme soviétique?” (Todorov, 1017, 104).

Pismo, ki ga je poslal Osip Mandelštam skupini tujih pisateljev, ki je prišla na prvi kongres sovjetskih pisateljev leta 1934. Leta 1938 je umrl v sibirskem gulagu.

Bibliografija

- APPLEBAUM, A. (2014): *Gulag: zgodovina sovjetskih taborišč*. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- BABELJ, I. (1957): *Rdeča konjenica*, Ljubljana, Cankarjeva založba.
- BRITOVŠEK, M. (1980): *Carizem, revolucija, stalinizem*, Ljubljana, Cankarjeva založba.
- COURTOIS, S. et al., (1999): *Črna knjiga komunizma*, Ljubljana, Mladinska knjiga.
- FIGES, O. (2013): *Tragedija ljudstva. Ruska revolucija 1891-1924*, Ljubljana, Modrijan.
- FURET, F. (1998): *Minule iluzije*. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- LENIN, V. (2017): *Država in revolucija in drugi spisi iz leta 1917*, Ljubljana, Studia humanitatis.
- MAZOWER, M. (2002): *Temna celina*, Ljubljana, Mladinska knjiga.
- MILNER, J.-C. (2016): *Relire la Révolution*, Pariz, Verdier.
- NEŽMAH, B. (2007): *Jelcinova Rusija*, Ljubljana, UMco.
- PIPES, R. (2011): *Kratka zgodovina ruske revolucije*, Ljubljana, Študentska založba.
- TODOROV, T. (2017): *Le Triomphe de l'artiste*, Pariz, Flammarion.
- WESTERMAN, F. (2010): *Inženirji duše*, Ljubljana, Študentska založba.

DEAN KOMEL¹

Revolucija med ideologijo, zgodovino in filozofijo – svetovni imperializem

Izveček: V prispevku obravnavamo problem oktobrske revolucije in revolucije na splošno v njegovem zgodovinskem, ideološkem in filozofskem horizontu. Enotnost vseh treh horizontov in njihovo vzajemno prežemanje se pokaže ob vprašanju, kako se dogodek oktobrske revolucije pravzaprav vpisuje v zgodovino 20. stoletja, ob upoštevanju, da je to zgodovino v veliki meri tudi sama napisala. Revolucija ni znotrajzgodovinski dogodek, marveč tak, ki predpostavlja preobrazbo zgodovine same. Tako se nam nujno postavi vprašanje o tem, kar omogoča sebe-preobražajočo zgodovino. To ni kaka nadnaravna sila, pač pa subjektiviteta družbe, ki zgodovino vnaprej razume kot prostor lastne ekspanzije in participacije na oblasti. V kontekstu take zgodovine kot sebe vzpostavljajoče družbene moči se tudi komunizem v zadnji konsekvenci izkaže za tisto, proti čemur se domnevno bori: svetovni imperializem.

To tezo opiramo na razpravo Ivana Urbančiča iz leta 1971 *“Leninova filozofija” ali imperializem* ter na nekatera novejša razpravljanja o problemu revolucije danes, ki jih podajamo v zadnjem delu članka. Imperialni ekspanzionizem družbe kot subjektivitete je nezaustavljiv, kar nas mora zaustaviti pri vprašanju, kako je potemtakem z upanjem v smisel človeškosti. Si kdo še upa nuditi odpor, morda sprožiti revolucijo?

¹ Dean Komel, red. prof. za sodobno filozofijo in filozofijo kulture v Ljubljani, znanstveni svetnik za Inštitutu Nove revije, e. naslov: Dean.Komel@ff.uni-lj.si.

Ključne besede: revolucija, Veliki oktober, družba, komunizem, kapitalizem, imperializem, Ivan Urbančič

UDK: 94: 323.272(47)"1917"

Revolution between Ideology, History and Philosophy: *World Imperialism*

Abstract: The paper addresses the problem of the October Revolution and revolution as such in its historical, ideological and philosophical aspects. The unity of all three aspects and their mutual permeation is reflected in the question how the event of the October Revolution is inscribed into the history of the 20th century, considering that the latter was largely written by this event itself.

Being more than just an intra-historical event, revolution presupposes the transformation of history. Thus one needs to ask: What enables a self-transforming history? There is no supernatural force involved: it is rather that the subjectivity of society perceives history and the whole world as space for its own expansion and participation in power. In the context of world history as a self-establishing social power, even communism finally proves to be what it allegedly fights against: world imperialism.

The thesis is based on Ivo Urbančič's essay from 1971, *'Lenin's philosophy' or Imperialism*, and on recent discussions about the possibility of revolution today, which is mentioned in the last part of the article. The rampant imperial expansionism of society as subjectivity must give us pause with the question how there can persist a hope in the meaningfulness of humanity. Does anyone dare to offer resistance, perhaps to launch a revolution?

Key words: revolution, the Great October, society, communism, capitalism, imperialism, Ivan Urbančič

Veliki oktober kot dogodek

V pričujočem zapisu se ne posvečamo opisu in razlagi dogodkov, ki so se leta 1917 zvrstili v Rusiji ter sprožili vrsto nadaljnjih zgodovinskih dogajanj, niti ne želimo obeležiti prelomnega dogodka, ki je ostal zapisan v zgodovini 20. stoletja kot *Veliki oktober*. Skušamo se približati tistemu, na podlagi česar je ta dogodek sam obeležil zgodovino 20. stoletja in ga stoletje pozneje še vedno svetovno obeležujemo.² Ali ga obravnavamo v širšem razumevanjskem kontekstu “Ruske revolucije”, kar je z vidika zgodovinopisno-interpretativnega vidika očitno nujno, kakor se prav tako zdi nujno upoštevati zgodovinski kontekst *Prve svetovne vojne* in proto-zgodovinski okvir kolonializma, ali pa mu nadevamo še druga imena kot “Rdeči oktober”, “Oktobrska vstaja”, “Oktobrska socialistična revolucija”, “Boljševiška revolucija”, vse to ne menja *bistvenega* na zadevi sami, ki nas verjetno ne prizadeva zgolj v tistem, kar je prešlo, marveč še bolj v pogledu našega prizadevanja za to, *kar lahko še pride*.³ Smiselni sklop “kar-ima-še-za-priti” vse naše vedenje odene v tančico ne-vedenja, ki ga današnji – domnevno znanstveniški –okus, zavzet s kopičenjem znanja in poznavanja, le s težavo pripoznava, kaj šele, da bi mu pritrnil. Dosledna razgrnitev takega fenomena, kot je “Veliki oktober”, ki sam po sebi razodeva neko presežno fenomenalnost, seveda zahteva razprostrtje vseh relevantnih okoliščin, ki so prispevale, da je do njega prišlo, kakor tudi k vsemu tistemu, kar je iz njega izšlo. Vse to je bilo večinoma že opravljeno in bibliografija relevantnih del je nadvse dolga, lahko bi oblikovali poseben seznam kot dodatek k temu zapisu. Vse po vrsti izrecno ali neizrecno kažejo na to, da to “prihajanje do” ni nič

² Članek je nastal v okviru projekta “Kontemporalnost razumevanjskega konteksta ter izražanje osebne in družbene svobode” P6-0341 (ARRS)

³ Prim. Agamben, 1990.

interpretativno samoumevnega.⁴ V smislu hermenevtičnega kroga, ki je zadolžen zgodovinskemu razprostiranju, kakor tudi prostranosti zgodovinskega obzorja, zaznavanje takega “prihajanje do” terja, da nekako tudi sami “pridemo naokrog”, kar ne pomeni le določene interpretativne zvižanosti, s pomočjo katere se zrinemo za hrbet zgodovini. Treba si je “priti na čisto”, še več, treba je razgrniti čistino današnjega zadevnega stanja, predvsem pa odgovoriti glede njegovega zagrinjanja in zastiranja ... Tako se neko “razčiščenje in razjasnjenje” vnaprej sooča s tistim, kar se na *čistini sveta* odvija in hkrati zavija v temo kot *zgodovinski čas* sam. Tega zgodovinskega časa, ki sicer lahko vse spravi na plano – kot *doba*, *vek*, a hkrati tudi zakrije *celoto*, ni mogoče izvleči iz objema spomina in pozabe, marveč zgolj *človeško prenesti*. Prenesti tu pove: *prestati ga ter predati naprej*. Tako nam generacijo za generacijo vselej *vlada svet* kot *bivajoče v celoti*, ki nam v svojem razodevanju kot tako vendar ostaja skrito in krije samega sebe. (S)krito razkrijujoče se vladanje sveta, ki ga prestajamo in si ga predajamo ter sporočamo, je morda silnejše od narave, ali pa prav *ta sama skrivna sila narave*. A, kakor poje Sofoklova pesnitev vseh pesnitev, vendar “veliko silnega, a nič silnejšega od človeka ne biva”. Ta *silnost* pomeni, da je človek kot bitje, ki je za-voljo-sebe-samega, bistveno *na-silno* v posebnem smislu, in sicer ne po kaki sebi-lastni “človeški nravi”, marveč v svojstvu *tudi njega samega osvajajoče in zasva-*

---

⁴ Napotovanje na obširno znanstveno literaturo in stanje raziskav o oktobrski revoluciji nam v tem pogledu samo po sebi ne bi kaj dosti koristilo. Naj pa zaradi primerjave s prireditvami, slovesnostmi in objavami v Sloveniji leta 2017 uvodoma omenim *Zbornik razprav in obravnav znanstvenega posvetovanja ob 50. obletnici oktobrske revolucije in ob 30. obletnici ustanovnega kongresa komunistične partije Slovenije*, ki je izšel pod naslovom “*Oktobrska revolucija in Slovenci. Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji v teoriji in politiki KPJ -- KPS v Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja VII/1-2* (1967).

jajoče zgodovine, ki izkazuje *človeško in nadčloveško moč za prevlado nad naravo in svetom*. Prav v kontekstu slednje zdvojenosti narave in sveta, narave in zgodovine, narave in kulture, narave in zakona, *physis* in *nomos*, je treba povprašati, ali taka izzvanost, ki rabi človeka kot svojega izvedenca (*technites*) in uporabnega izvajalca, s tem tudi že porabi vso *človeškost* človeka, torej izčrpa njegovo *bistvenost*, ali pa je tu na delu neko na-silje, ki se izvaja tudi in še zlasti nad človeškostjo samo ter njeno bistveno pozvanostjo, poklicanostjo, *vestjo*, ki je vendar nekaj drugega od izvedenstva? V tem pogledu in zvanju ostaja odprto, kaj poziva in morda neodklonljivo zavaja človeka, da *je človek*? Malce bolj hudobna pomisel bi bila, da je prav to *zavajanje* ključno, da ponuja celo ključ do zgodovine, v kateri in s katero človek *postaja* človek. Prvotna zavedenost bi bila potem takem speta s samo “vstajo človeka”, ki iz Človeka naredi vladavino Ljudstva, *Demokracijo*, krasni novi svet, ki pa ni absoluten, marveč zgolj relativen garant za to, da *smo ljudje*, ne pa zgolj kaka horda, *razpeta med herojstvom in hlapčevstvom usojenega in prisojenega*. Pravzaprav tu vstopa v igro bolj *relacija, odnosnost*, kot pa relativnost. Ljudje smo svet, a le kolikor je vsak izmed nas človek, med svetom in človekom pa nujno zija prepad, ki sproža *zgodovinsko nujo in zaprepadenost*.

Zgodovina in revolucija

Vprašanje, ki se je ozirajoč se na zgodovino že tisočkrat ponovilo: kako je do tega prišlo, da je ljudstvo tako nasedlo, kako le se pusti tako zlahka zavesti? Je razlog za to v ljudstvu ali človeku? Morda v samem dogajanju zgodovine, morda v samem načinu, kako svet je? Se tu morda kaže *zgodovinska nuja nadvlade nad tem, kar človeku že vnaprej vlada in se godi kot svet*? Da je zgodovinsko brez odločitve? Prometejeva beseda (Mar je bil upornik Prometej revolucionar, kakor se ga prikazuje, ali pa njegov revolt zaznamuje ek-

sistencialni vidik, ki ga je znova skušal spraviti na dan Albert Camus, namreč, da je eksistenca po sebi in za sebe uporna zaradi (raz)spornosti v biti sami?), da je *techne* mnogo šibkejša od *ananke*⁵, je že zdavnaj in hote pozabljena in odrinjena iz naše vednosti, o čemer nemara "priča" tudi oznaka "historični materializem" kot metodološko določilo revolviranja zgodovine po zgodovini sami, v skladu s katero zgodovina odpravi zgodovino.

V tem kritičnem pogledu je *revolucija močnejša od evolucije*, kolikor je v njeni volji do volje, da premaga tudi samo moč, in sicer *iz in za-voljo prisile oblasti*. Ta *prisila oblasti* je zato ključna "struktura", s katero je treba računati v zvezi z "Oktobrsko revolucijo", saj ji daje pečat in veličino, pa tudi preračunljivost. Prisila je nekaj drugega od gole sile in nasilja, izraža neko nujnost in nujo, a v njej tiči tudi nagib, ki v svoji samodejnosti in lastnem samozagonu vključuje tudi pogoj možnosti svobode. Vse to je povezano z oblastjo, ki ravno na podlagi oziroma v podložništvu pred skrito oblastno prisilo ni zgolj gola moč, saj sozajema njeno osvojitve; oblasti se ne zgolj polastimo, marveč se nas lahko tudi polasti in je v tem smislu nadmočna. Oblasti ni nikoli dovolj moči, po drugi strani oblast nikdar ne zadovolji moči, če v njej vlada neskončno poželenje. Zadovoljitev je nepogojena, užitek pa brezpogojen. Oboje skupaj ne izčrpa smisla, da je človek sam sebi kot *bitje, ki mu je biti, nezadosten, biva brez zadoščenja* in si mora zavoljo tega šele bistveno izboriti svoje *dostojanstvo*, da ne postane maščevalni sebinezadostnež, ki ne le da "ne more najti nobenega zadovoljstva", kot se glasi naslov prebojne pesmi pro?- post?-revolucionarnega '68 (nova obletnica!), pač pa mu bistveno *nikoli ni dovolj in nikdar zadosti*.

Izbor pa tu pomeni kroženje v okoliščinah, ring življenja in smrti, ki traja na veke vekov. Potem pride revolucija, ki ima raje

---

⁵ Prim. Ajshil, *Vklenjeni Prometej*, 1982, 514.

zgodovino kot večnost, a samo zato, da v pravem trenutku opravi z njo in jo *odpravi*. Odprava zgodovine terja pripravo *ideologije*, ki v zagotavljanju svoje *pravosti* prekaša sleherni svetovnozgodovinski nazor in nanj oprto politično prepričanje. Zato se raje kot z njim spopada s “konkurenčnim” religioznim prepričanjem, ki ga načeloma ne moremo vzeti -- tem bolj ga pa lahko vsilimo -- kot pravo ali nepravo, čeprav je pravda okrog tega bila, kakor vemo, precej huda in je dodobra opredelila potek Zgodovine (z velikim Z običajno menimo tu Zahod, ki pa je že zdavnaj presegel svoje meje in omejitve ne samo v smeri V, pač pa tudi S in J). Ne gre za to, da eno religiozno vero, zamenja druga, ideološka; ideologija ne veruje v *nič*, se pravi *niti v nič*, zaverovana je sama vase in razen tega nič, kar pomeni, da nikoli ne pride do ničā. S tem se postavlja pod vprašaj njena odprava zgodovinskosti. Kaj pa vsi ideali, idoli, idejnosti? So zgolj za-voljo in po volji ideologije same. Ideologija ne potrebuje opiranja na drugo, tako kot ga potrebuje vera, tudi ni treba, da si sama sebi zadostuje ali izkazuje kakršnokoli človeško dostojanstvo. Utrjevanje človeškega je zunaj prizadevanja, da bi bil človek bolj človeški, onkraj humanizma, kolikor gre za *bolj in bolje* od človeškega. A kje potem sploh smo? Če človek ni več merilo, če je odpravljeno njegovo merjenje z božjim ...

Gotovo v neki utrdi, ki se utrjuje in utrjuje. Kafkov Brlog.

Revolucija in družba

Veznik “med” v naslovu prispevka lahko razumemo kot naznako doslej nakazanih *ideoloških, zgodovinskih in filozofskih potez* “revolucije”, ki naj jih upoštevamo ob interpretaciji tega fenomena, nadalje pa lahko pomeni – ravno, če ga fenomensko zajamemo kot dogodek – smiselno *razsežje revolucije ponuja v trojstvenem dosegu ideologije, zgodovine in filozofije*, ki ga je v njegovi fenomenskosti in dogodkovnosti, možno zajeti samo na podlagi te trojnosti, ne da

bi element zvajali na drugega, ne nazadnje je za revolucijo vsaj toliko kot element ključen njen moment. Kolikor se revolucija, kot je oktobrska, dviguje proti kapitalističnemu redu, bi nemara bilo potrebno dodati “ekonomski”, pa tudi “geopolitični” in še kak drug *dejavnik*, ki pa vendar ne pojasni samega *delovanja*, ki se tu sproži, ter tega, kar je v njem *na delu* kot njegova *dejanskost*, če ta v sebi vključuje *možnost* revolucije, prevrata. Gre pa za *družbeno* dejanskost, ki zadeva *delovanje družbe*. A kako bi družba delovala, morda tako da vse v njej funkcionira? V tem primeru je družba obrat, ki ne le obratuje, marveč se tudi obrača, preobrne na način prevrata, revolucije, kar predpostavlja ne le drugačen, marveč tudi drugi svet, ki naj ga zaseda družba. Kako je s tem zasedanjem sveta, ko gre za njegovo spremembo, prevrat, revolucijo?

Pokazalno je sicer, da ne govorimo le o družbenih, pač pa tudi o znanstvenih in tehnoloških revolucijah, o industrijskih, ekonomskih, umetniških revolucijah, revolucionarni niso le dogodki, pač pa tudi odkritja, izumi in stvaritve. A tudi slednji prejmejo svoj revolucionarni pomen na podlagi lastnega prispevka k družbenim spremembam, ob čemer niti ni nujno, da “pridemo na boljše”, vsekakor pa je pomembno neko zagotovilo napredka in razvoja, s katerim *družba kot taka vse bolj in bolj postaja gotova same sebe -- ne le kot kakega skupka naključno zbranih subjektov, pač pa kot subjektiviteta*. Z “družbo” in njenimi “spremembami” torej ne moremo predpostavljati kar katerakoli “družbena dogajanja”, marveč se nam tu nakazuje *obrat* v smislu *obratovanja*, “*mašinerije*”, ki zadeva *in obrača obstoječe v celoti, vključno z njeno prevratno možnostjo*. *Družba kot izpostava subjektivitete nujno postaja totalna*, ali se iz te totalnosti razvije tudi tisto, kar označujemo kot totalitarizem, ali pa vendar za silo ohranjamo neke “demokratske standarde”, samega uveljavljanja družbe kot totalnosti obračanja in obratovanja v njenem jedru *ne zadeva*, kaj šele *prizadeva*, saj in če je *totalizacija edina “substanca” take subjektivitete čez vse*.

Tudi “Velikega oktobra” po načinu njegovega družbenega pojavljanja in javljanja, ki kot tak pritiče “javnosti”, ni mogoče zajeti v kontekstu “družbenih sprememb”, ali ga kot revolucionarni dogodek z najširšim možnim vplivom na družbene procese v 20. stoletju skrčiti na reformni poskus za izboljšanje družbenih razmer ter od tod ocenjevati njegovo uspešnost ali neuspešnost. Tako tudi ne izraža le upora, porojenega iz odpora do družbene situacije, pa tudi ne protidružbenega izpada, ki vodi v splošni propad in obči nered; “vstaja ljudstva” proti obstoječemu redu leta 1917 *se ne dvigne zgolj iz podrejenosti proletarskega razreda, marveč povzdigne iz nadrejenosti postavitve novega oblastnega reda v celoti, totalu*. Če že gre za kak “družbeni eksperiment”, se ta ne dogodi zgolj s sproženjem in z izpeljavo družbenih sprememb, marveč kot *prevrat* vseh družbenih razmerij in razmer, torej kot totalna sprememba družbe v imenu te družbe same z namenom njenega izboljšanja in poboljšanja, novosti, ki “stari” družbeni obrat “razkrije” kot navaden razvrat. Tega ne pravimo zato, da bi Velikemu oktobru pripisali še bolj vzvišen pomen, kot ga je že sicer deležen, ali pa po drugi strani prikrijemo, da gre tu za prevrat, ki sam vodi v še hujši razvrat, marveč zato, da bi ob številnih pomenih, ki se pripisujejo temu dogodku, nekako zamejili njegov smisel, ki tiči v *totalizaciji družbe kot take*. Taka osmislitev pa ne steče tako lahko, kakor se sprva zdi, zlasti če podrobneje pomislimo, na čem pravzaprav visi sovisje med družbo in njeno revolucionarno spremembo, prevratom, če upoštevamo nakazano totalno realizacijo družbenega, torej *opolnomočenje družbe kot totalnega obrata, pogona, ki mobilizira vse in vsako* ter se izvršuje v skladu s tendenco humanizacije, da bi bil človek *bolj* človeški. Odkod pa sploh jamstvo, da bo svet boljši, če bo bolj človeški? Težava je seveda v besedici “bolj”, v “izboljšanju”, v “dobrobiti” sami in kot taki, ki naj ga postopki izboljševanja in poboljševanja zasledujejo kot lastni vzorec in vzor. Takemu zasledovanju

ideje in sledenje idealu, pravimo *ideologija*, čeravno je ideologija po svojih iz-sledkih, več od sledenja, namreč *iz-vedenost* in *pro-iz-vodnja*. “Ideologije” ne odpravimo že s kritičnim vpogledom, sploh pa ne z drugačno svetovno-nazorsko opredelitvijo – kakor se namreč poučimo prav iz nauka marksizma-leninizma, tudi kritika ideologije sama ni nič drugega kot zgolj in le ideologija. Za “logiko” ideologije je ključno, da kot taka vključuje *dialektiko prevrata*, ki kot taka presega filozofsko kritiko, saj v duhu Marxove 11. teze o Feuerbachu, omogoča spremembo sveta, vračuna možnost, da ga pro-iz-vede, iz-dela in pre-dela, za razliko od njegove zgolj interpretacije, ki je v dometu filozofske kritike – preko nje filozofija zapade v *krizo in nihilizem*, iz katerega se ne more več pobrati. Ideologija v sledenju ideji “boljšega” ve za svoj prevratni trenutek in je v tem smislu nujno prevratniška, ne v smislu družbene delinkvence ali odpadništva, marveč naj bi ravno nasprotno premagala družbeni razvrat, odpravila družbena nesorazmerja, tako da z družbe odpade vse, kar jo ne le v številnih pogledih kvari in zavira njeno izboljšanje. Dovolj zgovoren je tale velikooktobrski plakat:

Biti-vedno-boljši, ta poboljševalnica človeka in sveta, izraža stopnjevanje moči, moč kot stopnjevanje moči, permanentno izboljševanje, ki se s svojim “še bolj” postavlja onkraj dobrega in zla v neprekinjeni menjavi slabega starega za boljše novo. V tem pogledu se sicer zelo priljubljeno izpeljevanje izvora ideologije iz Platónovega idejnega nauka in ideje dobrega ne ravno izide: če zares hočemo moč, *ni nikoli do-volj dobro*, vedno je na-voljo boljše, *bodočnost kot “boljševizem”*.

Ideologija kot taka volja izboljšave in sama moč bodočnosti pomeni *tehnologijo - prisilo oblasti* v smislu *opolnomočenja* družbe. Da k taki tehnologiji subjektivitete spada tudi razmah tehnike oz. tehnoznanosti, je objektiviteta nujnost, ki se je najneposredneje izpričala v vojnah dvajsetega stoletja oziroma v spopadu med komunističnim in kapitalističnim blokom po koncu druge svetovne vojne ter v tistem, kar danes narekuje globalno tekmo velesil, ki je dodobra zabrisala ideološke meje. Tako kapitalizem kot komunizem, predvsem pa *imperializem*, ki ju bistveno zajema v njuni temeljni vzpostavitvi, stremi k nenehnemu izboljševanju in poboljševanju, tako da se nasprotujoči si smeri K : K tu ne srečujeta v meri, ampak v neizmernosti K/K prevlade nad vsem, kar je, in to s skrajno prisilo oblasti, ki ne dopušča nobenega srečevanja s človeškostjo, kolikor je vsa v posredovanju družbenosti, sredstvo nje kot *posrednika, medija*. Ni človek družbeno bitje, kolikor je človek, marveč je človek, ker je družben. Družba je čez vse, ljudje in človeškost lahko in *morajo izviseti*. Mediji kot organi in organizatorji družbenega nam o tem posredujejo neugodne statistike, ki pa medija družbe kot takega ne prizadenejo, ne bo “nobene revolucije”, saj je ta že na delu kot totalizacija družbe v celoti njenega obratovanja, obračanja naprej, se do sprevračanja v protislovja in nasprotja. Revolucija v totalni samo(re)reprodukciji družbenega zlahka postane modni dodatek.

Komunizem in kapitalizem

V vabilu na posvet *Nauki oktobra* (19. 10. 2017 v Ljubljani), posvečenem 100. obletnici začetka oktobrske revolucije in priložnostni izdaji Leninovega teoretskega spisa iz leta 1917, *Država in revolucija*, skupaj z drugimi ključnimi besedili, ki to knjižico povezujejo z oktobrsko revolucijo: “O nalogah proletariata v sedanji revoluciji” ter “Poročilom o miru” in “Poročilom o zemlji”, objavljenih jutro po napadu na Zimski dvorec”,⁶ lahko preberemo opredelitev, ki daje misliti:

“Izhodišče srečanja *Nauki oktobra* je, da po sto letih zgodovinski pomen oktobrske revolucije ni niti zbledel, niti ni (bil) enkrat za vselej dešifriran ali konzumiran. Nasprotno! Pomen oktobra je odprt. Še več: odprt bo tako dolgo, dokler se bo razvijal kapitalizem in z njim protislovja kapitalistične družbe. Zato se je treba o tem pogovarjati.”

Vabilo navajamo, ker izraža prepoznavno naravnost do revolucionarnih dogodkov izpred sto let, ki so bili odločilni za zgodovino 20. st. in so gotovo še danes, ne glede na to, kako k njej zgodovino-pisno ali nazorsko pristopamo; brez njih zgodovina ne bi bila *ta* zgodovina. Če pa se nam ponuja vprašanje njegove osmislitve, je razumevanje zgodovinskosti te zgodovine vendar določilno za to, da je do *takega* dogodka sploh prišlo in da v zgodovinskem poteku ni kar zginil v pozabo, marveč še kar naprej budi spomin in prebuja v nas vrednostne opredelitve, nas sili, da se postavimo na eno ali drugo stran, za ali proti. Nasprotja in protislovja, seveda ni vseeno, če jih opazujemo in vidimo v *K-Družbi* ali v *Družbi*”, a kot Združba K&K, ne lebdijo neznano kje, marveč se naseljujejo v nas same, v način, kako sprejemamo ali ne “lastno” človeškost, ki kot *polašče-*

---

⁶ Lenin, 2017.

valna lahko sproži – zlahka danes v Evropi! – neznanski strah pred “tujo človeškostjo”.

Ta *nasprotja in protislovja sveta ter zavesti o njem* ideologija sama po sebi ne more hkrati in obenem misliti že zato, ker bi se morala umakniti v misel, kar je sicer značilno za kontemplativno držo in zadržanost filozofije, ki pa ne pomeni ne samodržstva oblasti ne prisilnega pridržanja. Mora pa filozofija kot kontemplativna, tj. sočasna svoboda seči do najvišje nujnosti in je zato sama potisnjenega v neko nujno, stisko, ki naznanja drugačno zgodovinskost s karakterjem *epohalnosti*, tj. *zadržanosti* do “zgodovinske spremembe”, ki pa niti ne zgolj zavrača vladajočega obrata niti se ne zgolj odvrta od njegovega prevrata, marveč je pozorna do obzorja njegove *svetovnosti*, ki nam *zgodovinsko vlada*. Vprašanje, ali je *vladavina* edini način *izpričevanja zgodovinskosti skozi svetovnost*, je treba pustiti odprto. *Pušcanje odprtosti* je morda že znanilo prihodnjega. Filozofija si kot taka, zgodovinsko vzdržana, ne more kar podvreči sveta nasprotij in protislovij, zato se kaže vržena vanj in tudi zavržena od njega. Spričo te vrženosti, *Geworfenheit*, zasnutosti v svet, filozofija teži k interpretaciji, razumevanju sveta ne za ali proti njegovi spremembi zaradi njegove izboljšave, ki pa ni le dodana, marveč je zadržana v njem. Ta zadržanost ne taji gibanja oziroma ga taji v najvišji vzgibanosti mirujoče zadržanosti, taki *potajbi*, ki so ji Grki rekli *eironea*, po kateri je slovel Sokrat.

Nasprotja in protislovja izstopijo tudi, ko skušamo z “ironično distanco” gledati na oktobrsko revolucijo. A distanca sama ob tem – ironično – prihaja od dogodka samega, ne pa šele iz filozofiranja o njem. Sam zgodovinski potek ne izbira vrednosti, čeprav se zdi, da se godi ravno po takih izbirah; zgodovina je v svojem potekanju irelevantna, recimo, do začetka prve svetovne vojne in njenih večmilijon-skih žrtev, vrednost ji, slej ko prej, dajemo mi, ko recimo, vzkliknemo “nikoli več” ali pa “hočemo spet!” A kdo *mi*? To človeku, če sledimo Wilhelmu Diltheyu, vendar pove edino zgodovina. A kako mu pove?

V čem je njena izpovednost? Da ga postavi pred vprašanja samega sebe? Da ga spravi v iskanje resnice, da sproži njegovo ravnanje in delovanje, da ga podučí? Nemara slednje, če poduk razumemo v smislu tistega, kar nekako uči in izuči, sooči z neko navzočnostjo.

Eden od udeležencev omenjenega posveta ob stoletnici Oktobrske revolucije, sociolog Rudi Rizman, je v prispevku za časopis *Delo* z dne 4. 11. 2017 "Paradoks nepredvidljive preteklosti in predvidljive prihodnosti. O zgodovinskem pomenu oktobrske revolucije ob njeni stoti obletnici", takole orisal prej omenjena protislovja kapitalistične družbe:

"Eksponencialno povečevanje neenakosti in krivic po svetu ponovno postavlja na dnevni red vprašanja, povezana z redistribucijo nacionalnega in globalnega bogastva. Preseneča, da na te probleme danes opozarjajo in nudijo alternative nekdanji in sedanji ekonomisti Svetovne banke, npr. nobelovec Joseph Stiglitz in Branko Milanović, seveda pa tudi številni drugi (Thomas Piketty). Medtem si evropski politični mainstream zatiska oči pred nakopičenimi problemi in prihajajočo krizo ter istočasno hipokritsko opozarja na uničujoče učinke uporov, čeprav s tem predvsem sam ustvarja pogoje zanje.

Omenjena socialna in v bistvu tudi razredna vprašanja so povezana s problemi, kakršnih prejšnje stoletje ni poznalo: vzmimo grožnjo biološkega in nuklearnega Armageddona, ki grozita (decentnemu) preživetju človeštva. O tem, kaj čaka svet brez alternativ ter nasprotovanj in uporov, veliko pove knjiga Yuvala Noaha Hararija *Homo Deus: kratka zgodovina prihodnosti*. 'Na začetku 21. stoletja', kot piše avtor, 'vlak progressa počasi zapušča postajo, gre za zadnji vlak, ki odhaja s te postaje z imenom *Homo Sapiens*.'"⁷

---

⁷ Rizman, 2017.

S tem orisom svetovnih razmer, diktature nad njimi in možnostjo oz. nemožnostjo upora proti njim, se ni mogoče ne strinjati, saj bi sicer tajili resnico današnjega sveta ali zanikali pretežni del njegove resničnosti. A podmena je, da je ta svet danes zgrajen na laži in negativnosti, kar seveda sproži vprašanje glede resničnosti te resnice in sosledno resnice te resničnosti, ki je sama v sebi protislovna, nedvomno pa tudi polna nasprotij, če nam ob tem seveda ni preprosto vseeno. *Morda pa je ta vseenost, ki izvira iz udobja in privilegija “demokracije”, tisto, kar bistveno izkrivlja podobo dobe in stori, da nam je v sodobnosti vsemu udobju navkljub vsaj malce nelagodno.* Kar pa karseda hitro odmislimo. Največja laž bi seveda bila, da resnice sploh ni mogoče izrekati, in da je ta nemožnost postala edina resničnost. Tako fikcijo sveta, ki se je fiksirala kot svet, je Nietzsche zarisal v kratkem pamfletu “*Kako je svet postal bajka*” iz *Somraka malikov*. Zanj je sleherna resnica le oblika laži, kot je vse bivanje v večnem spreminjanju, kar neizogibno potrjuje vseenost večnega vračanja enakega. Vendar Nietzscheja kot razkrivalca evropskega nihilizma in krize modernosti nikakor ne moremo šteti za zagovornika vseenosti in lažnivosti sveta. Filozofsko vse-eno, *hen panta* in z njim prav tako tudi Nietzschejev večni *Da bivanju*, je bistveno drugačno od udobne vseenosti naše dobe, ravno kolikor v enem obenem povzame tudi razliko.

Kolikor filozofska kontemplacija sprejema protislovja in nasprotja, je lastni kontemporalnosti nujno “sprevrnjen svet”, kar pa je glede na prej omenjeno ideološko tendenco družbene prevratnosti treba interpretirati kot *ponotranjenje sveta skozi nasprotja in protislovja, ki se v tej notrinskosti povnanijo, pokažejo navzven, pridejo na plano*. Tako je Hegel filozofijo kot k sebi obrnjen svet, ki od znotraj sili k interpretaciji, lahko opredelil kot *misel lastnega časa*. Ne brez ironije. Filozofska večnost ne traja brez veka. Njena doba ni brez sodobnosti. To prehajanje skozi čas vse do povzpeta na njegov

vrh ter ponovno spuščanje na tla filozofijo neizbežno povezuje z zgodovino in ideologijo. Ta naveza je nekako podana že v prvi znani omembi *philosophoi*, "filozofskih ljudi" pri Heraklitu: "*Chre gar eu mala pollon historas philosophous andras einai kath' Herakleiton.*"⁸ (DK 22, B 35); "Filozofski ljudje morajo mnogo vedeti," bi lahko prosto prevedli. Smiselna razčlenitev, kaj natanko Heraklit meni s takim "polihistorstvom", ki pritiče filozofom, bi sicer terjala širšo obravnavo,⁹ vsekakor pa je tu pomenljiva raba oznaka *historie*, iz katere se je razvil pomen "historije", "zgodovine", "zgodovinopisja", oblikovana pa je iz glagola *historeo*, "poizvedujem", "preiskujem", "spoznam", "pripovedujem", ki ima isto etimološko osnovo **weid-* v pomenu "videti", "vedeti" kot *eido*, *idea* in *eidos*.

Heraklitov rek morda govori isto kakor Heglova opredelitev filozofije kot misli lastnega časa, ki nam daje vedeti, da filozofija ne more nevtralnno, brezčasno objektivirati resničnosti, da bi potem povedala njeno resnico, pač pa ostrino resnice lahko doseže edino tako, da se skrajno zaostreno postavi v konico tega časa, v samo njegovo obračanje, prevračanje, sprevrčanje in vreteno,¹⁰ ki se izkažeta za eno-in-isto in v bistvu ironično -- za nič. To, da filozofija

---

⁸ Heraklit, 1986, DK 22, B 35.

⁹ Prim. Komel, 2012, 5-11.

¹⁰ Spričevalo o tem nam ponuja Platonov opis vretena Nujnosti v mitu o Eru, ki ga Platon poda v zaključku *Države*: "Samo vreteno pa se vrti v naročju Nujnosti. Zgoraj, na vsakem krogu, stoji po ena Sirena in se vrti z vretencem; ob njih prihaja zmeraj po en in isti ton; vseh osem tonov se združuje v simfonijo. V enakih razmakih sedijo na prestolih tri hčerke Nujnosti Moire v belih oblačilih, s svetlimi povezami okoli glave: Lahesis, Kloto in Atropos, ter pojejo pesem, uglašeno na petje Siren; Lahesis o preteklosti, Kloto o zdajšnjosti in Atropos o prihodnosti. Kloto se od časa do časa dotakne z desnico vretena in pospeši zunanje kroženje, Atropos dela isto z levico v notranjosti vretena, Lahesis pa se izmenoma posveča z eno roko notranjemu, z drugo pa zunanjemu kroženju." (Platon 1995, 317-318)

pride do nič, jo seveda izdaja za šibko, a sama lahko misli skupaj protislovja in nasprotja. Tudi nihilizem je v tem pogledu *šibkost*, a vendar izdaja nekega *duha časa*.

Tako moramo, “nihilistično” vzeto, ošibiti tudi ugotovitev, da bo duh oktobrske revolucije ostal živ, vse dokler bodo obstajala protislovja kapitalističnega sveta, in sicer v smeri, da tu ne gre le za spopad dveh nasprotujočih si in tudi sovražnih si strank, marveč prav tako in morda še bolj za njuno *sopripadnost* v isti volji in skozi enako moč totalizacije družbenega, ki naj prevlada nad svetom. Taki prevladi nad svetom pravimo *imperializem*, njegov proizvod ni le že nekoliko ostareli kolonializem, pač pa tudi najnovejši *globalizem*.

Leninizem – imperializem

Tako zvajanje na skupni imenovalec se seveda lahko v več pogledih zdi skrajno problematično in tudi je, vendar pa ne pomeni izenačevanja demokracije in totalitarizma, zanikanja boja za pravično družbo, zaničevanja osvoboditve izpod zatiranja in od izkoriščanja, ali pa po drugi strani, razveljavljenja svobodnega pretoka ljudi, kapitala in idej. Vse to je znotraj sveta globalno in lokalno možno, z ravni svetovnosti same in prevlade nad svetom, ki *zgodovino predstavlja le kot vladavino in prisilo oblasti*, pa vendar gre za *eno in isto imperialno postajanje družbe*, ki nam je dandanes tudi že dodobra znano, ne pa tudi spoznano: procesi globalizacije prikrivajo prisilo oblasti in lastno poreklo v odprti zgodovini sveta; toliko bolj je to, kar procesirajo, na razpolago za produkcijo in potrošnjo vsega po vsem.

Eden najbolj znanih Leninovih spisov nosi naslov “Imperializem kot zadnji stadij imperializma”,¹¹ a se zdi precej zunaj konteksta, da bi oktobrski revoluciji prištevali imperialistično karakteristiko. Da pa smo tu vendar v nekem kontekstu, ki smo ga uvodoma naznačili

¹¹ Lenin, 1970.

v sklopu zgodovinskega, ideološkega in filozofskega jedra “revolucije”, nas spomni in opomni neka, verjetno že precej pozabljena in v knjižnicah “težko dostopna” (če sploh) knjižica z naslovom *Leninova “filozofija” ali o imperializmu*,¹² ki jo je pred skoraj petdesetimi leti, torej, ko smo bili še “globoko v socializmu”, objavil Ivan Urbančič. S tem “delcem”, ki ni bilo ravno na liniji takratnih leninističnih študij, si je takrat zapečatil univerzitetno kariero, no, resnici na ljubo, tudi po “osamosvojitvi in demokratizaciji Slovenije”, h kateri je “menda” nedvomno prispeval s svojimi “kritičnimi stališči” in bil zaradi njih tudi preganjan, ni – ironično – bil deležen nikakršne akademske ali državne časti in priznanja. Je pa zadržal osnovno zastavitev svoje misli, kar kaže njegovo delo *Moč in oblast*, ki je izšlo ob prelomu tisočletja,¹³ v katerem so nadalje razviti nastavki razpravljanja na robovih Leninovih doneskov k filozofiji. Če bi Urbančičevo knjižico *Leninova “filozofija” ali o imperializmu* in postavljanje oznake *filozofija* v navednice šteli zgolj kot pamflet, čeprav je ironija vsekakor prisotna v njem, bi ji storili precej slabo uslugo in celo pritegnili današnji vsesplošni potrebi po zabavljaštvu, ki vključuje tudi najrazličnejše oblike čaščenja in počastitev. Urbančičeve študije tudi ne “vlečemo iz naftalina”, da bi tako prispevali še eno moralko našemu času, saj se ne zgolj zoperstavlja neki morali, recimo, socialistični, ki je bila v času izida knjižice v največjem razcvetu, pač pa se Urbančič sam pri sebi zdrzne spričo vsezasegajoče *prisile oblasti*, o kateri je sicer podrobneje spregovoril v omenjeni knjigi *Moč in oblast*, pa še kje.¹⁴

Glede na naslov Urbančičeve študije je zanimivo, da si za jedro obravnave ne izbere, kakor bi pričakovali, Leninovega spisa o imperializmu, pač pa Leninovo “filozofijo” v razpravah *Materializem*

---

¹² Urbančič, 1971.

¹³ Urbančič, 2000.

¹⁴ Ivan Urbančič, 2011.

in empiriokriticizem in *Filozofskih zvezkih*.¹⁵ Posebej izpostavi spoznavno-teoretsko in ontološko razsežje njegove opredelitve sveta, bivajočega v celoti kot “materije v gibanju”. Svet kot materija v gibanju ne obstaja, marveč postaja in se v tem postajanju nedoločno “materializira”:

“Svet je zanj materija v večnem gibanju, kar je Lenin večkrat ponovil v različnih zvezah. Pri tem mu pomeni svet toliko kot narava ali to primarno, bitno samostojno ali objektivno realnost ali 'bit' v smislu 'bivajoče v celoti’.”¹⁶

Taka materialnost sveta nima nikakršne zveze z razumevanjem materije kot snovi ali tvari, marveč s principiелno *nedoločnostjo*, ki jo Platon v *Timaju* opredeli kot *choro*. Kot ta nedoločenost med obstojem in postajanjem, ki lahko sprejme vse, kar je, se *chora* tudi prevaja kot “brezobličnost”, “vmesnost”, “praznost” “prostor”, “stojšče”, “stan”, “materija”.¹⁷

Na svet kot “materijo v gibanju” se zdaj neposredno navezuje *historični materializem*, ki smo ga prej označili za metodologijo prevratne ideologije v čudnem spoju *prevratniške prakse* in *obratovalne tehnologije*. Ob tem se samodejno poraja vprašanje, zakaj bi nekaj, kar je v večnem spreminjanju še dodatno spreminjali? Urbančič v zvezi s tem ugotavlja:

¹⁵ Oba Leninova teksta sta, seveda poleg vseh drugih, tudi v središču obravnav Slavoj Žižka (prim. “Materializem in empiriokriticizem' za XXI. stoletje”, 2009, 59–80.) Primerjava Urbančičevih in Žižkovih “stališč” glede Lenina in leninizma mora tu izostati, saj so zanj relevantni še drugi elementi kot pa zgolj “zavzemanje stališč”. Vsekakor to, kar Žižek naslavlja kot “Ponovitev Lenina”, ni zastavljeno le kot poduk v leninističnem nauku, marveč dobesedno kot *učenje revolucionarne zgodovine*. (Prim. “jubilejno izdajo” Žižek, 2017.)

¹⁶ Urbančič, 1971, 21.

¹⁷ Podrobneje o tem Barbarić, 2015; Barbarić, 2017.

“Leninovo spoznavno teoretično (pravzaprav ontološko) stališče, da je svet materija v večnem gibanju, je torej absolutna resnica le s stališča *prakse* (ta temu spoznanju ne dopušča, da bi se spremenilo v 'absolut') in prav zato relativna. Praksa – življenje pa je tu znanstveno-tehnično-industrijsko polasčanje narave in razpolaganje z njo, kakor tudi neusmiljeni boj proti vsem vrstam idealizma in agnosticizma, to je boj proti določenim socialnim skupinam, ki onega spoznavno teoretičnega stališča ne sprejemajo in so zato tudi nasprotne *tej* praksi – življenju.”¹⁸

“Popravljanje sveta” ne predstavlja nič drugega kot proces totalnega vzpostavljanja družbe. Oblast nad svetom je to, kar dejansko tvori svet v njegovih neskončnih popravkih, pri čemer se predvideva tudi neusmiljeno obračunavanje z nasprotniki. Zakaj, če je svet materija v večnem gibanju? Mar ne bi bila vsakršna nasprotovanja in nasprotniki v tem pogledu pravzaprav zaželena?

“Ne le nad naravo in družbo, temveč tudi nad *zgodovino* (časom), mora namreč gospodovati brezpogojna volja do brezmejnega gospodovanja. To gospostvo zagotavlja s tisto 'znanostjo', ki se imenuje *zgodovinski materializem*.” (51)

In še:

“Ne le v naravi, ne le v družbi, temveč tudi zgodovini in času mora in hoče vladati ta po brezpogojni volji do brezmejnega gospodovanja in večanja moči poklicani človek kot njen subjekt. Ta človek pa ni kaka velika individualnost, temveč 'veliki' *anonimnež*, človek množice delavcev.”¹⁹

---

¹⁸ Urbančič 1971, 24/25.

¹⁹ *Ibid.*, 53.

Anonimnost človeškega daje jamstvo družbenemu nastopanju, dvigu množic v imenu volje do moči, ki potlači vse drugo in drugačno s tem, da moč bistveno prikriva svojo “naravo”. Skozi dovrševanje, perfekcioniranje moči se brezpogojno izvršuje voljo do volje, ki jo Urbančič definira kot *bistveni imperializem*:

“Pri tem so narava, družba in zgodovina tu to in samo to, *kot kar so razklenjene v horizontu te brezpogojne volje do brezmejnega gospodovanja in po nji*, ne pa to, kar si utegnemo misliti, medtem ko je bistvo tu vedno ta volja sama. *Šele s tem je torej dosežena najvišja stopnja imperializma, razumljenega v izvornem in najširšem pomenu besede.*”²⁰

Rabo oznake “imperializem” še podrobneje zariše iz konteksta same Leninove revolucionarne misli, vendar ne zgolj za to, da bi jo nekako “obesil” nanjo. Pač pa: Leninova revolucionarna misel *visi* na epohalnem poteku, ki ne pomeni istega kot “tok zgodovine”, kolikor izraža neko razmerje v meri biti same njenega razkrivanja skozi pro-iz-vodno, ki z novim vekom vstane kot človeški subjekt in se totalizira skozi subjektiviteto družbe.

“Tu je osnova vseh Leninovih, zelo pogosto obravnavanih teorij o revoluciji, o revolucionarni organizaciji, o strategiji in taktiki, o partiji novega tipa, o diktaturi proletariata, o državi, o demokratičnem centralizmu, komunizmu in socializmu, o razredih itd. itd., kjer se je Lenin, kakor pravijo, izkazal kot izveden *dialektik*.

Doslej sem že nekajkrat omenil *imperializem*, zato moram določneje pojasniti, kaj s tem mislim. Takoj moram povedati, da takega imperializma nikakor ne razumem v tistem zoženem smislu, ki ga ta beseda ima, kadar se npr. govori o 'ameriškem imperializmu'. Beseda 'imperializem ima prav zaradi take rabe negativen, pejora-

²⁰ *Ibid.*, 54.

tiven prizvok, vzbuja pomisli na nekaj slabega in negativnega. Besedo *imperializem* razumem tu iz njenega izvornega pomena in neprimerno širše od vsakega političnega ali zgolj sociologičnega zvajanja na kaka družbena razmerja, pri tem pa je njen pomen docela zunaj vsake pejorativnosti oz. 'moralnoetične' ali 'humanistične' ali kako drugače mišljene manjvrednosti. Beseda imperializem izvira iz latinskega *impero*, kar pomeni ukazovati, zapovedovati, vladati, gospodovati; *imperium* pomeni ukaz, povelje, oblast, moč, poveljstvo. *To vladanje, gospodovanje in moč, če jih mislimo v najvišjem in najširšem možnem smislu, izrekajo neko človekovo zgodovinsko razmerje do narave. Ker je tudi zgodovinski človek sam neko naravno bitje, izreka tedaj tako mišljeni imperializem človekovo razmerje do sveta kot bivajočega v celoti. Imperializem nosi neko zgodovinsko razmerje med človekom in bitjo bivajočega.*"²¹

Urbančičevo izpeljevanje imperializma iz Leninovega filozofskega nauka o "materiji v gibanju", in zvajanje revolucionarne prakse historičnega materializma na tehnološko obratovanje, "industrijo" v najširšem smislu (navedba Bacona) seveda zlahka sproži negotovanje. Po eni strani, da se s tem zaničujejo vrednote "Zahoda", ki držijo pokonci naš svet (svobodni trg, demokratične svoboščin, napredek ...), po drugi strani pa, da se zanika možnost upora zoper zahodno hegemonijo in imperialistični ekspanzionizem. A Urbančič ne zaničuje in zanikuje takih vrednostnih postavitev, marveč skuša doreči njihov *domet*, ki jih sam obsodi na razvrednotenje in izničuje, s tem da jih *vrne v nič*. Za tako devanje v nič nista krivi ideološka zasljepljenost in revolucionarna objestnost ali po drugi strani kapitalistični pohlep, marveč to, kar pod krinko humanistične moralike širi imperializem kot totalizacijo subjektivitete družbe. Ni problem zastopanje pozicij, marveč da gre zgolj še za zastopanje pozicij v imenu

---

²¹ *Ibid.*, 56/57.

totalnega funkcioniranja produkcije in potrošnega, ki se nam prikazuje kot vse, po čemer nam je vseeno, se pravi *nič*vo. Edino, kar ni moč obvladati v tej vse-prevladi, je ta nič sam, ki razodeva bit sveta kot arhontično, se pravi začetno vladajoče.

Čisto na koncu in tako rekoč na rob zapisanega Urbančič tako poda opazko, ki jo sicer nadalje ne razvije in ki ne zadeva samo Leninove filozofije, marveč filozofijo na splošno: ... “mar je tedaj tako čudno, če poskušamo najti zvezo med človekovim bistvenim nemirom in to materijo-gibanjem; če poskušamo v samem najbolj notranjem bistvu človeka prisluhniti 'glasu' te materije-gibanja ('biti') v njegovi zgodovinski določenosti. Ali je tako docela nesprejemljivo, če poskušamo opozoriti na to, da se v tem 'glasu' 'oglašča' *nič* vsaj toliko, kolikor je tudi Leninu samemu potreben ta nič za izrekanje materije/bitit?”²²

V času, ko je izšla Urbančičeva knjižica, se je že uveljavila diskusija o “koncu revolucije”, tako kot o koncu ideologije, zgodovine, filozofije in človeka, v slovenskem prostoru jo je predstavil zlasti Urbančičev sodrug, sicer sam revolucionar in premišljevalec revolucije Dušan Pirjevec, ki mu je Urbančič tudi posvetil spominski zbornik z naslovom *Mišljenje na koncu filozofije*²³ ter vrsto drugih razprav. Morda je prevladujoče postmodernistično razpoloženje do “konca modernosti” v nadaljevanju zameglilo obzorje tega “konca” oziroma karakter njegovega “ničenja”, a je “proces globalizacije” medtem dodobra spravljal v ospredje tako dejanskost oz. nedejanskost imperialističnega obrata kot možnost oziroma nemožnost njegovega revolucionarnega prevrata.²⁴ Vendar pa tega razmerja ne

²² *Ibid.*, 92/93.

²³ Urbančič/Đurić, 1982. Tu se tudi ne moremo podrobneje posvetiti relevantnim vidikom refleksije revolucionarstva na Slovenskem, začenši s Kocbekom in drugimi, ki se ni zaključila vse do danes.

²⁴ Prim. Negri/Hardt, 2003.

smemo gledati iz nasprotja moči in nemoči, marveč v kontekstu premoči, dobivanja in izgubljanja na moči. Po “koncu” revolucije se revolucionarna smer osredotoči na “nemožno” v dvojnem pomenu *vzhajanja in izhajanja iz ne-mogočega*, kar pa ne prežene prikazni ničevnosti, jo po svoje celo okrepi. Čeprav revolucionarni prevrat nima več nobenih možnosti, nikakor ni odveč in je treba še vedno in toliko bolj poskušati *nemogoče*.

Peter Trawny, sicer izdajatelj Heideggerjevih spisov²⁵ in avtor vrste razmišljanj o revoluciji, ki naj bi prebile njeno postmodernistično uokvirjanje, o čemer se že vrsto let pogovarjava, je v svojem ljubljanskem predavanju z naslovom *Medij in revolucija* (naslov navezuje na njegovo istega leta objavljeno knjižno delo²⁶), vprašanje (ne)možnosti revolucije postavil v vseobvladovalni družbeni sklop *medija, kapitala in tehnike*:

“Medij je imaterialna enotnost kapitala in tehnike. Da sta neskončno površino krogle *globus terraqueus* proizvedla tehnika in njena ekonomija, sta Hegel in Marx v osnovi že vedela. Česar pa nista mogla vedeti, je bilo, da se bo ta enotnost kapitala in tehnike – ta uni-verzum – še prek sebe posredovala v novo tehnologijo, v medij nasploh. ... Medij, ta ekonomska enotnost kapitala in tehnike, organizira globus, s tem ko organizira prikaz. V prikazovanju se manifestira družbena moč v smislu dostopa k njej. Kdor in kar se prikazuje, ima moč. Bolj ko se kaj prikazuje, mogočnejše je. Nemoč je danes bolj kot prej nemoč prikazovanja. Ubogi, bolni, mrtvi se ne prikažejo.”²⁷

---

²⁵ Heideggerjeva bitnozgodovinska pojmovanja imperialnosti, revolucionarnosti, komunizma in nacionalsocializma smo tu pustili ob strani. (Prim. Heidegger, 2010.)

²⁶ Trawny, 2011; Trawny, 2015; Trawny, 2018.

²⁷ Trawny, 2012, 87.

Možnost revolucije ob tem navezuje na njeno bistveno drugobitnost, ki jo medij onemogoča v samem jedru in na periferiji:

“Medij je na videz povsem nevtraliziral zgodovinsko filozofsko predpostavko revolucije, prehod v 'brezrazredno družbo'. Brez dvoma revolucije ni mogoče misliti brez vizije druge biti. Ta druga bit je pravzaprav smisel revolucije. Kar je revolucija v svojem jedru, je le na temelju le-tega.”²⁸

Na podlagi tega je opredeljena tudi *odsotna možnost* kot nemožnost revolucije: “S tem je revolucija pred esencialnim problemom. Ta problem ne obstoji v njeni izvorni nasilnosti, temveč v karakterju svetovnega medija, ki se je posredoval v specifično neranljivost. Zdi se, da se posredovanje tu tako ne navezuje izrecno na nič drugega kot na zatiranje 'prastarega'. To zatiranje je samo nasilno. Nasilje medija, ki ga Marx opisuje kot historični fakt, na kar odgovarja osvobajajoče nasilje revolucije, je prafenomen nasilja, nasilje telesa, posredovano v drugo vrsto nasilja. Obstoji predvsem v tem, da je mediju uspelo, da onemogoči vsako bit zunaj njegovih posredovanj. Daje se prisila prikazovanja, prisila stvaritve, ki ji ni moč ubežati z nikakršno izčrpanostjo. Medij in revolucija se torej izključujeta toliko, kolikor nase trčita dve vrsti nasilja, ki se nepomirljivo bojujeta za vladavino [Herrschaft]. Boj se ne bije za nič drugega kot za boj sam. Nasilje medija namreč zmore potlačiti boj, ki ga revolucija potrebuje. Nasilje tega zatiranja nasilja, nasilje brez-nasilnosti producira psiho-somatsko stanje depresije. V tej depresiji telo vleče skupaj nase. Nič več ne izkuša. Nasilje 'prastarega' se torej usmerja zgolj še zoper sebe samega. Tako sta neposredno in njegov izvor zaslonjena. Medij ga izvrže iz sebe. Izvor se ne more

²⁸ *Ibid.*, 91.

vrniti, ostaja odsoten. Nasilje revolucije se ne zmore več vzbuditi. Odsotnost revolucije je odsotni izvor sam.”²⁹

Peter Trawny tu očitno navezuje na razmišljanja Hannah Arendt *O revoluciji*³⁰ in *O nasilju*,³¹ ki jih razvije v tej smeri, da prisila oblasti v videokrogu medija kot vseprisotna nevtralizira vsako drugo prisotnost in s tem tudi možnost spremembe na način revolucionarnega prevrata. Zdi se sicer, da to velja le, če prisotnost izenačujemo z aktualnostjo, s tem, kar je na delu, kot tako pa seveda *na-silno*. A “prisotnost” ne zajema le tega, kar je na delu, marveč to, kar preprosto *je, sem, smo, so* (iz katerega je oznaka tudi izpeljana), tudi v tem, kar ni, zato pravimo *neprisotnost*. Če možnosti revolucije podelimo namesto *na-silnega* zgolj *za-silno* nujnost, jo nekako začasno rešimo pred lastno ničevostjo, a se verjetno hkrati odrečemo, da pripravimo njen čas, ta zanjo pripravi in pravi čas, *kairos*, in ga tako rekoč prepustimo naključju, s tem pa poigravanju in igračkanju z idejo revolucije. Dokler drugi svet še tvori princip upanja, to še nekako gre, nikakor pa ne, ko vsaj malo upoštevamo obup tretjega sveta. S podobnega vidika aktualnosti, *ne/možnosti* in *drugo-bit*, kot Trawny, obravnava vprašanje revolucije danes Michael Marder v uvodniku k številki revije *Phainomene*, ki tematsko navezuje na stoletnico oktobrske revolucije. Namesto iztrganega citata, napotujem na celoten tekst, ki bo tudi razširjen v knjižno objavo.³² Navajam pa Žarka Paića z drugega brega postmodernizma, morda nam bližjega postkomunizma:

“Če je stanje postkomunizma stanje, ki kulturo kot edino še preostalo zatočišče in tolažbo pred brezobzirno logiko neoliberalne globalizacije postavlja v prazno središče moči, potem to stanje

---

²⁹ *Ibid.*, 93.

³⁰ Arendt, 1990.

³¹ Arendt, 2013.

³² Marder, 2017, 5–18.

ni nekakšno prehodno obdobje postpolitike konca zgodovine, za katero sta značilna vse-enost in nevtralnost, temveč gre prav za praznino, ki zazeva med tistim, kar je bilo pred padcem berlinskega zidu, in onim, kar je po njem. Ni mračen samo razpad, še bolj mračne so posledice tega razpada: razdejana gospodarstva novih nacionalnih držav na Balkanu, omejena suverenost držav, ki v globalni ureditvi spominjajo na morbidne Arkadije in na eksoitična karavanska počivališča, valovi emigrantov, ki se zgrinjajo v obljubljeni dežele Zahoda, kulturni kapital v razbitinah, elite družbene moči v objemu Cerkve, vojske in lokalno razmreženih mafij in – navsezadnje in do skrajnosti iluzorno – privid blaginje znotraj medijskega proizvodjanja življenjskih slogov slavnih in bogatih zvezd iz podzemlja nove hibridne kulture, ki v sebi spaja nezdržljivo – primitivizem in dekadenco, arogantnost in patriotizem. Stanje postkomunizma, v katerem se kultura pojavlja kot nova ideologija, lahko imenitno opišemo z znanim reklam ameriških marincev: *situation normal, all fucked up!*³³

Diskurz o revoluciji ostaja v pomenljivi nezaključenosti in brez ključa, pravzaprav v neki izsiljeni naključnosti, po kateri revolucija ni več *na-silna*, ampak le še *za-silna*. Klic v sili. Ali pa vendar zgolj izsiljevanje nemogočega v nemožnem? A kako smo vanj potisnjeni in prisiljeni? Totalizacija družbe je ne le diskurz o revoluciji, ampak sam *revolucionarni kurz*, spravila v pozicijo, ko gre zgolj samo še za zasedanje pozicij. Bolje pozicionirati se, bolje usesti vse, pa četudi se posede svet, četudi se sesede narava, četudi obsedi človek. Kar kaže neko obsedenost družbe z lastnim sedežem. *Medij* ni nič drugega kot *sedež*. Preostanejo samo še usedline zgodovine, dovolj nemočne v primerjavi z “večnim gibanjem materije” in “historičnim

³³ Paić, 2012, 143.

materializmom”. A tudi to je že bilo izpisano in ni razloga, da bi kaj prepisovali ali celo predpisovali.

Na Slovaškem so pravkar ubili novinarja, ki je preiskoval sumljiva kapitalaska ozadja, morda je bilo vse skupaj nameščeno, kar se v vse-splošni pozicioniranosti niti ne zdi kdo ve kako pomembno. Gotovo ne bo sprožilo revolucije, morda pa nosi neko *sporočilo*. Morda sta *sporočilo in sama vest človeškosti* odločilnejši od *priporočil in obvestil* za naslednjo revolucijo, ki so se jih tudi dandanašnji politični protagonisti, očitno ne dodobra, temveč “doslaba” naveličali. Da bi se veličina revolucije potemtakem merila z neznatnostjo odpuščanja? Morda pa je v taki ne-znatnosti od- in do-puščanja v primerjavi z neznanskostjo revolucionarnega vendar vsebovana nekaka mera in sploh še kaka mera? A vanjo nas ne more nič prisiliti.

Bibliografija

- AGAMBEN, G. (1990): *La comunità che viene*, Einaudi, Torino.
- AJSHIL (1982): *Vklenjeni Prometej*, prev. K. Gantar, Mladinska knjiga, Ljubljana.
- ARENDT, H. (1990): *On Revolution*, Penguin Books, London.
- ARENDT, H. (2013): *O nasilju*, prev. V. Jalušič in M. Komel, Krtina, Ljubljana.
- BARBARIĆ, D. (2015): *Chora. Über das zweite Prinzip Platons*, Attempo Verlag, Tübingen.
- BARBARIĆ, D. (2017): *Skladba svijeta. Platonov Timej. Tekst izvornika s hrvatskim prijevodom, uvodom te filološkim i filozofskim komentarom*, Hrvatska matica, Zagreb.
- HEIDEGGER, M. (2010): *Zgodovina biti*, prev. A. Košar, Nova revija, Ljubljana.
- HERAKLIT (1986): *Fragmente*, Griechisch und deutsch, hrsg. von Bruno Snell, Artemis Verlag, München/Zürich.

- KOMEL, D. (2012): *Bivanja*, Založba Miš, Dob.
- LENIN, V. I. (1970): *Imperializem kot najvišji stadij kapitalizma: (poljuden oris)*, prev. C. Štukelj, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- LENIN, V. I. (2017): *Država in revolucija in drugi spisi iz leta 1917*, prev. L. Centrih, Studia humanitatis, Ljubljana.
- MARDER, M. (2017): "Revolutionary Categories", *Phainomena*, 26, št. 102-103, 5- 18. <http://phainomena.com/wp-content/uploads/2017/12/Phainomena-102-103-E-VERZIJA.pdf>), aktualni dostop 12. 5. 2018.
- NEGRI, A., HARDT, M. (2003): *Imperij*, prev. B. Bezec, Študentska založba, Ljubljana.
- Oktobrska revolucija in Slovenci. Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji v teoriji in politiki KPJ – KPS*, Zbornik razprav in obravnnav znanstvenega posvetovanja ob 50. obletnici oktobrske revolucije in ob 30. obletnici ustanovnega kongresa komunistične partije, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja VII/1-2*, 1967.
- PAIČ, Ž. (2012): "Melanholija in revolucija: Kultura v postkomunističnem izrednem stanju", prev. S. Krušič, *Phainomena* 18, št. 70-71, 125-143; <http://phainomena.com/wp-content/uploads/2012/10/Phainomena70-71-ponovitev.pdf>), aktualni dostop 12. 5. 2018.
- PLATON (1995): *Država*, prev. J. Košar, Založba Mihelač, Ljubljana.
- RIZMAN, R. (2017): "Paradoks nepredvidljive preteklosti in predvidljive prihodnosti. O zgodovinskem pomenu oktobrske revolucije ob njeni stoti obletnici", *Delo*, 4. 11. 2017. <http://www.delo.si/sobotna/paradoks-nepredvidljive-preteklosti-in-predvidljive-prihodnosti.html>, aktualni dostop 12. 5. 2018.
- TRAWNY, P. (2011): *Medium und Revolution*, Verlag Matthes & Seitz Berlin.
- TRAWNY, P. (2012): "Medij in odsotnost revolucije", *Phainomena* 20, št. 76-77-78, 89-97; (<http://phainomena.com/wp-content/uploads/2012/10/phainomena76-77-78-horizons-of-freedom.pdf>), aktualni dostop 12. 5. 2018.

- TRAWNY, P. (2014): "Europa und Revolution", *Phainomena* 23, št. 88-89, 127-142; <http://phainomena.com/wp-content/uploads/2014/09/E-VERZIJA-88-89.pdf>, aktualni dostop 12. 5. 2018.
- TRAWNY, P. (2015): *Technik. Kapital. Medium. Das Universale und die Freiheit*, Verlag Matthes & Seitz, Berlin 2015.
- TRAWNY, P. (2018): *Der frühe Marx und die Revolution*, Klostermann, Frankfurt am Main.
- URBANČIČ, I. (1971): "Leninova filozofija" ali o imperializmu, Obzorja, Maribor.
- URBANČIČ, I. (2000): *Moč in oblast. Iz pomnjenja začetka in konca*, Nova revija, Ljubljana.
- URBANČIČ, I. (2011): *Zgodovina nihilizma*, Slovenska matica, Ljubljana.
- URBANČIČ, I., ĐURIĆ, M., ur. (1982): *Mišljenje na koncu filozofije – Mišljenje na kraju filozofije – Das Denken am Ende der Philosophie: in memoriam Dušan Pirjevec*, samozaložba, Ljubljana.
- ŽIŽEK, S. (2009): "Materializem in empiriokriticizem' za XXI. stoletje", *Problemi* 47, št. 4/5, 59-80.
- ŽIŽEK, S. (2017): *Slavoj Žižek, Lenin 2017: Remembering, Repeating and Working Through*, Verso, London/New York.

DARKO ŠTRAJN¹

Oktobrska revolucija – inspiracija ali travma nove levice

Izveček: Kljub posameznim redukcionističnim poskusom definicij nove levice iz obdobja šestdesetih in sedemdesetih let 20. stoletja kot pretežno intelektualnega, ali generacijskega, ali političnega, ali kulturnega fenomena, je jasno, da je šlo za obširno, zelo pluralno, raznoliko in pretežno levičarsko radikalno politično in družbeno gibanje. Oktobrska revolucija je bila v intelektualnih in političnih diskurzih, ki so se nanašali na razmišljanja nove levice o revoluciji in njenem pomenu, seveda pomembna zgodovinska tema. Lahko bi rekli, da so se številne nasprotujoče si in kakorkoli že razlikujoče se zainteresirane interpretacije ujele predvsem v priznavanju njenega temeljnega emancipacijskega ali osvobodilnega pomena in v kritiki stalinizma. V članku to tezo ilustrira prikaz pogledov štirih najbolj reprezentativnih interpretov ali kritikov sovjetske revolucije, ki ponazarjajo odnos nove levice do ruskega revolucije in do dogajanja po njej: Marcuseja, Debraya, Dutschkeja in Cohn-Bendita.

Ključne besede: nova levica, revolucija, Rusija, socializem, avantgarda, boljševiki

UDK: 141.82:323.272(47)“1917”

The October Revolution: Inspiration or Trauma for the New Left

Abstract: Despite some reductionist attempts to define the 1960s

¹ Prof. dr. Darko Štrajn je raziskovalni svetnik na Pedagoškem inštitutu in redni profesor za področje filozofije na Alma Mater Europea – Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteti za podiplomski humanistični študij, Ljubljana. E-naslov: darko.strajn@guest.arnes.si.

and 1970s New Left as a predominantly intellectual, generational, political, or cultural phenomenon, it was clearly a vast, very pluralistic, diverse and predominantly leftist radical political and social movement. In the intellectual and political discourses expressing the general reflections of the New Left on revolution and its meaning, the October Revolution was, of course, an important historical theme. The many interested interpretations, while contradictory and diverging in various ways, have agreed primarily in their recognition of its fundamental emancipatory or liberating significance and in their criticism of Stalinism. To illustrate this thesis, the present paper surveys the views held by four most representative interpreters or critics of the Soviet revolution, who demonstrate the attitude of the New Left to the Russian revolution and to its aftermath: Marcuse, Debray, Dutschke, and Cohn-Bendit.

Keywords: New Left, revolution, Russia, socialism, avant-garde, Bolsheviks

Uvod

“Nova levica”, o kateri je beseda v tem zapisu, nima prav veliko skupnega s to sintagmo, ki jo v drugem desetletju 21. stoletja lahko zasledimo v žurnalističnih in sem ter tja esejističnih rabah. V času finančne krize, začevši z leti 2008–2009, ko naj bi postajalo jasno, da etabliрана politična levica “nima pravih odgovorov”, se je lahko zazdelo, da se utegne poroditi “nova levica”, ki pa je kot zaznavne akterke v političnih in vse bolj tudi v intelektualnih preigravanjih “scenarijev prihodnosti” pravzaprav sploh ni. Gre torej bolj ali manj za prazen pojem ali rečeno v ortodoksnejšem strukturalističnem

žargonu: za označenca brez označevalca. Medtem ko se v teorijah – najsi gre za francoske notorično levičarske filozofe *à la* Alain Badiou ali za ameriško akademsko levico, ki jo, med drugimi, zastopajo Nancy Fraser, Peter McLaren, Russell Jacoby idr. – še vedno odigravajo razredni ali spolni boji, se v neoliberalni realnosti udejanja tisto, čemur je Rosa Luxemburg rekla “naraščajoča anarhija kapitalističnega gospodarstva”.² Za razliko od l. 1899, ko je nastal njen zadelni spis, se je naslovljeni agens, namreč proletariat, izgubil v razpršeni pluralnosti akterjev tlečega odpora sodobnemu danemu sistemu dominacije. Pri tem ni videti nikakršne prepoznavne organizacijske forme, razen “zastarelih” ugašajočih sindikatov, če niti ne govorimo o medijsko slabo slišnih diskurzih razbitih in pretežno brezciljnih zavezništev klandestinih skupin. Odgovarjanje na vprašanja o vzrokih in posledicah te družbene in politične kakofonije v okviru vse bolj diskreditirane demokracije v intervalu novega bogatenja – ki ga je argumentirano in odmevno ugotovil Piketty³ – in distribucije prekarnosti za novodobne sužnje, naj ostane za kako drugo priložnost. Zadovoljimo se torej zgolj z ugotovitvijo, da se je od revolucije šestdesetih let v zgodovino zarisala trajektorija transformacij, ki bodo s tem, da so postale sestavine institucionalne strukture, nemara sčasoma spodbudile tudi analitična vprašanja o tem, kaj je bilo pred njimi? Zgodovinski spomin pač sproža multitemporalnost, v kateri je tisto, kar je minilo ali v zainteresiranem pogledu zastarelo, lahko nenadoma aktualno in pomenljivo. V šestdesetih in sedemdesetih letih se je nekaj takega izrazilo v oživljanju anarhizma, v renesansi marksizma, v reformulaciji umetniških avantgard in, poleg vsega drugega, tudi v kritičnih premislekih, polemikah in preprosto v novih naracijah (od recimo znanstveno zgo-

² Luxemburg, 1977, 55.

³ Piketty, 2013.

dovinarskih do širokega spektra reflektivnih dekonstrukcij) o ruski revoluciji.

Skupni imenovalec novolevičarskih interpretacij ruske revolucije

Govorim torej o *novi levice* v zgodovinsko izvirnem pomenu besede. Kljub posameznim redukcionističnim poskusom definicij nove leve kot pretežno intelektualnega, ali generacijskega, ali političnega, ali kulturnega fenomena, je jasno, da je šlo za obširno, zelo pluralno, raznoliko in pretežno radikalno družbeno gibanje s politično levim predznakom. Predvsem ni dvoma o tem, da je nova levica praktično v vseh svojih številnih profilih temeljila na kritiki “stare levece” – to pomeni na kritiki takratnih socialističnih in komunističnih strank in na kritiki realnega socializma onstran železne zavese.⁴ Seveda pa so bili primarne tarče kritike in raznolikih praks subverzij kapitalistični sistem in njegove forme dominacije. Z zgodovinskega stališča se je nova levica s svojih intelektualnih pozicij soočala s teorijami in idejami – tudi “pozabljenimi”, kot denimo z anarhizmom, utopizmom, mutualizmom in, ne nazadnje, tudi z liberalizmom. Tiste teorije, ideje in politične doktrine, ki niso bile pozabljene, temveč so bile kakorkoli že skrepenele in dogmatizirane, pri čemer govorim zlasti o marksizmu, pa je nova levica skušala “preroditi”, odkriti “izvirne pomene” in premisliti njihovo vlogo v zgodovinskih procesih obdobja modernizma. Po petdesetih letih po letu 1968 na podlagi zgodovinskih dejstev že lahko rečemo, da je nova levica kot politično

---

⁴ Čeprav se nove levece najbolj spominjamo po reprezentativnih in “ikoničnih” pariških ter berlinskih dogodkih l. 1968, in čeprav nova levica večinoma velja za “zahodni” politični pojav, je treba opozoriti na to, da je bila pomembno dejavna tudi na “drugi strani železne zavese” predvsem v nekdanjih socialističnih državah centralne Evrope (Poljska, Češkoslovaška) in v Jugoslaviji.

gibanje ostala pretežno zunajparlamentarna, sčasoma pa je oblikovala različne alternativne prakse v okviru “novih družbenih gibanj”, kakor jih je poimenoval Alain Touraine.⁵ S političnega gledišča so bile najpomembnejši produkt teh gibanj stranke “zelenih”, ki so se različno uspešno v nekaterih državah vključile v parlamentarno politiko. Na drugi strani pa je bil poseben rezultat političnih procesov, ki jih je sprožila nova levica, še terorizem skupine Baader-Meinhof v Nemčiji in rdečih brigad v Italiji. Idejni voditelji teh iniciativ šestdesetih in sedemdesetih let 20. stoletja so se, čeprav so artikulirali nekakšne teoretske nastavke svojih z nasiljem obarvanih revolucionarnih praks, sklicevali tudi na Lenina.

Gljučne označevalce nove levice kot družbenega gibanja pa ne kaže iskati predvsem v politični sferi, ampak prej na različnih ravneh družbene reprodukcije v sferah civilne družbe. To se nanaša na spremembe v kulturi, na takrat nove življenjske sloge, na spremenjeno razumevanje spolnosti ter s tem na verjetno nepovratne spremembe odnosov med spoloma, na nova pojmovanja morale in sploh na razširjeno polje individualnih svoboščin. Revolucija nove levice se je, z izjemo omenjenih poskusov terorizma, v povezavi z gibanji nove senzibilnosti, hipiji, odkrivanji drugih kultur, njihovih religij, filozofij in umetnosti, odlikovala z nenasiljem in izrazitim antimilitarizmom. Glede na trajnost vrste transformacij v civilnih sferah se zdi, da je bila revolucija šestdesetih let agens strukturnih sprememb. Možno in večkrat ponovljeno razumevanje teh dogajanj pa, nasprotno, vidi novo levico z njenimi družbenimi gibanji prej kot aktivni izraz strukturnih transformacij ekonomskih in kulturnih razmerij s prevlado srednjega sloja in porabniške ekonomije v tako imenovanem razvitem delu sveta. Vse zelo strnjeno omenjene manifestacije nove levice so pomenile izhodišča za bodisi identifikacijo

---

⁵ Touraine, 1985.

bodisi za dezidentifikacijo z oktobrsko revolucijo kot “predhodnico” novih emancipacijskih teženj ob koncu dobe modernizma.

Oktobrska revolucija je bila v intelektualnih in političnih diskurzih, ki so se nanašali na razmišljanja o revoluciji in njenem pomenu na splošno, seveda pomembna zgodovinska tema in lahko bi rekli, da so se številne nasprotujoče si in kakorkoli že razlikujoče se zainteresirane interpretacije ujele predvsem v priznavanju njenega temeljnega emancipacijskega ali osvobodilnega pomena. To je tudi poglavitni skupni imenovalec novolevičarskih interpretacij. Vrsta modernističnih umetniških gibanj je v oktobrski revoluciji in v avantgardnih umetniških ter intelektualnih skupinah videla inspiracijo za reaktualizacijo estetskih zamisli predvsem v slikarstvu in v performativnih umetnostih. V gibanjih “novih življenjskih slogov” so precenjevali pomen in razsežnosti nekaterih poskusov socialistične organizacije družbe, predvsem v zgodnejših eksperimentiranjih pred boljševiškem prevzemom oblasti in po njem, ki so vključevala, denimo, enakopravnost žensk ali participacijo delavcev pri odločanju v sovjatih. Ko govorimo o oktobrski revoluciji v njenih začetnih manifestacijah, je mogoče ugotavljati tudi razlike med različnimi grupacijami nove levice, ki so si vsaka zase skušale prisvojiti zgodovinsko dediščino. Anarhistično zgodovinopisje, ki legitimira revolucijo na strani ljudskega upora, ugotavlja zgodnji konec “neznane revolucije”: “Zatrtje Kronstadta v marcu 1921 je bilo akt neprikrite kontrarevolucije, zadušitev ljudskega gibanja v času, ko so Lenin, Trocki in drugi vidni boljševiki vodili sovjetski režim.”⁶ Ker je, kot je znano, Trocki vodil vojaško akcijo proti upornim mornarjem in prebivalcem Kronstadta, pa so trockistične skupine in njihovi zgodovinarji, zrelativizirali pomen tragičnih dogajanj: “Ker so se morali tako dolgo bojevati proti vedno novim uporom, ki jih je

---

⁶ Bookchin, 1971, 12.

sponsorirala ali spodbujala bela garda, boljševiki niso mogli verjeti, da bela garda nima svoji prstov vmes tudi v tem uporu.”⁷ Za trockiste, ki so bili zlasti na ravni organizacijskih opravil zelo dejavni v Pariških dogodkih l. 1968, določeno vlogo pa so igrali tudi v ameriških levičarskih gibanjih, se je sovjetska revolucija končala, ko je bila “izdana”. To “izdajo” označujeta izključitev Leva Trockega iz komunistične partije na njenem petnajstem kongresu (novembra 1927) in izgon Trockega 31. januarja 1928.

Zastopniki širših marksističnih konceptov v okviru nove leveice so izoblikovali svoje kritične poglede na rusko revolucijo, pri čemer bi podrobnejši pregled odkril številne polemike in različne ocene razvoja dogodkov še posebej po zmagi revolucije in v času obstoja Sovjetske zveze. V nadaljevanju ne bom niti poskusil podrobneje obravnavati teh obsežnih razpravljanj, ker bi kaj takega terjalo večletno raziskovanje, temveč se bom omejil zgolj na štiri najbolj reprezentativne interprete ali kritike sovjetske revolucije, ki ponazarjajo odnos nove leveice do ruskega oktobra in do dogajanja po njem.

“Sovjetski marksizem” Herberta Marcuseja

Leta 1958 je Herbert Marcuse, filozof iz znamenite Frankfurtske šole kritične teorije, izdal knjigo, v kateri je analiziral sovjetski marksizem. Slabih deset let pozneje je obveljal za vodilnega teoretika nove leveice, ki je utemeljil novo paradigmo kritike kapitalizma, temelječo na heglovsko-marksističnih in freudovskih psihoanalitiških konceptih. Vsaj za marksistični del nove leveice, z izjemo trockistov, pa je v omenjeni knjigi anticipiral koordinate odnosa do oktobrske revolucije in sovjetskega sistema: “Raba termina ‘socialistična’ za sovjetsko družbo v tej študiji nikjer ne implicira, da je ta družba socialistična v smislu, ki sta ga predvidela Marx in Engels.

---

⁷ Deutscher, 1965, 511.

Vendar pa domnevamo, da je bil začetni namen in cilj boljševiške revolucije, da bi zgradili socialistično družbo.”⁸ Avtor je tako naznanil reformulacijo pojma socializma v kasnejših novolevičarskih diskurzih. S tem pa je tudi že utemeljil prevladujoči ambivalentni odnos nove levice do ruske revolucije. Gre namreč za formulacijo razlike med začetkom in nadaljevanjem revolucije, kar kaže na problem, ki je bil v času razcveta nove levice predmet tako rekoč neskončnih debat. Marcuse tako pravi: “Razlike med prvimi leti boljševiške revolucije in popolnoma razvito stalinistično državo so očitne; vidno se kažejo kot stalna rast totalitarizma in avtoritarne centralizacije, ne kot rast diktature proletariata, temveč kot diktatura nad proletariatom in kmeti.”⁹ Marcusejeva analiza mestoma nakazuje zgodovinske kontekstualne povezave oktobrske revolucije zlasti z dogajanjem v Nemčiji po letu 1918. Glede na to je zanimiva njegova inačica ocenjevanja vzrokov za fatalno deviacijo ruske revolucije v Stalinovo diktaturo. “Toda ravno Leninovo prepričanje v začasni in predhodni značaj ruske revolucije vodi v formulacije, ki jasno nakazujejo stalinistično politiko.”¹⁰ Sicer pa gre v knjigi za večplastno obravnavo sovjetske družbe in takratnega marksizma kot njene ideologije. V luči tako teoretskih kot političnih razumevanj Sovjetske zveze, tako v akademskih krogih kot v širšem gibanju nove levice tudi glede te ključne teme lahko ugotovimo, da je Marcuse opredelil temeljno kritično naravnost do sovjetske inačice socializma. Marcuse je pri tem opozoril na sovjetski paradoks “utemeljevanja represije kot politike osvoboditve”. Vendar tega paradoksa po njegovem ni kazalo razlagati kot “preprost kontrast med ideologijo in realnostjo”. Razloge za represivnost sovjetske družbe

---

⁸ Marcuse, 1958, op. 8.

⁹ Prav tam, 74.

¹⁰ Prav tam, 43.

tudi v času po Stalinu Marcuse vidi še nekoliko širše: “Paradoks pa, kot se zdi, odseva konstrukcijo sovjetske družbe v ‘anomalčnih’ pogojih koeksistence.”¹¹ V tej izreki lahko razberemo anticipacijo kritike in upora nove levece, ne samo kapitalizmu, temveč takratnemu svetovnemu sistemu dveh “ideoloških” blokov na splošno. Pri tem pa je spomin na rusko revolucijo spodkopaval legitimnost sistema, ki so ga poimenovali realni socializem.

Ponavljjanje revolucije in Régis Debray

Še pred kulminacijo študentskih uporov je Régis Debray problematiziral razumevanje revolucije kot ponavljanja prejšnjih dogajanj. V knjigi *Revolucija v revoluciji* je opredelil koncept ponavljanja kot oznako zmotne projekcije zgodovinskih agensov revolucij. Med drugim je opredelil specifično kubanske revolucije in poglobitve črte Guevarove revolucionarne strategije. Knjiga je imela izreden odmev, v Latinski Ameriki pa je nekaj časa veljala tako rekoč za priročnik za revolucionarno gverilo. Vendar pa se je po polomu militantnega gibanja *Tupamaro* odnos do knjige preobrnil v kritiko teorije, ki da je vodila v napačno revolucionarno prakso. Po mojem so Debrayu napačno očitali, da je v knjigi spisal “recept” za južnoameriško revolucijo. Ravno nasprotno! Pokazal je, da pravzaprav ni mogoče posnemati nekoč uspešnih revolucionarnih prevratov, čeprav se je ideja ponovitve kazala kot neizogibna. “Ruski socialni demokrati so instinktivno razmišljali v terminih ponovitve pariške komune v Petrogradu; kitajski komunisti v terminih ponovitve ruskega oktobra v Kantonu (sedanji Guangzhou, op. D. Š.) v dvajsetih letih; in vietnamski tovariši, leto po ustanovitvi njihove partije, v terminih organiziranja vstaj kmečkih sovjetov v severnem delu svoje dežele. Zdaj nam je jasno, da vstaje sovjetskega tipa niso

---

¹¹ Prav tam, 93.

mogle zmagati v predvojni kolonialni Aziji.”¹² Iz tega je mogoče izčitati “formulo”, ki zrcali odnos nove levice do revolucije v drugih predelih sveta, še posebej v takrat tako poimenovanem prvem svetu. Novolevičarska gibanja so videla zgodovinske vstaje, revolucije in upore kot svojo tradicijo, vendar pa so se v težnji, da bi se izognila prejšnjim napakam, predstavljala kot prelomna novost, kar jih je določalo tudi v njihovem razumevanju oktobrske revolucije.

Polazijatski sistem in ruska revolucija – Rudi Dutschke

Študentska gibanja so povsod po Evropi proizvedla svoje “ikone” v obliki vodilnih oseb, čeprav je bila njihova opazna poteza prav nasprotovanje vsakršnemu kultu osebnosti in poudarjanje individualne svobode v okviru kolektivne akcije. Stvar posebne razprave je lahko vprašanje, koliko so bila posamezna razvpita imena predvsem medijski učinek in koliko so vidni posamezniki faktično reprezentirali protestno gibanje. Ne glede na vse te dileme pa je bil Rudi Dutschke, vodja nemškega SDS (*Sozialistischen Deutschen Studentenbund*), pomembna zgodovinska osebnost, ki je v številnih intervjujih in protokoliranih diskusijah demonstriral veliko politične domišljije, sposobnosti za opredeljevanje problemov in za artikulacijo zahtev študentskih protestov. Ni se izkazal samo kot energični in radikalni politični voditelj, temveč se je v svojem dokaj kratkem življenju¹³ resno ukvarjal tudi s teoretskim delom na področjih filozofije, sociologije in zgodovine. Glede na temo tega prispevka pa je pomembno dejstvo, da je njegovo obsežno delo “Poskus postaviti Lenina na noge” osredičeno predvsem z

---

¹² Debray, 1967, 20.

¹³ Dutschke je bil 11. aprila 1968 žrtev atentata, ki ga je izvedel neonacist Josef Bachmann. Kljub dvema streloma v glavo, je Dutschke preživel, atentat pa je sprožil množično reakcijo nemškega študentskega gibanja na ulicah Berlina in drugih univerzitetnih mest.

vprašanji o ruski revoluciji. Delo je nastalo v obdobju, ko se je “faza” uličnih protestov končala, nova družbena gibanja pa so se fragmentirala, spreminjala, ugašala in na novo nastajala. Dutschke je v velikopotezno obravnavo vključil različne vpogledе v rusko zgodovino, zlasti praktično vse, kar sta Marx in Engels pisala v zvezi z Rusijo in njeno zmožnostjo za sodelovanje v revoluciji. Ključni predmet in izhodišče razprave pa je v Dutschkejevi knjigi njun koncept “azijskega produkcijskega načina”. Na takih podlagah je pokazal na Leninovo zgodovinsko situacijo in na “objektivne” razloge za temeljni neuspeh revolucije. Knjiga daleč presega format političnega razpravljanja, saj se je avtor resno poglobil v rusko zgodovino, pri čemer pa je osnovne hipoteze izoblikoval na podlagi Marxovih in Engelsovih razmislekov o zgodovinskih izviri ruskega carizma in družbenih form specifičnega fevdalizma. Kot pravi Dutschke, je v primeru Rusije po Marxu šlo za “/.../ rusko varianto azijskega despotizma za z njim utemeljeni specifični produkcijski način, za pol-azijsko agrarno družbo, za izolirane vaške srenje in za poseben problem ruske stagnacije s skrajno šibkim ‘razvojem’ družbenih produktivnih moči”.¹⁴ Pri tem naj opozorim, da termin “azijskega” v Dutschkejevi rabi ne implicira nereflektiranega kolonialnega pogleda, temveč opredeljuje strukturne pogoje, ki se kažejo kot ovira razvoja kapitalizma kot predpostavke za socialistično revolucijo. V tej perspektivi se izkažejo Leninove kalkulacije o prihodnosti ruske revolucije za problematične. Celo več. V tej točki je mogoče identificirati mesta ujemanja Dutschkejeve analize z Marcusejevo, ki je – kot sem omenil zgoraj – videl v Leninovi projekciji vir tiste logike ali, če hočete, dialektike, ki je končno proizvedla stalinizem. “[Lenin] vidi, da je o dominaciji kapitalističnih razmerij mogoče govoriti *samo* na industrijski površini mest! Ne vidi pa, da

¹⁴ Dutschke, 1974, 42.

imajo omejitve razvoja 'kapitalizma' v Rusiji objektivni značaj, in da je bilo vse upanje na evropsko pot Rusije zmotno."¹⁵

Dutschkejev "poskus postavljanja Lenina na noge" je bil razvitje vprašanj, ki so jih na različnih ravneh odpirali v krogih nove levice tako pred emblematičnim letom 1968 kot še bolj po njem, ko se je vprašanje zmage ali poraza revolucije zaostriilo spričo perpetuiranja kapitalizma. Dutschke je tem diskusijam, ki so bile pogosto premalo utemeljene na poznavanju "eksotične" ruske zgodovine, odgovoril s svojo dekonstrukcijo Leninove revolucionarne misli in njegove politične akcije. Vsekakor so po njegovem vpogledu Leninove teoretske premise, ki so temeljile na omenjenih spregledih ujemanja ruskih družbenih realnosti s pojmi marksističnega razrednega boja, če ne govorimo posebej še o vsej kontekstni kaotičnosti evropskih političnih in konceptualnih konfliktov že pred prvo svetovno vojno in neposredno po njej, bistveno vplivale na oblikovanje "posebnega tipa" boljševistične partije. "Tudi zato, ker med letom 1902 ('Kaj storiti?') in osvojitvijo oblasti boljševiki glede organizacijskega vprašanja niso opravili nikakršnih dejanskih sprememb."¹⁶ Dutschke je izčrpno razgrnil okoliščine revolucije in situacije njenih akterjev, seveda predvsem Lenina; lahko bi rekel, da je dokazal, da je bila za Lenina "moderna država" alternativa "/.../ azijski formi države carizma, alternativa gospodarski stagnaciji".¹⁷ Prav zaradi

---

¹⁵ Prav tam, 88. Avtor je svojo trditev v nadaljevanju utemeljil tudi v ekonomskih terminih. Tako je, med drugim, ob sklicevanju na ustrezne virov opozoril, da je bilo v Rusiji na prelomu stoletja slabih dva milijona tristo mezdnih delavcev in leta 1914, kapitalistični akumulaciji navkljub, vsega dva milijona sedem sto tisoč delavcev. Glede na razsežnosti Rusije, vsekakor o proletariatu kot "večinskem družbenem razredu" ni bilo mogoče govoriti.

¹⁶ Prav tam, 96.

¹⁷ Prav tam, 155.

temeljnega nesporazuma med intenco revolucije in napačno teoretizacijo strukturnih pogojev ruskega carizma se je v sam potek revolucije po začetni zmagi, ki je bila po vseh zgodovinskih evidencah nenavadno lahkotna, vpisal paradoks zgrešene emancipacije. Med drugim tudi zato se je osvoboditev iztekla v diktaturo. “Drža avantgarde nasproti osvobojenim razredom je bila pedagoško-elitistična, vedno jo je označevalo oziranje na celokupni stagnirajoči značaj ruske družbe.”¹⁸

Western o ruski revoluciji – Daniel Cohn-Bendit

Medijsko še veliko bolj “razvpiti” vodja francoske študentske revolucije Daniel Cohn-Bendit je bil v primerjavi z Dutschkejem veliko “frivolnejši” in veliko bolj usmerjen v politično-kulturni aktivizem kot pa v kakorkoli strožje teoretsko (akademsko) delo. Vsekakor pa gre tudi v njegovem primeru za dobro slišane govorce študentsko-mladinske revolucije, ki je pozneje v svojem življenju in delu ostal zvest pluralno določenim ciljem revolucije.¹⁹ Cohn-Bendit je svojo udeležbo v revoluciji in svojo vlogo maja 1968 premislil bolj avtobiografsko, vendar pa tudi v njegovem pisanju odzvanjajo ključni koncepti nove levice. Njegovo najbolj zanimivo delo je bila knjiga *Veliki bazar*,²⁰ ki jo je izdal sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Knjiga je bila napisana s stališča akterja dogajanj, ki se ni trudil razviti nikakršne vseobsežne teorije. V knjigi se je v svojskem slogu bolj ali manj dotaknil vseh vprašanj, ki so zaposlovala novo

¹⁸ Prav tam, 166.

¹⁹ Daniel Cohn-Bendit je sicer študiral v Franciji, vendar pa je izvirno nemški državljan, kar pojasnjuje, zakaj se je gibal med obema državama. Svojo politično dejavnost je bolj ali manj zaključil kot predstavnik Zelenih v Evropskem parlamentu (2004–2014).

²⁰ Beseda *bazar* ima v francoščini tudi metaforični pomen in razen enega od izrazov za “veleblagovnico” označuje tudi nered, kramo ipd.

levico, pri čemer je ta vprašanja pomešal s svojimi lastnimi doživetji in izkušnjami v političnih spopadih ter v univerzitetnih sporih. Seveda se ni izognil tudi vprašanjem o pomenih ruske revolucije. Tako kot večina drugih avtorjev nove levice ni zanikal avtentičnega upora in utemeljenosti revolucije v socialnih razmerah ruskega carizma in prav tako v nadaljevanju revolucije vidi njen temeljni neuspeh. V zadevni knjigi se je ukvarjal z rusko revolucijo v kontekstu svojega razpravljanja o lastnem razumevanju filma. Po njegovem je bil odnos družbene akcije in filma dotlej slabo tematiziran in zato zapiše, da bi on sam “hotel posneti levičarski western”.² Prikaz ruske revolucije si je, če povzamemo, zamišljal v spektakularni epski obliki z uporabo takrat najmodernejše filmske tehnologije. Film bi namreč posnel na sedemdesetmilimetrski trak s “*surround*” zvokom na temo kronstadtskega upora. “Ljudje niso imeli kaj jesti in čutili so, da imajo vse manj besede v tej revoluciji in so se uprli. Uprli so se boljševikom v imenu revolucije, ki so jo oni naredili.”²² Čeprav se sicer nikoli ni zelo izrecno deklariral za anarhista, so mu bila anarhistična stališča, nemara v povezavi z eksistencialistično inspiracijo maja 68, dokaj blizu. Drugače pa bi, seveda upoštevaje vso časovno distanco do zgodovinskih dogajanj pred petdesetimi leti, rekel, da so avtorjeve kritične opazke o ruski revoluciji v resnici povezane z njegovo kritiko etabliranih levih strank v Zahodni Evropi in v deželah realnega socializma. Tako knjigo lahko beremo kot prispevek “rdečega Danyja” k reševanju pojma socializma iz oklepa različnih političnih ideologij, ki so ga izvotlile zlasti upoštevaje njegov osnovni pomen glede na ideje o svobodi in sreči vseh ljudi. Zanj je bila “Ruska revolucija industrijska revolucija brez buržoazije”. Pri tem pa je poudaril, da “Ruska revolucija in Sovjetska zveza

---

²¹ Cohn-Bendit, 1975, 65.

²² Prav tam, 69.

nimata nič s socializmom”.²³ Svoj “eksistencialistični” kredo, ki precej pove o “naravi” revolucije 1968, je avtor izrazil takole: “Mislim, da družbene spremembe ne morejo biti preprosto objektivne, ampak morajo slediti meandrom človeške subjektivnosti.”²⁴

Zaključek

Kot je mogoče razbrati tudi iz ilustrativnih primerov soočanja z rusko revolucijo v tem zapisu, je nova levica sodelovala v obuditvi zgodovinskega spomina na ključne razsežnosti dogajanj pred stotimi leti – takrat kajpak pred petdesetimi leti. Pri tem je večinoma težila k demistifikaciji zgodovinskega pomena revolucije in k ostri kritiki sovjetskega socializma ali konkretno stalinskega režima, ki se je legitimiral z revolucijo, ki jo je temeljno “izdal”, kot so radi poudarjali zlasti v trockističnih krogih. Koliko so kritike na rovaš “etabliranih” levih strank vplivale na njihove koncepte in politike, je še ne povsem pojasnjeno vprašanje. Pred pojavom nove levice so te stranke ob povezanosti z “moskovsko centralo” udobno prosperirale z delovanjem v okvirih reformistične formule v parlamentarizmu socialnih držav. Gotovo je, da se je nova levica vpisala v evrokomunizem sedemdesetih let, ki je temeljil prav na zavrnitvi “sovjetskega marksizma”. Spričo teoretskih impulzov kritične teorije se je razrahljala rigidna formula razrednega boja, namesto nje pa so se dokaj jasno artikulirale teorije o temeljnem pomenu izključnosti marginalnih družbenih skupin za konstrukcijo družbe. V vseh teh navzkrižnih iniciativah in alternativah pa v okviru nove levice niso postavili pod vprašaj same oktobrske revolucije kot pomembnega zgodovinskega mejnika, kot poskusa emancipacije in kot pravzaprav tradicije tudi nove levice. Na splošno v novi levici

---

²³ Prav tam, 80.

²⁴ Prav tam, 81.

ni prišlo do kondenzacije teorij, gibanj in drugih političnih praks v “novo kvaliteto”, ampak bi v grobem lahko govorili o razpršitvi izvornih idej in skupin v različne sfere (civilne) družbe, v akademske sfere in v politična ter gospodarska okolja. V obdobju, ko je nova levica že postajala minula zgodovina, pa se je izvorna kritika sovjetske “izdaje” revolucije transformirala v francoski “novi filozofiji”. Poglavitni pisci te struje so vsi po vrsti svoje prve korake v svet družbene teorije in političnega aktivizma opravili v skupinah nove leveice. Izhajajoč iz literarnih upodobitev sovjetskega Gulaga in iz vse bolj dosegljive zgodovinske evidence o razsežnostih represije v sovjetskem režimu so “novi filozofi” skušali skonstruirati teorijo o izviru totalitarizma iz nemške klasične filozofije. Marx in Lenin naj bi namreč bila derivata te represivne logike. Ne glede na to, da nekoliko prelahkotni slog dokazovanja teh hipotez ni prepričal niti filozofov niti zgodovinarjev – kajpak z izjemami – pa so v novi filozofiji izpostavili dvomu legitimnost ruske revolucije na splošno. Toda razumevanja zgodovine, ki še vedno vidi rusko revolucijo na liniji kontinuitete dejavnosti različnih zgodovinskih agensov bojev za družbeno enakopravnost, nova filozofija ni zamajala.

Bibliografija

- BOOKCHIN, M. (1971): “Introduction” v: Mett, Ida: *The Kronstadt Uprising*. Montreal: Black Rose Books – Our Generation Press, 1–13.
- COHN-BENDIT, D. (1975): *Le Grand bazar*. Paris: Belfond.
- DEBRAY, R. (1967): *Revolution in the Revolution? Armed Struggle and Political Struggle in Latin America*. Harmondsworth: Penguin Books.
- DEUTSCHER, I. (1965): *The Prophet Armed, Trotsky: 1879–1921*. New York: Vintage Books.
- DUTSCHKE, R. (1974): *Versuch, Lenin auf die Füße zu stellen – Über halbasiatischen und den west-europäischen Weg zum Sozialismus*.

Lenin, Lukács und die Dritte Internationale. Berlin: Verlag Klaus Wagenbach.

LUXEMBURG R. (1977): "Socialna reforma ali revolucija", v: Luxemburg R., *Izbrani spisi*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 49-135.

MARCUSE, H. (1958). *Soviet Marxism, A Critical Analysis*. New York: Columbia University Press.

PIKETTY, Th. (2013): *Le capital au XXIe siècle*. Paris: Éditions du Seuil.

TOURAINÉ, A. (1985): "An Introduction to the Study of Social Movements", *Social Research*, Vol. 52, No. 4, (Winter 1985), 749-787.

NEVEN BORAK¹

Ekonomska organizacija socializma

Izvleček: Razprava sooča poglede treh teoretikov, ki so bili sodobniki in tudi možje dejanj, na ekonomsko organizacijo socializma. Lenin in Schumpeter sta verjela v zmago socializma, čeprav zaradi povsem različnih razlogov, Keynes pa je verjel v reformo in preživetje kapitalizma.

Ključne besede: ekonomija, socializem, kapitalizem, Lenin, Keynes, Schumpeter

UDK: 330.8: 330.342.14

Economic Organisation of Socialism

Abstract: The paper confronts the views of three theoreticians, all of them contemporaries and men of action, on the economic organisation of socialism. Although from different perspectives, both Lenin and Schumpeter believed in the success of socialism, while Keynes was in favour of reform and the survival of capitalism.

Key words: economy, socialism, capitalism, Lenin, Keynes, Schumpeter

1. Uvod

Oktobrska revolucija je zapustila neizbrisen pečat. Ni treba brskati po zgodovinarskih spisih, da bi se zavedali njene trajne prisotnosti,

¹ Ddr. Neven Borak je strateški svetovalec na Banki Slovenije v Ljubljani. E-naslov: neven.borak@bsi.si. Avtor ne izraža stališč Banke Slovenije.

čepprav je celo v času jugoslovanskega socializma interes zanjo valoval med vzponi in padci.² Če ostanemo zgolj pri pisani besedi, trajen spomin nanjo živi tudi v literarnih delih, denimo Gorkega, Bloka, Majakovskega, Jesenina, Tolstoja, Šolohova, Iljfa in Petrova, Pasternaka, Platonova, Mandelštama, ki so jo vtkali v prozo in poezijo različnih literarnih struj, od klasičnega realizma do futurizma, od intimne lirike do kaotične realnosti, od romantike do naturalizma.³

Čepprav je videti, da je zgodovina opravila s socializmom, razmišljanja o boljši, pravičnejši družbi ne popuščajo. Če že niso uspešna pri ponujanju obetajočih in sprejemljivih zamisli, če se izogibajo analizi dejavnikov zatona socializma, pa vsaj ohranjajo spomin in zavest o socialističnih prizadevanjih.

Oktohrska revolucija nas obkroža bolj, kot se zavedamo, tudi danes. Ozrimo se zgolj na njeno prisotnost v literarnih delih, v zgodovinarskih obravnavah in družboslovnih delih, ki jih tudi danes ponujajo naše domače založbe. V nadaljevanju, preden bom obravnaval Leninovo delo *Država in revolucija*, bom podal koncizen pregled ugotovitev nekaterih del, ki obravnavajo vprašanja kapitalizma in socializma ter možnosti njegove uveljavitve, in za katera sem prepričan, da so njihovi avtorji spremljali prakso in teorijo sovjetske izkušnje. Omejil se bom na tri avtorje, katerih dela so izšla pri založbi Studia humanitatis. To so J. M. Keynes, J. Schumpeter in V. I. Lenin. Bili so sodobniki in vsi trije so zapustili neizbrisne sledi.

2. Keynes, Schumpeter in Lenin

Najprej omenjam knjigo J. M. Keynesa *Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja* (izšla l. 1936).⁴ Ta knjiga, ki je v temeljih stresla

---

² Prunk, 1987.

³ Brnčič, 1957/58 in 1967.

⁴ Keynes, 2006.

zahodno ekonomsko vedo, je nastala po veliki gospodarski krizi iz tridesetih let preteklega stoletja in v času soobstoja dveh novih totalitarnih ureditev. Bralca kaže opozoriti zlasti na 24. poglavje z naslovom *Sklepni zapisi o socialni filozofiji, h kateri utegne voditi splošna teorija*. Tam je Keynes zapisal, da iz njegove teorije “izhaja, da je življenjsko pomembno, da se vzpostavi določeno centralno nadziranje nad zadevami, ki so bile doslej v glavnem prepuščene pobudi posameznikov /.../ Država bo morala odločilno vplivati na nagnjenost k porabi, delno preko sistema obdavčevanja, delno z določitvijo obrestne mere in delno morda na kak drugi način. Poleg tega je malo verjetno, da bi že sam vpliv bančne politike na obrestne mere zadoščal za določanje najugodnejše stopnje investiranja. Zato menim, da se bo pokazalo, da je edini način za zagotavljanje približne polne zaposlenosti dokaj obsežno podružbljanje investiranja, čeprav to ne izključuje vsakovrstnih kompromisov in oblik sodelovanja javne oblasti z zasebno pobudo. Vendar za kaj več od navedenega ne obstajajo nikakršni razlogi za sistem državnega socializma, ki bi obvladoval večino gospodarskega življenja skupnosti. Lastništvo nad proizvodnimi sredstvi ni tisti vzvod, ki je pomemben za državo. Če država zmore določati celotni obseg virov, namenjenih večanju sredstev, in osnovno velikost nagrad za njihove lastnike, potem lahko doseže vse, kar je nujno potrebno. Poleg tega je mogoče nujne ukrepe za podružbljanje uvajati postopno in brez preloma s splošnimi tradicijami skupnosti.”⁵

Pri isti založbi je pet let pozneje izšlo delo J. A. Schumpetra *Lahko kapitalizem preživi?*⁶ Gre za drugi del njegove knjige *Capitalism, Socialism and Democracy* (izšla l. 1942), ki kot celota ni bila prevedena v slovenski jezik. Zanimanje za tega avtorja je obudila finančna kriza,

⁵ Prav tam, 382–383.

⁶ Schumpeter, 2011.

ki je izbruhnila v drugi polovici preteklega desetletja. "Lahko kapitalizem preživi?", se je vprašal Schumpeter in odgovoril: "Ne. Mislim, da ne more." Pojasnilo: "Teza, ki jo bom poskušal argumentirati, je, da tako sedanje kakor prihodnje delovanje kapitalističnega sistema zanika idejo zloma tega sistema pod težo ekonomskega neuspeha, a da ravno njegova uspešnost spodjeda družbene institucije, ki ga varujejo in tako 'neizogibno' ustvarjajo razmere, v katerih ne bo mogel več živeti, in izrecno kažejo na socializem kot na njegovega zakonitega dediča. Moj končni sklep se zato ne razlikuje – ne glede na to, koliko se razlikuje moja argumentacija – od sklepov večine socialističnih piscev, in še zlasti ne od sklepov marksistov".⁷

Poglejmo tudi tretji del izvirnika. "Lahko socializem deluje?", se je v njem vprašal Schumpeter, in odgovoril: "Seveda lahko. Glede tega ni nikakršnega dvoma, če takoj predpostavimo, prvič, da je dosežena nujna stopnja industrijskega razvoja, in drugič, da je možno razrešiti probleme prehodnega obdobja."⁸

Četrty del izvirne knjige ima naslov "Socializem in demokracija", v njem pa najdemo naslednje Schumpetrove misli: "Končno, učinkovito vodenje socialističnega gospodarstva ne pomeni diktature proletariata, temveč diktaturo *nad* proletariatom v tovarni. Ljudje, ki so tu v tovarni strogo disciplinirani, bodo, razumljivo, gospodarji na volitvah. Toda prav tako kot lahko oni izrabijo svojo oblast za ublažitev discipline v tovarni, lahko tudi vlade – zlasti tiste, ki nosijo v srcu skrb za prihodnost nacije – uporabijo to disciplino za omejevanje njihove oblasti. /.../ socialistična demokracija se lahko na koncu pokaže kot večja zmota, kot je kapitalistična demokracija kadar koli bila."⁹ Na koncu, na zadnji strani knjige, preberemo tole:

---

⁷ Schumpeter, 1994, 61.

⁸ Prav tam, 167.

⁹ Prav tam, 302.

“Marx se je zmotil v svoji diagnozi načina zloma kapitalistične družbe; ni pa se zmotil v napovedi, da se bo zlom enkrat zgodil. Stagnacionisti so se zmotili v svoji diagnozi razlogov za stagnacijo kapitalističnega procesa; lahko pa, da imajo prav glede prognoz, da bo stagniral – z zadostno pomočjo javnega sektorja.”¹⁰

Schumpeter, ki je deloval v enakih družbenoekonomskih okoliščinah kot Keynes, se je za razliko od njega nekako resignirano poslavljaval od kapitalizma, ki naj bi ga pokopal njegov lastni uspeh, Keynes pa je s svojo teoretično konstrukcijo za ohranitev kapitalizma na pomoč poklical državo.

Zdaj se lahko obrnemo k Leninu. Z navedbami iz njegovih spisov bom predstavil njegov pogled na vlogo države in njen pomen za družbeni prevrat, ki ju je tako goreče zagovarjal, kakor tudi njegovo razdelavo nujnosti diktature proletariata. Dejstvo pa je, da diktatura proletariata in socialistična država nista obranili in ohranili socialistične družbe. Iz prve stopnje komunizma sta jo pahnili nazaj, v kapitalistično družbo. Omejil se bom zgolj na najbolj trdo inačico tega prehoda (tranzicije), ki ga zasledimo v delu *Država in revolucija* (napisano avgusta in septembra 1917, izšlo l. 1918) in v istem času nastalem Leninovem spisu *Grozeča katastrofa in kako naj se z njo borimo* (september 1917, prvič objavljeno l. 1921)¹¹. Ta spisa sta izražala s svojim trdim stilom, neizprosnimi besedami in neusmiljenimi ocenami, s surovim obračunavanjem s prevladujočim duhom socialdemokratske paralize delavskega internacionalizma spoznanje, da je odpovedala februarjska revolucija in da so bile najširše ljudske množice, obupane zaradi vojne in lakote, pripravljene sprejeti bojni klic takrat še ne vodilnega boljševizma k popolnemu družbenemu prevratu. Reforma družbe se je umaknila revoluciji. Ta inačica

¹⁰ Prav tam, 431.

¹¹ Lenin, 1949.

je najavila obdobje vojnega komunizma, prve stopnje sovjetskega načina vodenja države in gospodarstva 1918–1921.¹² Še več: “Da nazorno pojasnimo to izredno važno vprašanje (ki je v bistvu programatično vprašanje *vsake* resnično revolucionarne vlade, ki bi hotela Rusijo rešiti vojne in lakote),” je zapisal Lenin, “bomo našli te najpoglavitnejše kontrolne ukrepe in analizirali vsakega posebej. /.../ Ti najpoglavitnejši ukrepi so:

1. Združitev vseh bank v eno in državna kontrola nad njenimi operacijami ali nacionalizacija bank.
2. Nacionalizacija sindikatov, tj. največjih monopolističnih zvez kapitalistov (to so sladkorni, naftni, premogovni, kovinski idr. sindikati).
3. Odprava trgovske tajnosti.
4. Obvezno sindiciranje (tj. prisilna združitev v zveze) industrijcev, trgovcev in podjetnikov sploh.
5. Obvezna združitev prebivalstva v potrošniška združenja ali pospeševanje takih združenj in kontrola nad njimi.”¹³

Vojni komunizem (izraz je nastal l. 1921), ki mu je Lenin tlakoval pot s svojo knjigo, po Trockem ni predstavljal zgolj odgovora na konkretne okoliščine države, ki je iz neuspešnega bojevanja v prvi svetovni vojni prehajala v državljansko vojno, temveč je bil izraz prepričanja, da vodi v uresničevanje boljše in pravičnejše družbe, pristnega komunizma.

---

¹² Več o tem je na voljo v knjigah: Lancelot Lawton: *An Economic History of Soviet Russia*, Vol. 1, London: Macmillan and Co., 1927; E. H. Carr: *The Bolshevik Revolution 1917–1923*, Vol. 2, London: Macmillan, 1952; Sean Mcmeekin: *History's greatest heist: the looting of Russia by the Bolsheviks*, New Haven: Yale University Press, 2009.

¹³ Lenin, 1949, 105.

Ko gre za državo, je treba omeniti tudi naslednje Leninove misli: “Govoril sem že o tem, da težko najdemo vprašanje, ki bi ga bili predstavniki buržoazne znanosti, filozofije, jurisprudence, politične ekonomije in publicistike, namenoma ali nenamenoma tako zamotali kakor vprašanje o državi /.../ To vprašanje je zato tako zamotano in komplicirano, ker zadeva interese gospodujočih razredov v večji meri nego katero koli drugo vprašanje (glede na to so pred njim samo osnove ekonomskih ved),” je zapisal v kratkem predavanju.¹⁴

Na podlagi omenjenih spisov se lahko vprašamo, kako si je Lenin zamišljal organizacijo socialističnega gospodarstva? To vprašanje je v resnici bilo vprašanje načina odprave blagovne produkcije. “Socializem je uničenje razredov. Da uničimo razrede, moramo – prvič – strmoglaviti zemljiške gospode in kapitaliste. Ta del naloge smo izvršili, toda to je samo del in vrh tega *ne* najtežji. Da uničimo razrede, moramo – drugič – odpraviti razliko med delavcem in kmetom, napraviti iz *vseh* – *delavce*. /.../ To nalogo je mogoče rešiti samo z organizacijsko preureditvijo vsega družbenega gospodarstva, s prehodom od posamičnega, ločenega, malega blagovnega gospodarstva k velikemu družbenemu gospodarstvu. /.../ proletariat mora ločiti, potegniti mejo med delovnim kmetom in kmetom posestnikom, med kmetom delavcem in kmetom kramarjem, med kmetom trpinom in kmetom špekulantom. V tej ločitvi je *vse bistvo* socializma. /.../ V epohi diktature proletariata so razredi *ostali* in *bodo ostali*. Diktatura ne bo več potrebna, ko bodo razredi izginili. Ne bodo pa izginili brez diktature proletariata. /.../ Razredni boj pod diktaturo proletariata ne izginja, temveč dobiva samo drugačne oblike.” Te besede preberemo v spisu *Ekonomika in politika v epohi diktature proletariata*, napisanem oktobra 1919.¹⁵ Povežimo jih z na-

¹⁴ Lenin, 1947, str. 8–9.

¹⁵ Lenin, 1950a, 260–263.

slednjimi trditvami iz knjige *Država in revolucija*: “Kapitalizem se ne more obdržati, če vsi resnično sodelujejo pri upravljanju države. Pri tem pa sam razvoj kapitalizma ustvarja *pogoje* za to, da *lahko* resnično ‘vsi’ sodelujemo pri upravljanju države. K takim pogojem sodita splošna pismenost, ki so jo najnaprednejše kapitalistične dežele že dosegle, nato pa tudi ‘izšolanje in discipliniranje’ milijonov delavcev s pomočjo velikega, zapletenega, podružbljenega aparata pošte, železnic, veletrgovine, bančništva itn. ipd. Pri takih *ekonomskih* pogojih je popolnoma mogoče nemudoma, z danes na jutri, preiti k temu, da strmoglavljene kapitaliste in uradnike – za potrebe *nadzora* nad produkcijo in razdelitvijo ter za potrebe *evidence* dela in dobrin – zamenjamo z oboroženimi delavci, z oboroženim ljudstvom. /.../ Evidenca in nadzor – to je *najpomembnejše* od vsega, kar je potrebno za ‘organizacijo’, za pravilno funkcioniranje *prve faze* komunistične družbe. Vsi državljani se preobrazijo v uslužbence države, ki jo predstavljajo oboroženi delavci. Vsi državljani postanejo uslužbenci in delavci *enega* vseljidskega, državnega ‘sindikata’. Gre za to, da vsi opravljajo enako mero dela in da jo opravljajo za enako plačilo. Evidenco in nadzor tega je kapitalizem *poenostavil* na izjemno preproste, vsakemu pismenemu človeku dostopne operacije opazovanja in registriranja, obvladovanja štirih osnovnih računskih operacij in izdajanja ustreznih potrdil. /.../ Vsa družba bo en nadzor in ena tovarna z enakostjo v delu in plačilu. /.../ Od trenutka, ko se bodo vsi člani ali vsaj velikanska večina družbe *sami* naučili upravljati državo /.../ – od tistega trenutka naprej bo začela izginjati tudi potreba po slehernem vladanju. Popolnejša ko je demokracija, bolj se bliža trenutek njene odvečnosti. /.../ In tedaj se bodo na stežaj odprla vrata prehoda iz prve faze komunistične družbe v višjo fazo, v tem procesu pa bo popolnoma odmrta tudi država.”¹⁶

---

¹⁶ Lenin, 2017, 141–143.

Kako si je zamislil zamenjavo starega državnega ustroja z novim?

“Kapitalistična kultura je *ustvarila* veliko industrijo, tovarne, železnice, pošto, telefonijo in tako naprej in *na tej* podlagi se je ogromna večina funkcij stare ‘državne oblasti’ tako poenostavila in jih je mogoče zvesti na tako enostavne operacije registriranja, knjiženja in preverjanja, da lahko te funkcije opravljajo prav vsi pismeni ljudje za ‘navadno delavsko mezdo’, tj. da je mogoče (in nujno) te službe izčistiti vsakršnih privilegijev, se pravi vsega ‘oblastniškega’. /.../ Ogromna večina kmetstva v sleherni kapitalistični državi, ki kmetstvo ima (in takih kapitalističnih držav je večina), je zatirana od svoje vlade in jo želi zamenjati s ‘ceneno’ vlado. To pa lahko uresniči *samo* proletariat, ki hkrati s tem napravi tudi korak k socialistični preobrazbi države.”¹⁷

Leninova zamisel organizacije gospodarstva pa je bila enostavna: “Neki bistroumen nemški socialdemokrat je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja pokazal na *pošto* kot zgled socialističnega gospodarstva. Prav je imel. Danes je pošta podjetje, ki je organizirano kot tip državno-*kapitalističnega* monopola. Imperializem postopoma pretvarja vse truste v organizacije podobnega tipa. Nad ‘preprostimi’ delovnimi ljudmi /.../ stoji prav ta buržoazna birokracija. Kljub temu pa imamo tu opravka z že izoblikovanim mehanizmom družbenega upravljanja. Treba je samo strmoglaviti kapitaliste, /.../, streti birokratski stroj sodobne države, pa bomo imeli visoko razvit tehnični mehanizem /.../, ki ga bodo lahko spravili v pogon združeni delavci sami z najetimi tehniki, nadzorniki, knjigovodji, ki bodo vsi, kakor na splošno vsi ‘državni’ uradniki, plačani v višini delavske mezde. /.../ Organizirati *celotno* narodno gospodarstvo kot pošto, tako da bodo tehniki, nadzorniki, knjigovodje pa tudi vse uradne osebe prejemale dohodke, ki ne bodo višji od ‘delavske mezde’ in

¹⁷ Prav tam, 76-77.

ki bodo pod nadzorom oboroženega proletariata – to je naš neposredni cilj. Prav tako državo in prav tako ekonomsko osnovo potrebujemo. Prav to bo uničilo parlamentarizem in ohranilo predstavniška telesa, prav to bo osvobodilo delovne razrede od predstavniških teles, v katerih se prostituira buržoazija.”¹⁸

Med ukrepi, ki so uvajali prej navedene napovedane spremembe, sodijo npr. *Osnutek uredbe o delavski kontroli*, *Osnutek deklaracije o pravicah delovnega in izkoriščenega ljudstva*, *Osnutek odločbe o razpustu ustavodajne skupščine*, *Osnutek odločbe o socializaciji narodnega gospodarstva*. A vendar je bil kmalu vojni ali vojaški komunizem opuščen. “Da smo prestali na ekonomski fronti zelo hud ekonomski poraz, o tem ne more biti za komuniste nobenega dvoma, brž ko si zavestno zastavljajo vprašanje o novi ekonomski politiki. /.../ Na ekonomski fronti smo s poskusom preiti h komunizmu, doživeli na pomlad l. 1921 resnejši poraz, kakor je bil kateri koli poraz, ki nam ga je zadal Kolčak, Denikin ali Pilsudski, veliko resnejši, veliko bistvenejši in nevarnejši poraz. /.../ Obvezna oddaja na vasi, ta neposredni komunistični način, s katerim smo se lotili nalog graditve v mestu, je ovirala polet proizvodjalnih sil in je bila osnovni vzrok globoke ekonomske in politične krize, v katero smo zabredli spomladi 1921. Zato je bilo potrebno tisto, kar s stališča naše linije, naše politike ne moremo imenovati drugače, kakor silno velik poraz in umik. /.../ umik /.../ se je izvršil /.../ v dovolj velikem in celo prevelikem neredu.”¹⁹

Nastopil je prehod k mirni prenovi narodnega gospodarstva, v njem pa so se sprostili elementi osovraženega kapitalizma. To je bilo obdobje *nove ekonomske politike*, ki predstavlja drugo stopnjo razvoja sovjetske družbe. “Nova ekonomska politika pomeni zame-

---

¹⁸ Lenin, 2017, 83.

¹⁹ Lenin, 1947, 210–211.

njavo obvezne oddaje z davkom, pomeni prehod k obnovi kapitalizma v znatni meri. /.../ Kmetje tvorijo ogromno večino prebivalstva in vse ekonomike in zato mora na osnovi te svobodne trgovine rasti kapitalizem,”²⁰ je zapisal Lenin in nadaljeval takole: “Nova ekonomska politika vnaša vrsto bistvenih sprememb v položaj proletariata in torej tudi sindikatov. Pretežna množina proizvodjalnih sredstev na področju industrije in prometa je še vedno v rokah proletarske države. Ta okolnost dokazuje obenem z nacionalizacijo zemlje, da nova ekonomska politika ne spreminja bistva delavske države, pač pa bistveno spreminja metode in oblike socialistične graditve, ker dopušča gospodarsko tekmovanje med socializmom, ki se gradi, in kapitalizmom, ki se skuša obnoviti, na podlagi zadovoljitve več milijonov kmetov preko prostega trga. Spreminjanje oblik socialistične graditve povzroča okolnost, da v vsej politiki prehoda od kapitalizma k socializmu komunistična partija in sovjetska oblast /.../ se umikata, da bi bolje pripravljeni spet prešli v ofenzivo proti kapitalizmu. Tako sta na primer dopuščena in se smeta razvijati svobodna trgovina in kapitalizem, ki sta podrejena državnemu uravnavanju, na drugi strani pa se socializirana državna podjetja preusmerjajo na tako imenovano gospodarsko rentabilnost, tj. na trgovska načela. /.../ Proletarska država lahko dopusti svobodno trgovino in razvoj kapitalizma, ne da bi pri tem spremenila svoje bistvo, samo do neke mere in s pogojem, da država uravnava (nadzira, kontrolira, določa oblike, ureditev itd.) privatne trgovine in privatno-gospodarski kapitalizem (po Leninu je to državni kapitalizem, op. N. B.).”²¹ Glede upravljanja podjetij je povedal naslednje: “/.../ da se vsa oblast brezpogojno osredotoči v rokah tovarniških uprav. Te uprave, ki so praviloma sestavljene po načelu individual-

²⁰ Prav tam, 211.

²¹ Lenin, 1950b, 574–575.

nega vodstva, morajo samostojno odločati /.../ Imeti morajo največjo svobodo dejavnosti /.../ Vsakršno neposredno vmešavanje sindikatov v upravljanje podjetij v teh pogojih je treba brezpogojno obsoditi kot škodljivo in nedopustno.”²²

Leninova *mešana* družbenoekonomska formacija je tako vsebovala naslednje elemente:

1. patriarhalno, tj. v znatni meri naturalno, kmečko gospodarstvo;
2. mala blagovna proizvodnja (sèm sodi večina tistih kmetov, ki prodajajo žito);
3. privatno-gospodarski kapitalizem;
4. državni kapitalizem;
5. socializem.”²³

Ocenil je tudi, da “v deželi malih kmetov prevladuje maloburžoazni element /.../ večina, in sicer velikanska večina kmetov so mali blagovni proizvajalci. Lupino državnega kapitalizma (žitni monopol, kontrolirani podjetniki in trgovci, buržoazni združniki) prebijajo pri nas zdaj tu, zdaj tam *špekulanti* in glavni predmet špekulacije je *žito*. /.../ mala buržoazija plus privatno-gospodarski kapitalizem se borita skupaj, složno tako proti državnemu kapitalizmu kakor proti socializmu. /.../ Državni kapitalizem je *ekonomsko* neprimerno višji kakor naša sedanja ekonomika, to – prvič. Drugič pa ni za sovjetsko oblast v tem ničesar strašnega, kajti sovjetska država je država, kjer je zagotovljena oblast delavcev in revnih kmetov.”²⁴

Nova ekonomska politika se je običajno razlagala kot posledica potrebe po urejanju odnosa med industrijo in kmetijstvom, zato je uvedba živilskega davka štela za njen prvi in glavni instrument.

---

²² Prav tam, 579.

²³ Lenin, 1950c, 493.

²⁴ Prav tam, 493–496.

Toda nova politika je bila hkrati posledica konflikta, izzvanega s poskusi ekstremne centralizacije in etatizacije. Za razumevanje nove politike je pomembna tudi razprava o vlogi sindikatov, bistvena značilnost politike pa je bilo iskanje razmerja med državno in privatno industrijo. Ovire, ki jih je bilo treba odpraviti, so predstavljali trije glavni sovražniki: "prvi sovražnik – komunistična nadržanost, drugi – nepismenost, in tretji – podkupovanje".²⁵

Na tem mestu se vrnimo nazaj h Keynesu. Keynes nikakor ni bil neveden, ko je šlo za Rusijo. Bila je ena od osrednjih točk njegovega prizadevanja za smiselno obnovo Evrope po prvi svetovni vojni, ki bi zagotovila dolgoročni mir. Njegova prizadevanja niso bila akademska, saj je bil kot ekspert angleške vlade priča političnega prekrjanja Evrope po razpadu treh cesarstev in urejanja medzavezniški dolgovi, povezanih s financiranjem prve svetovne vojne, kjer je bila Anglija daleč največja upnica Rusije. Spremljal je in dobro poznal ruske razmere. "Ko je l. 1917 izbruhnila revolucija," je zapisal, "so tri sile hitro prevzele oblast – kmetje so zasegli zemljo, komunistični zanesenjaki, ki so verjeli revolucionarnemu mitu, in fanatiki destrukcije, ki so sovražili stari režim bolj, kot so imeli radi novega, in tisti, katerih najgloblji motiv je bil 'écrasez l'infâme'. Ne verjamem, da so se politični voditelji, Lenin in njegovi pomočniki tako ali drugače veliko zanimali za ekonomiko komunizma. Revolucionarni komunizem je bil instrument prevrata, s katerim so razpolagali. /.../ Voditelji, v Rusiji in drugje, so bili politiki in ne ekonomisti, in ker so jemali svojo ekonomiko iz atmosfere, so bili enako dovzetni za novo ekonomiko, ki je prihajala iz nove atmosfere. Tretja kategorija oseb, ki so zasegle dejansko oblast in politično kontrolo nad zadevami, so bili visoko intelektualno kompetentni. /.../ Toda druga kategorija oseb, komunistični doktrinarji /.../ so bili strahotno

²⁵ Lenin, 1947, 221.

drugorazredni.”²⁶ Tako se je z oceno vojnega komunizma približal Leninovi oceni in dodal, da je z dokončno odpravo starega režima Lenin opravil svoje delo.

3. Kdo je imel prav? Ali smo dobili dokončen odgovor?

Odgovora na vprašanje, ki ga je zastavil, “Kdo bo zmagal – kapitalist ali sovjetska oblast?”,²⁷ Lenin ni dočakal. Podobno vprašanje je v članku “A Short View of Russia” leta 1925 postavil tudi Keynes.²⁸ Čeprav je odgovor prepustil času, pa je ocenil, da ruski komunizem ne prispeva prav nobenega intelektualnega in znanstvenega prispevka k razreševanju ekonomskih problemov, nobene ekonomske tehnike, ki je ne bi mogli uporabiti, “če bi jo izbrali, z enakim ali celo večjim uspehom v družbi, ki bi ohranila vse značilnosti, ne bom rekel individualističnega kapitalizma devetnajstega stoletja, temveč britanskega meščanskega ideala. Teoretično, ne verjamem, da obstaja kakršno koli gospodarsko izboljšanje, za katerega je potrebna revolucija. Dopustil pa je možnost, da komunizem do neke mere uspe, toda le kot vera.” Grajal je pretiravanje glede ekonomske neučinkovitosti komunizma in podcenjevanje ideje komunizma.²⁹

Odgovore na Leninova, Keynesova in Schumpetrova vprašanja smo dobili sodobniki. Vseeno pa se lahko vprašamo, ali so ti odgovori dokončni? Vprašamo se lahko tudi, ali bo obveljala trditev Rastka Močnika: “Prihodnost človeštva bo socializem ali pa je ne bo.”³⁰

---

²⁶ Keynes, 1977, 436–437.

²⁷ Lenin, 1947, 212.

²⁸ Keynes, 1972, 253–271.

²⁹ Prav tam, 266–268.

³⁰ Močnik, 2016, 5.

Bibliografija

BRNČIČ, V. (1957/58): "Ruska književnost ob oktobrski revoluciji", *Jezik in slovstvo*, 3/1, 1-4.

BRNČIČ, V. (1967): "Ruska poezija ob oktobrski revoluciji", *Jezik in slovstvo*, 12/7, 197-205.

KEYNES, J. M. (1972), "A Short view of Russia", v: *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, Vol. IX, *Essays in Persuasion*, London, Basingstoke, The Macmillan Press Ltd., 253-271.

KEYNES, J. M. (2006): *Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja*, Ljubljana, Studia humanitatis.

KEYNES, J. M. (1977), *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, Vol. XVII, *Activities 1920-1922*, ed. Elisabeth Johnston, London, Basingstoke, The Macmillan Press Ltd.

LENIN, V. I. (2017): *Država in revolucija in drugi spisi iz leta 1917*, Ljubljana, Studia humanitatis.

LENIN, V. I. (1950a), "Ekonomika in politika v epohi diktature proletariata", v: Lenin, V. I., *Izbrana dela. IV. zvezek*, Ljubljana, Cankarjeva založba, 255-265.

LENIN, V. I. (1949): "Grozeča katastrofa in kako naj se z njo borimo", v: Lenin, V. I., *Izbrana dela. III. zvezek*, Ljubljana, Cankarjeva založba, 94-147.

LENIN, V. I. (1947): *Nova ekonomska politika in socialistična graditev*, Ljubljana, Cankarjeva založba.

LENIN, V. I. (1947): *O državi*, Ljubljana, Cankarjeva založba.

LENIN, V. I. (1950b): "O vlogi in nalogah sindikatov v razmerah nove ekonomske politike" v: Lenin, V. I., *Izbrana dela*, IV. zvezek, Ljubljana, Cankarjeva založba, 574-568.

LENIN, V. I. (1950c): "O živilskem davku", v: Lenin, V. I., *Izbrana dela*, IV. zvezek, Ljubljana, Cankarjeva založba, 471-531.

MOČNIK, R. (2016): "Izhod iz kapitalizma – prehod v socializem", v: Mandel, E, Trocki L.D., *Prehod v socializem*, Ljubljana: Založba */cf., 5-21.

PRUNK, J. (1987): "Jugoslovanska historiografija o oktobrski revoluciji", *Prispevki za novejšo zgodovino*, XXVII/1-2, 3-6.

SCHUMPETER, J. (1994): *Capitalism, Socialism and Democracy*, London and New York, Routledge.

SCHUMPETER, J. (2011): *Lahko kapitalizem preživi*, Ljubljana, Studia humanitatis

RECENZIJA

ARTEMIDOR

Interpretacija sanj

PREVOD, OPOMBE, SPREMNA ŠTUDIJA IN UREDILA
MAJA SUNČIČ, AMEU-ISH, ZBIRKA DIALOG Z ANTIKO,
LJUBLJANA 2017, STR. 368

Knjigo *Artemidor, Interpretacija sanj* lahko označimo za pionirsko delo Maje Sunčič na področju analize, proučevanja, razlaganja sanj in tudi napovedovanja prihodnosti skozi spise antičnega filozofa, znanstvenika in raziskovalca Artemidorja. V uvodnem delu knjige, spremni študiji "V Artemidorjevem sanjskem zrcalu" Maja Sunčič pojasni, da gre za edini ohranjeni antični spis v tem žanru, čeprav je tudi v tem času pravzaprav cvetelo prerokovanje iz sanj. Poudari, da interpretirati sanje, pomeni dati jim smisel. Interpretiranje sanj je kulturno univerzalno, v vseh kulturah pa obstajajo teorije sanjanja in domneve, kako jih interpretirati, od antike do danes, je temeljno sporočilo avtorice.

S tem se navezuje tudi na napotke Artemidorja, ki takoj na

uvodu svoje *Interpretacije sanj* pojasni, da je zbral in proučil vse knjige s tega področja, preden se je sam lotil pisanja. Interpretacijo sanj podaja v skladu s tradicijo, "kot vrsto vedeževanja, torej kot religiozno prakso, kjer sta se srečala zasebni svet sanjajočega in javni svet razlagalca sanj, onejrokrita", pravi Sunčičeva. Interpret sanj, onejrokrit, med katere je morda spadal tudi sam Artemidor, je bil neke vrste vedeževalec, saj je antična interpretacija sanj služila za napovedovanje prihodnosti, ne za psihološko analizo kot pri Freudu in po sodobni znanosti. Onejrokrit, kot poklicni razlagalec sanj, se je zelo zavedal kulturnih razlik.

Tako tudi sam Artemidor vztraja pri čim širšem spoznavanju različnih kultur, običajev in navad, iz česar izhajajo razlage

sanj v povezavi z danim kulturnim kontekstom. Sam avtor je zelo zavezan lokalni kulturi, kar navaja pri izbiri lastnega imena: Artemidor iz Daldisa, kar je njegova domovina po materini strani, ki je ključno vplivala na njegovo identiteto, je pa bil rojen v Efezu, kjer je tudi deloval.

Torej, Artemidor (2. stol. n. št.) iz Daldisa je najprej proučeval teorije sanj, ki jih je zbral po knjižnicah, teorije pa je preizkusil tudi v praksi, in sicer na terenskem delu po današnji Italiji, Grčiji in Bližnjem vzhodu, kjer se je srečal tudi z drugimi vedeževalci iz sanj pa tudi s strankami, ki jim je razlagal sanje. Na podlagi teorije in prakse je razvil analitičen pristop, ki ga je opisal v petih knjigah, naslovljenih *Oneirocritica*, *Interpretacija sanj*. Povezal je staro tradicijo interpretiranja sanj s takrat moderno, empirično naravnano metodo. Bil je prvi, ki je uporabil empirično metodo raziskovanja (raziskal je 3000 sanj) in pravilo asociacije (posebna pozornost idejam, ki se ob analiziranju sanj pojavijo v zavesti interpreta). Ar-

temidor je upošteval vse komponente sanj, njene podobe in asociacije, kakor tudi sanjavčev status, ravno tako kulturo, v kateri živi. Opozarjal je, da se pomen simbolov lahko spremeni skozi čas, razlike se pojavljajo med kulturami in od osebe do osebe, zatoj ni priporočal zanašanja na standardizirane interpretacije v sanjskih knjigah. Menil je, da so marsikatere sanje samo nadaljevanje dnevnih aktivnosti in se strinjal s Hipokratom in Galenom, da so lahko sanje tudi rezultat slabe prebave, opitja, bolezni in drugih fizičnih sprememb.

Artemidor in njegova sanjska knjiga sta po koncu antike na Zahodu padla v pozabo, v srednjem veku sta zelo redko omenjena. Povsem drugačna je bila usoda njegovega dela na Vzhodu, kjer je še naprej nastopal kot avtoriteta za interpretacijo sanj in kot tak pomembno vplival na arabsko interpretacijo sanj. Za to je zaslužen Hunajn ibn Išak (809–873) iz Mezopotamije (današnji Irak), ki je Artemidorjev spis prevedel v arabščino. Z arabskim prevodom

je Artemidor postal zelo znan po islamskem svetu, njegov spis je vplival na arabsko interpretacijo sanj, ki se je prav v tem času sistematizirala.

Artemidorjeva sanjska knjiga je na Zahodu doživela preporod z razvojem tiska, ki je Artemidorjevo delo približal širšemu občinstvu. Ker so bile v renesansi modne okultne vede in prakse, je sledila prava eksplozija zanimanja za Artemidorja v Evropi. V 16. stol. so izšli prevodi v latinščino, italijanščino, francoščino, angleščino in nemščino. Prevod v angleščino je bil tako priljubljen, da je bil do 1740 ponatisnjen 24-krat, poudarja Sunčičeva.

Artemidorja so tudi pozneje citirali v novih sanjskih knjigah, številni so ga šteli za glavno avtoriteto na področju sanj. Celotne knjige iz 20. stoletja se na Artemidorja obračajo kot na velikega prednika, saj so takšna dela zgolj nadaljevala dolgo tradicijo preroških sanj. Čeprav je Artemidorjev spis neizčrpna zakladnica informacij za različne vede, je Artemidorja po velikem bumu v 20.

stol. 'povozil' trend freudizma, pravi avtorica.

Razen vpliva freudističnega pristopa k interpretaciji sanj so k spregledu Artemidorja veliko prispevali tudi klasični filologi in drugi specialisti za antične študije. Podobno kot pri obravnavi antične vere v preroško zmožnost in preročišča so si tudi pri Artemidorju postavljali vprašanje, češ kako je lahko izobrazena in pametna oseba, kot je bil Artemidor, verjela v praznoverne neumnosti, kot je vedeževanje iz sanj. Sunčičeva opozarja, da tovrstni pristopi ne upoštevajo vodila, da je treba tekst brati in razlagati v njegovem kontekstu, temveč v antiko vpišujejo koncepte in ideje iz svojega lastnega časa in kulture, kar jih vodi v popolno izkrivljenje in do napačnih sklepov.

V svoji obsežni študiji Sunčičeva posebno poglavje nameni Artemidorju in Freudu. Šele s Freudom je interpretacija sanj postala institucionalizirana kot znanstveni postopek. Freudova teorija je pomenila radikalni prelom s tradicijo, ki jo predstavlja

Artemidor v svojem spisu. Freud je menil, da je bil Artemidor največja antična avtoriteta za interpretacijo sanj in je zato svoje delo naslovil z istim naslovom: *Interpretacija sanj*. Freudisti so bili na splošno zelo naklonjeni Artemidorju, navaja Sunčičeva. Osnovna razlika med Freudovo in Artemidorjevo interpretacijo sanj je očitna že iz osnovnih opredelitev med preroškimi in nepreroškimi sanjami. Pri Artemidorju so sanje osredotočene na izid oz. uresničitev sanj, sanje so usmerjene v prihodnost (napoved prihodnjih dogodkov), pri Freudu pa v preteklost sanjajočega. Pri Artemidorju so sanje ključ za prihodnost, pri Freudu pa pot do nezavednega. Gre za razliko med napovedno in introspektivno teorijo. Artemidor podaja alegorično razlago sanj, išče povezavo med sanjami in izidom sanj, Freudu ne zadostuje razlaga, išče njihov pomen. Freud je interpretacijo sanj postavil na znanstveno raven in dosegel tisto, za kar si je prizadeval že Artemidor.

Razen Artemidorja so se s preroškimi sanjami v antiki ukvarjali številni drugi avtorji, tudi Platon in Aristotel. Med pomembne antične spise o interpretaciji sanj spadata Ciceronovo delo *O preročevanju* in Makrobijev spis *Komentar k Ciceronovim Scipionovim sanjam*, ki nudita teoretske informacije o preroških sanjah. V nasprotju z Artemidorjevim delom noben od naštetih spisov ni bil napisan, da bi služil kot priročnik ali z jasnimi didaktičnimi nameni, kako postati dober in samozadosten razlagalec sanj, analizira Sunčičeva.

Ker je pomemben del svojega prevajalskega in raziskovalnega dela posvetila Plutarhovemu opusu, Sunčičeva v spremni študiji poudari razliko med sanjami pri Artemidorju in Plutarhu. V nasprotju s Plutarhom, čigar veliki Grki in Rimljani živijo izjemno življenje in sanjajo 'elitne' sanje, so Artemidorjevi sanjajoči pretežno anonimni in nepomembni: igralci, učitelji, cariniki, svečeniki, krčmarji, magistrati, posojilodajalci, zdravniki, mor-

narji, obrtniki, delavci, kmetje, prostitutke, lastniki bordelov idr. Sanjajo 'navadne' sanje, zato njegovo besedilo govori o 'navadnem' življenju: o porokah in zakonski zvezi, poslih, potovanjih, sodnih procesih, dedovanju, prešuštvovanju, uspehih in neuspehih.

Interpretacija sanj ponuja vpogled v vsakdanje življenje, saj je besedilo polno podatkov o 'budnem' življenju. Artemidor namreč sanj ni interpretiral, da bi dobil psihološki vpogled v sanjajoče, kar je v nasprotju s Freudom in drugimi sodobnimi razlagalci sanj. Antični razlagalec sanj je moral spoznati sanjajočega, kdo je, kaj počne, njegovo poreklo, premoženjski status, starost, zakonski stan in zdravstveno stanje, pravi Sunčičeva. Spoznati se je moral tudi s psihičnim stanjem sanjajočega (srečen, zaskrbljen, prestrašen ipd.), proučiti njegove navade. Zato je Artemidorjevo delo še posebej zanimivo tudi za sodobne bralce.

Artemidorjeva sanjska knjiga, čeprav sega v čas antike,

je za sodobnega bralca poučna in zanimiva, saj po eni strani odpira vprašanja glede lastnih sanj, hkrati pa odstira pogled v sanje in s tem v zasebnost ljudi iz drugega časa in drugih kultur. Artemidorjev spis namreč omogoča, da sanje, ki so po definiciji zasebna stvar, skozi interpretacijo prestopijo tudi v javno sfero. *“Številne sanje se bodo zdele zelo čudne sodobnemu bralcu, saj o teh stvareh ni nikoli razmišljal niti sanjal. Iz tega lahko vidimo, da je treba sanje razlagati v njihovem kulturnem in zgodovinskem kontekstu in da je univerzalna razlaga sanj napačna. Vsi ljudje v vseh časih in kulturah sanjamo, vendar vse sanje nimajo enakega pomena. Artemidor jasno pove, da vsakdanje življenje vpliva na sanje in njihovo vsebino: nekdo ne bo sanjal o tistem, o čemer ni nikoli niti razmišljal,”* poudarja Sunčičeva.

V Artemidorjevi sanjski knjigi preberemo tisto, s čimer se sooča tudi sodobni raziskovalec in razlagalec sanj na terenu, ki v postopku interpretacije strukture

realnega življenja preslikava v sanjske in obratno. Zato se v sanjah izrisujejo očitne podobe takratne realnosti, s čimer se lahko poistoveti tudi sodobni bralec izhajajoč iz lastnih izkušenj.

Avtorica s številnimi primeri odpira antropološko dimenzijo Artemidorjeve interpretacije sanj. Poudari pomen kulturnega konteksta, v kakšni meri so interpretacije sanj odvisne od interpreta, njegovega statusa, izobrazbe, etničnega porekla, kraja bivanja in življenja. Posebej so navade tiste, ki določajo interpretacijo sanj, ali kot je povedal Herodot, "*običaj je kralj*".

Sunčičeva osvetljuje, kako tovrstno antično besedilo ponuja vpogled tudi v čustvovanje takratnih ljudi: govori o čustvih, težnjah, strahovih in upih, česar ne zasledimo v drugih žanrih. Artemidorjeva sanjska knjiga priča o negotovosti in tesnobi, ki se zrcali iz budnega, vsakdanjega realnega življenja sanjajočih, ki sanjajo o bolezni, smrti, naravnih pojavih, odhodu od doma, bivanju v tujini, prisilni selitvi v Italijo

oz. v Rim, težavah z dolgovi, bankrotu, pomanjkanju zaradi brezposelnosti, kaznivih dejanjih, sodnih procesih, kjer je posameznik lahko izgubil vse, tudi življenje. V besedilu nastopajo marginalne skupine in zatirani, denimo revni in sužnji, katerih sanje se po Artemidorjevih razlagah razlikujejo od sanj bogatih ali sanj srednjega sloja.

Sunčičeva pojasni, kako so v petih knjigah, v katerih Artemidor opisuje sanjske simbole, vse vsebine sanj razdeljene po kategorijah. Takratni razlagalci in vedeževalci sanj so zadeve močno poenostavili, s pomočjo teh dejavnosti so se praviloma tudi preživljali. Med ljudmi je bilo veliko zanimanje za sanje, predvsem v tej izkrivljeni, poenostavljeni, toda uporabni obliki, kar je močna antropološka referenca, iz katere je moč spoznati tudi vsakdanje življenjske prakse takratnega časa.

Za zaključek ni odveč spomniti, da s pričujočo knjigo Maja Sunčič nadaljuje svoje objave o antičnih študijah pri založbi AMEU-ISH v zbirki *Dialog z an-*

tiko. Med pomembne prispevke omenjene zbirke zagotovo spadajo prevodi antičnih virov o prerokovanju, kar se uvršča med vsakdanje prakse v antiki in je pomembno za razumevanje antičnega življenja v vseh njegovih vidikih – od najvišje politike, religije, zgodovine, filozofije in vsakdanjega življenja. Prerokovanje v antični Grčiji s poudarkom na delfskem preročišču in Apolonovi preroški svečenici pitiji je obdelala v knjigi *Prerokbe za vsakdanjo rabo: pitijski dialogi* (2009). Na AMEU-ISH je uredila tudi temeljno delo o antičnem prerokovanju, Ciceronov spis *O prerokovanju* (2010). Pričujoča knjiga prinaša prvi slovenski prevod Artemidorjevega spisa, s katerim želi strokovni in ljubiteljski javnosti približati antično interpretacijo sanj. Posebej želi sodobnega bralca opozoriti na pomen kontekstualnega branja antičnih tekstov.

KARMEN MEDICA

**Artemidor,
Interpretacija sanj,
prevod, opombe,
spremna študija
in uredila Maja Sunčič,
Ljubljana 2017,
AMEU-ISH,
zbirka Dialog z antiko,
368 strani, 19,90 €**

Knjiga prinaša prvi slovenski prevod Artemidorjevega spisa *Interpretacija sanj*, edine ohranjene antične sanjske knjige. Artemidor (2. stol. n. št.) je najpomembnejši vir o sanjah v antiki in interpretaciji sanj kot postopku za napovedovanje prihodnosti. Prerokovanje iz sanj je imelo pomembno vlogo za antične Grke in Rimljane. Bilo je na splošno sprejeto, vendar marginalizirano, saj je šlo za zasebno prerokovanje, čeprav so se poleg navadnih ljudi z razlagalci sanj posvetovali tudi politiki in vojskovodje.

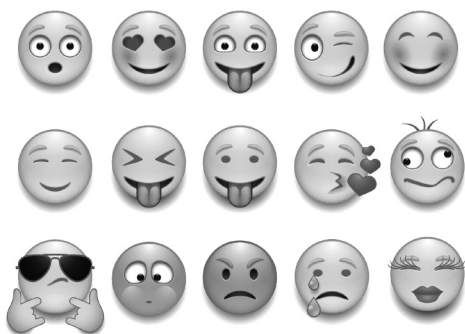
Artemidorjeva sanjska knjiga nam ponuja vpogled v sanje različnih družbenih skupin. Antični razlagalec sanj je moral spoznati sanjajočega, kdo je, kaj počne, njegovo poreklo, premoženjski status, starost, zakonski stan in zdravstveno stanje. Zato nam Artemidorjeva sanjska knjiga prinaša sanje žensk in moških, revnih in bogatih, svobodnih in sužnjev, mladih in starih, poročenih in samskih, zdravih in bolnih itd. Iz njihovih sanj izvemo marsikaj o vsakdanjem življenju, saj sanjajo o svojih bližnjih, boleznih, smrti, naravnih pojavih, odhodu od doma, težavah z dolgovi, brezposelnosti, sodnih procesih, kjer je posameznik lahko izgubil vse, tudi življenje.

Za sodobnega bralca je knjiga še posebej zanimiva, saj mu po eni strani odpira vprašanja glede lastnih sanj, hkrati pa mu odstira pogled v sanje in s tem v zasebnost ljudi iz drugega časa in drugih kultur. Vsi ljudje v vseh časih in kulturah sanjamo, vendar naše sanje nimajo istega pomena. Sanje je treba razlagati v njihovem kulturnem in zgodovinskem kontekstu, saj je "univerzalna" razlaga sanj napačna. Zato je treba Artemidorjevo *Interpretacijo sanj* brati povsem drugače od pri nas dobro znanega istimenskega Freudovega dela.

DIALOG Z ANTIKO

Tit Makij Plavt

PERZIJEK KAZINA

Prevod, opombe in spremna beseda: *Nada Grošelj*

Tit Makij Plavt,
Perzijec, Kazina,
prevod, opombe
in spremna beseda
Nada Grošelj,
Ljubljana 2017,
AMEU-ISH,
zbirka Dialog z antiko,
212 strani, 17,90 €

Eden najpomembnejših rimskih komediografov, Tit Makij Plavt (3.–2. stol. pr. Kr.), se je navdihoval pri starogrški “novi komediji”, ki je sledila prepoznavnemu vzorcu: prikazovala je stereotipne melodramatične zgodbe in v njihovem okviru paleta človeških tipov, kakršni so sitni in stiskaški oče, zaljubljeni mladenič, pretkani suženj. Svojim predelavam grške komedije pa je Plavt vtisnil še lastni pečat z vnašanjem prvin iz italške uprizoritvene umetnosti, ki sta jo zaznamovali burkaštvo in zajedljiv humor. Ta knjiga prinaša njegovi doslej neprevedeni burki *Perzijec (Persa)* in *Kazina (Casina)*. V *Perzijcu* se Plavt poigrava s konvencijami grške nove komedije, tako da lahko v njej vidimo kar “komedijo o komediji”, medtem ko v *Kazini* spremljamo motiv, dobro poznan iz številnih del evropske književnosti, ne nazadnje iz Linhartove veseloigre *Matiček se ženi*: gospodar zasleduje služabnico, a se na koncu osmeši. Rdeča nit, ki povezuje Plavtovi igri, je prevratniški saturnalijski duh, v katerem osebe z avtoriteto – starci, očetje, gospodarji – potegnejo krajši konec.

Obvestilo avtorjem

Prispevke in drugo korespondenco pošiljajte na naslov uredništva. Uredništvo ne sprejema prispevkov, ki so bili že objavljeni ali so istočasno poslani v objavo drugam. Nenaročenih rokopisov ne vračamo.

Izdajatelj revije se glede urejanja avtorskih razmerij ravna po veljavnem Zakonu o avtorskih in sorodnih pravicah. Za avtorsko delo, poslano za objavo v reviji, vse moralne avtorske pravice pripadajo avtorju, vse materialne avtorske pravice pa avtor prenese na izdajatelja. Avtor dovoljuje objavo svojega dela na spletni strani revije.

Prispevke pošljite po e-pošti, pisani naj bodo v programu Microsoft Word. Besedilo mora vsebovati naslov v slovenščini in angleščini, izvleček v slovenščini in angleščini (do 10 vrstic) in do 5 ključnih besed (v slovenščini in angleščini).

Prispevki naj ne presegajo 1 avtorske pole (30.000 znakov s presledki) vključno z vsemi opombami. Prispevki naj bodo razdeljeni na razdelke, ki so opremljeni z mednaslovi. V besedilu dosledno uporabljajte dvojne narekovaje pri navajanju naslovov člankov, citiranih besedah, tehničnih izrazih ipd., razen pri citatih znotraj citatov. Naslove knjig, periodike in tuje besede (npr. *a priori*, *oikos*, *kairos* ipd.) je treba pisati *ležeče*.

Opombe in reference se tiskajo kot opombe pod črto. V besedilu naj bodo opombe označene z dvignjenimi indeksi. V besedilu se sproti v opombi označujejo samo avtor, letnica oziroma avtor, letnica, številka strani. Popoln, po abecednem redu urejen bibliografski opis citiranih virov mora biti priložen na koncu poslanega prispevka. Citiranje v bibliografiji naj sledi spodnjemu zgledu:

1. Praprotnik, T. (2003): *Skupnost, identiteta in komunikacija v virtualnih skupnostih*, Ljubljana, ISH.
2. Grošelj, N. (2010): "Ciceron in prerokovanje", v: Grošelj, N., *O prerokovanju*, ISH, Dialog z antiko, Ljubljana, 9–36.
3. Medica, K. (2013): "Humanistika : humanizem – antropološki pogled", *Monitor ISH*, XV/2, 233–242.

Vsi prispevki bodo poslani v kolegialno recenzijo. Avtorjem bomo poslali korekture, ki jih je treba pregledane vrniti v uredništvo v petih dneh.